

Η ΠΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΒ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΠΑΙΔΙΟΚΤΗΤΑΙ—ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ
ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Επιτροπή: Επιμελίας: Θλps
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Εσωτερικού: Έτησία	Δραχ.	200.—
Νομικών Προσώπων, Όρ- γανισμών, Τραπεζών	Δραχ.	300.—
Εξωτερικού Έτησία	Δολλ.	10.—
ή Λίραι Αγγλίας		4.—
Εξάμηνος κ.λ. (ανάλογως)		
Πλήρ τεύχος	Δραχ.	50.—

Αντεπιστέλλοντα Μέλη της Επιτροπής	
Α. Ι. ΒΡΑΝΟΥΤΣΗΣ (Αθήναι)	
ΧΡΤΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)	
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Αθήναι)	
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Αθήναι)	
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ (Θεσ/νίκη)	

Εμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Όδος Σμύρνης αριθ. 11, Ιωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κώστα Π. Βλάχου	: Τουρκικά έγγραφα αφορώντα εις τὸ χωρίον Ντερβεν- τίστα Μετσόδου (ιστορ. στοιχεία)	Σελ. 32
Κωνστ. Σ. Κώνστα	: Αἰτωλοακαρνανέες Φιλικοὶ (ιστορ. πραγματεία)	» 32
Στεφ. Μπέττη	: Ἀλέξανδρος Βασιλείου (ιστορ. μονογραφία)	» 34
Βασίλ. Π. Παυλίδου	: Πρόβατα καὶ γίδια - Γάλα καὶ τυρὶ (λαογρ. μελέτη)	» 36
Ἀχιλλ. Ἀνθεμίδη	: Ὁ ἀκαδημαϊκὸς τίτλος τοῦ Διδάκτορος (μελέτη)	» 37
Φρ. Ντὲ Μονκάντα (μετάφραση: Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	: Ἡ ἐκστρατεία τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγωνέζων	» 38
Τάκη Σιωμόπουλου	: Οἱ Τσιγγάνοι (ποίημα)	» 40
Βασ. Ι. Λαζανά	: Παντέρημη πῶς θὰ μείνεις... (ποίημα)	» 40
Ζοζὲ Μαρία Ντὲ Ἐρεντιά (μετά- φραση: Α. Γεροντικού)	: Οἱ Κένταυροι — Ἡ φυγὴ τῶν Κενταύρων (ποιήματα)	» 40
Λαφονταίν (μετάφραση: Α. Γε- ροντικού)	: Ἡ ποντικοσύναξη (ποίημα)	» 40
Ἀρθ. Ρεμπώ (μετάφραση: Α. Γε- ροντικού)	: Ἡ τιμωρία τοῦ Ταρτούφου	» 40
Πέτρου Ὀλύμπιου	: Μετέκεινα (ποίημα)	» 40
Κ. Λότρη	: Ἴσως γι' αὐτὸ (ποίημα)	» 40
Νίκου Χατζηνικολάου	: Πρέπει νὰ περάσουμε — Ἡ φωνὴ σου — Ἐπίλο- γος (ποιήματα)	» 40
Κώστα Γ. Τσιλιμαντοῦ	: Δέηση (ποίημα)	» 40
Dor. N. Johnson (μετάφραση: Νικ. Λώλη)	: Ἡ χαμένη ἀδελφὴ	» 41
Σταύρου Πάρζαλη	: Τὸ παιδί τοῦ ἡλίου (ποίημα)	» 41
Π. Πάσχου	: Ταξιδεύοντας (ποίημα)	» 41
Ἀλκη Μυρσίνη - Μάνθου	: Οἱ ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες τοῦ Βουκουρεστίου καὶ Ἰασίου (κριτικὴ)	» 41

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Ἐντυπώσεις ἐνὸς θεατροφίλου (Α. Γεροντικού)
Ἡ παράστασις τῆς «Ἀντιγόνης» (Δ. Κόκκινος). — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου
Σπύρου Κοκκίνη: «Σχολικὴ ποιητικὴ ἀνθολογία» — Ἀλέξη Ζήρα: «Ἀνατομία ἐποχῆς» (Μουγογιάννη) — Θανάση Θεοδωράκη: «Ἀνασασμοὶ» — Ἰάνθης Θεοχαρίδου: «Οἱ θαλασ-
φύητοι» (Β. Μάργαρα) — Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς: «Συγκομιδὴ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ ἐ-
τασμοῦ τῶν 150 χρόνων τῆς Ἑθνικῆς Παλιγγενεσίας» (Γ. Μουγογιάννη) — Κωνστ. Πα-
φωτίου: «Ἑλληνο-Ἀμερικανικὴ Σχοπία» (Μιχ. Χ. Μάνου) — Φίλιππα Γελαδοπούλου: «Ἰ-
ρτυανία» — Β. Η. Βογιατζόγλου: «Ὁ Ἀναμενόμενος» (Α. Μάλαμα) — Ἀγησίλαον Ντόν-
«Ἑλληνιστικὸς Πολιτισμὸς» — Π. Α. Μιχαήλ: «Ἀισθητικὴ θεώρησις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης
(Ἰωάν. Γ. Θεοχάρη) — Σπύρου Κοκκίνη: «Ἀνθολογία νεοελληνικῆς ποιήσεως, 1708—19»
— Λεῖας Χατζοπούλου - Καραβία: «Ὁ Λιόντας» — Σπύρου Μουσελίου: «Λαμπυρίσματα»
Χαρίλ. Ε. Χαβέλλα: «Νικόλαος Σκουφᾶς» — Κώστα Βλάχου: «Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι» —
Κων. Χρ. Τόμας: «Πάργας» (Δημοσθ. Κόκκινος) — Epire, by N.G.L. Hammond, καθηγη-
τῶν Ἑλληνικῶν στὸ Πανεπιστήμιον Bristol — Δημ. Χ. Γκαρτζονίνα: «Μπουρτζόβλαχοι»
ἐξ Ἀχαιοπελασγῶν τῆς Πίνδου Νεοελληνες (Τάκη Σιωμόπουλου) — Ἐπιστολαί.

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου, 51 - Ιωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολή, 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/ν
ΤΥΠΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ — Ἀγγελάκη, 15 - Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΒ'

ΙΟΥΝΙΟΣ - ΙΟΥΛΙΟΣ 1973

ΤΕΥΧΟΣ 254 - 255

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΕΙΣ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΝΤΕΡΒΕΝΤΙΣΤΑ (ΝΥΝ ΑΝΘΟΧΩΡΙΟΝ) ΜΕΤΣΟΒΟΥ

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα τσερκικά ἔγγραφα ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου ὁ αἰδὲς. ἱερεὺς π. Γεώργιος Γοργόλης, ἐφημέριος Ἀνθοχωρίου, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ. Πλὴν τῶν δύο τελευταίων (τῶν ἐτῶν 1830, 1895) πάντα τὰ λοιπὰ ἔγγραφα εἶναι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἐξεδόθησαν μετὰ τῶν ἐτῶν 1794 - 1806.

I

Ἐξ ἀφορμῆς προφανῶς παραπόνων τῶν Μετσοβιτῶν ἐναντίον τῶν Λιμποχοβινῶν κλπ. οἱ ὁποῖοι παραβιάζουν τὰ σύνορα καὶ εἰσέρχονται λάθρᾳ εἰς τὴν περιοχὴν, ὁ Ἀλῆς ἀποστέλλει τὸ «πουγιουρντί» του καὶ καλεῖ τοὺς παραβάτας νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ σύνορα καὶ νὰ μὴ πλησιάσουν πλέον εἰς τὸν τόπον τῶν Μετσοβιτῶν. Ἡ διαταγὴ ἐξεδόθη τὴν 27 Ἀπριλίου 1794. Εἰς τὸ νῶτον τοῦ ἐγγράφου ὁ πρωτοκολλητὴς τοῦ Ἀνθοχωρίου σημειώνει: «1794 μαῖου πρώτη / ὁρισμός(;) τοῦ ὑψηλοτάτου / ἀληπασα».

ἀλῆ
πασᾶ
(Τ.Σ.)

ὁρισμός τοῦ ὑψηλο(τάτου)
στεσᾶς λιμποχοβινοί¹ καὶ τζινιραδιότες², καὶ υπαλ
τινιότες³, καὶ φλαμουραδιότες⁴ καὶ ντερβεντιστινοί⁵, καὶ

1. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Λιμπόχοβον, νῦν Παναγιά· ἀποτελεῖ κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Καλαμπάκας.
2. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Τζινιράδες, νῦν Τρυγόνι· ἀποτελεῖ κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Καλαμπάκας.
3. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μπάλτινον μετονομασθέντος εἰς Καταφύγι· ἔδρα κοινότητος τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν.
4. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Φλαμπουράρι, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ κοινότητα τοῦ Ἀνατ. Ζαγορίου.
5. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Ντερβεντίστα τῆς ἐπαρχίας Μετσόβου μετονομασθέντος τὸ 1924

κοσοβιτζινοί⁶ βλέποντες τὸ πούγιουρντί' μου να σταθῇ
 τε στὰ παλαιὰ σύνορα ὅπου γειτονέθεστε μὲ τοὺς με
 τσοβίτες κατὰ τὸ ὑψηλὸν χατιχούμαγιούν⁸ ὅπου
 ἔχουν καὶ νὰ μὴ ζυγώσετε μπιρταχα⁹ ἰστὸν τό-
 πον τοὺς ὅτι ἂν ματακούσω ὁποῦ νὰ ξαναντοπα
 τύσετε σὲ κλαρί τοὺς ἢ σὲ τρίχα τοὺς να ξερετε
 ὅτι ἔχετε νὰ παιδευθῇτε ἄσπλαχνα καὶ νὰ πισ
 मानευθῇτε¹⁰ διὰ παντα ἐξ ἀποφασεως

τοῦ πορτανέλι

ἄπρι. 27:

1794

2

Συμφωνητικὸν μεταξὺ 'Αλῆ Πασᾶ καὶ Ντερμεντιστηνῶν. Οἱ τελευταῖοι
 ὀφείλουν ἀντὶ τοῦ ἡμέρου καὶ τῶν ἄλλων δικαίων νὰ καταβάλουν εἰς τὸν
 'Αλῆν 2500 γρόσια κατὰ τὰς ἀρχὰς 'Απριλίου ἐκάστου ἔτους. Τὸ συμφωνητι-
 κὸν ἐξεδόθη τὴν 30ὴν 'Οκτωβρίου 1797.

ἐγὼ ὁ ἀλήπασας

φανερόνω ὅτι ἐσηνφόνησα μὲ τοὺς τερβεντηστηνοὺς δηὰ νὰ
 μοῦ δόσουν ἀντὶς ἡμορον¹¹ καὶ (αἱ) γηὰ ἄλλα δῆκεα τὸν χρόνον
 ἀπὸ δῆο χηληάδες καὶ πεντακόσηα γρόσηα πάντα στὲς ἀρ
 χὲς τοῦ ἀπρηλήου, ἀπὸ ἀφτὰ ἔχο νὰ πλερόσο ἐγο τὰ
 τιφτέρηα¹² ὁποῦ τοὺς πέσουν ἀπὸ τὸ τρηκαληνὸ βηλῆαέτι¹³,

εἰς 'Ανθοχώριον. Περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου ὁ προεστὼς αὐτοῦ Κώστας Μήτρον
 (1815—1890;) γράφει εἰς τὸ σφζόμενον σημειωματάριόν του τὰ ἑξῆς: «καὶ τὸ χωρίον
 μας παλαιὸν καιρὸν τὸ ἔλεγαν 'Ανθηόρη, ὅπου λέγεται ἀνθισμένα βουνὰ ὥστερα τὸ εἶ-
 παν 'Ανθιστά, ἔπειτα τὸ εἶπαν Δερβεντίστα».

6. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Κοσοβίτσα τῆς ἐπαρχίας Μετσόβου μετονομασθέντος εἰς Χρυσοβίτσα.
7. Λέξ. τουρκ., ἀπόφαισις. 'Ελληνοποιημένον οὐσιαστικὸν ἐκ τοῦ ἀορ. buyurdum τοῦ ρήματος buyurmak (=ὀρίζω, διατάζω).
8. Σύνθετος λέξις ἐκ τῆς ἀραβικῆς hat (=γραμμή, γραφή, δρόμος) καὶ ἐκ τῆς περσικῆς hümayun, ἥτις ἐσήμαινε ἀρχικῶς εὐδαίμων. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἡ λέξις ἐχρησιμοποιήθη ἀποκλειστικῶς ὡς ἐπίθετον τῶν σουλτάνων κατήντησε νὰ σημαίνῃ βασιλικός, σουλτανικός. Ὡστε hatt-i hümayun σημαίνει «γραφή τοῦ Σουλτάνου».
9. Μίαν φορὰν ἀκόμη. 'Εκ τῶν τουρκ. λέξεων Bir (=ἐν) + daha (=ἀκόμη).
10. Πισμανίζομαι, ἐλληνοποιημένον ρῆμα ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τῆς τουρκικῆς pisman (=μετανοιωμένος). ὅθεν τὸ ρῆμα σημαίνει μετανῶ, μετανοιώνω.
11. Εἰς εἶδος εἰσπραττομένη φορολογία.
12. Τοὺς φόρους δηλ. τοὺς ὁποίους κατέβαλλεν τὸ χωρίον εἰς τὸ βιλαέτιον τῶν Τρικάλων.
13. 'Η Ντερβεντίστα ἀνῆκεν εἰς τὸ βιλαέτιον (=εὐρεῖα διοικητικὴ περιφέρεια, γενικὴ διοίκησις ἢ νομός) τῶν Τρικάλων, πλὴν ὅμως ἀποσπασθεῖσα κατὰ τὸ 1795 ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ προσηρτήθη εἰς τὰ ἀτομικά του κτήματα. Σχετικῶς ὁ Κώστας Μήτρον (διὰ τὸν ὁποῖον ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, σημ. 5), γράφει τὰ ἑξῆς: «Εἰς τὸ ἔτος 1795 'Οκτωβρίου 20 μᾶς ἔκαμεν ὁ 'Αλῆ πασᾶς σκλάβους καὶ μᾶς πῆρε τὸ χωριὸν τσιφλίκι καὶ βρισκόμεσθε ἐλεεινοὶ ἕως σήμερα πρῶτα τῶκαναν συμφωνία νὰ τοῦ δύνουν κάθε χρόνον γρ. 2.500 χιλ. καὶ τὸ βάσταξαν αὐτὸ περὶ τοῦ ἀπὸ δέκα χρόνους καὶ νὰ πληρώνη ὁ 'Αλῆ πασᾶς ὅσα γρόσια πλήρωναν στὰ Τρίκαλα. Τότε μᾶς εἶχαν οἱ Τρικκαλινοὶ στὸ βιλαέτι καὶ στοὺς 1830 μᾶς γύρισε ὁ Ρούμελη Βαλεσῆς στὰ Γιάννινα».

κ(αι) ἄφτη ἔχουν νὰ πλερόσουν τὰ βασιληκὰ δόσηματα¹⁴
 ὅλα ἤγουν χαρατζη¹⁵, νοζούλη¹⁵, ἀγπάμη¹⁵, μαληάτηκα¹⁵
 κ(αι) ὅτη ἄλο βασιληκὸν δόσημον, ὁμῆος νὰ πλερόσουν
 κ(αι) τὰ δῆκεα τῶν σπαχήδων¹⁶, ζήρα δηὰ τὸ ἥμορό μου
 ἑτεργιάστηκα¹⁷ κόσμος νὰ μοῦ δόσουν τανόθεν ἄσπρα
 καὶ ἔστο τὸ παρὸν ἡς ἔνδηξην. 1797: ἀγαδημ(ήτρι) 30::

Τ. Σ.

3

Διὰ τοῦ παρόντος ὁρισμοῦ ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἀπαγορεύει αὐστηρῶς εἰς τοὺς
 Τερβεντισπινοὺς νὰ ξυλεύωνται εἰς τὸ «ὀρμάνι ὁποῦ ναι ἀπάνω στὸ χωρίον».
 Τὸ «πouγiουρντι» εἶναι ἀχρονολόγητον, πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐξε-
 δόθη πρὸ τοῦ 1803, διότι δὲν ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ βεζύρη, ὁ ὁποῖος εἶχεν
 ἀπονεμηθῇ εἰς τὸν Ἀλῆ κατὰ τὸ ὡς ἄνω ἔτος. Εἰς τὸ νῦτον τοῦ ἐγγράφου ση-
 μειοῦται: «προσταγὴ ἀπὸ / τὸν αλη πασαν δηα τον / λοκον (=λόγγον)».

ἀλῆ πασᾶ

ὁρισμὸς τοῦ ὑψηλο(τάτου) Τ.Σ.
 στεσᾶς τερβεντηστινὴ μικρὴ μεγάλη βλέποντες
 τὸ πούγιουρτὴ μου νὰ μὴ ἀποκοτήσετε¹⁸ νὰ κόψῃ
 τε μικρὸν ἢ μεγάλον ξήλον στὸ ὀρμάνη¹⁹ ὁποῦ
 ναι ἀπάνω στὸ χωρίον, μήτε στὰ ἐλάτια²⁰ ὁποῦ
 φηλάγονται δηὰ σπήτη²¹, μοντλάκ²² καὶ ὁ λόγγος
 καὶ τὰ ἐλάτια νὰ εἶναι ἀπαντημένα μὲ τε
 ληότητα ἢ δὲ κ(αι) παρακούση κ(αι) τολμήση κα
 νένας νὰ πάγῃ κ(αι) κόψῃ τὸ παραμικρὸν
 ξήλον ἢ στὸ ξνα ἢ στὸ ἄλο μέρος νὰ ἡξέρη
 ὅτι ἔχη νὰ πεδεφθῇ ἄσπλωγνα καὶ νὰ τῆζε
 ρεμετησθῇ²³ ἔξω τῆς δυνάμεώς του. Ἐξ ἀποφά
 σε(ως).

4

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐκ τῶν ἀτομικῶν εἰς Ντερβεντίσταν κτημάτων του παρα-
 χωρεῖ εἰς τοὺς Μετσοβίτας ἔκτασιν, λεπτομερῶς περιγραφομένην, ἀντὶ 3000
 γρ. ἐτησίως. Εἰς τὸ νῦτον τοῦ ἐγγράφου δυσανάγνωστος σημείωσις τοῦ παρα-
 λήπτου· διακρίνεται καθαρῶς ἡ χρονολογία 1803.

βεζήρ⁴² αληπασᾶς

Τ. Σ.

»ἐγὼ ὁ ρουμελη βαλεσής²⁵ φανερώνω ὅτι τὸν τόπον
 του τζιφλικίου²⁶ μου ντερβεντίστας²⁷ ἀπὸ τοὺς πέντε πύργους²⁸ κάτω

14. Τὰ σουλτανικὰ φορολογικὰ δικαιώματα.

15. Κατηγορίαι σουλτανικῶν φορολογιῶν.

16. Φοροεισπράκτορες.

17. Συνεφώνησα.

18. Τολμήσετε.

19. Δάσος.

20. Ἐλατόφυτος περιοχὴ τοῦ Ἀνθοχωρίου.

21. Οἰκοδομήσιμος δηλ. ξυλεία.

22. Ἡ τουρκ. λέξις multak = ἀπολύτως, ἀφεύκτως, ὠρισμένως, χωρὶς ἄλλον.

23. Νὰ τοῦ ἐπιβληθῇ πρόστιμον.

ἕως τὰ λιθάρια κασαρέτζη²⁹ καὶ (αἱ) φτελεὰ τοῦ φλωκα³⁰, καὶ (αἱ) ἴσια στὸ πο-
τάμη³¹ καὶ (αἱ) ἕως στὸ πουργακέλι³² αὐτὸ τὸ σήνορον ὅλον τὸ ἔδοσα
μὲ ἰλιζάμη³³ τῶν μετσοβίτων διὰ γρόσια τρεῖς χιλιάδες τὸν χρὸ
νον, καὶ (αἱ) νὰ ἔχουν στὸ ζάπτι³⁴ τοὺς ἀμπέλια καὶ χοράφια καὶ χαλὴ (;)
τόπον ὅπου ἔχει αὐτὸ τὸ σήνορον, νὰ τὸ βοσκήσουν τὰ προβα-
τά τους. καὶ (αἱ) ἑσεῖς ντρεβεντιστινοὶ νὰ μὴν ζιγώσετε εἰς αὐτὸ
τὸ σήνορον ἐπειδὴ τὸν ἔδοκα ἰλιζάμη των μετσοβίτων ἀλέ-
ως μὴν κάμετε :

1803

Ἰωάννινα

ἰουνί(ου) 29 ἐγγράφισεν διὰ τὸν ἀηγιώργην: —

1803: ἀπριλίου. 23:—

5

Διὰ τοῦ παρόντος ὁ Ἀλῆ Πασᾶς παρέχει εἰς τοὺς «Τερβεντιστινοὺς» τὴν
ἄδειαν νὰ ἀνεγείρουν εἰς τὸ χωρίον τοὺς ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Παρα-
σκευῆς. Εἰς τὸ νῶτον τοῦ ἐγγράφου ὁ πρωτοκολλητὴς τοῦ Ἀνθοχωρίου ση-
μειώνει: «1806 ἀπριλίου 5 / προσταγή νὰ γενῇ ἡ ἐκκλησία / αγία παρασκευῇ».

(Ὑπογραφή)

Ἐγὼ ὁ βεζίρ Ἀλήπασᾶς

δίδω τὸ πουργιουρδίμου τῶν ραγιαδῶν μου τερβεν:

τιστινῶν, διὰ νὰ φτιάσουν τὴν ἐκκλησίαν τους

24. Ὁ τίτλος τοῦ βεζίρη ἀπενεμήθη εἰς τὸν Ἀλῆν τὸ 1800 ὡς συμβαλόντα εἰς τὸν ἐξολο-
θρεμὸν καὶ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἡ Πύλη
ἐτίμησε τὸν Ἀλῆν διὰ τοῦ βαθμοῦ τοῦ «πασᾶ τῶν τριῶν ἱππουρίδων».
25. Πρόκειται περὶ ἐπισήμου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀξιώματος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κρά-
τους. Ρούμελη βαλεσῆς διωρίσθη ὁ Ἀλῆς τὸ 1803 μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν ἡρωϊκῶν
Σουλιωτῶν.
26. Μέγα ἀγρόκτημα καλλιεργούμενον δι' ἐπιμόρτων καλλιεργητῶν (λ. τουρκ. çiftlik=
ζεῦγος).
27. Νῦν Ἀνθοχώριον - Μετσόβου μετονομασθὲν τὸ 1924.
28. Τοποθεσία ἀνατολικῶς τοῦ Ἀνθοχωρίου, εἰς τὰ ὄρια Ἀνθοχωρίου - Ἀηλίου.
29. Καὶ αὕτη ἡ τοποθεσία κεῖται πρὸς Α τοῦ Ἀνθοχωρίου εἰς τὰ ὄρια Ἀνθοχωρίου - Ἀ-
νηλίου.
30. Τοποθεσία ἀνατολικῶς τοῦ Ἀνθοχωρίου κειμένη πλησίον τῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς
ἐπονομαζομένης «Κόκκινο λιθάρι» («κιάτρα ρόσθα» εἰς τὴν βλαχικὴν).
31. Πρόκειται περὶ τοῦ παραποτάμου τοῦ Ἀράχθου «Μετσοβίτικος», ὅστις πηγάζει ἐκ τοῦ
Ζυγοῦ.
32. Μῆρος διαβατὸν ἐπὶ τοῦ παραποτάμου τοῦ Ἀράχθου «Μετσοβίτικος», καλούμενον καὶ
σήμερον «πόρος τ' Ἀγγέλ».
33. Ἡ τουρκ. λέξις iltizam ἣτις σημαίνει 1) μεροληψία 2) ἀγορὰ εἰσοδημάτων.
34. Λέξις ἀραβικῆς καταγωγῆς σημαίνουσα τὴν διὰ τῆς βίας κατοχήν, τὴν κατοχήν.
35. Πρόκειται διὰ τὸν κεντρικὸν ναὸν τοῦ Ἀνθοχωρίου. Εἰς τὰ 1810 εἶχεν ὁλοκληρωθῇ
τὸ «Δωδεκάορτον» τοῦ τέμπλου τοῦ νέου ναοῦ συμφώνως πρὸς ἐπιγραφὴν ἐπὶ εἰκόνης
τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἔχουσιν οὕτω: «ΕΤΕΛΙΩΘΗΣΑΝ Ι ΕΟΡΤΕΣ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ
ΟΛΕΣ ΗΣ ΤΟΥΤΣ 1810 ΜΗΝΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 31 ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΛΑΖΑΡΟΥ ΠΑΠΑ-Ι-
ΩΑΝΝΟΥ Κ[ΑΙ] ΑΝΙΨΙΟΝ ΑΥΤΟΥ ΛΑΖΩ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΕΚ ΧΟΡΑΣ ΑΝΟ ΣΟΥ-
ΔΕΝΑ».

ὀνομαζομένην ἀγία παρασκευή³⁵, καὶ κανέναν
νὰ μὴ τοὺς γένη μαγής³⁶, ἐξ ἀποφάσεως

1806

Ἀπριλί(ου) 5:

6

Τὸ παρὸν «πουγιουρντί» ἐκδοθὲν τὴν 14 Νοεμβρίου 1830 δὲν εἶναι φυσικὰ τοῦ Ἀλῆ, ἀπευθύνεται δὲ οὐχὶ πρὸς τοὺς Ντερβεντιστινοὺς ἀλλὰ πρὸς τοὺς Μετσοβίτας, οἱ ὅποιοι ἠνώχλουν τοὺς πρώτους μὲ «κοψήματα» δένδρων καὶ μὲ «ἄλλαις πείραξαις». Εἰς τὸ νῶτον τοῦ ἐγγράφου σημειοῦται: «σατραζέρι ἀφέν-
τι μας / προσταγῇ» ὀλίγον δὲ κατωτέρω: «τῶν νταιτζήδων μας Μετσοβίτων / εἰς Μέτσοβον».

Τ. Σ.

1830

Νοεμβρ. 14

(Ἵπογραφή)

»πρὸς ἐσᾶς ντουατζήδες³⁷ μου μετζοβίταις, τὸ ἡμλιάκηον³⁸ τζιφλήκι
ντερβεντίστα ἦλθον εἰς ἡμᾶς καὶ παρεπονέθησαν ὅτι οἱ ξυλοφόροι σας
καὶ τὰ ζῶά σας ἐχάλασαν τὰ ἀμπέλια τους, τὰ πωρικά τους, κόφτωντας
καὶ κοιβαλῶντας εἰς τὸ χωρίον σας. ὅθεν σᾶς λέγω ὅτι μὲ ποίαν
γνώμην φέρνεσθε ἔτζι; καὶ μάλιστα εἰς αὐτὸ τὸ χωρίον ὅπου
εἶναι ἡμλιάκι βασιλικόν; προσέτι ντοκουντᾶτε³⁹ τὸ αὐτὸ ἡμλιάκι
καὶ μὲ ἀγκάριες ἐδικαῖς σας, καὶ μὲ ἄλλαις πολλαῖς πείραξαις
διὰ τοῦτο σᾶς προσταῶω νὰ τραβήσητε χέρι συντέσωρα νὰ μὴν
προξενήσητε τοῦ ἡμλιακιοῦ, τὸ παραμικρὸν ντοκούντισμα, οἷτε διὰ
κοψήματα, μήτε μὲ ἄλλαις πείραξαις· τὸ σύνορόν του νὰ σταθῇ
ἀπαρασάλευτον καθὼς ἦτον εἰς τὸν καιρὸν τοῦ μερχοῦμ⁴⁰ Ἀ:
λήπασᾶ, καὶ ἀνίσως πατήσητε πιθισμὴν τόπον ἀπὸ τὸ σύνορόν:
τους, καὶ ἔλθουν νὰ κλανθοῦν τζεβάλι⁴¹ δὲν θὰ μοῦ δώσητε ἐξ
ἀποφάσεως.

7

Πρόκειται περὶ μεταφράσεως (ἡ λέξις μετάφρασις σημειοῦται εἰς τὸ πε-
ριθώριον τοῦ ἐγγράφου λοξῶς ἄνω ἀριστερὰ) φερμανίου τοῦ Σουλτάνου Χα-
μὴτ υἱοῦ Μετζίτ. Δι' αὐτοῦ ὁ Σουλτάνος ἐπιτρέπει εἰς τοὺς κατοίκους τῆς
Δερβεντίστης νὰ «ἐγείρῳσιν ἐκ νέου ἐκκλησίαν εἰς στερεὸν μέρος» ἐπ' ὀνό-
ματι πάντοτε τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς. Τὴν μετάφρασιν ἐπικυροῖ ὁ τότε Ἐξαρ-
χος Μετσόβου Ἀρχιμ. Βενέδικτος (Βοΐλας). Εἰς τὸ νῶτον τοῦ ἐγγράφου ση-
μειοῦται «ἡσους ἀπο το / θηρμάνη τῆς / ἐκκληση(ας)».

Ἀριθ. Πρωτ. 19

Ὁ Νικητὴς Σουλτάν Χαμὴτ υἱὸς Μετζίτ

Τῷ ἐκ τῶν τὰ ἀνώτατα διευθυνόντων / καὶ τιμωτάτων, ὧν ὁ ὕψιστος ἐπαυ-

36. Καὶ κανέναν νὰ μὴ τοὺς γένη μαγής: καὶ κανεῖς νὰ μὴ τοὺς πειράξῃ, νὰ μὴ τοὺς ἐνο-
χλήσῃ.

37. Ντουατζής καὶ τουατζής: ἰκέτης, ὑπῆκοος (ντουᾶς=παρακλήσις).

38. Παραφθορά τῆς τουρκ. λέξεως emlâk (=ἀκίνητον).

39. Ἐνοχλεῖτε (ντοκούντισμα=ἐνόχλησις). Ἡ λέξις ντοκουντῶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἀορίστου
dokundum τοῦ τουρκικοῦ ρήματος dokunmak (ἐνοχλῶ, πειράζω).

40. Πεθαμένος, συγχωρεμένος, μακαρίτης (τουρκ. λ. merhum).

41. Ἀπάντησις, ἀπόκρισις, ἀπολογία (τουρκ. λ. cevap).

ξάνοι τὰς / ἀρετὰς καὶ ἐκ τῶν ἀνωτάτων ὑποστρατῆ / γων ἡμετέρῳ Γενικῷ Διοικητῇ τῆς Νομαρ / χίας Ἰωαννίνων, τῷ τετιμημένῳ διὰ τῶν παρασῆμων πρώτης τάξεως Μειζιτιέ καὶ τρίτης / τάξεως Οὔμαπιέ Χιφζή Πασσᾶ καὶ τοῖς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του τῆς ἐπαρχίας Με / τσόβου Ναίπη, Μουφτῇ καὶ λοιποῖς ἐπιτί / μοις Μέλεσι τῆς Αὐτοκρατορίας μου γνωστὸν / ἔστω, ὅτι συνεπεία τῆς αἰτήσεως, ἣτις ἐγένετο / διὰ τακρίριον⁴² ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχου τῶν / Ρωμαίων περὶ παραχωρήσεως ἀδείας ὃ / πως ἐγείρουν ἐκ νέου ἐκκλησίαν εἰς στερεὸν μέρος ἐν τὸς τοῦ περιβόλου, ἔνθα εἶ / γε πέση καὶ κρημνισθῇ ἡ ρωμαϊκὴ ἐκ / κλησία⁴³, κειμένη ἐν τῷ χωρίῳ Δερβεντίστη / τῆς ἐπαρχίας Μετσόβου, οἱ κάτοικοι τοῦ / ἐν λόγῳ χωρίου ἀναβαίνοντες εἰς πεντακο / σίας ψυχὰς ἄρρενες καὶ θήλεις καὶ (αἱ) εἰς ὄγδοῇ / ζοντα οἰκίας κατοικοῦντες Ρωμαῖοι ἐν γένει ὄντες κα / τὰ τὰς γενομένας ἐξετάσεις καὶ κατὰ τὴν / ἔννοιαν τοῦ Μασβατᾶ⁴⁴, κατὰ δὲ τὸν χάοτην / τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας τὸ μῆκος θὰ ἦνε / εἴκοσιν ἐν, τὸ πλάτος ἐνδεκα καὶ τὸ ὕψος / πέντε μέτρα, ἡ δὲ δαπάνη αὐτῆς θὰ ἦνε / πέντε χιλιάδες ἑπτακόσια ἐννενήκοντα / ὀκτὼ καὶ ἥμισυ γρόσια, ἐξ ὧν τὰ μὲν / τέσσαρες χιλιάδες καὶ πεντακόσια γρόσια / εἶνε τὴν σήμερον μετρητὰ εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς ἐν / λόγῳ ἐκκλησίας, τὸ δὲ ὑπόλοιπον χίλια δια / κόσια ἐννενήκοντα ὀκτὼ καὶ ἥμισυ θέλου / σιν εἰσπραχθῇ διὰ συνεισφορᾶς ἐκ μέρους τῶν / κατοίκων τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου καὶ οὐδὲν κῶ / λυμα ὑπάρχει, καὶ ὅπως παραχωρηθῇ ἡ δέουσα / ἡ ἀδεία μου διὰ Μασβατᾶ καθυπέβαλε τὸ / Συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας μου καὶ ἐζήτη / σεν αὐτήν. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν ἡ θέλη / σίς μου παρεχωρήθη καὶ ἐξεδόθη παρὰ τοῦ / Αὐτοκρατορικοῦ ἡμῶν Διθανίου τὸ παρὸν / φιομάνιον. Σεῖς δέ, ὁ ρηθεὶς Διοικητής, Να / ἴτης, Μουφτῆς καὶ λοιπὰ Μέλη, νὰ προσέχη / τε περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας, ὡς διαλαμβά / νει τὸ φιομάνιον νὰ μὴ ὑπερβῶσι τὰ μέτρα, καθὼς καὶ διὰ τὴν δαπάνην νὰ μὴ εἰσπραχθῇ / παρ' οὐδενὸς διὰ τῆς βίας, νὰ μὴ φέρετε ἐμπό / δια καὶ νὰ μὴ παραβιάσητε οὐδένα δι' / ὅποιονδήποτε τρόπον, ἀλλὰ νὰ εἰσπραχθῶσιν ὡς ἄνω διαλαμβάνει, καὶ νὰ μὴ ἀντιβαίνει εἰς τὴν θέλησίν μου.

ἐξεδόθη τῇ 17 Τεσσαλήλ Ἀχῆρ 1310⁴⁵

Χαμῆτ υἱὸς Μεντζῖτ

Ἐξαρχ(ος) Μεσό(βου) Ἀρχιμανδρ(ίτης) Βενέδικτ(ος) Τ. Σ. Τ. Σ. Τ. Σ.

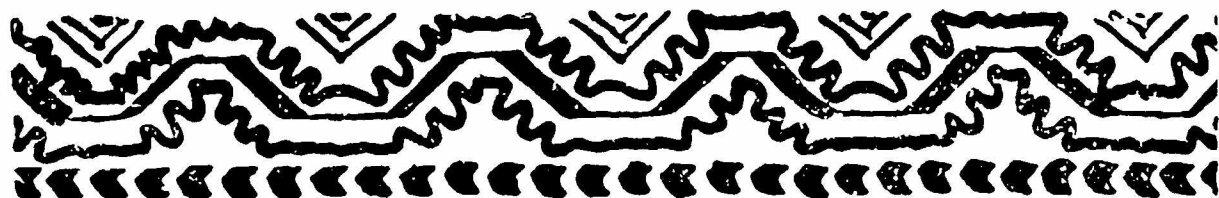
42. Τακρίριον=δικαστικὴ ἀπόφασις.

43. Ὁ πρῶτος ναὸς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Ἀνθοχωρίου θὰ ἦτο κτίσμα τοῦ 17ου αἰῶνος. Τοῦτο μαρτυροῦν αἱ ἐπὶ τοῦ τέμπλου τοῦ σημερινοῦ ναοῦ ὑπάρχουσαι εἰκόνες μετὰ χρονολογίας 1640, 1686 κλπ. Ἡ εἰς Εὐαγγέλιον ἐκδ. Βενετίας ἀναγεγραφομένη ἐνθύμησις: «1704 Ἰουνίου 10 κτίσθηκε ἡ ἐκκλησία τῆς ὁσιομάρτυρος Παρασκευῆς» ἀναφέρεται εἰς μίαν ἐκ τῶν τόσων ἀνεγέρσεων τοῦ ναοῦ, αἱ πολλαὶ περιπέτειαί τοῦ ὁποίου ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι ἡ περιοχὴ πέριξ αὐτοῦ δοκιμάζεται καὶ μέχρι σήμερον ὑπὸ καθιζήσεων. Εἶδομεν ἀνωτέρῳ (ἐγγραφον 5ον) ὅτι εἰς τὰ 1806 ὁ Ἀλῆς ἔδωκε εἰς τοὺς Τερβεντιστινοὺς τὸ «μπουγιουρντί» του «διὰ νὰ φτιάσουν τὴν ἐκκλησίαν τους». Τὸ 1895 ἐκδίδεται τὸ παρὸν φιομάνιον διὰ τοῦ ὁποίου δίδεται ἄδεια εἰς τοὺς Δερβεντιστινοὺς νὰ ἀνεγείρουν ἐκ νέου ναὸν «ἐνθα εἶχε πέσει καὶ κρημνισθῇ ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία». Μετὰ τὴν σειρὰν του καὶ τοῦτο τὸ κτίσμα ὑπέστη ζημίας αἱ ὁποῖαι τὸ κατέστησαν ἱτοιμόρροπον εἰς σημεῖον ὥστε ὁ ἀπὸ Γάνου καὶ Χώρας Μητροπολίτης Μετσόβου Τιμόθεος (1925—1928) νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν τέλεσιν ἀκολουθιῶν ἐν αὐτῷ. Εἰς τὰ 1934 ἀνηγέρθη ὁ σημερινὸς ναὸς, ὅστις φέρει ρωγμὰς προκληθείσας ὑπὸ τῶν σεισμῶν τοῦ Πάσχα 1967.

44. Μασβατᾶς=ἡ ὑπόθεσις εἰς τὸ δικαστήριον πρὸς ἐκδίκασιν.

45. 1895.

Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑ

ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΕΣ ΦΙΛΙΚΟΙ

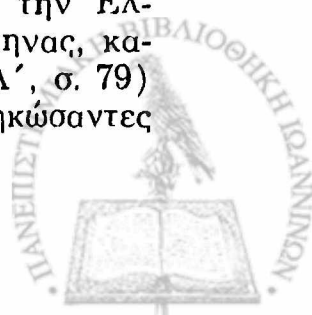
Ὀνόματα μαρτυρημένα ἀπὸ ἐπίσημες πηγές

α. — *Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ἔρευνα.*

Γνωστότατος εἶναι ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος, ποὺ ἔπαιξε στὸ ξύπνημα τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τοῦ ραγιά ἢ Φιλικῆ Ἑταιρείας (1814). Ὁ σκληρότατος ἀγώνας τῶν δραματικῶν πρωταγωνιστῶν τῆς προετοίμασε τὸν Ξεσηκωμὸ τοῦ 1821. Οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι ἀπλοῖκοι καὶ φτωχοὶ ἰδρυτὲς τῆς Ξάνθος, Σκουφᾶς καὶ Τσακάλωφ, ἔμποροι ἀπὸ τῆς ἐπώδυνες πεῖρες τόσων προηγούμενων ξενοκινήτων καὶ ἀποτυχημένων ἀπελευθερωτικῶν κινημάτων, ἔθεσαν σκοπὸ τους, ὅπως γράφει ὁ Ξάνθος, «νὰ ἐνεργήσωσι μόνοι των ὅ,τι ματαίως καὶ πρὸ πολλῶν χρόνων ἤλπιζον ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν χριστιανῶν βασιλέων»¹. Γιὰ τοῦτο, πέρα ἀπὸ τὴν ἄσβεστη καὶ βαθεῖα εὐγνωμοσύνη τοῦ Πανελληνίου πρὸς τοὺς προδρόμους τῆς ἐθνικῆς μας ἀναγέννησης, ἐπιβάλλεται νὰ διαφωτισθῇ, ὅσο τὸ δυνατό πληρέστερα, τὸ ἔργο τῆς ἑλληνικῆς αὐτῆς μυστικῆς ἐταιρείας.

Παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν ἱστορικῶν, κυρίως ἐκείνων ποὺ καταπιάστηκαν ἁμέσως μετὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση μὲ τὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία, τὸ μέγα τοῦτο ἐθνικὸ θέμα μένει ἀνεξερεύνητο σὲ πολλὰς ἀκόρια πτυχές του. Ἐγγραφα τῆς Ὑπερτάτης Ἀρχῆς, ἀνέκδοτα κείμενα σπουδαίων Φιλικῶν, πολλὰ γράμματά τους, καθὼς καὶ ἄλλες σχετικὲς πηγὲς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔχουν μελετηθῇ εἰσέτι. Ἔτσι, ἀνάμεσα στὰ πολλὰ προβλήματα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ποὺ προσμένουν τὸ ἀποσαφήνισμά τους, ὀλόπρωτο προβάλλει ἡ γνώση πᾶς ὅλων τῶν Φιλικῶν.

Οἱ κατάλογοι, ποὺ ἔχει δώσει ὡς τώρα ἡ ἔρευνα, δὲν εἶναι ὁλοκληρωμένοι. Πολὺ περισσότερα ἦταν ἀσφαλῶς τὰ μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ἄμεσος γνώστης τῶν πραγμάτων τῆς Ἑταιρείας, ἔδωσε παραστατικὰ τὴν εἰκόνα τοῦ μεγέθους τῆς ἐξάπλωσής της, ὅταν ἔγραφε: «Κατὰ τὸ 1819 καὶ 1820 ἡ ἑλληνικὴ ἐταιρεία κατήντησεν εἰς τόσον βαθμὸν ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε δὲν ἦτο πλέον σύμφωνον τὸ ὄνομά της μὲ τὰς πράξεις, ἀλλὰ φανερὰ ἀποστασία, ἥτις ἐγνωρίσθη εἰς πάσας τάξεις ἀνθρώπων· εἰς ἀγυῖας, οἰκίας, ἐργαστήρια, ὁδοὺς καὶ πάντα τόπον δὲν ἐγίνοντο, παρὰ ὁμιλῆαι καὶ σχέδια κατὰ τῶν τυράννων, χωρὶς τινα συστολήν· πολὺ δὲ περισσότερον ἔβλεπέ τις τὰ τοιαῦτα εἰς τὴν καθέδραν τοῦ Σουλτάνου. Εἰς τὰ συμπόσια καὶ μερικῆς οἰκογενειακᾶς τραπέζας ἀναφανδὸν ἔπινον ἄνδρες, γυναῖκες, τέκνα, γέροντες, δοῦλοι καὶ δοῦλαι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἕθνους». Καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐκεῖνος ἦταν γενικὸς καὶ διάχυτος, λέει ὁ ἴδιος, «καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τόσον εἰς σημαντικούς, ὅσον καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος Ἕλληνας, κατοικοῦντας εἰς πόλεις, χωρία καὶ χωρία». Καὶ κατὰ τὸν Φραντζῆ (Α', σ. 79) ἀκόμα καὶ «εἰς ποιμένας καὶ χοιροβοσκούς χωρικούς». Ὡστε οἱ ξεσηκώσαντες αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο πλῆθος ἦταν ἀσφαλῶς πλεῖστοι.

β. — Αἰτωλοακαρνανία καὶ Φιλικὴ Ἑταιρεία.

Ἡ ἐξάπλωση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας σὲ ὅλες τὶς τάξεις ἔγινε εὐκόλα καὶ ταχύτατα καὶ ἔσπρωξε τὸν λαὸ στὴν Ἐπανάσταση. Στὸν Μοριᾶ αὐτὴ στάθηκε ἡ θεία πνοὴ τῆς Ἐθνεγερσίας. Ἀλλὰ καὶ στὴν Αἰτωλοακαρνανία, πού μαζὶ μὲ τὴ συνεχόμενὴ τῆς Ἡπειρο καὶ τὰ ἀντικρυνά τῆς νησιὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους ἀποτελεῖ μιὰ γεωγραφικὴ ἐνότητα γιὰ τὴ Φιλική, ἐξίσου σημαντικὴ μὲ τὴν Πελοπόννησο, ἡ διάδοση τοῦ μυστικοῦ τῆς δὲν ὑστέρησε.

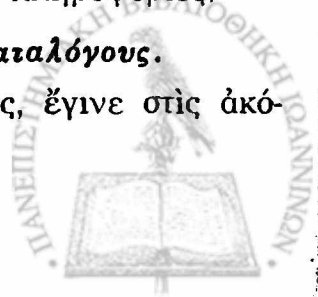
Ἡ θέσις τῆς Αἰτωλοακαρνανίας τὴν προώρισε νὰ διαδραματίσῃ ἕναν πρωτεύοντα ρόλο κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ τὴν Ἐπανάστασιν. Ἦταν πολὺ κοντὰ στὰ Ἐφτάνησα, κατεχόμενα τότε πότε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ἢ Γάλλους καὶ πότε ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἢ Ἀγγλοὺς, καὶ στὰ ὁποῖα οἱ καταδιωγμένοι καὶ κινδυνεύοντες Αἰτωλοακαρνανῆες εὗρισκαν ἄμεσα καὶ ἀσφαλῆ καταφύγια σὲ ἐκάστοτε καταδρομὰς τοῦ δυνάστη. Βρίσκονταν σὲ σταυροδρόμι χερσαίων καὶ θαλασσιῶν συγκοινωνιῶν, φημισμένος δὲ ἦταν πάντοτε ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῶν δύο πολιτειῶν τῆς Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ. Ἦταν καὶ τὸ προπύργιον τοῦ Μοριᾶ γιὰ τοὺς ἀπὸ βορρᾶ κατερχόμενους ὀλοένα ἐχθροὺς. Καὶ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ ἑλληνικὸ τρίγωνο τῆς Δυτικῆς Ρούμελης, τῶν Ἐφτὰ νησιῶν καὶ τοῦ Μοριᾶ μὲ τὸ Μεσολόγγι, τὴ Ζάκυνθο καὶ τὴν Πάτρα ἰδιαζόντως συνέβαλε στὸ ἀπελευθερωτικὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄρεινόν ἔδαφος τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ ὁ ὄρεισίβιος καὶ πολὺ σκληραγωγημένος πληθυσμὸς τῆς ἀποτελοῦσαν τοὺς εὐνοϊκοὺς παράγοντες γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν πολεμικῶν δυνάμεων καὶ ἔνοπλης δράσεως κατὰ τοῦ τυράννου. Ἐξ ἄλλου, ὀνόματα σὰν τοῦ Ἀλεξάκη καὶ τοῦ Κώστα Βλαχόπουλου στὸν Βλοχόν τοῦ Δημήτρη Μακρῆ στὸν Ζυγόν τοῦ Γεωργάκη καὶ τοῦ Γιώτῃ Νικολοῦ - Βαρνακιώτηδων στὴν Ἀκαρνανίαν τοῦ Θεοδωράκη Γρίβα καὶ τοῦ Γ. Τσόγκα στὴ Βόνιτσα τῶν ἰσχυρῶν ὀπλαρχηγῶν Ἀνδρέα Ἰσκού καὶ τοῦ Γιαννάκη καὶ τοῦ Κώστα Ράγκου στὸν Βάλτο τοῦ Διαμαντῆ Χορμιόβα στὴ Ναύπακτο καὶ τοῦ Γ. Πηλάλα στὸ Βενέτικο τοῦ Κώστα Σιαδήμα στὸ Ἀπόκουρο εἶναι μερικὰ μόνον ὀνόματα τῶν κυριωτέρων ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐξεχόντων ἀνδρῶν, πού δροῦσαν στὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ πού μποροῦσαν νὰ ἐπηρεάσουν τοὺς κατοίκους.

Ὡστε ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ ἡ γενικώτερη σημασία τῆς καθιστοῦσαν ἀναγκαίαν τὴ διάδοση τοῦ φιλικοῦ μυστικοῦ καὶ σ' αὐτή. Καὶ βέβαια ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία εἶχε κατὰ πολὺ στρέψει τὴν προσοχὴ τῆς πρὸς ἐκεῖ. Ἐπανειλημμένες ἀναφέρονται οἱ ἀποστολὰς πρακτόρων τῆς, κυρίως ἀπὸ τοῦ 1814 κι ἔπειτα, στὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, ὅπως τοῦ Νησιώτῃ Ἰ. Παπαρρηγόπουλου, τοῦ Ρουμελιώτῃ Δ. Αἰνιάναν, τοῦ Τριπολιτσιώτῃ Παν. Καραγιάννη καὶ τελευταῖα τοῦ Θεσσαλοῦ Ἡβου Ρήγα, προσωπικοῦ ἀπεσταλμένου μὲ στρατιωτικοπολιτικὴ ἐξουσία τοῦ «Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς» — ἀποστολὰς, πού δείχνουν τὰ σχέδια καὶ τὴ δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν στὴν Αἰτωλοακαρνανίαν.

Γιὰ μερικὰ, μαρτυρημένα ὅμως ἀπὸ ἐπίσημες πηγὰς ὀνόματα Αἰτωλοακαρνανίων, πού πλαισίωσαν καὶ στὸν τόπο μας τὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅσους μνημιονεύονται ὡς Φιλικοὶ σὲ διάφορες ἄλλες, ἔντυπες ἢ χειρόγραφες πηγὰς, ἐρχόμαστε πάνω ἀπὸ γιορταστικὰς ἐπικαιρότητες, γιὰ καίρια εἶναι πάντοτε ἡ ἐθνικὴ σημασία τοῦ θέματος, νὰ δώσωμε λίγες πληροφορίες.

γ. — Αἰτωλοακαρνανῆες Φιλικοὶ γνωστοὶ ἀπὸ σχετικὸν καταλόγους.

Ἡ ἀναζήτησις τούτων γιὰ τὴν παροῦσα ἀπογραφὴ μας, ἔγινε σὲ ἀκόλουθες πηγὰς:

1.- ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον 'Ιστορικὸν περὶ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως, τόμ. Α', 'Αθῆναι 1859, σσ. 387—416.

Εἶναι αὐτὴ ἡ πρώτη χρονολογικὰ ἀξιόλογη πηγὴ, ποὺ παραθέτει «'Ονομαστικὸν Κατάλογον Φιλικῶν» ἀπὸ 692 πρόσωπα. Τὸ ὕλικὸν δίδεται καταχωρισμένο σὲ στήλες μὲ αὐξοῦντα ἀριθμὸν, ὀνοματεπώνυμο ἐταίρου, πατρίδα του, ἐπάγγελμά του, χρόνον κατήχησός του, ὄνομα κατηχητοῦ καὶ χρηματικὴ προσφορά του. Παρὰ τὸ ὅτι ὁ Γραμματεὺς αὐτὸς τοῦ 'Αλ. 'Υψηλάντη εἶχε τὴν τύχην ἃ χρησιμοποίησεν τὰ πλούσια ἀρχεῖα τῶν 'Υψηλάντηδων, στὰ ὁποῖα βρῆκε ἄφθονο καὶ πολύτιμο ὕλικὸν γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας, ἀφ' ὅτου ἀνάλαβε τὴν ἀρχηγίαν της ὁ 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης, ὅμως ἐλάχιστα μόνον ὀνόματα Αἰτωλοακαρνανῶν Φιλικῶν σημειώνει, τὰ ἐξῆς:

61. Βλαχόπουλος 'Αλέξιος. 'Αχαρνανία. Στρατιωτικὸς. 1819. Πρέβεζα. Α. Βλαχόπουλος.
 185. Καλλοτοῦρος Παναγιώτης. Ναύπακτος. Διδάσκαλος. 1819. Βουκουρέστι. Γρηγόριος Δικαῖος. Γρόσια 300.
 218. Καρποῦνης Νικ. Κ. Μεσολόγγιον. 'Εμπορος. 1820. 'Οδησσός. Γ. Π. Κορφινός. Γρόσια 400.
 287. Κωστόπουλος Παναγιώτης. Ξηρόμερον. 'Εμπορος. 1820. Γαλάζιον. Α. Βοήλας. Ρούβλια 100.
 387. Μπαρλᾶς Βασίλειος. 'Αχαρνανία.
 586. Στάϊκος Παναγιώτης. Μεσολόγγιον. 'Εμπορος. 1821. 'Οδησσός. Κ. Α. Πεταλᾶς. Ρούβλια 100.

2.- ΤΑΚΗ ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ, Φιλικὴ 'Εταιρεία, 'Αθῆναι 1926, σσ. 337, 423 κ.ά.

Στὸ μὲ βάση τὸ μέχρι τότε γνωστὸ ὕλικὸν καὶ μετὰ λεπτομερειακὴ ἐξέταση τῶν ἀρχείων τῆς «'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Ελλάδος» (Τμήμα χειρογράφων) καὶ ἐκείνων τῆς «'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος», καθὼς καὶ τοῦ λεγόμενου «Καταλόγου Ξάνθου» μὲ τὰ 134 ὀνόματα Φιλικῶν καταρτισμένο τοῦτο ἔργον του, ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς συγγραφέας ἀναφέρει σποραδικὰ καὶ μερικοὺς Αἰτωλοακαρνανᾶνες Φιλικούς, ἃν καὶ χωρὶς λεπτομέρειες. 'Ετσι σημειώνει ἀόριστα τὰ ἐξῆς γιὰ τὸ 1819:

σ. 337: «'Εν τῇ Δυτικῇ Στερεᾷ 'Ελλάδι κατηχήθησαν ἐν τοῖς πρώτοις οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ 'Αλέξιος Βλαχόπουλος, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος ὑπηρέτησεν ὡς ἀξιωματικὸς ἐν 'Επτανήσῳ, μεταβὰς δὲ εἰς Κ.Πολιν συνελήφθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1819 ὡς ὑποπτος καὶ διελθὼν ἐκ τοῦ ὑελοπωλείου τοῦ Γαλιᾶ εἰδοποίησεν ἐτοίμως τὸν Γρηγόριον Ε', ὅστις τὸ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Κάνιγγ καὶ τὸν διέσωσεν ὡς ὑπήκοον τοῦ 'Ιονίου Κράτους.

'Ο ἐκ Μεσολογγίου Κάρπος.

'Ο 'Ι. Ράγκος.

'Ο Πάνος Γαλάνης ἢ Μεγαπάνος, διάδοχος τοῦ Μήτσου Μαυρομιάτη.

σ. 423: 'Ο Σπύρος Σπανόπουλος, ἐκ Μεσολογγίου.

σ. 424: Τάσης Μαγγίνας καὶ Κώστας Βλαχόπουλος.

'Ο 'Ιωάννης Τριζούπης, πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ Μεσολογγίου.

3.- ΒΑΛΕΡΙΟΥ ΜΕΞΑ, Φιλικοί, 'Αθῆναι 1937, σσ. 64, 66.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι «Κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας ἐκ

τοῦ Ἀρχείου Σέκερη», βασιμμένο στοὺς καταλόγους τοῦ Ξάνθου, τοῦ Σέκερη καὶ σὲ διάφορα ἐφοδιαστικά καὶ σὲ ὅποια δίδονται τὰ ὀνόματα 541 Φιλικῶν σὲ πίνακες μὲ αὖξοντα ἀριθμὸ, ὀνοματεπώνυμα, πατρίδα, ἐπάγγελμα, ἡλικία, κατηχητὴ, προσφορά, χρόνον καὶ τόπον μύησης, διεύθυνση ἀφιερωτικοῦ γιὰ κάθε ἐταῖρον. Καὶ ἡ Αἰτωλοσακαρνανία ἀντιπροσωπεύεται καὶ σ' αὐτὸ μόνον μετὰ δύο ἐκλεκτὰ τῆς τέκνα, τὰ ἑξῆς:

437. Γεώργιος Λιβερόπουλος. Ἀπὸ Κοζίτσαν τῆς Ναυπάκτου. Ἐμπορος εἰς Αἰγιναν. Χρόνων 46. Διὰ τοῦ Ἀθανασίου Μαυζέλου. Γρόσια 150.

2 Νοεμβρίου 1819. Μέγαρο

Τῷ Βασιλείῳ Γεωργίῳ, εἰς Κωνσταντινούπολιν.

438. Ἐπαμεινώνδας Μαυρομαμάτης. Ἰατρός. Χρόνων 28. Διὰ τοῦ Κωνσταντίνου Πεντεδέκα. Γρόσια 300.

14 Δεκεμβρίου 1819. Βουκουρέστιον

Πρὸς Γεώργιον Μόστραν.

Τὸ ἀφιερωτικὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδα Μαυρομαμάτη εἶναι τὸ ἑξῆς:

«Πρὸς τὸν εὐγενέστατον κύριον Γεώργιον Μόστραν (τὸ σημεῖον)

«Ἐκ Βουκουρεστίου 1819, τῇ 14 Δεκεμβρίου.

«Ἐχάρην τὰ μέγιστα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σχολείου, ὅπου ἐλάβετε καὶ ἤδη «ἐνεργεῖται μὲ ἐπίπονον ἐπιμέλειαν. Εἰσθε ἀξιοπαραδειγματίστοι, εἰσθε ἀξιεπα- «νοι. Ἡ νεολαία, ὅπου θὰ φωτισθῇ εἰς τοῦτο τὸ διὰ τῆς ἀγαθοεργοῦ ἐπιμελείας σας «ἀρτισύσαστον σχολεῖον, θέλει ἐγκαταλείπει τὸ ὄνομά σας εἰς πέτραν αἰωνιότητος μὲ «ἀνεξαλείπτους χαρακτῆρας. Σὲ παρακαλῶ, λοιπόν, νὰ δεχθῆς καὶ τὴν μικράν του «ταύτην ὡς πρὸς τὴν προθυμίαν μου προσφορὰν γρόσια 300, τὴν ὅποιαν στέλλω «διὰ τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου Πεντεδέκα, καὶ νὰ συγκαταγράψῃτε καὶ ἐμὲ εἰς «τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν σας. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συντόμῳ.

«Περὶ δὲ τοῦ ὅτι ζητεῖτε νὰ ἡξεύρετε τὸν χρόνον τῆς ἡλικίας μου, διὰ νὰ παύ- «σῃ ἡ ἔρις μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ φιλτάτου Δημητρίου μάθετε ὅτι τρέχω τὸν εἰκοστὸν «ὄγδον, καὶ ἂς παύσῃ ἡ φιλονικία σας.

«Ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐκτανθῶ περισσότερον, ἀλλ' ἐπειδὴ σήμερον γράφω διὰ τὴν «φιλτάτην μου πατρίδα, ἀναγκάζομαι νὰ παύσω.

«Ὅθεν σὰς προσκυνῶ καὶ μένω μὲ τὸ ἀνῆκον σέβας

«Ἐπαμεινώνδας Μαυρομαμάτης

«ἱατρὸς»

Ἀπὸ τῆς τρεῖς ἀναφερμένους ἤδη πηγὲς διαπιστώνεται ὅτι εἶχαν μνηθεῖ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ οἱ Αἰτωλοσακαρνανῆες:

1. Βλαχόπουλος Ἀλεξάκης	ἀπὸ Ξηρόμερο.
2. Βλαχόπουλος Δημήτριος	ἀπὸ Ξηρόμερο.
3. Βλαχόπουλος Κώστας	ἀπὸ Ξηρόμερο.
4. Γαλάνης Πάνος ἢ Μεγαπάνος	ἀπὸ Κατούνα - Ξηρομέρου.
5. Καλλουτοῦρος Παναγιώτης	ἀπὸ Ναύπακτο.
6. Κάρπος	ἀπὸ Μεσολόγγι.
7. Καρπούνης Κωνσ. Νικόλαος	ἀπὸ Μεσολόγγι.
8. Κωστόπουλος Παναγιώτης	ἀπὸ Μπαμπίνη - Ξηρομέρου.
9. Λιβερόπουλος Γεώργιος	ἀπὸ Κοζίτσα - Κραββάρων.
10. Μαγγίνας Τάσης	ἀπὸ Δραγαμέστο - Ξηρομέρου.

11. Μαυρομμάτης 'Επαρμινώνδας	ἀπὸ Κατούνα - Ξηρομέρου.
12. Μπαρλᾶς Βασίλειος	ἀπὸ 'Ακαρνανίαν.
13. Ράγκος 'Ιωάννης	ἀπὸ Σύντεκνον - Βάλτου.
14. Σπανόπουλος Σπυρίδων	ἀπὸ Μεσολόγγι.
15. Στάϊκος Παναγιώτης	ἀπὸ Μεσολόγγι.

'Απὸ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ τόπου, ὅπου οἱ Φιλικοὶ αὐτοὶ μνηθῆκαν, ἄρα ἦταν καὶ τῆς διαμονῆς τοὺς τόπους, διαπιστώνεται πῶς οἱ 'Αλεξάκης, Δημήτριος καὶ Κώστας Βλαχοπουλαῖοι· ὁ Πάνος Γαλάνης (Μεγαπάνος)· ὁ Κάρπος· ὁ Γεώργιος Λιβερόπουλος· ὁ Τάτοης Μαγγίνας· ὁ Βασίλειος Μπαρλᾶς καὶ ὁ 'Ιωάννης Ράγκος εἶχαν μνηθῆ στὴν 'Ελλάδα. Οἱ Νικ. Κ. Καρπούνης καὶ Παναγιώτης Στάϊκος στὴν 'Οδησσό. Οἱ Παναγιώτης Καλλουτοῦρος καὶ 'Επαρμινώνδας Μαυρομμάτης στὸ Βουκουρέστι καὶ ὁ Παναγιώτης Κωστόπουλος στὸ Γαλάζιο. Δηλαδή μετὰ τῶν δεκαπέντε, οἱ πέντε ἦταν στὸ ἐξωτερικό, ὅπου βρίσκονται ἀπὸ μικρὰ ἀσφαλῶς παιδιὰ, ὅταν εἶχαν πάρει τὸν δρόμο τοῦ βιοπορισμοῦ στὴν πικρὴ ξενιτεία.

'Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς μύησης τοὺς διαπιστώνεται πάλιν ἀπὸ τὶς ἀνάλογες ἐπιγραφές ὅτι ἔνδεκα εἶχαν μνηθῆ τὸ 1819, δύο τὸ 1920, ἄλλοι δύο τὸ 1821 καὶ ἓνας σὲ χρόνον ἀκαθόριστο.

Σὲ τελευταία δημοσίευση τοῦ ἀρχείου Σέκερη μὲ τὸν κατάλογο τῶν Φιλικῶν του ὑπάρχει φωτοτυπία τοῦ σημείου καθιερώσεως καὶ ἀφιερώσεως ὡς Φιλικῶν τοῦ Δημητρίου Βλαχόπουλου καὶ Γεώργιου Λιβερόπουλου⁴.

δ. — Αἰτωλοακαρνανεὺς Φιλικοί, μὴ ἀναγραφόμενοι σὲ καταλόγους.

Στοὺς Φιλικοὺς αὐτοὺς τῆς Αἰτωλοακαρνανίας περιλαμβάνονται καὶ ἄλλοι, ποὺ δὲν ἀναγράφονται μὲν στοὺς εἰδικοὺς καταλόγους Φιλικῶν, ὅμως μνημονεύονται ὡς Φιλικοὶ στὶς ἐξῆς ἄλλες πηγές:

1.- ΔΗΜ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΚΑΡΝΑΝΟΣ, Πεντηκονταετηρὶς τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως τοῦ 1821, 'Αθῆναι 1873.

'Ὁ εὐπαίδευτος αὐτὸς Ξηρομερίτης τοῦ περασμένου αἵωνα⁵, ποὺ καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν ἡρωτόκο γενέθειά του γῆ ἔτρεφε, ἀλλὰ καὶ πλησιέστερα πρὸς τὴν τοπικὴ προφορικὴ παράδοση τοῦ 'Αγώνα βρίσκονταν, δίνει στὶς σελίδες 66, 79, 153, 140 τοῦ βιβλίου του ἀντιστοίχως τὰ ἐξῆς τέσσερα 'Ακαρνανικὰ ὀνόματα Φιλικῶν:

α). «Ὁ Νικόλαος Μαυρομμάτης, 'Ακαρνὰν τὸ γένος, ἦν καὶ οὗτος εὐπατρίδης, ἱατρὸς περίφημος καὶ μέγας φιλόλογος καὶ δεινότατος ἑλληνιστής, μεμνημένος παρὰ τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας τὸ ὑψηλὸν λειτούργημα τῆς ἐθνικῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας· καὶ ἐμυσταγώγει καὶ οὗτος τὰ ἀπόρρητα νέα ἑλληνικὰ ἐλευσίνια τοὺς "Ἕλληνας καὶ παρεσκεύαζε τὰ πνεύματα αὐτῶν κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίδος, εἴτε διὰ ζώσης φωνῆς, εἴτε διὰ φλογερῶν πατριωτικῶν αὐτοῦ λόγων καὶ ἔρριπτε βέλη ἰσχυρὰ κατ' αὐτῆς ἐκ τῆς ἀκαταμαχίτου πνευματικῆς ἡρωϊκῆς φαρέτρας του»⁶.

β). «Ὁ ἀείμνηστος εὐπατρίδης 'Αναγνώστης Τζιτζώνης, 'Ακαρνὰν, ἐκ τῆς εὐάνδρου Κατούνης τοῦ Δήμου 'Εξίνου. ὑπῆρξε καὶ οὗτος ἀπόστολος, μεμνημένος τὰ ἀπόρρητα τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως μυστήρια καὶ παραβούλως καὶ λίαν τολμηρῶς ἐγεώργησε τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας ἐν τοῖς πνευματικαῖς δούλαις ἀρούραις τῆς πατρίδος».

γ). «Ὁ ἀοίδιμος Νικηφόρος, ὁ ἀρχιμανδρίτης 'Αγωνιστῆς ἐκ τοῦ χωρίου Ζάβιτζας τῆς 'Ακαρνανίας, 'Ηγούμενος τῆς διαλυθείσης μονῆς Ζαμπα-

τίνης, ὁ ἔνδοξος καὶ ἐπίσημος οὗτος καλόγηρος, ὁ ἔνθερμος τῆς ἐλευθερίας ζηλωτής. μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος Ἱερὸν Ἀγῶνα, εἴτε ὡς μυσταγωγὸς καὶ κατηχητὴς τῶν Φιλικῶν, εἴτε ὡς ἐξ ἀπορρήτων πνευματικὸς μυστηριώδης ἐλευσίνιος τηλέγραφος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἱερῆς Πορφυρίου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Δανιὴλ Βονδίτζης τοῦ ἐκ Κατοχῆς εἴτε ὡς πολέμιστῆς πυρίμαχος καὶ σιδηροφόρος, καὶ τοιοιτοτρόπως τῷ ὄντι περίφημος πολιτικὸς καλόγηρος τῆς ἐποχῆς του ἀνεδείχθη. Καὶ

δ). «Πάνοσ Μοναστηριώτης, ἐξ Ἀκαρνανίας, δεινὸς καὶ οὗτος ἐρασιτῆς, μύστης καὶ μυσταγωγὸς τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν προὔπῃρξε καὶ ἅμα ἀντηχησάσης τῆς σάλπιγγος τῆς Ἐθνεγεροσίας δρομαίως καὶ μετὰ σπουδῆς πολλῆς ἔτρεξεν εἰς τὰ πεδία τῶν ἐνδόξων μαχῶν».

2.- Κ. Α. ΑΒΡΑΑΜ. Ρουμελιῶτες Ἀγωνιστὲς τοῦ -21, Ἀθήνα 1957.

Καὶ σὲ τοῦτο τὸ βιβλίον, ὅπου ὁ συγγραφέας του θέλησε νὰ κάμῃ γνωστοὺς κυρίως λησμονημένους ἢ ἀγνοούμενους Ἀγωνιστὲς, χαρακτηρίζονται στὶς σελίδες 7, 9, 10, 20 καὶ 29 ἀντιστοίχως καὶ οἱ ἐξῆς πέντε Αἰτωλοακαρνανεὶς μετὰ τοῦ Φιλικοῦ τὴν ιδιότητα:

α) Γεωργούσης Κώστας. Ὁπλαρχηγὸς τοῦ Ἀγῶνα ἀπὸ τὸ Μπινέκεβον τοῦ Βάλτου. Πρὶν τὴν Ἐπανάστασιν εἶχε καταφύγει στὰ Ἐφτάνησα, ὅπου κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1820 μνήθηκε στὸ νησι Κάλαμος στὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Ἀγῶνα βγήκε μετὰ τὸ σῶμα του, ποὺ εἶχε καταρτίσει ἀπὸ Βαλτινοὺς στὸν Κάλαμο, στὴν Αἰτωλοακαρνανίαν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ζαπαντιοῦ. Τάχτηκε ὑπὸ τὸν Ἀνδρέα Ἰσκο καὶ πῆρε μέρος σὲ διάφορες μάχες καὶ διακρίθηκε ἰδίως στὴ μάχην τοῦ Καρπενησιοῦ, Καγκελιῶν, Μακρυνόρους κ.ά. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1821 δολοφονήθηκε γιὰ ἀσήμεντη ἀφορμὴ ἀπὸ ὁπαδόν του. Τὰ παιδιὰ του ἀνατράφηκαν κοντὰ στοὺς Τζαβελλαίους, πῆραν κι αὐτὰ μέρος στὸν Ἀγῶνα καὶ κατέλαβαν ἔπειτα δημόσιες θέσεις.

Ὁ Γεωργούσης ἀναγνωρίστηκε Ἐ' τάξεως Ἀγωνιστῆς (ἀριθ. μητρ. 646), σὺνεται δὲ στὸ Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν τῆς «Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος» τὸ ἀφιερωτικὸν του στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία (ἀριθ. 20591), ἀλλὰ καίτοι σὲ ἄριστη κατάστασιν εἶναι δυσανάγνωστο, γιὰτὶ ἡ σύνταξίς του εἶναι στὸ συνθηματικὸ ἀλφάβητον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

β) Θεοδωρακόπουλος Ἀλέξης. Ὀνομαστὸς Αἰτωλικιώτης Ἀγωνιστής. Μνήθηκε ἐνωρὶς στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ἔδρασε φιλότιμα γιὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἐπανάστασιν στὴ Δυτικὴ Ρούμελην.

γ) Ἰγγλέζος Παναγιώτης. Μεσολογγίτης ἐπαναστάτης καὶ Φιλικός.

δ) Μαυρογεώργης Θανάσης. Βαλτινὸς ἐπαναστάτης ἐπίσης καὶ Φιλικός.

ε) Ροντήρης Κίτσος. Ἀπὸ τὸν Πλάτανον τῆς Ναυπακτίας, ἔφυγε στὰ 1820 στὴν ΚΠολὴν, ὅπου μνήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ξαναγύρισε στὴν πατρίδα του, ὅπου ἀφιερώθηκε στὴν ἰδέαν τῆς Ἐθνεγεροσίας, περιοδεύοντας καὶ ὀργανώνοντας τοὺς Ἀγωνιστὲς στὴ Δυτικὴ Ρούμελην γιὰ τοῦτο ὠνομάστηκε Ἀπόστολος.

Ε. — Αἰτωλοακαρνανεὶς Φιλικοὶ ἀπὸ μερικώτερες πηγές.

Τέλος τῇ μικρῇ τούτῃ ἀπογραφῇ μας τῶν Αἰτωλοακαρνανίων Φιλικῶν συμπληρώνουν τὰ ἐξῆς ὀνόματα, προσφερόμενα ἀπὸ διάφορες ἐλάσσονες, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀξιόπιστες, πηγές:

1. Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. **Πορφύριος**. Ὁ φιλογενὴς αὐτὸς ἱεράρχης κατάγονταν ἀπὸ τὴ Βιθυνία, βρέθηκε ὡστόσο στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, γιατί εἶχε διαδεχθῇ κατὰ τὸ 1807 τὸν Μητροπολίτη Ἰγνάτιο. Πρώτῃα εἶχε μυηθῇ στὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Σὲ γράμμα τοὺς ἀπὸ τὴν ΚΠολη, οἱς 12 Ἰανουαρίου 1821 πρὸς τὸν Ὑψηλάντη, οἱ ἐκεῖ Ἐφοροὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἔγραφαν γι' αὐτὸν ὅτι «κηρύττεται ἄξιος ἀδελφὸς καὶ ἄριστος διενεργητὴς τῶν ἐκεῖ πραγμάτων».

2. **Ἰωσήφ**. Ἐπίσκοπος τῶν Ρωγῶν. Καὶ ὁ Θεσσαλὸς γνωστότατος Ἐπίσκοπος τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων», ἡ προσωποποίηση τῆς παρηγοριᾶς, τῆς καρτερίας καὶ τῆς αὐταπάρνησης μέσα στὸ μπλοκαρισμένο Μεσολόγγι, ὁ ἀντάξιός τῶν μεγαλυτέρων ἡρώων, ποὺ πρόσφερε κατὰ καιροὺς στὸ Ἔθνος μας ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, δὲν ἦταν τέκνο τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Ὅμως στὸ Μεσολόγγι εἶχε ἐκδηλωθῇ ὅλη ἡ ιδιότητά του ὡς Φιλικοῦ. Εἶχε κατεβῇ σ' αὐτό, μυημένος στὸ μυστικὸ τῆς Φιλικῆς στὴν πατρίδα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἑταιρείας Νικόλαου Σκουφᾶ, τὴν Ἄρτα, κατὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1818, ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο τῶν Ρωγῶν Μακάριον λίγο προτοῦ ἐκεῖνος ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Κέρκυρα, ὅπου εἶχε ὀρισθῇ Τοποτηρητὴς τοῦ ἐκεῖ μητροπολιτικοῦ θρόνου.

Ἡ ἀσφαλὴς μύηση τοῦ Ἰωσήφ στὴ Φιλικὴ συμπεραίνεται καὶ ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τοῦ Ἀρχιερέως, μὲ τὸ ὁποῖο σὲ πολλὰ μέρη τοῦ ἔργου του τὸν μνημονεύει ὁ Κασομούλης. Μπορεῖ βέβαια στὴ βαθμολογία τῆς Φιλικῆς νὰ μὴν περιλαμβάνονταν ὁ βαθμὸς αὐτὸς τοῦ ἀρχιερέως, ὅμως τὸ δῖπλωμα τοῦ Παπαφλέσσα, ποὺ τὸν ἀναγράφει «Ἀρχιερέα τῆς Δικαιοσύνης», τὸν πιστοποιεῖ⁸.

3. **Βάλβης Παντολέων**. Μεσολογγίτης ἱερεὺς - οἰκονόμος τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος τοῦ Μεσολογγίου. Σὲ πιστοποιητικὸ τῶν ἐκδουλεύσεών του, ἐκδομένο στὶς 10 Μαΐου 1865 καὶ ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸν Κώστα Βλαχόπουλο, τὸν Πάνο Καψάλη καὶ τὸν Γεώργιο Ροῦτσο, ἀναγράφεται ὡς «μεμυημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ καταπλεονεκτῶν ὡς ἐκ τῆς πνευματικῆς θέσεώς του διενήργει μετ' ἀπείρου πατριωτισμοῦ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν»⁹.

4. **Τσώνης Δαμιανός**. Ἀπὸ Κουτουλίστια (νῦν: Κρυονέρια) τῶν Κραβθάρων φλογερὸς καὶ ρασοφόρος (κατὰ κόσμον Δημήτριος), ἱδρυτὴς στὰ 1804 τῆς ἐκεῖ μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ ἀσκητῆς σ' αὐτὴ καὶ Ἡγούμενός της μέχρι τοῦ Ξεσηκωμοῦ, ὅποτε ρίχτηκε στὸν πολεμικὸ σκοπὸ ἐπικεφαλῆς ἰδίου σώματος, ἐγκαταλείποντας ξαφνικὰ τὸ δημουργημά του γιὰ νὰ ὀλοκαυτωθῇ στὰ 1826 στὸ Μεσολόγγι. Φιλικὸς — «Ἡγούμενος Μονῆς τινος ἐν Ναυπακτίᾳ, γινώσκων τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας» (Γούδας, 7, σ. 363) — ἀναδείχτηκε καὶ ἕνας ἔνθερμος ἀπόστολος τῆς Ἑταιρείας στὸν τόπο του. Στὰ 1818 ταξίδεψε στὴν ΚΠολη καὶ ἐκεῖ μυήθηκε στὰ μυστικὰ τῆς Φιλικῆς, ἔγινε μέλος της, καὶ ἀνάλαβε τὴν οπουδαιότατη ἀποστολὴ τῆς διάδοσής της καὶ στὴν Αἰτωλοακαρνανία. Καὶ εἶναι πράγματι ἐκπληκτικὸ ὅτι στὸν πατριωτικὸ τομέα κατῴρθωσε ὁ πρῶν ἄσημος ἐκεῖνος μπιστικός. Ἀπὸ γράμμα του, συνταγμένο λίγες στιγμὲς πρὸ μιᾶς μάχης κρίσιμης, ὅπου μ' αὐτὸ ἄφηνε τὴ διαθήκη του, γιατί ἄμεσος ἦταν ὁ κίνδυνος τῆς ζωῆς του, φανερώνεται ἡ δράση του ὡς Φιλικοῦ καὶ ποιούς πατριῶτες του εἶχε μυήσει. Τὰ σημεῖα, ποὺ ἀποκλειστικὰ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1821, Ἰουνίου 5.

Κάνω θύμηση. Καθὼς μ' ἐπρόσταξαν ἀπόστολο ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ κὺρ - Γιώργης ὁ Παπαζαχαρόπουλος ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἔδραμα εἰς τὸν κλῆρον, ἐκήρυσσα

τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀπόστολος, ὁποῦ ἤμουνα. Εἰς τὰ Κράββαρα ἔκανα ἀδελφὸν τὸν Πηλάλα, τοὺς Καναβαίους, τὸν Σισμάνην, τοὺς Ξυδαίους καὶ τὸν Γιώργη Πλατανιώτη(...) Στὸ Ἀπόκουρο τὸν καπετὰν. Σιαδήμα καὶ τοὺς προεστοὺς. Στὸν Ἐπαχτο τὸν κὺρ - Βλάχο, τὸν κὺρ - Ἀναγνωστάρα καὶ τὸν Χαραλάμπου Καλογερόγιάννο. Στὸν Γαλατᾶ τὸν Θανάση Κόντο καὶ τὸν Ἡγούμενο στὸν Πρόδρομο. Στὸ Μεσολόγγι τοὺς Ντοστοαίους (ἡ οἰκογένεια τῶν Βαλτινῶν) καὶ τοὺς τρεῖς προεστοὺς τῆς χώρας. Στὸ Ἀνατολικὸ τὸν κὺρ - Σπυράκη (Κουρκουμιέλη ἴσως). Στὴ Σταμνᾶ τὸν κὺρ - Ἀναγνωστάκη (Τσιμπουράκη). Στὸ Βραχώρι τὸν κὺρ - Μεγαπάνο καὶ τὸν ἔβαλα ὡς τὴν Ἄρτα προεστὸ καὶ καπετάνιο. (...)

Λαμιανὸς

κτῆτορας τῆς Ἀγ. Μονῆς Ἀγίου Δημητρίου ἁγίου Λοιδωρικίου.

Ἀπόστολος τῆς ἐλευθερίας¹⁰.

5. Ραζῆς Πολύκαρπος. Ἱερομόναχος καὶ οἰκονόμος (1800—1869), ἀνῆκων σὲ μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες οἰκογένειες τοῦ Μεσολογγίου. «Διατελέσας ἐν τῇ νεαρᾷ του ἡλικίᾳ εἰς τῶν Φιλικῶν καὶ ὡς τοιοῦτος μόλις διεσώθη ἀπὸ προφανοῦς θανάτου, τρεῖς ὁδηγηθεὶς (διάκονος ἔτι ὢν) μετὰ τοῦ γέροντός του Ἰωαννίνων Γαβριὴλ ἀπὸ τοῦ δημίου τὴν ἀγκόνην, πολλοὺς δὲ μῆνας διελθὼν ἐν εἰρκταῖς καὶ δεσποτηρίοις καὶ μόλις ἀπὸ τῶν βασάνων τῶν δημίων ἀπαλλαγείς»¹¹.

6. Τρικούπης Ἰωάννης. Γόνος παλαιᾶς Μεσολογγίτικης οἰκογένειας μὲ πολλὰ μέλη της διακριθέντα στὴν Ἐπανάσταση καὶ στὸν ὕστερα δημόσιο βίον, πατέρας τοῦ ἱστορικοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη. Γεννήθηκε περὶ τὸ 1750 καὶ πέθανε «ἀπὸ τηκτικὴν θέρμην» στίς 30 Ἰουλίου 1824. «Διαδοθέντων τῶν μυστηρίων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὁ Ἰ. Τρικούπης ἐμυήθη τούτων ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀρτης Πορφυρίου», παραδίδει ὁ Γούδας (7, σ. 168).

7. Βαρνακιώτης Γεώργιος. «Μεμνημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας μετὰ τὴν καταδρομὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔλαβεν ὡς ἀρχηγὸς μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τῆς Ἀκαρνανίας τοῦ 1821», γράφει ὁ Κασομούλης (Α', σ. 39). Μιὰ ἐκδήλωσή του ὡς Φιλικοῦ ἦταν ἡ συμμετοχή του στὴ γνωστὴ σύσκεψη τῆς Λευκάδας, στίς 20 Φεβρουαρίου 1821, τελευταία Κυριακὴ τῆς Ἀποκριᾶς. Ἀφοῦ ἀποφασίστηκε ἡ κήρυξη τῆς Ἐπανάστασης καὶ καταστρώθηκαν τὰ ἐπὶ μέρους σχέδια τῆς δράσης τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐν χορῷ ἀπάγγειλαν ὅλοι τους τὸ «Πάτερ ἡμῶν», ἀκούστηκε καὶ ὁ Βαρνακιώτης, ποὺ μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκη καὶ τὸν Τσόγκα θὰ ξεσήκωναν τὴ Δυτικὴ Ρούμελη, νὰ ἀναφωνῇ: «Εἶναι θέλημα τοῦ Παντοδύναμου νὰ λευτερωθοῦμε καὶ τὸ θέλημά του θὰ γίνη!»¹²

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ «Προκήρυξις», ἡ πρώτη κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα πρὸς τοὺς «τιμιωτάτους ἀδελφούς του προεστώτας καὶ λοιποὺς πάντας μεγάλους καὶ μικροὺς συμπατριώτας Ξηρομερίτας», ποὺ ὁ «ἀδελφός των» Βαρνακιώτης τοὺς ἀπηύθυνε «τὸ Αὐτὸ ἔτος τῆς Ἐλευθερίας, 25 Μαΐου» — κείμενο γραμμένο σὲ ὕφος λαϊκώτερο καὶ γλῶσσα ἀπλούστερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἄλλων σχετικῶν κειμένων καὶ ποὺ τὸ διαπνέει ὁλόκληρο πολεμικὴ διάθεση — δείχνει τὸν Βαρνακιώτη ἄνθρωπο μνημένον στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία πρὸ καιροῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐξοικειωμένον μὲ τὸ σύνθημά της «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος». Κατὰ λέξιν αὐτὸ ἀναγράφεται στὴν «Προκήρυξιν» τοῦ Βαρνακιώτη, καὶ μάλιστα δυὸ φορές: «...τὴν ἱερὰν ἀπόφασιν ἢ Ἐλευθερίαν ἢ θάνατον» καὶ «...Ὁχι, ὄχι! ἢ Ἐλευθερία ἢ θάνατος»¹³.

8. Φερεντίνος Α. Δημ. Είναι ὁ ἀλλοιῶς γνωστότερος Δῆμος Τσέλιος κατὰ τὸ παρωνύμιο, ποὺ τοῦ ἔδωσαν οἱ Ἀλβανοὶ ἀπὸ τὸν τρόπο καὶ τὸν φόβο, ποὺ ἐνέπνεε στοὺς Ὀθωμανοὺς ὁ ἀμείλικτος χαρακτήρας του. Μυήθηκε στὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἀποδέχτηκε τὴ συμμετοχὴ του στὸν Ἱερὸ Ἀγώνα μὲ τὴν πρώτη κλαγγὴ τῶν ὅπλων, ὅταν πολίορκησε, κατὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1821, τοὺς Τούρκους τῆς φρουρᾶς τοῦ Φρουρίου τῆς Βόνιτσας, τὸ κυρίευσε καὶ ἐγκαταστάθηκε σ' αὐτὴ μέχρι τέλους τοῦ 1821¹⁴.

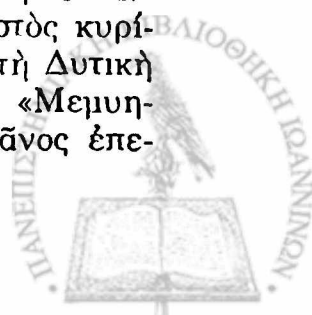
Σ' ἓνα διασωμένο μικρὸ ἀπόσπασμα τῶν αὐτογράφων ἀπομνημονευμάτων τοῦ Δήμου Τσέλιου, διαβάζοιμε: «Τὸν χειμῶνα ἐκαθήμεθα εἰς ἓνα λιτρουβιὸ εἰς τὸ Μεγανῆσι μὲ τὸν Καραϊσκάκη καὶ Ὀδυσσέα. Ὁ Καραϊσκάκης μᾶς εἶπε διὰ τὴν Ἑταιρείαν, ὅτι θὰ γίνῃ τὴν ἄνοιξιν. Ἡ φαμελιά μου ἦτο εἰς τὸ Μεγανῆσι. Ἐβγῆκα ἔξω. Ἐβγήκαμεν ἔξω. Ἀνταμωθήκαμε εἰς τὴν Βόνιτσα. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτράβηξε διὰ τὴν Λειβαδιά. Ἐγὼ ἔμεινα. Εἶχε τὰ ζευγάρια μου. Ἀνταμωθήκαμε πρὸς τὴν Λαμπρὴ μὲ τοὺς προεστοὺς τοῦ Κάραλη. Γεωργάκης..., Χρηστάκης Σταΐκος, Μεγαπάνος, Τζόγκας, Βαρνακιώτης. Εἶπαμε νὰ βαρέσωμε τοὺς Τούρκους Μεγαλοβδόμαδο. Ὁ Βαρνακιώτης δὲν ἤθελε νὰ σηκωθῇ. Ὁμιλήσαμεν εἰς τὸ Ζευγαράκι, ἀνάμεσα στὴν Κατούνα καὶ τὸ Λουτράκι. Ὁ Βαρνακιώτης σήμερα καὶ αὔριο. Ἦρθε ὁ Πράσινος, ἀπόστολος ἀπὸ τὴν Βλαχιάν, ἤλθε σὲ μᾶς. Ἡμεῖς τότε ξαφριζόμεθα. Μᾶς ἔστερναν μπαρούτι (Μεγάλη Σαρακοστὴ) στὸ ἀκραθαλάσσιο. Ὁ Βαρνακιώτης ἐχασομέραε, δὲν ἐσηκώθη καὶ ἀργοπορώντας δὲν ἐπιάσαμε τὸ Μακρυνόρι. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Βαρνακιώτη ἐσκότωσαν μερικοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ Ρίβιο. Ὁ Πράσινος ἐβίαζε. Εἶπε τοῦ Βαρνακιώτη: θὰ σὲ σκοτώσῃ τὸ Ἔθνος. Ἐμεῖς ἐπήγαμεν νὰ βαρέσωμε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Βόνιτσα. Ὁ Νικολὸ Μπουρδάρης ἐπῆγεν εἰς τὸ κάστρο τῆς Πλαγιᾶς. Ἐνας Σουλιώτης μπάζει τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸ κάστρο, σκοτώνουν τὸν ἀνώτερο Τούρκο. Ἐγίνονταν τὴν ἄνοιξιν αὐτά...»¹⁵.

9. Γρίβας Θεόδωρος. «Ὁ (Θεόδωρος) Γρίβας, μεμυημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας παρὰ τοῦ Ἀλέξη Νούτσου καὶ βλέπων ἐγγίζουσαν τὴν ὥραν τῆς ἐκρήξεως τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως ἤρχισε, μετὰ τὸν κατὰ τὸ 1820 ἀποκλεισμόν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἐργαζόμενος ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ στρατολογίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μέχρι τοῦ 1821», σημειώνει καὶ γι' αὐτὸν ὁ βιογράφος του¹⁶.

10. Μακρῆς Δημήτριος. Στὸν ἀπὸ Κραβθάρων Ἠγούμενο Δαμιανό, ποὺ ὅχι ὀρθὰ τὸν ἀναγράφουν Δανιήλ, ἀποδίδεται ἡ μύηση στὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Ζυγιώτη ἀρματολοῦ Μακρῆ στὰ 1819, πρὶν δηλαδὴ ὁ Μακρῆς γίνῃ ἐπίσημα καπετάνιος τοῦ Ζυγοῦ¹⁷. Ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Δαμιανὸς δὲν τὸν ἀναφέρει στὸ γράμμα του.

11—16. Βαλτινοί: Ἀνδρέας, Γεώργιος, Θανασούλας, Κωνσταντῖνος, Νικόλαος, Σωτήριος. Ἀδέρφια ἀπὸ τοὺς Χαλκιοπούλους τοῦ Βάλτου, τοῦ Δήμου Ἰδομένης. «Μέγα ἰσχύοντες, μόλις ἀρξαμένης τῆς διαδόσεως τῶν μυστηρίων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐκατηχήθησαν προθύμως καὶ οὗτοι ὑπὸ τοῦ Γ. Αἰνιᾶνος, τοῦ ἐπίτηδες καταβάντος ἐκ ΚΠόλεως» (Γούδας, 7, σ. 310).

17. Κοντογιάννης Μήτσος. Διάσημος ὀπλαρχηγὸς τοῦ Ἀγώνα, γόνος ἡρωϊκῆς ἀρματολικῆς οἰκογένειας τοῦ Βάλτου καὶ γνωστὸς κυρίως ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματολικιοῦ τῆς Ὑπᾶτης, ἀλλὰ μὲ δράση καὶ στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα (μάχη Ἀμπλιανῆς, β' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου κ.ά.). «Μεμυημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας πρὸ καιροῦ παρὰ τοῦ Γ. Αἰνιᾶνος ἐπε-

οφράγισε τὴν δόξαν τῶν προγόνων του», σημειώνει λακωνικὰ ὁ Κασομούλης (Α', σσ. 122—123). Ἐπέζησε τοῦ Ἀγώνα καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν ἐκδουλεύσεων τὸν κατέταξε στὴν Α' τάξη τῶν ἀξιωματικῶν (στρατηγός). Πέθανε σὲ βαθὺ γῆρας τὸ 1842.

18. Σ π ο ν τ ῆ ς Τ ρ ι α ν τ ᾶ φ υ λ λ ο ς. Μεσαλογγίτης εὐπαίδευτος καὶ γλωσσομαθής, λόγιος, ποιητὴς καὶ πολιτικός, ἀντιπρόσωπος τοῦ τόπου τοῦ στὴν Α' Ἐθνικὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου. «Μερυημένος εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν διετέλει εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν Κλεφτῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Μακρῆ, τοῦ ὁποίου ἔψαλε τοὺς ἄθλους διὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος», ἔγραψε γι' αὐτὸν ὁ Χρηστάκης Μ. Παλαμᾶς, ἡ πρωτοθεὶς τοῦ ὁποίου Ἀγγελικὴ Δ. Παλαμᾶ, ἦταν κόρη τοῦ Φιλικοῦ τούτου Σποντῆ. Στὶς παραμονὲς τοῦ Ξεσηκωμοῦ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἄρχισε νὰ ὑποπτεύεται τὰ μαγειρευόμενα στὸ Μεσολόγγι καὶ ἔστειλε ἀνθρωπό της νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ πληροφορηθῇ σχετικά. Ὁ ντόπιος Ἀλβανὸς Βοεβόδας καὶ προστάτης τῶν χριστιανῶν Μπέης Μοῦστο τὰ διέψευσε αὐτὰ καὶ γιὰ νὰ διασκεδάσῃ κάθε ὑποψία ὠδήγησε τὸν ἀπεσταλμένο μπροστὰ σὲ μιὰ θεμελιούμενη μεγάλη οἰκοδομὴ τοῦ Τριαντάφυλλου Σποντῆ, ἀπὸ τοὺς μᾶλλον ὑποπτους, καὶ τοῦ λέει:

— Εἶναι καριώματα αὐτά, ἀγᾶ μου, ἀνθρώπων ποὺ ἐτοιμάζονται γιὰ ρεμπελιά;

Ὁ ράθυμος Τοῦρκος ἔφυγε ἡσυχος, ἐνῶ στὸ παρέκει προικῶ σπῆτι τοῦ ἴδιου Σποντῆ καὶ σὲ ἄλλο τοῦ συγγενῆ του Παπαλουκά δένονταν φυσίγγια μὲ τὰ χοντρά φύλλα τῶν παλαιῶν βιβλίων καὶ τῶν περγαμηνῶν τοῦ λογίου ἀνδρὸς μὲ τὰ χέρια τῆς γυναίκας του καὶ τῆς νύφης του, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Σποντῆ, ποὺ κάθε τόσο τοὺς τόνιζε:

— Τὸ πρῶτο ντουφέκι τῆς ἀνταρσίας ν' ἀκούσω, παιδιά μου, καὶ τὸ πρῶτο βόλι ἃς πάρῃ ἐμένα!

Πέθανε ξαφνικὰ στὴν Κόρινθο, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1822, ἐνῶ μετέβαινε στὴν Ἐπίδαυρο καὶ μαζί του χάθηκαν καὶ τὰ χειρόγραφα του¹⁹.

19. Κ α τ σ α ρ ᾶ κ η ς Ἀ ν δ ρ ῆ α ς. Ξηρομερίτης, ἀπὸ τὸ χωριὸ Μπαμπίνη, κρητικῆς ὅμως καταγωγῆς, οἱ μακρυνοὶ πρόγονοι τοῦ ὁποίου ἦρθαν ἐκεῖ, πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κρήτη τὸν καιρὸ τοῦ Μοροζίνι. Ἐνα σύντομο χειρόγραφο χρονικὸ τοῦ 1829, γραμμéνο ἀπὸ τὸν ἐκ Μπαμπίνης Δημήτριο Τζούβαλη, ποὺ πέθανε στὰ 1833 σὲ ἡλικία 67 χρονῶν, ἀληθινὰ πολύτιμο γιὰ τὶς ἐπακριβωμένες πληροφορίες του γύρω ἀπὸ ἱστορικὰ ζητήματα τοῦ χωριοῦ, πληροφορεῖ σὲ μιὰ παράγραφό του: «Ἡ Μπαμπίνη ἦταν ὀρδὶ στὴν Ἐπανάσταση δυὸ χρόνια. Στὸ ὀρδὶ ἦτανε μὲ διαταγὴ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀντρέας Κατζαράκης, ἔμπορος, καὶ Φιλικὸς γίνηκε στὴ Λευκάδα»¹⁹.

20. Τ σ ι μ π ο υ ρ ᾶ κ η ς Τ α σ ὁ ς. Ἀπὸ τὸ χωριὸ Σταμινᾶ τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ζυγοῦ. «Ἀπὸ Μεσολόγγιον προσκαλέσας (ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς) κατήχησε τὸν Τασὸν Τσιμπουράκη»²⁰.

21. Π ε π ο ν ῆ ς Ἀ θ α ν ᾶ σ ι ο ς. Μεσολογγίτης, γιὸς τοῦ πλοιάρχου Ἀναστάση Πεπονῆ, ποὺ μὲ τὸ καράβι του ἔκανε τὸ δρομολόγιο Πόρτ Σαῖδ — Ἀλεξάνδρεια — Σμύρνη — Σύρο — Τεργέστη — Μασσαλία — Λίβερπουλ καὶ τὰνάπαλι. Νέος ὁ Ἀθανάσιος Πεπονῆς εἶχε βρεθῇ στὴν Τεργέστη, ὅπου μαζί μὲ τὴν ἐκμάθησιν τῆς τυπογραφίας εἶχε μυηθῇ καὶ στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ σ' αὐτὸν ἐμπιστεύτηκαν οἱ Φιλικοὶ τὴν ἐκτύπωση τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν κηρυγμάτων. Οἱ Αὐστριακοὶ ὅμως, ὑποστηρικτὲς τῶν Τούρκων,

τὸν ἀνακάλυψαν. Ἀλλὰ γιὰ καλὴ τοῦ τύχη οἱ Φιλικοὶ πρόλαβαν καὶ τὸν φυγάδευσαν στὴν Κεφαλλωνιά, ἀπὸ ὅπου ὕστερα ἐκεῖνος πέρασε στὸ Μεσολόγγι²⁴.

22. **Μαγγίνας Τάτοσης.** «Ἐμυήθη τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ μυῇ καὶ ἄλλους καὶ νὰ καθιστᾷ ἱερεῖς, ὡς ἐλέγετο τάξις τις».

23. **Στάϊκος Ἰωάννης.** «Εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱερέων κατήχησεν ὁ Τάτοσης Μαγγίνας τὸν ἐξ Ἀγρινίου Ἰωάννην Στάϊκον, ἐνθουν γενόμενον καὶ μὴ παύομενον νὰ κατηχῇ»²⁵.

24. **Τσερπέλης Πέτρος.** Μεγαλύτερος γιὸς τοῦ ἀπὸ Μακρυνείας τοῦ Μεσολογγιοῦ διατελέσαντος Ἀρματολοῦ Ἀθανασίου Τσερπέλη ἔχοντος τὰ ὀρμητήριά του στὶς ἀπρόσιτες βουνοκορφές καὶ τὰ δάση τοῦ πολυτραγουδιμένου Ζυγοῦ. Ὁ Πέτρος Τσερπέλης ἀναφέρεται «ὡς ἐν μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας» καὶ ἔχοντας σημαντικὴ δύναμις ἀνταρτικοῦ σώματος εἶχε λάβει τὸν βαθμὸ τοῦ Ταγματάρχου, καὶ ὑπὸ τὸν βαθμὸ αὐτὸ ἀναφέρεται στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα²⁶.

25.—28. **Ράγκος Ἰωάννης.** Τὸν βρήκαμε παραπάνω ὡς Φιλικὸ στὴν ἀναγραφὴ τοῦ Κανδηλώρου. Ἀλλὰ μιὰ ἄλλη πηγὴ ἀναφέρει, ἐκτὸς τοῦ Ἰωάννη Ράγκου, γιὰ Φιλικούς καὶ τοὺς ἀδελφούς του Πάνο, Κωνσταντῖνο καὶ Χρηστάκη. Συγκεκριμένα πληροφορεῖ αὐτὴ τὰ ἑξῆς: «Καθιστῶμεν γνωστὸν ὅτι ὁ μετέπειτα Στρατηγὸς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Γιαννάκης Ράγκος, ὡς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Πάνος, Κωνσταντῖνος καὶ Χρηστάκης, ἐμυήθησαν εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας πρωτίστως, ὡς ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Στρατηγοῦ ἐνδείκνυται, ὑπὸ τοῦ Ἰ. Παπαρρηγοπούλου, μεταβάντος εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Ἀλῇ πασᾷ καὶ ἐκεῖθεν ἀναχωρήσαντος πρὸς τὰ βόρεια»²⁵.

29. **Παπαβιέρος Γεώργιος.** «Μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ Ἀπόκουρον τῆς Αἰτωλοακαρνανίας εὐρίσκομεν τὸν Γ. Παπαβιέρον, ἀπὸ τὸν Πέρκον»²⁶.

σι — *Ἐγγραφα ἀναφερόμενα σὲ Αἰτωλοακαρνανεὺς Φιλικούς.*

I. Γεωργούσης Κωνσταντῖνος

Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος

(A/A — 20593)

24 — 27 Μαΐου 1865

Καρβασαράς

1.

Αἴτησις

Γεωργίου Γεωργούση

ζατοίκου Ρήγανης, τοῦ Δήμου Ἰδμενής.

Καρβασαρά τῇ 24 Μαΐου 1865.

Πρὸς

τὴν Σ(εβαστὴν) Ἐξεταστικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Ἀγῶνος.

Σύμφωνα μὲ τὰς διαφόρους διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως, ἵνα οἱ δικαιούμενοι δικαιωμάτων ἀναφεροῦναι πρὸς τὴν Σεβαστὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Ἀγῶνος ἐκπληροῦντες τὸ τοιοῦτον ἀναφέρω εὐσεβάστως πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν, ἐσωκλείων καὶ ἀρχαῖον ἔγγραφον*, οὗ τὴν ἀνάγνωσιν οὐδεὶς ἐνταῦθα ἠδυνήθη, ὅτι ὁ μακαρίτης πατήρ μου

ἀπὸ ἀρχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ φόνου αὐτοῦ, παρευρέθη εἰς τὰς ἑξῆς μάχας:

- α. εἰς τὴν μάχην τοῦ Καρπενησίου
- β. εἰς τὴν μάχην τῆς Ντουμνίστας
- γ. εἰς τὴν μάχην Καγκέλια
- δ. εἰς τὴν μάχην Μακρυνόρους
- ε. εἰς τὴν μάχην Σταυροῦ καὶ Ἀλωνίων.

Μάρτυρας δὲ προτείνω τὸν Ἰωάννην Ράγκον καὶ Γεώργιον Κώνστα Δούρη, ὧν παρακαλῶ νὰ ζητηθῇ ἡ ἔνορκος κατάθεσις. Καὶ τῶν ἀνωτέρω ἀποδειχθησομένων παρακαλῶ τὴν Σεβ(αστήν) Ἐπιτροπὴν ὅπως εὐαρεστουμένη ἀποδώσῃ τὸ δίκαιον εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀληθῶς ὑπὲρ τῆς Πατρίδος ἀγωνισαμένων καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ ὅπως τὰ τέκνα Ἀγωνιστῶν λιμώττουσιν τῆς πείνης.

Πέποιθα ὅτι προορισμὸς τῆς Σ(εβαστῆς) Ἐπιτροπῆς εἶναι ἵνα τὸ δίκαιον ἀποδίδῃ

Ἵποσημειοῦμαι
ὁ εὐπειθέστατος
Γεώργιος Γιωργούσις.

* Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ σωζόμενο στὸ Α)Α τῆς Ε.Β.Ε. ἀφιερωτικὸ του ὡς Φιλικοῦ, συνταγμένο στὸ συνθηματικὸ ἀλφάβητο τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ γι' αὐτὸ «τὴν ἀνάγνωσιν οὐδεὶς ἠδυνήθη».

2.

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

Ὁ

Δήμαρχος Ἀμβρακίας

Ἀριθ. 643

Ἐχοντες ὑπ' ὅσιν τὰς ἐπὶ ψευδεὶ πιστοποιήσει ἐπιβαλλομένας ὑπὸ τοῦ Νόμου ποινὰς καὶ ἐπὶ τῇ πολιτικῇ ἀποζημιώσει ἐν πάσῃ ἐναντία περιπτώσει, πιστοποιούμεν ὅτι ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1821 δολοφονηθεὶς Κωνσταντῖνος Γεωργούσης ἐκ τοῦ χωρίου Μπονικόβου, τοῦ Δήμου Ἰδομένης, τῆς ἐπαρχίας Βάλτου, ἐγκατέλειπε τοὺς ἑξῆς ἐπιζῶντας κληρονόμους:

1. Γεώργιον, υἱὸν τοῦ ἑγγαμῶν, ἐτῶν 45.
2. Μαρίαν, θυγατέρα του, χήραν Σωτ. Στράτου, ἐτῶν 43. Καὶ
3. Βασιλικήν, θυγατέρα του, χήραν Ντούλα Γώγου, ἐτῶν 40.

Κατ' αἵτησιν ὅθεν τοῦ Γεωργίου Γεωργούση ἐκδίδομεν τὸ παρὸν πιστοποιητικὸν πρὸς χρῆσιν του.

Καρθασαρά 27 Μαΐου 1865

Ὁ Δημάρχων Πάρεδρος
(Τ.Σ.) Α. Βλαχογιάννης

II. Κωστόπουλος Πάνος

(Ἐφημ. « Τὸ Παρὸν τῆς Ἐπαρχίας », τχ. Α' 1963, σ. 12).

«Τὸ παιδὶ τ(οῦ) Κωστόπουλου ὁ Πάνος πῆ(γ)ε στ(ῇ) Ρωσσίᾳ κι εἶπανε ἔγινε Φιλικός· κι ἔστειλε τ(οῦ) Κατσαράκη τὸ τραγούδι τ(οῦ) Ρήγα, τὸ(ν) πρῶτο λόγο τ(οῦ) Ἵψηλάντη καὶ δυὸ φ(υλ)λάδες, τ(οῦ) Κοραῆ τ(ῇ) διδασκαλίᾳ καὶ τ(ῇ) Νομαρχίᾳ· εἶναι στ(ῇν) Ἐκκλήσιᾳ».

III. Σπανόπουλος Σπυρίδων

(Τὸ ἀφιερωτικό του ὡς Φιλικοῦ).

Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος

5 Ἀπριλίου 1821

(A/A. — 6355).

Κισνόβη

Ἐκλαμπρότατε Κύριε Ἀλέξανδρε Ὑψηλάντη
καὶ Ἀρχηγὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατεύματος,
δουλικῶς προσκυνῶ.

Κισνόβη τῇ 5 Ἀπριλίου 1821

π Διὰ μέσου τοῦ Κυρίου Δημητρίου Μιχαήλ Μπαμπαλιάρη, ἔλαβον τὸν ὄρ-
κον τῆς Ἐταιρείας, ὅπου νὰ εἶμαι πιστῶς τῆς πατρίδος, καὶ πρόθυμα προσ-
φέρω πρὸς τούτοις μίαν μικρὰν προσφοράν πρὸς βοήθειαν τῆς πατρίδος ἀπὸ
γρόσια 150, καὶ παρακαλῶ νὰ τὰ δεχθῆτε ὡς πρόοδόν μου. Καὶ μετ' ὀλίγας
ἡμέρας θέλω ἀπερᾶσω καὶ ἐγὼ μόνος μου εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἐπειδὴ
ἀφιέρωσα καὶ τὸν ἑαυτὸν μου πρὸς ὄφελος τῆς πατρί(δο)ς μου.

Δουλικῶς προσκυνῶ

ε Σπυρίδων Σπανόπουλος
Μεσολογγίτης, Νο 38 ἡλικία.

ξ. — Ἀλφαβητικὸς πίνακας τῶν ἀπογραφέντων Φιλικῶν

α/α	Ὄνοματεπώνυμον	Τόπος καταγωγῆς
1	Ἀναγνωστάρας (;)	Ναύπακτος
2	Βάλβης Ποντολέων	Μεσολόγγιον
3	Βαλτινὸς Ἀνδρέας	Χαλκιόπουλοι - Βάλτου
4	» Γεώργιος	» »
5	» Θανασούλας	» »
6	» Κωνσταντῖνος	» »
7	» Νικόλαος	» »
8	» Σωτήριος	» »
9	Βαρνακιώτης Γεώργιος	Βάρνακας - Ξηρομέρου
10	Βλαχόπουλος Ἀλεξάκης	Ἀκαρνανία
11	» Δημήτριος	»
12	» Κώστας	»
13	Βλάχος (;)	Ναύπακτος
14	Γαλάνης Πάνος (ἤ: Μεγαπάνος)	Ἀγρίνιον
15	Γεωργούσης Κωνσταντῖνος	Μπονίκεβον - Βάλτου

16	Γρίβας Θεόδωρος	Ἀκαρνανία
17	Θεοδωρακόπουλος Ἀλέξης	Αἰτωλικὸν
18	Ἰγγλέζος Παναγιώτης	Μεσολόγγιον
19	Ἰωσήφ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν	Θεσσαλία
20	Καλλουτοῦρος Παναγιώτης	Ναύπακτος
21	Καλογερογιάννος Χαράλομπος	Ναύπακτος
22	Καναβαῖοι	Ἄνω Χώρα - Ναυπακτίας
23	Κάρπος (;)	Μεσολόγγιον
24	Καρπούνης Κ. Νικόλαος	Μεσολόγγιον
25	Κατσαράκης Ἀνδρέας	Μπαμπίνη - Ξηρομέρου
26	Κοντογιάννης Μῆτσος	Βάλτος
27	Κόντος Ἀθανάσιος	Γαλατᾶς - Μεσολογγίου
28	Κουρκουμέλης Σπυράκης	Αἰτωλικὸν
29	Κωστόπουλος Παναγιώτης	Μπαμπίνη - Ξηρομέρου
30	Λιβερόπουλος Γεώργιος	Κοζίτσα - Ναυπακτίας
31	Μαγγίνας Τάσης	Δραγαμέστο - Ἀκαρνανίας
32	Μακρῆς Δημήτριος	Γαβαλοῦ - Μεσολογγίου
33	Μαυρογεώργης Θανάσης	Βάλτος
34	Μαυροματίης Ἐπαμεινώνδας	Κατούνα - Ξηρομέρου
35	» Νικόλαος	» »
36	Μοναστηριώτης Πάνος	Ἀκαρνανία
37	Μπαρλᾶς Βασίλειος	Ἀκαρνανία
38	Νικηφόρος, Ἡγούμενος Ι. Μ. Ζαμπατίνας	Ἀρχοντοχώριον (Ζάβιτσα)
39	Ξυδαῖοι	Κράββα - Ναυπακτίας
40	Παπαγιέρος Γεώργιος	Πέρκος - Ναυπακτίας
41	Πεπονῆς Ἀθανάσιος	Μεσολόγγι
42	Πηλάλας Γεώργιος	Κράββα - Ναυπακτίας
43	Πλατανιώτης Γεώργιος	» »
44	Πορφύριος, μητρ. Ναυπάκτου & Ἄρτης	Βιθυνία
45	Προδρόμου Ι.Μ. Ἡγούμενος	Ἀνάληψις (Δερβέκιστα) ;
46	Ράγκος Ἰωάννης	Βάλτος
47	» Κωνσταντῖνος	»
48	» Πάνος	»
49	» Χρηστάκης	»

50	Ραζῆς Πολύκαρπος	Μεσολόγγιον
51	Ροντήρης Κίτσος	Πλάτανος - Ναυπακτίας
52	Σιαδήμας Κωνσταντῖνος	Ἀπόκουρον - Τριχωνίας
53	Σισμάνης (;)	Ἀράχωβα - Ναυπακτίας
54	Σπανόπουλος Σπυρίδων	Μεσολόγγιον
55	Σποντῆς Τριαντάφυλλος	Μεσολόγγιον
56	Στάϊκος Ἰωάννης	Ἀγρίνιον
57	Στάϊκος Παναγιώτης	Μεσολόγγιον
58	Τρικούπης Ἰωάννης	Μεσολόγγιον
59	Τσερπέλης Πέτρος	Γαβαλοῦ - Μεσολογγίου
60	Τσιμπουράκης Ἀναγνώστης	Σταμνᾶ - Μεσολογγίου
61	Τσιμπουράκης Τασὸς	Σταμνᾶ - Μεσολογγίου
62	Τσιτσώνης Ἀναγνώστης	Κατούνα - Ἀκαρνανίας
63	Τσώνης Δαμιανὸς	Κρουνέρια (Κουτουλίστια) - Κραββάρων
64	Φερεντῖνος Α. Δ. (Δῆμος Τσέλιος)	Ἀκαρνανία

η. — Ἐπίλογος.

Πέρα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτά, τίποτε ἄλλο δυστυχῶς!

Ὡστε, σὲ τόσο λίγα, μόλις καμμιά ἐξηνταπενταριά ὅλα κι ὅλα — τιμητικὸς ὥστόσο κι αὐτὸς ἀριθμὸς, μέσα σὲ μιὰ περίπου χιλιάδα Φιλικῶν, ποὺ συνολικὰ γνωρίζομε — περιορίζονται οἱ Αἰτωλοακαρνανῆες Φιλικοί; Ἀσφαλέςτατα ὄχι. Τόσοι εἶναι τὰ ἀπὸ ἐπίσημες πηγὲς μαρτυρούμενα μέλη τῆς Ἑταιρείας. Ὁ τόπος τοῦτος τῆς Δυτικῆς Ρούμελης, ποὺ ἔβγαλε τόσους κορυφαίους τῆς δράσης καὶ τῆς ἐνέργειας τότε, πρέπει νὰ εἶχε ἀναδείξει καὶ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς τῆς Φιλικῆς. Ἔτσι ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς μπορεῖ νὰ λεχθῇ πὼς οὔτε κἂν πλησιάζει στὸν πραγματικὸ ἀριθμὸ τῶν μυηθέντων Αἰτωλοακαρνανῶν.

Πρᾶγμα φυσικό, ἄλλωστε, ἂν ἀναλογισθῇ κανεὶς μὲ τί τρόπο γίνονταν ἡ μύηση καὶ πὼς λάβαινε ὕστερα γνώση αὐτῆς ἡ Ἀρχή. Στὴν Ὀδησσὸ τόση συρροὴ Ἑλλήνων, ἐπιθυμούντων νὰ κατηχηθοῦν, συνάντησε ὁ Κουμπάρης, ὥστε ὁ κατηχητὴς «ἐσήκωνε τὴν κατήχηση καὶ τὸν μικρὸν ὄρκον καὶ ὠρkiζε μαζὶ ὅσους τύχαιναν στὴν κάμαρά του»²⁷. Ἡ ἔλλειψη ἔτσι ἐφοδιαστικοῦ δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε στοιχεῖο ἱκανὸ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ιδιότητα τοῦ Φιλικοῦ ἀπὸ κάποιον.

Ἐπειτα ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία, μέχρι τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, δὲν κρατοῦσε ἀρχεῖα. «Δὲν ἐγνώρισθη πούποτε σταθερά τις ἀρχεῖου παρακαταθήκη, εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου», πληροφορεῖ ὁ ἱστορικός²⁸. Ἀπὸ ποῦ, λοιπόν, νὰ τοὺς μάθουμε ὅλους; Ὁ Περραιβὸς καὶ πάλιν βεβαιώνει πὼς ὁ φόβος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἂν καὶ ἡ αὐλή του ὑπῆρξε τὸ μέγα φυτώριο τῆς Φιλικῆς, ἦταν στὰ μέρη αὐτά, ὅπου κάθε τόσο πλήρῳαν ἀκριβὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ τους πόθο, μεγάλος. Καὶ ὁ φόβος αὐτός, ἐπικουρούμενος καὶ ἀπὸ τὸν συνωμοτικὸ χαρακτήρα τῆς Ἑταιρείας, ἴσως δικαιολογεῖ τὴν ἀπουσία περισσοτέρων συγκεκριμένων πληροφοριῶν.

Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη, ὅσοι τυχὸν κατέχουν ἔγγραφα προγόνων τους Φιλκῶν, νὰ βροῦν τὸν τρόπο νὰ τὰ παρουσιάσουν. Θὰ εἶναι ἡ προσφορά τους αὐτῇ τριπλῇ ἀξίας καὶ σημασίας: πρὸς τὴν ἱστορίαν, πρὸς τὸν τόπον καὶ πρὸς τοὺς μεγάλους προγόνους των.

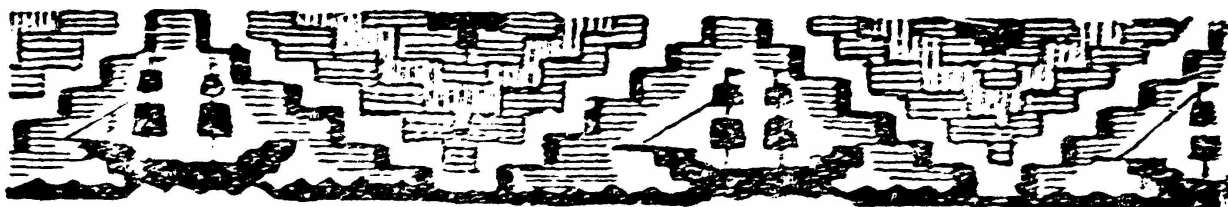
Ἄς εὐαρεστηθοῦν νὰ μιᾶς ἀκούσουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Έμ. Ξάνο, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἔκδ. «Βιβλιοθήκη», ἀριθ. 9, Ἀθῆναι 1956, σ. 141.
2. Ὁ Ἰωάννης Φιλήμων στὸ «Δοξίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἐν Ναυπλίῳ 1834» πληροφορεῖ τὰ ἑξῆς γιὰ τὸν Ἀλεξάκη Βλαχόπουλον: «Ἡ Ἐταιρεία ἐπολλαπλασιάσθη εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ τὰ πέριξ μέρη πρὸς ὅλους τοὺς πολέμους καὶ πολιτικούς των. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1819 συνήργησε πολὺ καὶ ὁ Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος» (σ. 208). Κι ἄλλοι: «Ζαζύνθιος τις, Διόγος ὀνομαζόμενος, καὶ ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν Συστημένων, ἐξομολογεῖται πρὸς τὸν Ἀλῆ πασάν τὸ Μυστήριον, τὰ Σημεῖα καὶ τοὺς Λόγους, προδίδων ἐν ταυτῷ καὶ τὸν Ἀλεξάκην Βλαχόπουλον, ὡς Ἀπόστολον, καὶ ὑπαγορεύων εἰς τὸν ἴδιον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ προφυλάττηται εἰς τὸ ἑξῆς ἀπὸ τοὺς πιστοτέρους του Ἑλλήνας. Ἦτον ἥδη, ὅσον παράδοξον, τόσον φρικτὸν φαινόμενον ὁ τρόπος τοῦ τρεφάνου τούτου, χειρονομούντος τὰ Σημεῖα τῆς Ἐταιρείας. Ὁ Βλαχόπουλος ἐξετάζεται κατ' ἰδίαν, ἐπιμένει εἰς τὰς ἀσκήσεις του καὶ ὑπεκφεύγει ὑπὸ διαφόρους τρόπους τὸν κίνδυνον τῆς ὥρας» (σσ. 314—315).
3. Ἰωάννου Φιλήμονος, Δοξίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Α', Ἀθῆναι 1839, σ. 339.
4. Ἰωάννου Ἀλ. Μελετοπούλου, Ἐκθεσις τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ, Ἀθῆναι 1964, σσ. 49 καὶ 59 ἀντιστοίχως.
5. Γεω. Ἡρ. Παπατρεχάς, Δημ. Παπαντωνόπουλος — Ἀχαρνάν, περιοδ. «Ροιμελιώτικο Ἡμερολόγιον», Χρ. 18, 1970, σσ. 65—71. — Ἀποστ. Γεω. Σπυροπούλου, Ὁ μαθητὴς τοῦ Σχολάρχου Γεωργίου Γαζῆ Παπαντώνης Δημήτριος, περιοδ. «Στερεὰ Ἑλλάς», τχ. 22, Νοέμβριος 1970, σσ. 18—19.
6. Γιὰ τὴν ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῶν Μαυρομματαίων τοῦ Ξηρομέρου, στὴν ὁποία πολλὰ ὀφείλει ὁ τόπος, βλ. Ἀποστ. Γεω. Σπυροπούλου, Οἱ Μαυρομματαῖοι τῆς Κατοῦνας. Λόγιοι καὶ Ἀγωνιστὲς τῶν Χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθῆναι 1973.
7. Ἰωάννου Φιλήμονος, ὅπ. παρ., σ. 316 — Σωφρ. Παπακρυφαίου, Ὁ Ἀρτης καὶ Ναυπάκτου Πορφύριος, περιοδ. «Ἐκκλησία», τόμ. Δ', 1926, σ. 316.
8. Ν. Ἀφεντάκης, Ὁ Ρωγὼν Ἰωσήφ, ὁ Ἐπίσκοπος τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» Ἀθῆναι 1954, σσ. 36—37.
9. Κ. Σ. Κώνστα, Παντελῆς Βάλβης, ἕνας φιλογερὸς παπα-καπετάνιος τῆς Ἑξόδου, ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή», Ἀθῆναι 5 Ἀπριλίου 1959. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐκκλησιαστικά τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, περιοδ. «Ἐπετ. Ἐταιρ. Στερεοελ. Μελετῶν», τόμ. Β', 1969, σσ. 101—103.
10. Τοῦ αὐτοῦ, Δαμιανὸς Τσουνόπουλος, ἕνας Ροιμελιώτης παπακαπετάνιος τοῦ Ἑσσηκωμοῦ περιοδ. «Ροιμελιώτικο Ἡμερολόγιον», Χρ. Η', 1962—1964, σσ. 7—17, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐκκλησιαστικά τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, περιοδ. «Ε.Ε.Σ.Μ.», τόμ. Β', 1969, σσ. 97—99.

11. Ἐφημερίς «Ἀθῆνα», 10 Μαρτίου 1821. — Τάκη Λάππα, Νεκρολογίες Ἀγωνιστῶν, Ἀθήνα 1960, σ. 39. — Κ. Σ. Κώνστα, Ἐκκλησιαστικά..., σ. 110.
12. Τάκη Μπαρλᾶ, Ἰωάννης Ζαμπέλιος, περιοδ. «Νέα Ἑστία», τόμ. 60, 1956, σσ. 1277—1278. — Ι. Ζαμπέλιου, Αὐτοβιογραφικά, περιοδ. «Ἀρμονία» τόμ. Γ', 1903, σ. 48.
13. Λ. Ι. Δεσποτοπούλου, Οἱ Προκηρύξεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, περιοδ. «Ἐποχές», ἀρ. τχ. 45, σσ. 88, 89.
14. Εὐδοκίας Κουμουτσοπούλου, Ὁ Στρατηγὸς Δῆμος Τσέλιος, ὁ περιφημὸς Γέρο - Δῆμος, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 4.
15. Γ. Βαλέτα, Τερτσέτη Ἀπαντα, Β', Ἀθήνα 1958, σ. 21.
16. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Θεόδωρος Γρίβας. Σχεδιάσμα βιογραφικόν, ἐν Ἀθήναις 1896, σ. 16.
27. Νικ. Δ. Μακρῆ, Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου, Ἀθῆναι 1956, πρόλογος Ἐμ. Πρωτοψάλτου, σ. 6. — Οἱ Χρ. Εὐαγγελᾶτος καὶ Π. Ν. Παπαροπούνης, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν Εὐαγγελᾶτον, ἀποδίδουν τὴν μῆσην τοῦ Μακρῆ στὸν Ἰωάννη Παπαρηγόπουλο, ποὺ γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ εἶχε ρθῇ ἀπὸ τὴν Πάτρα στὰ 1819 στὸ Μοναστήρι τῆς Κατερινούς τοῦ Ζυγοῦ.
18. Χρ. Μ. Παλαμᾶ, Τριαντάφυλλος Σποντῆς, ἐφημ. «Στερεὰ Ἑλλάς», Μεσολόγιον 11 Σεπτεμβρίου 1922. — Τάκη Λάππα, Τριαντάφυλλος Σποντῆς, περιοδ. «Στερεὰ Ἑλλάς», ἀρ. τχ. 21, Ὀκτώβριος 1970, σσ. 11—15. — Τοῦ αὐτοῦ, Γύρω στὸ Εἰκοσιένα, Ἀθήνα 1972, σσ. 36—74.
19. Ἐφημερίς «Τὸ Παρόν τῆς Ἐπαρχίας» (Διεύθ. Γ. Ν. Παπαδημητρίου), τχ. Α' 1963, σ. 12.
20. Κ. Ν. Τριανταφυλλῶ, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, Πάτραι 1959, σ. 683.
21. Στεφ. Τζίντζου, Τὸ Μεσολόγι, κοιλὶς τῆς ἐλευθερίας, ἐν Ἀθήναις 1936, σσ. 13—14.
22. Σπ. Μαγγίνα, Ἱστορικὰ γεγονότα ἀφορῶντα εἰς τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα, ὧν τινα ἄγνωστα ἢ πλημμελῶς γνωστά. (Ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν ἐγγράφων Τάτση Μαγγίνα), περιοδ. «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον», τόμ. 19, 1885, σ. 190. (Τῇ φιλικῇ ἰδιότητι εἶδαμενὰ τὴν ἀναφέρειν παραπάνω καὶ ὁ Τάκης Κανδηλῶρος).
23. Τοῦ αὐτοῦ, ὅπ. παρ., σ. 190.
24. Χαρ. Τσερπέλη — Κ. Παπαζαχαρίου, Ἱστορημα — Γενεαλογικὰ οἰκογενείας Τσερπέλη τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1963, σσ. 15—16.
25. Ἰ. Π. Ράγκου, Μελέτη περὶ τῆς Ἱερᾶς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1902, σ. 28, σημ. 1.
26. Κ. Δ. Μαργιάννη, Τὸ Ἀπόκουρο στὸ 1821, ἐβδ. ἐφημ. «Ὁ Λαός», Ἀργεῖον 25 Μαρτίου 1973.
27. Σ. Σακελλάριου, Φιλικὴ Ἑταιρεία, ἐν Ὁδησσῷ, 1903, σ. 70.
28. Ἰ. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐν Ναυπλίῳ 1834, σ. α.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ὁ ἀφοσιωμένος φίλος καὶ συναθλητὴς τοῦ Κοραῆ

1760 — 1818

« Ὅλοι τοῦ γένους μας οἱ πᾶσι ἱδρὲς θέλουσι κλῦσαι ὡς κοινῇ
τοῦ γένους συμφορὰν τὸν θάνατον τοῦ καλοῦ Ἀλέξανδρου, ὅστις καὶ
μὲ λόγον καὶ μὲ ἔργον ἔδειξε τὴν πρὸς τὸ γένος ἀγάπην του »

ΚΟΡΑΗΣ

Φωτισμένους πραγματευτὲς ἐγκατεστημένους καὶ ἐργαζομένους σὲ διάφορα
ἐμπορικά κέντρα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα ποὺ προηο-
στάτησαν στὴ γενικώτερη ἐθνικὴ ἀναγεννητικὴ καὶ πατριωτικὴ τῆς ἐποχῆς κίνηση,
πολλοὺς πάρα πολλοὺς ἔχει νὰ ἐπιδείξη ἡ Ἡπειρος. Ἐμπόρους ὡς τέτοιους ποὺ
δίπλα στὸν Κερδάρω Ἐρμιῇ καὶ τὴν πατριωτικὴν ιδέα ἐθεοόταυσαν μὲ τὸν ἴδιον ὄγκον
καὶ τὴ λογιολογίαν, πολὺ λίγους βέβαια. Στοιὺς τελευταίους αὐτοὺς ἀνήκεσα. Ἐξέχον-
σα, κορινθαία θῶρα, θέση, κατέχει ὁ Ἀλέξανδρος Βασιλείου, ἐπιστήμιος φίλος καὶ
ἐπὶ μιᾷ εἰσροαστικῇ ὁλῇ στενὸς συνεργάτης, ἀπολογητὴς καὶ κήρυκας θεοῦς τῶν
ιδεῶν τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Ἐνα μεγάλο μέρος, τὸ μεγαλύτερο, ἀπὸ τῆς πρὸς
διάφορους ἐπιστολῆς τοῦ τελευταίου, ἀπὸ τῆς γλῶσσης καὶ πᾶσαν διασωθεῖσαι, οἱ 329,
κατὰ πρόχειρὴν μου ἀρίθμηση, οἱ ἐκτενέστερες καὶ ὡραιότερες ἴσως, πρὸς αὐτὸν τὸ
θαυμασιότατον Ἡπειρώτη ἀπανθύνονται.

Τί δὲ ἦσαν γιὰ τὸ μεγάλο Χιώτη καὶ πόσο συνέβαλε στὴν ἀνάδειξη καὶ τὴν
ἐπιβολὴν τοῦ ἔργου καὶ τῆς προσωποποιότητάς του ὁ Βασιλείου, τὸ λέει σὲ λίγες ἀδρές
γραμμὲς στὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἔκδοσης τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πρώτου (Ἀθ. 1965), ὁ
φύλοπονρότατος μελετητὴς τῆς Νεώτερης Ἱστορίας καὶ λογιολογίας μας Γ. Βαϊέ-
τας. « Ὁ Βασιλείου στάθηκε, γράφει (ὁ.π. σελ. 39) τὸ alter ego τοῦ Κοραῆ ὁ με-
στιζοσυνδυασμὸς ὁ προστάτης του ὁ μεγαλύτερος, ὁ ἐπερασπιστὴς ἐναντίον τῶν ἀν-
τιπάλων, ὁ ὁδηγὸς καὶ παρηγορητὴς του, ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα καὶ τὸ στήριγμα τῆς
ἀνεσφάλιστης οἰκονομικῆς ζωῆς του, ὁ φωτεινὸς φάρος, στὸν ὁποῖον ἀπέβλεπε μὲ
πεποίθησιν, ὅταν ἐπλάκωνε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ αἵ-
ματός. Ἄν ἔβλεπε βήματα πρὸς τὰ μπρὸς ὁ Κοραῆς, συνοδὸς του καὶ ἐκτενιστὴς του
στάθηκε ἐπὶ μιᾷ ἰδέᾳ ὁ ἀνταντιστασιαστὸς αὐτοῦ Ἡπειρώτης ».

Αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἀγαπημένον φίλον καὶ ἀνεκτίμητο συνεργάτη τοῦ Κοραῆ, τὸ λό-
γιο, τὸν ἄνθρωπο, τὸν πατριώτη, θὰ ἐπιχειρήσω εἰς τὴν νῦν νὰ παρουσιάσω. Δὲν ἐπιθυ-
μῶ βέβαια μὲ τὴν προσπάθειά μου αὐτὴ, τὴ βασισμένη στ' Ἀπαντα κριτικῶς τοῦ Κο-
ραῆ ὡς καὶ σ' ὅλες σκόρπιες σχετικὰς εἰδήσεις, νὰ πληρώσω τὸ κενὸ, ποὺ ἐπε-
σήμανε στὴν πρὸ πάνω εἰσαγωγὴν του ὁ Βαϊέτας. Γιὰ τέτοιο ἔργο οὔτε τίς δυνάμεις,
οὔτε τὰ μέσα πρὸς τὸ παρὸν διαθέτω. Μόνο ὅταν εἶδαι σὲ φῶς τὸ πᾶν τῶν πρὸς

Κοραή και διαφόρους ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλείου, πὺν ἐξακολουθοῦν ἀκόμα νὰ παραμένουν ἀνέκδοτες, τότε θὰ μπορέσουμε νὰ ἰδοῦμε σ' ὅλες τῆς τῆς διαστάσεις τὴν καταπληκτικὴ προσωπικότητα τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ Ἡπειρώτη καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε σωστά τὸ ὕψος τῆς προσφορᾶς του.

Α' ΧΩΡΙΣ ΤΟΝ ΚΟΡΑΗ

1) Τὰ πρῶτα χρόνια

Γιὰ τὴν ὥς τὴν ἐποχὴ τῆς μὲ τὸν Κοραή γνωριμίας του περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Βασιλείου, πὺν καλύπτει καὶ τὰ δύο περίπου τρίτα τοῦ συνόλου τῆς, οἱ γνώσεις μας εἶναι πολὺ περιορισμένες. Γνωρίζουμε δηλαδή, πὺς γεννήθηκε τὸ 1760 στὸ Ἀργυροκάστρο «δι' ὃ καὶ Ἑλληνα Ἀλβανὸν ἐξαγακτήριζεν αὐτὸς ἑαυτόν», μαθήτευσε σὲ συνέχεια «τακτικῶς», καθὼς λέει ὁ Ἀραβαντινὸς (Βιογρ. Σὺλ. σελ. 18) στὴ Μπαλιάνειο ὑπὸ τὸν Κοσμᾶ Μπαλᾶνο, καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἐκατονταετηρίδος πέρασε, κατὰ τὸ λέγει τοῦ Βρεττοῦ, (Ν. Φ. Β' σελ. 245) στὴν Τεργέστη, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιδιοθῇ στὸ ἐμπόριο. Γνωρίζουμε ἀκόμα, πὺς ἡ οἰκογένειά του ἀπὸ τῆς ἐπισημότερης τῆς Β.Η. κατῆλθε στὴν Ἡπειρο, κατὰ μία πληροφορία πὺν διέσωσε στὴν αὐτοβιογραφία του ὁ Ψυχάρης², ἀπὸ τὴν Ἰταλία, καὶ πὺς ὁ πατέρας του Βασίλης Βασιλείου, ἔμπορος στὴ γενέτειρα πρῶτα καὶ κατόπι στὰ Γιάννινα, ἔδωκε ἐπιμελημένη καὶ στᾶλλα παιδιὰ του μόρφωση, στὸ Μιχαὴλ δηλ. καὶ τὸν Πασχάλιο, οἱ ὁποῖοι θὰ διατρέψουν ἐπίσης στὸ ἐμπόριο καὶ τὴ λογιισμένη, ἰδιαίτερα ὁ δεύτερος. Ἡ ἀδελφή του τέλος Χαϊδίτσα, ἦταν γυναίκα τοῦ διακεκριμένου Γιαννιώτη ἐμπόρου τῆς Τεργέστης καὶ ἐλεοθέτη τῆς πόλης μας Ἰωάννη Χριστοδούλου (πρὸβλ. Λ. Μελά: Σελ. τῆς Ἡπειρ. σελ. 139—40).

Στὴν Τεργέστη, ἂν ἡ πόλη αὐτὴ ἦταν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἀποδημίας του, δὲν πρέπει νὰ μείνει πολὺν καιρὸ ὁ Ἀλέξανδρος. Γιατὶ ἀπὸ τὸ 1794 τὸν βλέπουμε ἐγκατεστημένον ἤδη στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ διευθύνῃ σπῆτι ἐμπορικὸ μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἀλέξανδρος Βασιλείου καὶ Σία» συναλλασσόμενος μάλιστα γιὰ τὸ χρόνια 1794—1795 τοῦλάχιστον καὶ μὲ τὸν εἰς Βιέννη Γιαννιώτη ἐπίσης μεγάλἐμπορο Σταῦρο Ἰωάννου Τσιαπαλάμο, καθὼς ἀπὸ τὸ δημοσιευθὲν ἤδη μέρος τοῦ Ἀρχείου αὐτοῦ τοῦ τελευταίου φαίνεται (Πρὸβλ. Ἡπ. Χρ. ΙΔ' σελ. 146—162).

2) Στὴ βασιλεύουσα

Στὴν Κων)πολὴ εὐρισκόμενος ὁ Βασιλείου ἔρχεται σ' ἐπαφὴ καὶ συνδέεται μὲ τοὺς πατριωτικοὺς τῆς κύκλους, ἐπεκτείνοντας τῆς γνωριμίας του αὐτὲς ὡς τὴ Βιέννη, ὅπου ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1796 ὁ Ρήγας ἀναπτύσσει μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν τὴν ἐθνεγερωτικὴ του δράση. Ἐπηρεασμένος δὲ βαθύτατα ἀπὸ τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας, πὺν σκόρπισε στὴν Εὐρώπῃ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, παρακολοιθεῖ στενὰ τὰ γεγονότα διαβάζοντας ἐπαναστατικὰ περιοδικά, πὺν ἄνθρωποι τοῦ στενοῦ περιβάλλοντος τοῦ Πρωτομάρτυρα, καθὼς ὁ τυπογράφος Γεώργιος Πούλιος, τοῦ προμήθευαν. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ περιληπτικὴ ἐκθεση τῶν πρακτικῶν τῆς σὲ βάρους τοῦ συλληφθέντος ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴ Ἀστυνομία Θεσσαλοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν του ἀνάκρισης, ὑπογραφόμενης ἀπὸ τὸν ἀνακριτὴ Ἰω. Ρένερ καὶ τὸ Γραμματέα Ἰω. Φέλνερ μὲ τοποχρονολογία Βιέννη 24)3)1798 καὶ περιλαμβανόμενης στὴ σειρά τῶν ἀνεκδότων περὶ Ρήγα ἐγγράφων, πὺν ἔφερε παλαιότερα σὲ φῶς ὁ Γάλλος ἐλληνιστὴς Αἰμ. Λεγκράν (πρὸβλ. Δ.Ι.Ε.Ε. 1889 σελ. 703). Τὸ σχετικὸ κείμενο ἔχει ὡς ἐξῆς: «Προσέτι σημειοῦται ὅτι κατὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ τυπογράφου Γεωργίου Πούλιου Ἀλέξανδρος τῆς Βασιλείου ἔμπορος ἐν Κων)πόλει, ἔδωκεν εἰς

αὐτὸν πρὸ ἡμίσεος ἔτους τὴν ἐντολὴν ν' ἀποστέλλῃ αὐτῷ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ Γαλλικὸν ἐκείνο περιοδικὸν τὸ ἐπιγραφόμενον *La Decade philosophique litteraire et politique*, ὅπου μέλλει νὰ φθάσῃ εἰς Βιέννην ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν «Πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Πούλιον» καὶ ὅτι ὁ Πούλιος πράγματι ἐξαπέστειλε ἤδη ἅπαξ τεύχη τοῦ τοιοῦτου περιοδικοῦ πρὸς τὸν Βασιλεῖον εἰς Κων)πολιν ἀλλὰ δὲν γνωρίζει πόθεν καὶ παρὰ τίνος ἐστέλλοντο ταῦτα εἰς τὸν Πούλιον, ἐπειδὴ δὲν συνοδεύοντο ὑπὸ τινος ἐπιστολῆς καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ὀρίσῃ εἰς τίνα εἶχε παραγγεῖλει αὐτὰ ὁ Βασιλεῖον. Ἐν δέμα τειγῶν τοῦ τοιοῦτου περιοδικοῦ, ὧν πολλὰ ἐφθασαν ἐξ Αὐγούστης κατὰ τὸν χρόνον τῆς κρατήσεως τοῦ Πούλιου καὶ ἐκρατήθησαν, συνάπτεται ἐνταῦθα, ὅπως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν». Τὰ ἴδια περίπου ἀναφέρει ἄλλη παραπλήσια τῆς Ἀστυνομ. Δ' ἡμερῆς τῆς Βιέννης ἐκθεσῆς, σχετικὴ μὲ τὴν σὲ βάρος τῶν φιλοσοφισμένων πρὸ πάντων Ἑλλήνων πατριωτῶν ἀνάκρισις ὑπὸ ἡμερομηνία 18)4)1798 περιεχόμενη στὰ ἀπὸ τὸν Ἀμαντο δημοσιευθέντα «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή» Ἀθ. 1930. σελ. 165—167.

Δὲν θὰ ἐκταθοῦμε μὲ βάση μόνον τῆς πρὸ πάντων ἀναφορῆς σὲ ὑποθέσεις γιὰ μύηση τοῦ Βασιλείου στὴν πολὺνπλαθὴ συνωμοτικὴ ὁργάνωσις τοῦ Πρωτομάρτυρα. Χαρακτηριστικὸ ἐν τούτοις θεωροῦμε τὸ γεγονὸς καὶ ἱκανὸ νὰ στηρίξῃ τὶς καὶ ποιεῖς ὑποψίες μας, ὅχι τόσο γιὰ συμμετοχὴ τοῦ Βασιλείου στὴν ἐταιρεία ἐκείνη, ὅσο γιὰ τὶς ἀποδειγμένες στενὲς τοῦ σχέσεις μὲ τοὺς συλληφθέντες στὴ Βιέννη Ἕλληνες, τὴ σύγκαιρον ὀριστικὴ ἐξαφάνισή του ἀπὸ τὴν Κων)πολιν καὶ τὴν ἐμφάνισή του ἀμέσως ἀπὸ τὸ 1798 στὸ Παρίσι, ἀσφαλέςτατο γιὰ τὴν περίπτωσή του καταφύγιο.

Ἀκόμα θὰ πρέπει νὰ ἐπογορευθῶμε τὶς πρώιμες φιλολογικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ πολιτικὰς ἀνησιγίες τοῦ Βασιλείου καὶ τὴν ἱκανότητά του νὰ τὶς θορέφει μὲ κατὰλληλα ξένα περιοδικὰ, καθὼς ἦταν στὴν ἐποχὴ τοῦ ἡ Γαλλικῆς Δεκάδα⁵.

Β' ΜΕ ΤΟΝ ΚΟΡΑΗ

Ἦδη ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος 1799 εὐρισκόμενος ὁ Βασιλεῖον στὴ Γαλλικὴ πρωτεύουσα, ὅπου ἔχει μεταφέρει καὶ τὶς ἐμπορικὰς του δραστηριότητες, παρουσιάζεται γνωρισμένο ζστενὰ πλὴν μὲ τὸν Κοραῆ⁶, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ χρονιά αὕτη καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια καρδιά τῆς Γαλλίας ἐγκαινιάζει τὴν πλατεία ἐθνοφωτιστικὴ του ἐξόρμηση. Ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς πρὸς αὐτὸν τὸ Βασιλεῖον ἐπιστολὴ τοῦ σοφοῦ Χιώτη φέρει ἡμερομηνία 26)8)1799 καὶ τόπο προορισμοῦ τὸ ἴδιο τὸ Παρίσι, ἡ δὲ τελευταία 27)12)1817 καὶ τόπο προορισμοῦ τὴν Τεργέστη, ὅπου πρὸ μηνῶν ὀλίγων εἶχε ἐγκατασταθῇ ὡς Πρόξενος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἡ ὁποία ἔμεινεν μᾶλλον ἀναπάντητη, ἐπειδὴ λίγες μέρες ἀργότερα (1/13 Γενάρη 1818) τὸν βρῆκε, ὕστερα ἀπὸ σύντομη ἀσθενεία καὶ πολὺ πρὶν τῆς ὥρας τοῦ ὁ θάνατος. Ἀπὸ τὴν τοποχρονολογία τῶν πολυάριθμων αὐτῶν πρὸς Βασιλεῖον ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ, θὰ δυνηθῶμε ζοντὰ στ' ἄλλα, νὰ καθορήσωμε τὶς διαφορὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ τὴ χρονικὴ διάρκειά τῆς παρουσιᾶς του σ' αὐτές, οἱ ὁποῖες, τοῦ Παρισίου καὶ τῆς Βιέννης ἰδιαίτερα, ἀποτελοῦν κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τοὺς πρὸ ἐνδιαφέροντες σταθμοὺς τῆς γενικώτερης πνευματικῆς καὶ πατριωτικῆς του δράσεως. Ἔτσι ἀπὸ τὴν Τεργέστη, πρὸ ἀρχῆς ἐφθασε ἐγκαταλείποντας τὰ Γιάννινα καὶ στὴν ὁποία πόλιν πολὺ λίγο, καθὼς εἶπαμε, καιρὸ φαίνεται νάμεινε, γιὰτὶ εἰδήσεις σχετικὰς δὲν ὑπάρχουν, κατενθύνεται ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ τὶς ἐμπορικὰς του πάντοτε ὑποθέσεις, στὴν Κων)πολιν, ὅπου παραμένει ἐμπορευόμενος ὡς τὸ 1797. Ἀπὸ τὴν Κων)πολιν, καὶ μᾶλλον τέλος τοῦ χρόνου αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου, καὶ ἀφ' οὗ πληροφορήθητε ἴσως τὰ περὶ τὸν Πρωτομάρτυρα καὶ τοὺς συμπρόφους του δραματικὰ γεγονότα, περνάει στὸ Παρίσι, ὅπου διαμένει τρία περίπου χρόνια (ἡ πρώτη, καθὼς εἶδαμε, πρὸς αὐτὸν

ἐπιστολή τοῦ Κοραῆ μετ' ὅπου τὸ Παρίσι ἔχει ἡμερομηνία 26)8)1799 καὶ ἡ τελευταία 3)4)1802). Ἀπὸ τὸ Παρίσι πηγαίνει γιὰ ἓνα πάνω - κάτω χρόνον στὸ Λούγδουνο, τὴ σημερινὴ Λιὼνα (ἡ πρώτη μετ' ἐπιμέλειαν τὴν πόλιν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολή τοῦ Κ. φέρει ἡμερομηνία 28)10)1802 καὶ ἡ τελευταία 16)4)1803). Συνεχίζοντας τὴν ἀνά τὴν Εὐρώπῃ περιπλανήσεις ἐξ αἰτίας τῶν ἐμπορικῶν ἀσχολιῶν τοῦ ὁ Ἀλέξανδρος περνάει ἀπὸ τὸ Λούγδουνο εἰς τὴν Ἑλβετίαν, εἰς τὴν Γενεύῃ μᾶλλον τῆς ὁποίας, διαμένει ὀλίγους μόνον μῆνες (ἡ πρώτη μετ' ὅπου τὴ χώρα αὐτὴ πρὸς τὸν ἴδιον ἐπιστολή τοῦ Κοραῆ ἔχει ἡμερομηνία 25)4)1803 καὶ ἡ τελευταία 23)7)1803). Ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ ἴδιου χρόνου τὸν βρίσκουμε ἐγκατεστημένον πᾶς ὁριστικὰ καὶ ἐργαζόμενον εἰς τὴν Βιέννην (ἡ πρώτη μετ' ὅπου τὴν πόλιν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολή τοῦ Κοραῆ ἔχει ἡμερομηνία 13)10)1803 καὶ ἡ τελευταία 4)6)1817). Τέλος περὶ τὰ μέσα τοῦ 1817 μετακομίζει εἰς τὴν Τεργέστην, ὅπου κατὰ περίεργον σύμπτωσιν, θά κλείσῃ μετ' ὅπου τὸν κύκλον τῆς μακρᾶς παραμονῆς τοῦ εἰς τὴν Εὐρώπῃ καὶ κείνον τῆς ἰδίας τοῦ ζωῆς, ἐπειδὴ ὀλίγους μῆνες μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀφίξίν του, τὸν βρίσκει, καθὼς εἶπαμε, ἄξαφνα καὶ πρόωρα ὁ θάνατος. (Ἡ πρώτη πρὸς αὐτὸν μετ' ὅπου τὴν Τεργέστην ἐπιστολή τοῦ Κ. ἔχει ἡμερομηνία 18)6)1817 καὶ ἡ τελευταία 25)12)1817).

Γενικώτερα. ἡ χρονικὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ Βασιλείου μπορεῖ νὰ χωρισθῇ σὲ δύο μεγάλα καθαρά μεταξὺ τους διακρινόμενες περιόδους, τὴν πρὸ δηλ. τῆς γνωριμίας μετ' ὅπου Κοραῆ (1760—1798) καὶ σὲ κείνη τὴν εἰκοσάχρονη φιλίας καὶ συνεργασίας μετ' ὅπου μεγάλο ἐθνοφωτιστὴ καὶ Δάσκαλον (1798—1818). Σ' αὐτὴ τὴ δεύτερη, σὺν τὴν πλέον δημοιογικὴν καὶ ἐνδιαφέρουσαν, θὰ ἐπιμείνουμε ἰδιαίτερα ἐξαιρέτωντας τὴν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κοραῆ καὶ σ' αὐτὰ τὰ μνημονευθέντα κείμενά του παρεχόμενες εἰδήσεις. Δὲν μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονὸς, πὼς οἱ πῶς πάνω περὶ τοῦ Βασιλείου πληροφορίες τοῦ Κοραῆ ἔχουν πολὺ, λόγω ἀκριβῶς τῶν μεταξὺ τους στενῶν σχέσεων, τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖον, δὲν παύουν ὅμως γι' αὐτὸ νὰ περιβάλλονται μετ' ὅπου ὑψηλὸν κύρος καὶ τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ κορυφαίου πνευματικοῦ ἡγέτη τοῦ ἔθνους. Μετὰ τὸ πῶς πάνω σύντομον διάγραμμα τῆς ζωῆς τοῦ Βασιλείου, προχωροῦμε εἰς τὴν ἀφορῶντα τὴν δευτέρην αὐτὴν καὶ σπουδαιότερην περιόδον τῆς, ὑπὸ τὸ φῶς καὶ μετ' ὅπου βάση, καθὼς εἶπαμε, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κοραῆ (Σ' αὐτὴν θὰ παραπέμψω συντομογραφικὰ μετ' ὅπου γράμμα Ε καὶ τὸν αὐξ. ἀριθμὸν τῆς ἐπιστολῆς εἰς τὴν σχετικὴν ἐκδόσιν Βαλέτα, εἰς τὸ δὲ πρῶτον τόμον τῶν Ἀπάντων τοῦ Κοραῆ, τοῦ ἴδιου ἐκδότη μετ' ὅπου στοιχεῖον Α καὶ εἰς τὴν σελίδα τοῦ κειμένου σὲ παρένθεσιν). Χρήσιμον ἀκόμα θὰ γίνῃ καὶ ἄλλων συμπληρωματικῶν πληροφοριῶν, συλλεγμένων κατὰ τὴν ἐπίμονον πρὸς διάφορας κατευθύνσεις ἀναζητήσεις μας.

1) Στὸ Παρίσι

Ἀπὸ τὸ πρῶτον κιόλας γράμμα τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸ Βασιλεῖον (26-8-1799) φαίνεται πὼς ἡ μεταξὺ τους γνωριμία ἦταν ἤδη προχωρημένη^α, ἀφοῦ τὸν ἀποκαλεῖ «φίλτατε κύρ Ἀλέξανδρε» καὶ οἱ δοσοληρίαις τους ἀπὸ καιρὸ ἀρχινημένες, ἀφοῦ τοῦ κάνει λόγον γιὰ εἰσπραξὴ καὶ ἀποστολὴν χρημάτων τοῦ ἀπὸ βιβλία βέβαια. Τὸ νὰ ἀλληλογραφεῖν δὲ διαμένοντες εἰς τὴν ἴδιαν πόλιν, θὰ πῶς οἱ κατοικίαις τους ἦταν πολὺ ἀπομακρυσμένες ἢ γιὰ τὴν ἀσχολίαν τους ἴσως δὲν μποροῦσαν νὰ βλέπωνται ταχτικά. Ὁ Β. τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συγκατοικεῖ μετ' ὅπου ἄποιον φίλον τοῦ γιαιτροῦ, συμπατριώτη ἴσως, τὸν ὅποιον φροντίζει μετ' ὅπου βοήθεια τοῦ Κ. νὰ διορίσῃ σὲ νοσοκομεῖον τοῦ Παρισιοῦ. Συχνὰ δὲ διαμένοντας εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν ἀνταμώνονται τὰ βράδια καὶ κάνουν εἰς τὸν Κεραμικὸν τὸν περίπατόν τους, συζητώντας διάφορα ζητήματα πνευματικὰ καὶ πατριωτικά. Πότε - πότε ὁ Β. ἐπισκέπτεται τὸν Κ. εἰς τὸ σπίτι του, ὅπου καμμιὰ φορὰ τὸν καλεῖ ἐσπευσμένα προκειμένου νὰ τὸν βοη-

θήση σὲ ὑποθέσεις του ἐμπορικῆς κυρίως φύσης. «Νὰ ἔλθῃς, τοῦ γράφει (20.1.1800) σήμερον ἢ αὔριον περὶ μεσημβρίαν πρὸς ἐμέ. Μὲ συνέβη μιὰ ἀπροσδόκητη περίστασις, ἡ ὁποία χρειάζεται συμβουλὴν καὶ χειραγωγίαν φίλου καὶ φίλου γινώσκοντος τοὺς ἐμπορικοὺς νόμους» (Ε 207) ἢ ἄλλη φορὰ «διὰ νὰ σὲ κοινωνήσω μιὰν ἰδέαν τοῦ νοός μου» (Ε 229). Ἄλλοτε πάλι καλεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Κοραῆ στο δικό του σπίτι. Μιὰ φορὰ μάλιστα (10.9.1799) τὸν προσκάλεσε σὲ γεῦμα ἄλλ' ὁ Κ. δὲν ἀνταποκρίθηκε στὴν πρόσκληση, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι τὸν «ἠμπόδισαν μερικαὶ φροντίδες» (Ε 202). Λίγο ἀργότερα (18.1.1800) ὁ Κ. τοῦ ζητάει νὰ τοῦ δανείσῃ τὸ Σουΐδα του (σπάνιο βιβλίο), τὸ ὁποῖον παλαιότερα τοῦ εἶχε προσφέρει μόνος του, ἀλλὰ δὲν τὸν δέχτηκε. «Τώρα φίλε, τοῦ γράφει, ὁ Σουΐδας μὲ εἶναι ἀναγκαῖος διὰ νὰ τελειώσω τὰς εἰς τὸν Ἀθηναῖον σημειώσεις μου» (Ε 206), τοῦ ἐπιστρέφει δὲ σύγγραφα τὸν Εὐγένιό του «μὲ τὰς ὀφειλομένας εὐχαριστίας». Τὸ ὅτι ὁ Β. εἶναι σὲ θέσῃ νὰ δανείζῃ τὸν Κ. μέσα μάλιστα στο Παρίσι βιβλία σπάνια, φανερώνει τὴν πλούσια, πού διέθετε ἤδη βιβλιοθήκη καὶ τὴν ὅχι συνηθισμένη γιὰ ἔμπορο καλλιέργεια. Ἀναστρεφόμενος ἐδῶ ὁ Β. μὲ τὸν Κ. γνωρίζεται καὶ μὲ τὸν κύκλο τῶν φίλων του διακεκριμένων Γάλλων ἐλληνιστῶν (Ρουχέτιο, Θυρῶτο, Κλαβέριο, Βαλουαζὸν κ.ἄ.), οἱ ὁποῖοι τὸν περιβάλλουν μὲ τὴ φιλία καὶ τὴν ἐκτίμησίν του χαρίζοντάς του τὶς ἐργασίες του (Ε 207). Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμα τοῦ χρόνου αὐτοῦ (1800), καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ παραπάνω γράμμα, ὁ Β. σκέπτεται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Παρίσι. «Ἐπεθύμουν, τοῦ γράφει ὁ Κ., ἂν σὲ τὸ ἐσυγγώρουν τῆς μελλούσης ἀποδημίας οἱ ἀσχολίαι νὰ ἔλθῃς σήμερον ἢ αὔριον πρὸς ἐμέ», ἀπόφασις, πού δὲν πραγματοποιοῦσε τότε ἀλλὰ δυὸ περίπου χρόνια κατόπι. Σὲ γράμμα του τῆς ἴδιας αὐτῆς ἐποχῆς (Γενάρη 1800) τὸν ρωτᾷ, σὰν Ἑπειρώτῃ βέβαια, νὰ τοῦ πῇ πῶς λέγονταν παλαιότερα τὸ Σούλι, τοῦ παραγγέλλει μὲ τὴν εἰκαιρία νὰ στείλῃ μερικὰ ἀντίτυπα τοῦ «Ἀσματος Πολεμιστηρίου»^β του, πού ἐκδόθηκε τότε καὶ στοὺς ἀγωνιζόμενους Σουλιῶτες, (ἀπόδειξις πὼς εἶχε ἤδη ἀναλάβει τὴ διάθεσιν τῶν μέχρι τότε ἐκδομένων ἔργων τοῦ Κοραῆ, Ἀδελφ. Λιδασκαλία, Θεόφραστο, Ἱπποκράτη). Καὶ τοῦ ζητάει παρακάτω τὴ γνώμη γιὰ τὴ σημασία μερικῶν λέξεων καὶ φράσεων λαϊκῶν (Καλαμωτή, Κεμέρι κ.ἄ.) (Ε. 209). Οἱ ἐτυμολογικὲς ὁμως μεταξὺ τους συζητήσεις, οἱ διάφοροι λογαριασμοὶ καὶ πρὸ παντὸς σκέψεις πόθοι καὶ ὄνειρα γιὰ τὴ σκλαβωμένη πατρίδα, ἀποτελοῦν συνηθισμένο θέμα τῶν ἐπιστολῶν τους, ἀλλὰ καὶ τῆς σπάνιας βιβλιοφιλίας καὶ φιλιαναγνωσίας τοῦ Β. ἄφθονα δείγματα οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς παρέχουν. Τοῦ ζητάει λόγον χάριν ὁ Β. μιὰ μετάφραση τοῦ Κοδρικᾶ ἐκδοθεῖσα στὴ Βιέννη, πού ἔλαβε ὁ Κ., καὶ ὁ τελευταῖος μαζί μ' αὐτὴ θέλει νὰ τοῦ στείλῃ καὶ τὰ πάρεργα τοῦ Φιλόθεου καὶ τὴ διατριβὴν στὸ Θουκυδίδη, ἀλλὰ τοῦ παραγγέλλει: «νὰ πέμψῃς ὅταν ἀγαπᾷς τὸν ἀνειψιόν σου νὰ τὰ παραλάβῃς, ἐπειδὴ ὁ δικός του ὑπηρετὴς εἶναι ἡσχολημένος εἰς ὑπηρεσίαν ἄλλων» (Ε 218). Σὲ ἐπόμενη τῆς παραπάνω ἐπιστολῆς του ὁ Κ. καλεῖ τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλειάδη, μὲ τὸ πατρωνιμικό του δηλ., μιὰ ἀκόμα ἐνδειξη, πὼς ὁ πατέρας του ἐλέγονταν Βασίλειος. Ἄλλοτε πάλι τὸν παρακαλεῖ ὁ Κ. νὰ ἐνεργήσῃ γιὰ φίλο του Ζακύνθιο ὑπολοχαγὸ στὴν ὑπηρεσία τῶν Γάλλων πού ζητοῦσε νὰ σταλῇ στὴν Αἴγυπτο νὰ πελαιήσῃ ἀντὶ νὰ γυρίξῃ ἀργὸς στὴ Μασσαλία. «Ἐχεῖς τοῦ γράφει τὸν τρόπον διὰ μέσου τινὸς φίλου σου, νὰ λάβῃς τὴν ἄδειαν ταύτην παρὰ τοῦ Μινίστρου;» (Ε. 231). Γιὰ νὰ τοῦ ζητάει τέτοια χώρα ὁ Κ., θὰ πῇ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὶς ἐμπορικὲς του στὴ Γαλλικὴ πρωτεύουσα ἀσχολίες, εἶχε ἀποκτήσῃ πολλὰς μὲ ἰσχύοντες Γάλλους ἐμπόρους ἰδίως προμηθευτὲς τοῦ Στρατοῦ γνωριμίες, δυνάμενους νὰ ἐπηρεάσουν γιὰ ζητήματά τους τὸν Ὑπουργὸ τοῦ Πολέμου. Οἱ γνωριμίες του βέβαια δὲν περιορίζονται μόνο στὴ Γαλλία, ἀπλώνονται μὲ τὸ ἐμπορικό του δίκτυο καὶ πέρα ἀπ' αὐτή. Στὴ Γερμανία (Λειψία), στὶς Κάτω Χῶρες, στὴν Αὐστρία, τὴν Ἰταλία, τὶς παραδουνάβιες χῶρες, τὴ Ρωσία, τὴ Τουρκία διαθέτει ἀνταποκριτὲς καὶ συνεργάτες.

Ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1801 ἀποφασίζει ἀπὸ μόνος του ὁ Β. προλαβαίνοντας τὸν Κ. ν' ἀναλάβῃ τὴ δαπάνη γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ «Περὶ ἁμαρτημάτων καὶ ποινῶν» περιήγησιον καὶ ἐπὶ φρελέστατου γιὰ τὸ ἀναγεννώμενο Ἕθνος ἔργο τοῦ Ἰταλοῦ Βεκαρρία κατὰ μετάφραση τοῦ Κ., πρῶγμα γιὰ τὸ ὁποῖα ὁ τελευταῖος ἐνθουσιασμένος τὸν ἀποκαλεῖ στὴ σχετικὴ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ του τιμαλφέστατο φίλο. Καὶ τελειώνει: «Εὐδαιμονεῖς σοῦζόμενος πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν» (Ε 235). Σὲ ἐπόμενῃ ἐπιστολῇ του ὁ Κ. ζητᾷ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀκριβὸς τὸν φίλο τὴ γνώμη γιὰ σωστὴ ἐρμηνεία κάποιων φράσεων τοῦ παραπάνω ἔργου, ἀποδείξει, πὼς ὁ Β. ἐγνώριζε καλὰ καὶ τὰ Ἰταλικά. Ἀλλὰ καὶ ποιά γλῶσσα ἀπὸ τὴς ζῶσες εὐρωπαϊκὰς δὲν ἤξερε ὁ δαμιόνιος αὐτὸς Ἡπειρώτης. Τῆς ἐκκλητικῆς γλωσσολογίας του θὰ ἔχοιμε ἀπὸ δῶ καὶ κάτω πληθώρα ἀποδείξεων. Ἐξακριβωμένα ἐγνώριζε πλὴν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τὴν Ἀρχαίαν, τὴν Ἀδβανικὴν, τὴν Ἰταλικήν, τὴ Γαλλικὴν, τὴ Γερμανικὴν καὶ τὴν Τουρκικὴν.

2) Στὸ Λούγδουνο

Ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1802 ἐγκαταλείποντας ὀριστικὰ τὸ Παρίσι, περνάει ὁ Β. στὸ Λούγδουνο, πόλιν τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, χωρὶς οὐδὲ στιγμὴ νὰ χάσῃ τὴν ἐπαφὴν του μὲ τὸ μεγάλο φίλο του. Στὴν πόλιν αὕτη ἀσχολεῖται μὲ ἐμπορίαν βιβλίων, ἰδίως ἀρχαιοελληνικῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν ἐκδόσεων, τὰ ὁποῖα προμηθεύονταν μέσῳ τοῦ Κοραῖ ἀπὸ γνωστοὺς βιβλιοπῶλες τοῦ Παρισιοῦ (Ε 256, 257). Στὸ τελευταῖο μάλιστα αὐτὸ γράμμα τοῦ ὁ Κ. τοῦ ζητᾷ «τὴν μικρὰν ἐκείνην συλλογὴν, τὴν ὁποίαν ἔκαμε τινῶν παροιμιῶν τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης. Ἐὰν δὲν τὴν ἔσχισες παρακαλῶ νὰ τὴν πέμψῃς. Διὰ νὰ μὴ σὲ φανῇ ὁλότελα παιδαριῶδες τὸ ζήτημά του, τοῦτο μόνον σὲ λέγω κατὰ τὸ παρόν, ὅτι παρετήρησα εἰς πολλὰς χυδαῖκας παροιμίας περισσότερον ἑλληνισμὸν παρὰ εἰς τὴν λοιπὴν ὁμιλίαν. Τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι ἀποδείξεις τῆς ἀρχαιότητός των». Τὴ συλλογὴ αὕτη ποὺ ἐπιχειρίστηκε φαίνεται ὁ Β. στὴ διάρκεια τῶν ἀνὰ τὴν Εὐρώπῃ περιπλανήσεών του καὶ σὲ στιγμὰς μόνωσης καὶ νοσταλγίας του, εἶχε ἐπιδείξει καὶ στὸν Κ. ποὺ καὶ αὐτὸς, καθὼς λέει, εἶχε «συλλογὴν ἰδίαν».

Διαμένοντας σ' αὐτὸ τὸ Λούγδουνο ζητᾷ ὁ Β. ἀπὸ τὸν Κ. κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1802, νὰ ἐκδώσῃ γιὰ λογαριασμὸν του τὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, στέλλνοντάς του μαζὶ καὶ τὰ ἀπαιτούμενα ἔξοδα. «Καλὲ ἀνθεόφοβε, τοῦ γράφει ὁ Κ. ἐκπλησσομενος ἀπὸ τὴν ἀπρόσμενη πρότασι, τί εἶναι τοῦτα τὰ γινόμενα παρὰ σοῦ; Ἐγὼ σὲ εἶπα περὶ τοῦ Ἡλιοδώρου ἂν ἐνθυμούμαι καλὰ, ἐὰν εἶχα τὸν καιρὸν, καὶ σὺ λαμβάνεις τὴν ὑποθετικὴν μου πρότασιν ὡς ἀποφαντικὴν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν παρεξηγεῖς; Ὡς τόσον φίλε τὰ ἀργύριά σου ἀπὸ τὰς χεῖρας μου πλέον δὲν ἐξέρχονται» (Ε 258). Στὸ Λούγδουνο, καθὼς πληροφορεῖ στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα τὸν Κ. (ὁ ὁποῖος δὲν παύει οὐδὲ στιγμὴ νὰ τὸν ἰδεάζει καὶ τὸν καθιστᾷ κοινωνὸν τῶν ἀσχολιῶν του, τῶν πιὸ μύχιων σκέψεων καὶ τῶν ἀπώτερων σχεδίων του ζητώντας γιὰ κάθε τι τὴ γνώμη, τὴ βοήθεια καὶ συμπαραστάσιν του, τοῦ γράφει π.χ. γιὰ τὴ βαθειὰ ἐντύπωση ποὺ προξένεισε ἡ πρόσφατη ἀνάγνωσις τοῦ περιήγησιον «Περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος» ὑπομνήματός του στὴν ἐταιρεία τῶν ἀνθρωποποιητῶν καὶ τὴ μέλουσα μὲ ἔξοδα τοῦ Θ. Σπανιολάκη ἐκτύπωση καὶ διάδοσίν του) «μέλλει νὰ διατρίψῃ μακρότερον παρ' ὅτι ἐνόμιζε» οἱ ἀδελφοὶ του ὅμως (ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ Πασχάλιος ἐμπορευόμενοι καὶ οἱ δυὸ τὴν ἐποχὴ αὕτη στὴν Κων/πολιν), ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι πρέπει νὰ ἐγκατασταθῇ στὸ Ἀμστερνταμ. «Τοῦτο μόνον σὲ λέγω, τοῦ γράφει, πάνω σ' αὐτὸ ὁ Κοραῖς, ὡς φίλος τῆς εὐδαιμονίας σου, ὁ μέλλεις ποιεῖν, ποιήσον τάχιον, διότι μήτ' ὁ πληνῆτης βίος δὲν εἶναι καλὸς» (Ε 261). Ἐν-

τύπωση προξενεί από τὰ ὡς ἐδῶ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο γράμματα τοῦ Κ. ἀλλὰ καὶ τὰ κατοπινά, ἡ προχωρημένη ἀρχαιογνωσία τοῦ Β., ὅπου συχνὰ ὁ σοφὸς Χιώτης παρεμβάλλει ὁλόκληρα κατεβατὰ ἢ ἀποφθέγματα ἀρχαιοελληνικὰ ἀμετάφραστα βέβαι. Ὅσο περνάει ὁ καιρὸς, καθὼς μαρτυράει αὐτὴ ἡ ἀλληλογραφία, οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν γίνονται ὅλο καὶ πρὸ στενές, ὅλο καὶ πρὸ οἰκειές. Ἀπὸ τὶς ἀρχές μάλιστα Φλεβάρη τοῦ 1802 παύει νὰ τὸν ἀποκαλῇ κὺρ Ἀλέξανδρε, ἀλλὰ φίλε Ἀλέξανδρε, φίλε μου, Ἀλέξανδρε φίλε, φίλτατε Ἀλέξανδρε, φρόνιμε φίλε, ἀκριβέ μου φίλε κ.ἄ. Τὸν ἔχει ἤδη βάλει στὴν καρδιά του, ἔγινε τὸ alter ego του, μυστικὰ ἀνάμεσά τους δὲν ὑπάρχουν.

Ἐξακολουθώντας νὰ παραμένῃ στὸ Λούγδουνο ἀσχολεῖται, καθὼς καὶ παλαιότερα, μὲ τὴν ἐμπορία διαφόρων βιβλίων, τὰ ὁποῖα τοῦ προμηθεύει ὁ Κ. καὶ ὁ ἐκεῖ στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα ἐγκατεστημένος ὁμογενὴς βιβλιοπώλης Ἰορδάνης (Ἰορδάνης καὶ υἱός). Μέρος ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ μαζὶ μὲ διάφορα ὄργανα φυσικῆς κατευθύνει ὁ Β. πρὸς τὸ γυμνάσιο τῶν Κυδωνιῶν τῆς Μικρασίας, ὅπου σχολαρχεῖ Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος. Στὰ γράμματά του τῆς περιόδου αὐτῆς πρὸς τὸν Κοραῆ, τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν στὸ σύνολό τους νὰ παραμένουν ἀνέκδοτα καὶ πού μόνον αὐτὰ θὰ μᾶς δώσουν, καθὼς τονίσαμε, ὅταν ἔρθουν σὲ φῶς σ' ὅλο τῆς τὸ ὕψος καὶ ἔκταση τὴν πολυσύνθετη καὶ ἐπιβλητικὴ προσωπικότητα τοῦ Β., διατυπώνει τοὺς φόβους του, μήπως τὸν ἐνοχλεῖ πάνω ἀπ' ὅ,τι πρόκει με τὶς ἀπαντὲς παραγγελίες του. Ὁ μέγας ὅμως Χιώτης τοῦ ἀπαντᾷ: «Αἱ τοιαῦται παραγγελίαι δὲν μὲ βαρύνουν, καθὼς νομίζεις ἢ φοβεῖσαι· ἐξ ἐναντίας τρόπον τινὰ καὶ ἀποδεικνύουσιν ἀληθινά, ὅσα εἶπα εἰς τὸ ὑπόμνημα καὶ πρὸς τούτοις μὲ χρησιμεύουσιν ὡς θερμομέτρον τοῦ παρόντος βρασμοῦ καὶ τῆς ζέσεως τῶν Γραικικῶν κεφαλῶν. Ταῦτα, φίλε μου, εἶναι καινὰ καὶ παρὰδοξα καὶ θέλουν ἐξάπαντος καταντήσῃ εἰς παρὰδοξον καὶ εὐτυχεστάτην ἔκβασιν· ἕκαστον βιβλίον, ἕκαστον ὄργανον φυσικῆς ἢ μαθηματικῆς, ἕκαστη μετάφρασις εἰς τὴν γλῶσσαν, ἕκαστης μεταφράσεως ἕκαστος στίχος, εἶναι τόσα πυροβόλα ὄργανα (καὶ ὄργανα chargés à mitraille) κατὰ τῆς... καταλαμβάνεις ποῖαν λέγω» (Ε. 269).

Σὲ γράμμα τοῦ ἄλλο τῆς 1)4)1803 ὁ Β. πληροφορεῖ τὸν Κ. ὅτι πρόκειται σύντομα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Λούγδουνο σημειώνοντας καὶ τὴ μέρα μάλιστα τῆς ἀπ' ἐκεῖ ἀποδημίας, πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο τὸν συγγαίρει ὁ Κοραῆς, ἀφοῦ κοντὰ στ' ἄλλα τοῦ συστήσει νὰ γράφει στὸ ἐξῆς τὸ Ἀπρίλης μὲ ἓνα λ «ὅτι εἶναι ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ Aprilis» (Ε. 271).

3) Στὴν Ἑλβετία

Ἀπὸ τὸ Λούγδουνο ὁ Βασιλεῖου περνάει τὸν ἴδιο αὐτὸ μῆνα στὴν Ἑλβετία, ὅπου τοῦ ἀπευθύνει τὴν πρώτη πρὸς τὴ χώρα αὐτὴ (σὲ ποιά πόλιν δὲ λέει, ἀλλὰ μᾶλλον στὴν Γενεύη, τῆς ὁποίας γίνεται ἀργότερα μνεῖα γιὰ φίλους του, τὸν παιδαγωγὸ Neber καὶ τὸν ἑλληνιστὴ Prevost) ἐπιστολὴ τοῦ ὁ Κ. μὲ ἡμερομηνία 25)4) 1803 καὶ ὅπου ἐξακολουθεῖ ἐπιδοδόμενος, καθὼς φαίνεται, στίς ἴδιες, καθὼς καὶ στὸ Λούγδουνο, ἐμπορικὲς ἀσχολίες σὲ συνεργασία μὲ Ἕλληνες καὶ ξένους βιβλιοπώλες (Lefort καὶ Fuchs τῶν Παρισίων, Stolzin τῆς Ulm, Castinet καὶ Πέτρο. Σκυλίτσην Ὀμηρίδην τῆς Μασσαλίας, Seguin τοῦ Λούγδουνο καὶ Ἀναστ. Μαργαρίτην καὶ Franck τῆς Βιέννης). Ὁ Κοραῆς συνεχίζει νὰ τοῦ στέλλει κοντὰ στ' ἄλλα παραγγελιόμενα βιβλία, πού ἀγοράζει ἀπὸ χρηματικὰ ἐμβάσματά του καὶ τὸν ἤδη ἐκδοθέντα Βεκκαριά του, μαζὶ μὲ ἀκριβῆ λογαριασμὸν τῶν ἀγορῶν καὶ λοιπῶν πραγματοποιουμένων ἐξόδων. Ἀπὸ τὸ ἐμπόριό του ἴσως αὐτὸ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σχετικῆς, πιστεύω, συστάσεως τοῦ Κοραῆ, ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ ἐπιστήμονες καὶ ἀνθρώπους

τῶν γραμμάτων αὐτῆς τῆς χώρας, πού τὸν περιβάλλουν μὲ τὴ φιλία καὶ ἐκτίμησή τους, πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἰδεάζει στὰ γράμματά του τὸν Κοραῆ. Καὶ κεῖνος τοῦ ἀπαντᾷ: «Εὐχαριστοῦμαι πολλά, ὅτι εὐχαριστεῖσαι εἰς τὴν δεξίωσιν τὴν ὁποῖαν ἀπολαμβάνεις αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς ἐντίμους καὶ σοφοὺς Ἑλλοιῖτους. Αὐτὸ πρέπει νὰ διασκεδάσῃ τὴν ἀτολμίαν σου, περὶ τῆς ὁποίας ὁμως μὴ παραπονεῖσαι τόσον, εἶναι φυσικὸν ἀποτέλεσμα καὶ πολλάκις σημεῖον ψυχῆς γενναίας» (Ε 276). Στὴ συνέχεια τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐπιστολῆς ἀπαντώντας σὲ γνῶμες καὶ προτάσεις του σχετιζές μὲ τὴ γλῶσσα, δίνεται ἀφορμὴ στὸν Κ. νὰ τοῦ κοινωνήσῃ τὶς γλωσσικὲς του πεποιθήσεις, τὶς συναπαρτίζουσες τὴ γνωστὴ θεωρία του τῆς μέσης ὁδοῦ, τῆς ὁποίας θερμὸς θιασώτης θὰ σταθῇ στὸ ἐξῆς ὁ Β. «Περὶ δὲ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τοῦ γράφει, ἐπιθυμητὸν ἦταν βέβαια νὰ ὑπεβάλλετο ἡ κοινὴ εἰς τοὺς αὐτοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας· ἀλλὰ τὸ προᾶγμα μὲ φαίνεται ἀδύνατον, καθὼς καὶ ἄλλοτε τὸ εἶπα. Νὰ σὲ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, δὲν εἶναι τόση ἡ ἐπιθυμία μου νὰ ἰδῶ τὴν γλῶσσαν ἑλληνίζουσαν, ὅσος εἶναι ὁ φόβος μου μὴ βαρβαρωθῇ ἀκόμη περισσότερον ἀπ' ὅ,τι εἶναι βάρβαρος. Βλέπεις ὅτι δὲν λείπουν ἀπὸ τὸ γένος ἄνδρες καὶ μὲ προκοπὴν καὶ ζῆλον, οἱ ὁποῖοι δισχυρίζονται ὅλον τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλαδὴ πρέπει καὶ νὰ γράφωμεν καὶ νὰ λαλῶμεν ὡς γράφουσιν καὶ λαλοῦσιν οἱ ξυλοφόροι καὶ οἱ ὑδροφόροι. Ἡ γνώμη μου βέβαια ἀπέχει μακρὰν ἀπὸ τοιοῦτον σύστημα καὶ στοχάζομαι, ὅτι ἂν ὁ σπουδαῖος ἔχει χρέος νὰ συγκαταβαίνει εἰς τὸ μέτρον τῆς καταλήψεως τοῦ ξυλοφόρου, οὕτω καὶ ὁ ξυλοφόρος πρέπει νὰ προθυμῆται τὰ λεγόμενα ἢ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν σπουδαῖον καὶ τοιουτοτρόπως νὰ συναπαντηθῶσι καὶ οἱ δύο εἰς τὸ μέσον τῆς κλίμακος...».

Σὲ ἐπόμενο γράμμα του ὁ Κ. ἐπαινεῖ τὸν Β. πού ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ βρίσκεται στὴν Ἑλβετία, γιὰ τὶς διορθώσεις του στὸ λόγγο, τὸν ἐκδομένο ἀπὸ τὸ Γάλλο τυπογράφο Διδότο, φίλο τοῦ Κοραῆ, ὅπου καὶ αὐτὸς εἶχε ἐπιφέρει ἀρκετές, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματός του. «Αἱ διορθώσεις σου εἰς τὸν Λόγγον, τοῦ γράφει, εἶναι τόσον καλαί, τοῖνλάχιστον τόσον πιθαναί, ὥστε δικαιουσι τρόπον τινὰ τὸ νὰ μὴ θῶ νὰ ὀνομασθῶ ἐκδότης τοῦ Λόγγου. Ἐὰν εἶχον εἰκαιρίαν περισσότερον, δὲν λέγω ὅτι ἤθελα ἀνακαλύψει τὰς αὐτὰς ταῖτας τὰς ὁποίας ἀνεκάλυψας ἀλλὰ βέβαια ἤθελα διορθώσει ἀκόμη ἱκανὰς ἄλλας ἀπὸ τὰς πολλοτάτας ἀβλεψίας τῶν ἀντιγραφέων» (Ε 277). Τοῦ δίδει δὲ σὲ συνέχεια πλῆθος πληροφοριῶν γιὰ τὸν ἐτοιμαζόμενο γιὰ λογαριασμὸ του Ἑλιδόωρο, καθὼς καὶ ἄλλες γραμματολογικὲς, ἱστορικὲς καὶ βιβλιομπορικὲς.

4) Στὴ Βιέννη

Ὀλίγο κατόπι ὁ Β. περνάει ἀπὸ τὴν Ἑλβετία στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα, ὅπου θὰ κατευθύνῃ στὸ ἐξῆς ὁ Κ. τὰ πρὸς αὐτὸν γράμματά του. Στὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ (13.10.1803) τοῦ γράφει: «Κατευοδῶντες τέλος πάντων εἰς τὴν Βιένναν, ὅπου σὲ εἶχομαι περισσοτέρων εὐαρέστησιν καὶ ὠφέλειαν παρ' ὅσον ἐδοκίμασας εἰς τὴν μέχρι τοῦδε σου πλάνην...». Καὶ πῶς κάτω τοῦ ἀπαντᾷ στὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὴν ὄχι καὶ τόσο εὐχάριστη κατὰστασι τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων ὁμογενῶν, γιὰ ἑλευθερίαν κυρίως ἀπὸ μέρους τοὺς μορφωτικῶν καὶ πατριωτικῶν διαφερόντων καὶ τελειώνει μὲ διάφορες εἰδήσεις γιὰ ἀγορὰ καὶ ἀποστολὴ βιβλίων καὶ μάλιστα γιὰ τὸν ἐκτυπούμενο Ἑλιδόωρο καὶ τὴν εἰς αὐτὸν προδιόκησι (πρόλογο), πού σκέπτεται νὰ τὴν κἀνῃ σὲ εἶδος ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου «διὰ νὰ ἰδῇ καὶ ὁ φίλος (ἡξεύρεις τίνα λέγω), καθὼς τοῦ γράφει, πῶς γίνονται αἱ προσφωνήσεις ἀπὸ ἐλευθερον πρὸς ἐλεύθερον ἄνθρωπον. Προσφωνήσεις περὶ σὲ κατὰ τὰς συνήθεις προσφωνήσεις ἤθελεν εἶσθαι δεῖγμα ἀναντίρρητον ὅτι δὲν σὲ ἀγαπῶ καὶ τὸ χειρότερον

ὅτι μήτε σὲ τιμῶ...» (Ε 279). Καὶ τελειώνει παρακαλώντας νὰ τοῦ πῇ ἂν θυμᾶται «εἰς ποῖον μέρος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι τὸ χάλαζα καὶ ἀνθρακες πυρός». Σὲ ἐπόμενο γράμμα του, ὕστερα ἀπὸ διάφορες σκέψεις του περὶ τῆς κοινῆς γλώσσας καὶ παρατηρήσεις του γιὰ τὴ χρησιμοποιούμενη ἀπὸ λογίους τῆς ἐποχῆς γλώσσα, τοῦ γράφει: «Μόνος σου (πρὸς Διὸς Φιλίου) ἤξευρε ὅσα σὲ γράφω, καὶ ὅσα ποτὲ θέλω σὲ γράφει περὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης· ἐπειδὴ δὲν ἔχασα τὴν ἐλπίδα ἀκόμη νὰ γράψω καὶ ἐγὼ καμμίαν ἡμέραν περὶ ταύτης, δίκαιον εἶναι νὰ μὴ κοινωνῶ τὰς σημειώσεις μου (ἢ καλὰς ἢ ἐσφαλμένας) παρὰ εἰς τοὺς πιστοὺς μου φίλους· ἐὰν πρὸ τούτου λάβει τέλος ἡ πολύμοχθος καὶ λυπηρὰ μου ζωὴ, παρήγγειλα τὸν Κλαυέρον νὰ σὲ πέμψῃ ὅλα μου τὰ περὶ ταύτης σημειώματα· ἐνθυμοῦ νὰ τὰ ζητήσης ἀπ' αὐτὸν καὶ κάμῃ τα ὅ,τι θέλεις· ἂν δύναιται μόνον νὰ τὰ ἀναγνώσῃ· εἰς τόσῃν ἀταξίαν καὶ κακογραφίαν εὐρίσκονται...» (Ε 283). Καὶ τελειώνει, ὅπως πάντα, μὲ πληροφορίες πληθὺς γιὰ ἀγορὰ καὶ ἀποστολὴ διαφόρων βιβλίων ἐλληνικῶν καὶ ξένων. «Μ' ἐπλήρωσες φίλε, τοῦ γράφει σ' ἄλλο γράμμα του (26-1-1804), μὲ τὸ μήνυμα τῆς ἀτυχίας τῆς σχολῆς τοῦ Ἰ. Ἀθω. Καθὼς βλέπω δὲν εἶναι χαῖρι ἀπὸ τοιούτους διαθόλους. Μ' ἐπαρηγόρησεν ὀλίγον ἡ πρόνοια τὴν ὁποίαν ἔχετε διὰ τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ὁποῖα παρὰ σοῦ πρῶτον μανθάνω ὅτι εἶναι δύο. Δὲν ἦτο τρόπος οἱ ξηλωταὶ νὰ ἐνώσωσι καὶ τὸν ξῆλον καὶ τὰς χρηματικὰς τῶν βοηθείας νὰ τὰ κάμωσιν ἐν καὶ ἰσχυρόν, δηλαδὴ μὲ πολλοὺς διδασκάλους, τῶν ὁποίων ὅμως ἔλαστος νὰ ἔχῃ ἐξαίρετον ἐπάγγελμα χωριστὸν τῶν ἄλλων;» (Ε 289) γνώμη τοῦ ὁ Κοραῆς θὰ διευτύσῃ καὶ στὰ πρὸς τὸν Καπλάνη καὶ Ψαλῖδα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γράμματά του. Στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα τοῦ συνιστᾷ νὰ καταπιαστῇ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του (ἐννοεῖ τὸν Πασχάλιο Βασιλείου γνωστὸ ἐπίσης λόγιον) μὲ μεταφράσεις σὲ γλώσσα εὐληπητῇ ξένων βιβλίων ὀφρέλιμων στὸ γένος. «Ὡς τόσον, γράφει, τὸν ἀδελφόν σου θάρουνε καὶ ἄρες του νὰ κάμῃ καὶ αὐτὸς ὡς τὸν δόξει, ὅχι ὅμως χωρὶς νὰ τὸν συμβουλευθῇ νὰ φεύγῃ τὰς ὑπερβολὰς, νὰ μὴ γίνεταί δηλαδὴ μήτε τυραννος, μήτε δημαγωγὸς τῆς γλώσσης».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φροντίδα προμήθειας βιβλίων καὶ ὁργάνων ἐποπτικῶν γιὰ τὴ σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν, ὁ Β. ἔχει φαίνεται ἀναλάβει (Ε 290) παρόμοια φροντίδα μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Κ. πάντοτε καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Καπλάνη στὴ Βιέννη Κων. Ἀναστασίον καὶ γιὰ τὶς Σχολὰς τῶν Γιαννίνων καὶ μάλιστα τὴ νεαρὴ Καπλάνειο, ποὺ συγροτοῦσε τότε μὲ τὶς γενναῖες χορηγίες τοῦ ἰδρυτοῦ της καὶ τὶς ἀοζνεὺς ἐνέργειες τοῦ Δασκάλου της Ψαλῖδα. τὴν περίφημη βιβλιοθήκην καὶ ὁργανοθήκην της. Μὲ τὸν ἀοίδιμο μάλιστα εὐεργέτη, καθὼς ἐπίσης φαίνεται (Ε 292) καὶ τὸν Ἀρχιδιδάσκαλον τῆς Σχολῆς, διατηροῦσε τακτικὴ ἀλληλογραφία ὁ Β. Ἀλλὰ καὶ συγγενεῖς του στὰ Γιάννινα εἶχε (τὴν ἀδελφὴν του Χαϊδίτσα Ἰω. Χριστοδοῦλου βέβαια), μὲ τοὺς ὁποίους διατηροῦσε ἐπίσης στενὴ ἀνταπόκριση. Ὁ Κ. λυπημένος πολὺ, ὕστερα ἀπὸ ἀνάγνωση διήγησής σχετικῆς μὲ τὴν τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ Πασῖα (ἡ καταστροφὴ τοῦ Σουλίου ἦταν πρόσφατη), τὸν ρωτᾷ ἂν εἶναι τρόπος νὰ ἀναχωρήσουν αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς του ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Πότε - πότε ὁ Κ. στέλλει στὸν Ἀλέξανδρον ἀδιαμόρφωτα κείμενά του γιὰ διόρθωση καὶ ἀπαντᾷ σὲ παρατηρήσεις του, ὅπου συλλαμβάνει τὸ μεγάλο Χιῶτη, ἀθετῶντας στὴν πράξιν τὶς γλωσσικὰς του θεωρίες, «πῇ μὲν ἐλληνίζοντα ὑπὲρ τὸ δέον, καθὼς τοῦ γράφει, πῇ δὲ βαρβαρίζοντα ἐξ ἀνάγκης» (Ε 294).

Τὸ Μάη τοῦ 1804 ὁ Ἡλιόδωρος⁹ ἦταν ἤδη ἔτοιμος σὲ 1.000 ἀντίτυπα, ἡ δὲ δαπάνη γιὰ τὴν ἐκδοσὴ ὅλη τοῦ Βασιλείου, ἔφθανε εἰς 4875,11 λίρες. Τοῦ ἔργου προτάσσονταν ἡ περίφημη μακρὰ πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλείου ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ, ἐπέχουσα θέσιν προλεγομένων, ὅπου διατυπώνονταν οἱ γνωστὲς περὶ τῆς σημερινῆς τῶν Γραικῶν γλώσσης ἀπόψεις του καὶ ποὺ ἀρχίζε ἔτσι: «Ταύτην, Ἀλέξαν-

δρε φίλε, τὴν ἐπιστολὴν βλέπε μὴν τὴν βάλης εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνηθισμένων προσφωνήσεων, μὲ τὰς ὁποίας συχνὰ στολίζονται τὰ βιβλία· μήτε σὺ ἔχεις ἀκοὴν μήτε κάλαμον ἐγὼ ἐπιτήδειον εἰς φιλοφρονήσεις τοιαύτας. Ὑπόθετε τὴν ὥς μίαν ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς ὅσας ἐκίμνομεν πολυάκις περιπατοῦντες εἰς τὸν Κεραμεικὸν τῶν Παρισίων, ὁμιλίας, ἢ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς, τὰς ὁποίας συνεχῶς σὲ γράφω, ἀφ' οὗ ἐστερήθην τῆς συναναστροφῆς σου. Ἐπεθύμησες νέαν, καὶ ἂν ἦτον δυνατὸν ἀκριβεστεράν ἐκδοσὶν τοῦ χαριεστάτου Ἡλιοδώρου· ὅθεν ἐσποίδασα νὰ πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν σου, διὰ νὰ σὲ πληροφορήσω ὅτι μόνῃ ἢ πρὸς σέ μου φιλία μὲ παρεκίνησε νὰ ἐπιχειρήσω ὅ,τι μήτε νὰ συλλογισθῶ αἱ παροῦσαι ἀσχολίαι μου δὲν μ' ἐσυγχώρουν» (Α 832) καὶ συνεχίζει στὸν ἴδιο ὑψηλὸ τόνο τὸ λόγο του ἀπευθυνόμενος κυρίως διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς νέους βλαστοὺς τῆς Ἑλλάδος «ἀπὸ τοὺς ὁποίους, καθὼς λέει, ἐλπίζεται τῶν Γραικῶν ἡ ἀναγέννησις» (Α 849). «Ἀς σημειωθῇ πῶς ὁ Κοραῆς δὲ ζήτησε γι' αὐτὴν τὴν ἐκδοσὶ ἀμοιβὴ τῶν κόπων του» ἀλλὰ μίαν, καθὼς τοῦ γράφει, τραπεζακοντάδα ἀντιτύπων» γιὰ νὰ τὰ μοιράσῃ στοὺς φίλους του, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνοι τοῦ στέλλουν τὰ δικὰ τους συγγράμματα (Ε 304). «Ἄρκεῖ με κατὰ τὸ παρόν, συνεχίζει, ἡ γλαυκία πληρωμὴ ὅτι ὁπωσοῦν εὐχαριστήθης εἰς τὸν κόπον μου καὶ ὅτι ἐλπίζεται ἐξ αὐτοῦ (Ναὶ ἐλπίζεται) παροξυσμὸς καὶ διέγερσις καὶ ἀκολούθως ὠφέλεια εἰς τὸ γένος». Ὁ Βασιλείου ὅμως ἀπὸ μένος του θὰ στείλῃ καὶ 1000 ἐπὶ πλέον φράγκα, τὰ ὁποῖα ὁ Κ. δέχεται «καὶ θέλει τὰ δαπανήσῃ, καθὼς λέει, τὰ περισσότερα εἰς βιβλίων ἀπόκτησιν» (Ε 312).

Τὸν ἴδιο καιρὸ γίνεται λόγος γιὰ ἀνατύπωση τοῦ γνωστοῦ ὑπομνήματος (περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἐκδοθέντος στὴ γαλλικὴ τὸ 1803 μὲ ἔξοδα τῶν Θ. Σπακολάκη καὶ Μ. Ζωσιμᾶ) τοῦ Κ. στὴ Βιέννη ἀπὸ τὸν Βασιλεῖον βέβαια σὲ μικρὸ, καθὼς τοῦ γράφει, ἀριθμὸ ἀντιτύπων καὶ δωρεὰν διανομὴ του «εἰς ἐκείνους ὅσοι φρονοῦσι τὰ αἰπὰ μ' ὅλον τοῦτο, τὸν συμβουλεύει, κάμνης φρόνιμα νὰ μὴ βάλης τὸ ὄνομά σου» (Ε 295).

Στὶς συχνότατες καὶ ζωηρὲς μεταξύ τους ἐπιστολμαῖες γλωσσικὲς συζητήσεις, ὁ Κ. μὲ χαρὰ του διαπιστώνει τὴν ταιπότητα τῶν σχεικῶν ἀπόψεών τους, πὺν συγκλίνουν στὸ σύνολό τους στὴ γνωστὴ ἤδη θεωρία του τῆς μέσης ὁδοῦ. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐπιστολῆς σου, γράφει στὸν Ἀλέξανδρον, «Ἄν δὲν πρέπει νὰ γίνωμεν δεσπότης καὶ παραβιαστὰς τῆς κοινῆς διαλέκτου, ἢ βάροβαρος ἕξις δὲν πρέπει νὰ μᾶς τυραννῇ» μὲ δίδει χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι θέλει σ' ἀρέσει τὸ εἰς τὸν Ἡλιοδώρον προοίμιον. Θέλεις ἰδεῖ ὅτι ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον τῶν ὅσα εἶπα περὶ τῆς κοινῆς γλώσσης, εἶναι ἀπαράλλακτον αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀξίωμα «μήτε τύραννοι τῶν χυδαίων μήτε δοῦλοι τῆς χυδαιότητος αὐτῶν». Κράτει λοιπὸν σφιγκτὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὡς τῆς Ἀριάδνης τὸν μίτον καὶ αὐτὸ θέλει σὲ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς γλώσσης» (Ε 299).

Ἄλλοτε πάλι χρησιμοποιώντας ὁ Β. στὰ γραφτά του λέξεις ἡπειρωτικῆς ἐπισύρει ἔντονη τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ Κ., πὺν βρίσκει τὴ ρίζαν τους στὴν ἀρχαία γλῶσσα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βιβλιομπορία πὺν τοῦ ἔδινε τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθῇ ὅλες τὶς νεώτερες ἐκδόσεις ἑλληνικῆς καὶ ξένες τῶν Ἑλλήνων ἰδίως συγγραφέων, πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀμέσως κατατόπιζε τὸν Κοραῆ, καὶ πὺν ἦταν μαζὶ καὶ πηγὴ διανομῆς πλουτισμοῦ τῆς μεγάλῃς ἀτομικῆς βιβλιοθήκης, πὺν διέθετε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία συχνὰ ἐδάνειζε καὶ στὸ μεγάλο φίλο του διάφορα, καθὼς εἶπαμε, σπάνια βιβλία, ὁ Β. ἀσχολεῖται, ὅπως φαίνεται καὶ μὲ τὸ ἐμπόριο σαλιῶν τουρκικῆς κατασκευῆς, πὺν τοῦ προμηθεύουν οἱ στὴν Κων. πολὺ ἐγκατεστημένοι ἤδη ἀδελφοὶ καὶ συντάιροί του ἀπὸ τὸν ἴδιο χρόνον (1804) Πασχάλιος καὶ Μιχαήλ. Ὁ Κοραῆς ἐνημερωμένος γιὰ τὴ μεγάλην ἐν τῇ Παρίσι ζήτησιν αὐτοῦ τοῦ εἶδους, γράφει ἀμέσως

στον 'Αλέξανδρο νὰ ἐπωφεληθῇ. «Δὲν δύναμαι νὰ κάμω τέλος, τοῦ γράφει, χωρὶς νὰ σὲ δώσω εἶδῃσιν, ἢ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ σὲ ὠφελήσῃ. Πανταχόθεν ἀκούω, ὅτι ἡ χρῆσις καὶ ζήτησις τῶν σαλίων κατὰ τὸ παρὸν εἶναι ἀληθῆς λύσσα καὶ μανία. "Οθεν γράφον κατ' αὐτὸ πρὸς τὸν φίλον σου νὰ πωλήσῃ τὰ ὅσα σοῦ κρατεῖ καὶ ἐρώτησον αὐτὸν ἂν σὲ συμβουλεύῃ νὰ φέρῃς ἄλλα καὶ ποίων χρωμάτων ἢ εἶδους. 'Ακούω φίλε ὅτι ἔκαμαν κέρδη ἀπίστευτα, ὅσοι εἶχον ἀπὸ ταῦτα. Καὶ φρονικὰ ἐὰν τώρα εἶναι πολὺτιμα, τὸν χειμῶνα θέλουν πωληθῇ ἰσοσπάσια μὲ τὸν χρυσόν. 'Ωφελήσου λοιπὸν καὶ σὺ ἀπὸ ταύτην τὴν περίστασιν, ἐπεὶ δὲ δεῖ χρημάτων καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι τῶν δεόντων» (Ε 302). Καὶ στὸ ἀμέσως ἐπόμενο πρὸς αὐτὸν γράμμα του στὸ ἴδιο ζήτημα ἐπανέρχεται δίδοντάς του νέες σχετικὰς πληροφορίες. Γιὰ τὴ διαθήκη τοῦ 'Ηλιόδωρου, ποὺ ἀρχίζει εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκτύπωσή του εὐρύνει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κ. τὸν κύκλον τῶν ἀνὰ τὴν Εὐρώπῃ καὶ Τουρκίᾳ συνεργατῶν του. 'Ἐτσι πέρα ἀπὸ τοὺς γνωστούς του ἤδη βιβλιοπώλες στὴ Γαλλία, Γερμανία καὶ Αὐστρία ἀναθέτει τὴν πώληση βιβλίων καὶ στοὺς εἰς Λιβόρνο Γιαννιώτες ἐμπόρους Πατρὶνὸ καὶ Μοσπινιώτη, στὸ Νιζ. Πετριτση τῆς Σμύρνης, ξάδερφο τοῦ Κοραῆ, στοὺς ἀδελφούς στὴν Κων(σταντινούπολιν) πολη, στέλλει ἀκόμα ἀριθμὸ σωμάτων καὶ γιὰ τὸ κατὰ τὸ Σεπτέμβριον συγκροτούμενο πανηγύρι τῆς Λειψίας εἰς παραλαβὴν τοῦ ἐκεῖ γνωστοῦ τοῦ βιβλιοπώλη Reclam (Ε 304), καθὼς καὶ στὸν ἐν Λόνδρᾳ βιβλιοπώλη Payne μέσῳ ἄλλου βιβλιοπώλη τοῦ "Αμστερνταμ, γνωστοῦ τοῦ Κοραῆ. Πέραν ὅμως τῆς διακίνησης τῶν βιβλίων τοῦ Κ. φροντίζει νὰ προμηθεύῃ καὶ διάφορα ζητούμενα ἀπὸ Σχολεῖα τῆς Πατρίδας βιβλία καὶ ὄργανα ἐπιστημονικά, ποὺ τοῦ παραγγέλλουν διὰ τοῦ Κ. ἢ ἀπ' εὐθείας στὸν ἴδιο. 'Ἐτσι ὁ Δ. Πρώϊος σχολιάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς παραγγέλλοντας στὸν Κοραῆ (30-11-1804) τὴν ἀγορὰ διαφόρων ἀπαραίτητων γι' αὐτὸν καὶ τὸ Σχολεῖο του βιβλίων, τελειώνει: «Καὶ ἀγόρασε ὅσα ἐξ αὐτῶν εὗρης καὶ στείλε μὲ τα διὰ τοῦ 'Αλ. Βασιλείου πρὸς ὃν καὶ γράφει ὁ ἐδῶ ἀδελφός του Πασχάλης διὰ νὰ τὰ περιλάβῃ...» (Μ. Περάνθ. 'Ελλ. Πέζ. Β' σελ. 235).

"Ἄλλοτε πάλι κοινωνώντας του ὁ Κ., καθὼς πάντοτε, τὶς νεώτερες σκέψεις καὶ γνώμης του γιὰ τὴ βελτίωση τῆς γλώσσας τοῦ προτρέπει: «Μὴν αἰμονδιάζεις λοιπὸν εἰς τὰ γραφόμενα καὶ λεγόμενα παρὰ τῶν ἄλλων ἀλλὰ λέγε καὶ γράφε, ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι λέγεις καὶ γράφεις δι' ἔθνος βεβαρβαρωμένον καὶ πλεόν ἐπιρρεπὲς νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς φριάστας καὶ φιλοχνηδαίστας του κόλακας παρὰ σὲ τὸν ἀληθῆ τοῦ φίλου» (Ε 304). Καὶ τελειώνει τὸ παραπάνω γράμμα του μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «'Απορῶ τὴν ἀβαραῖσίαν σου εἰς τὰς ἀντιγραφάς, ὅσας καὶ κάμνεις τῶν νέων δι' εἶδῃσίν μου καὶ σὲ εὐχαριστῶ μεγάλως». Τὴν ἴδια ἐποχὴ κοινολογώντας ὁ Β. στὸ μεγάλο φίλο του τὴ σκέπη του νὰ παντρευτῇ (εἶναι ἤδη 44 ἐτῶν περίπου) τὸν κάνει νὰ πετάξῃ, χωρὶς ὑπερβολή, ἀπὸ τὴ χαρὰ του καὶ τὸν παρακινεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ συντομώτερον αὐτῇ του τὴν ἀπόφαση. «Τί θέλω εἰπεῖ, τοῦ γράφει (9-10-1804) ἂν ἀκούσω ὅτι ἐνυμφεύθης; θέλω εἰπεῖ φίλτατε 'Αλέξανδρε ὅτι ἔκαμες ἔργον φρονιμώτατον... Μὴ λησιμονήσῃς νὰ μὲ πέμψῃς ἀπὸ τὰ ζαχαρωτὰ τοῦ γάμου· τὸ γλυκύτερον ὅμως εἰς ἐμὲ εἶναι νὰ μὴν λησιμονήσῃς τὸν γάμον ἀλλὰ νὰ τὸν τελειώσῃς ἐπεὶ δὲ τὸν ἔβαλες εἰς τὸν νοῦν σου. Εἶνε φίλε βίος δυστυχεστάτος ὁ ἀγαμῖος βίος· καὶ ὁ φρόνιμος καὶ χρηστοῖς ἀνθρώπος ἔχει χρέος, καθὼς ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς γονεῖς του τὴν λαμπράδα τοῦ βίου, οὕτω νὰ τὴν παραδώσῃ εἰς ἄλλους. Τοῦτο εἶναι τὸ βούλημα καὶ δόγμα τῆς φύσεως» (Ε 312). Καὶ συνεχίζει στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα: «Λυποῦμαι τὴν χασμημέριαν εἰς τὸ νὰ ἀντιγράψῃς τοὺς περὶ ποιητικῆς κανόνας, ἀλλ' ὅμως μεγάλως εὐχαριστῶ ὅτι ἔκρινας εἴλογον νὰ μὴ μ' ἀφήσῃς ἀνεῖδήμονα τὴν τοιούτην. Καὶ οἱ μὲν κανόνες εἶναι, καθὼς τοὺς ἔκρινας, ἢ δὲ στιχουργία του καθὼς τὴν ἡσθάνθης ἀνοστος καὶ ἀηδεστάτη ἐξ εὐτυχίας καὶ τοῦτο». Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς πρὸς Β. ἐπιστολῆς του αὐτῆς ὁ Κ. καλύπτει μὲ ἐτυμολογίαις δια-

φόρων λέξεων με τις οποίες συνεχώς τον βομβαρδίζει από τη Βιέννη ο 'Αλέξανδρος, (καθώς φριάνω, χαμηλόν, μανδύλι, γλυστερός, γλυστήρι κ.ά.).

'Απ' άφορμή τις μεταξύ Κοραή και Μιχ. Ζωσιμά του Λιβρόνου γενόμενες την ίδια εποχή συνεννοήσεις για έκδοση δαπάναις του τελευταίου των 'Ελλήνων συγγραφέων και τις παρουσιαζόμενες από το μέγεθος του έγχειρήματος μεγάλες δυσκολίες, πού ο Ζ. δέν φαίνεται κατά τον Κ. ν' αντιλαμβάνεται και πού συνοψίζονται κυρίως στο βάρος του έργου «και την έξ αυτού ωφέλειαν και δόξαν εις τους 'Ελληνας» γράφει όλος στενοχώρια τέλη Νοεμβρίου 1804 ο ίδιος στον 'Αλέξανδρο. «'Ανάθεμα την τύχην, ήτις δέν έδωκεν εις σέ τον πλοῦτον των Ζωσιμάδων ή εις τους Ζωσιμάδας την ιδιζήν σου παιδείαν» (Ε 316). Και παρακάτω για το ίδιο φλέγον ζήτημα: «'Αλλος νά τά καταλάβη ταῦτα δέν είναι δυνατόν εις την παρούσαν κατάστασιν τής 'Ελλάδος παρά σύ. Σύ μόνος είσαι πραγματευτής σπουδαίος· αλλά καθώς τά καταλαμβάνεις είσαι καλός νά τά χύσης με χωνίον και εις τον έγκέφαλον του Ζωσιμά;» Κι άφού του στέλλει την προαγγελία τής έκδοσης και γράμμα μακρό προς το Ζωσιμά, με το όποιον έγνωρίζονταν φαίνεται καλά ο Βασιλείου, τον συμβουλεύει, πώς πρέπει νά χειρισθῇ το ζήτημα για νά φέρη το χορηγό στα νερά του, τον παρακαλεί δέ τελειώνοντας νά μη κοινωνήση τίποτε σχετικό ούτε στον άδελφό του πριν τελιώσει ή υπόθεση. 'Απ' αυτά και άλλα περισσότερα, πού στη συνέχεια τής έρευνάς μας θά φανερώσουμε, καταδεικνύεται ο άποφασιστικός ρόλος πού έπαιξε ο Β. στην έκδοση και διάδοση τής 'Ελληνικής Βιβλιοθήκης. 'Από παρατηρήσεις του Κοραή αναφερόμενες σε συντακτικά και γραμματικά άμαρτήματα των προς αυτόν έπιστολών του Β. συμπεραίνω, πώς ο τελευταίος αυτός προσπαθοῦσε νά μιμηται στις έπιστολές του το στυλ του Δασκάλου, το χαριτωμένο και ιδιόρρυθμο, το κοραϊκό, πού όμολογούσε πώς τον μάγευε, παρεμβάλλοντας στο σώμα τους γαλλικές φράσεις και λέξεις, λαϊκές παροιμίες και άρχαία άποφθέγματα (Ε 317).

Με τον άδελφό του Πασχάλιο πού ήταν κι αυτός, καθώς είπαμε, λόγιος και μάλιστα έξέχων, έχει συχνότερη ο 'Αλέξανδρος άλληλογραφία. Μάλιστα ο Πασχάλιος αυτός έτοιμάζει με φίλους του τη σύνταξη λεξικού τής 'Ελληνικής και ζητάει τη συνεργασία και του Κοραή. 'Ο 'Αλέξανδρος όμως τον άποτρέπει από τέτοιο έγχειρημα κρίνων «δυσθώς, καθώς του γράφει ο Κ. συμφωνώντας άπόλυτα μαζί του, ότι διά νά συντάξη τις λεξικόν, χρειά είναι νά δοθῇ όλος εις αυτό, και νά παραγκωνίση πᾶσαν άλλην άσχολίαν» και τον παρακαλεί νά έξαλείψη το όνομά του «από τον κατάλογον των συνεργών και συναγωνιστών του λεξικού» (Ε 325).

Στις 28 Φλεβάρη 1805 λαβαίνει το τής παραμονής του γάμου του, καθώς λέει γράμμα, γραμμένο από τον 'Αλέξ. στις 26 ιδίου και τελειώνει το άπαντητικό δικό του (6-3-1805) με το «Θεοί δέ σοι όλβια δοίεν και εις σε και την άγαπητήν σου σύζυγον» άφού παραπάνω τον ιδέασε, ότι έλαβε την είκόνα «του βαθυγενίου και πολιοῦ Βαλάνου (του Κοσμά δηλ. του δασκάλου του) και ότι του στέλλει άπ' ευθείας δώρο γαμήλιο έναν κομποδεμένο 'Απολλόδωρο από τους δυο πού του χάρισε ο κοινός τους φίλος Κλανιέρος (Ε. 327).

'Η γυναίκα του όμως, Βαρβάρα τ'ονομά της, «άγνοεί την γλώσσαν των Γραικών» θάηταν άυστριακή ίσως, καθώς κι ή πρώτη του Ψαλίδα, πράγμα πού δέν βλέπει κατά τον Κοραή, πού του συνιστά ν' ατή διδάξη πρώτα τη γαλλική «και θέλεις έμπνεύσει εις αἰτήν κατά μικρόν και την ύρεξιν τής ήμετέρας». Λίγο άργότερα (28. 4.1805) αναγγέλλει στο Β. το θάνατο του κοινού τους φίλου γνωστότατου έλληνιστή «Villoison» δασκάλου τής κοινής των Γραικών γλώσσης εις το Γαλατικόν Φροντιστήριον (College de France) και την όμόφωνη γνώμη των Προφессόρων νά καταλάβη αυτός τη χηρεύσασα έδρα. 'Αλλ' ο Κ. άρνεϊται, και διά νά μην πα-

ραιτήσω, καθώς γράφει, την έκδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων, πράγμα πολὺ ὠφελιμώτερον εἰς ἡμᾶς» καὶ γιατί φοβᾶται μήπως «ἡ περισσοτέρα σύντασις τῆς ταλαιπώρου κεφαλῆς του, ἡ ἐπαινετὴ φιλοτιμία τοῦ νὰ μὴ φανῇ ἀνάξιος τῆς ἐκλογῆς καὶ τὸ ἀσύνηθες νὰ λαλῇ δημοσίᾳ, ὅστις ἕως τώρα ἐπέρασα, λέει, ζῶν μοναδικὴν ψοφοδεῇ καὶ σχεδὸν θηριώδη νὰ μὲ στείλωσιν ἐγρήγορα, ὅπου εὐρίσκεται ὁ Villoison» (E 331).

Σὲ ἐπόμενη μακρὰ ἐπιστολὴ τοῦ ὁ Κ. (1.5.1805) ἀναφέρεται κατὰ τὴ συνήθειά του σὲ λογαριασμούς, ἀποστολὴ βιβλίων, γραμματικές, συντακτικές καὶ γλωσσικὲς μὲ τὸ φίλο του συζητήσεις. Ἀπ' ἀφορμὴ δὲ κάποιους μακαρονισμούς, ποὺ παρατηρεῖ στὸ γράψιμο αὐτοῦ καὶ τοῦ Πασχάλιου (χρησιμοποιοῦν ἀπαρέμφατα καὶ δοτικὲς) ἀναγκάζεται νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ ἐξηγήσῃ διεξοδικὰ τὶς γνωστὲς συμβιβαστικὲς γιὰ τὴ γλώσσα θεωρίες τοῦ διδάσκοντός του τί πρέπει νὰ διαβάξῃ γιὰ νὰ διαμορφώσῃ ὕψος ἀνεκτό. (Νὰ διαβάξῃ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ποιητὲς Ὅμηρο καὶ ἀπὸ τοὺς πεζογράφους Πλάτωνα καὶ Ἰσοκράτη). Τὸν παρακαλεῖ δὲ σ' αὐτὸ τὸ γράμμα του (E 332) νὰ τοῦ γράφῃ τὶς γερμανικὲς λέξεις μὲ στοιχεῖα λατινικά «ὅτι δὲν ἠδυνήθην ποτὲ νὰ ὑπομείνω τὴν μάθησιν τῶν γερμανικῶν στοιχείων».

Δυὸ μῆνες μετὰ τὸ γάμο τοῦ ὁ Β. ἐκμυστηρεύεται στὸ φίλο του τὴν ἐγκυμοσύνη τῆς γυναίκας του κι ἐκεῖνος τὸν συγχαίρει «ἐκ ψυχῆς διὰ τὸν προσδοκώμενον τοῦ γάμου καρπὸν» καὶ τὸν συμβουλεύει νὰ ἐτοιμάξῃ ἀπὸ τώρα «τὰ πρὸς παιδείαν» τοῦ γιοῦ του, φροντίζοντας νὰ αὐξάνῃ «τὰ ὅσα ἔχει ἤδη ἔτοιμα. Καὶ διὰ τοῦτο χρειάζεται νὰ μὴ σκορπίῃς τὰ μετὰ κόπον ἀποκτώμενα εἰς τοὺς μὴ δεομένους, καθὼς ἔκαμες ἀθεόφοβε μὲ τοὺς 15 Ἡλιοδώρους» (E 334). Στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα του πληροφορεῖ, ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὴ γνώμη του νὰ δημοσιεύσῃ τὸν ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος γυμνασιάρχου τοῦ Βουκουρεστίου Λάμπρου τοῦ Φωτιάδη συνταχθέντα ἔπαινο, τὸν εὐχαριστεῖ δὲ γιὰ τὸν κατάλογο τῶν μὲ ἔξοδα τῶν Ζ. τυπωθέντων σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς πόλεις ὡς τότε βιβλίων, τὰ ὅποια ἀγνοεῖ ὁ Κοραῆς. Γίνεται ἀκόμα λόγος στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γιὰ κάτι ἐπικρίσεις τοῦ Β. ποὺ ἔλαβε ὁ Κορ.. τὶς ὁποῖες ὁ τελευταῖος χαρακτηρίζει ὡς «θαυμαστὴν ὕλην διὰ δεύτερον διάλογον». Ποιὸν βέβαια ἀφοροῦσαν οἱ ἐπικρίσεις αὐτὲς δὲν φαίνεται. Θὰ πρέπει μὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσω, πόσο δυσχεραίνει τὸ ἔργο τοῦ ἐρευνητῆ ὁ σκόπιμα ἴσως ἀσαφής, αἰνιγματώδης καὶ συχνὰ συνεστραμένος λόγος τοῦ Κοραῆ μὲ τὶς ψευδωνιμίες, τὶς συντομογραφίες καὶ τὰ πολλὰ ὑπονοούμενα σ' αὐτὲς τὶς πρὸς Ἀλ. Βασιλείου ἐπιστολές του. Τέτοιες σκοτεινὲς λόχμες στὴν ἐπιστολογραφία τοῦ Κ., ὅπου τὸ μάτι τοῦ ἐρευνητῆ στέκεται ἀνίσχυρο νὰ τὶς διαπεράσῃ καὶ γνωρίσῃ τὰ μυστικὰ τοὺς εἶναι συνηθισμένο φαινόμενο. Στις 31.1.1806 ὁ Κ. γράφει στὸν Β. γιὰ νὰ τὸν συγχαρῇ καὶ αὐτὸν καὶ τὴ γυναῖκα του «ὅτι ἐπλάσατε υἱὸν καὶ υἱὸν Ἑπαμεινώνδαν». Ὁ τοκετὸς ὅμως τοῦ πρώτου τοῦ παιδιοῦ δὲν ἦταν φυσιολογικός, γιατί σὲ συνέχεια ὁ Κ. τοὺς εὐχεται «νὰ μὴν ἰδῇτε πλέον εἰς τὸν οἶκον μήτε τὸν ἐμβρυουλκόν, μήτ' ἄλλο κατὰ ὄργανον χειρουργικόν». Ἐπικροτεῖ ἐπίσης τὴν ἀρχαιωνυμία τοῦ παιδιοῦ ἀποφαινόμενος «ὅτι τὰ ὀνόματα ἔχουσι ἐπιρροὴν εἰς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ διανοίας» (E 350).

Ὀλίγο ἀργότερα (20.3.1806) τοῦ δίνει διάφορες ἐξηγήσεις ἐπιστημονικὲς γιὰ τὴν πρώιμη ὀδοντοφυΐα τοῦ Ἑπαμεινώνδα θεωρώντας, καθὼς γράφει ὅτι «τὸ σπάνιον τοῦτο τοῦ υἱοῦ σου ἀντὶ νὰ μὲ φοβίσῃ περὶ τῆς ζωῆς του τὸ στοχάζομαι ὡς οἰωνὸν ἄριστον περὶ τῆς μελλούσης διαγωγῆς του σπάνιος θέλει εἶσθαι καὶ αὐτὴ ἂν λάβῃς ὅλην τὴν πρέπουσαν φροντίδα (καὶ θέλεις τὴν λάβει) τῆς ἀνατροφῆς του» (E 354). Τὸν πληροφορεῖ σὲ συνέχεια ὅτι εὐρῆκε καὶ ἀγόρασε γι' αὐτὸν τὸν βίον τοῦ Ἑπαμεινώνδα, τοῦ Θηβαίου βέβαια, γραμμένον γαλλικά καὶ θὰ τοῦ τὸν στείλῃ

μέ πρώτη εύκαιρία, τοῦ συνιστᾶ δὲ νὰ τὸν μεταφράσῃ ὁ ἴδιος ἐλεύθερα καὶ νὰ τὸν τιπώσῃ «καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ υἱοῦ σου, καθὼς λέει, καὶ διότι εἶναι καλὸν νὰ γράφωσι πολλοὶ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως διὰ νὰ μὴ μᾶς καταπλακώσῃ ἡ χυδαιότης». Ἀμέσως παρακάτω τοῦ ὑπενημιζεῖ πὺς ἀνααιένει τὸ Σιγίλλιον τῆς Σχολῆς. Θὰ ἐννοεῖ ἐκεῖνο τῆς Καπλανικῆς τῶν Γιαννίνων βέβαια, ποὺ ἐκδόθηκε τὸν περασμένο χρόνον (Σεπτ. 1805) ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ νὰ τὴ θέσῃ κατ' ἐπιθυμίᾳ τοῦ εὐεργέτη ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του, γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τὸ ὄνομά της Πατριαρχικὴ (Πορβλ. Α. Βρανούση: Ἀθ. Ψαλίδας 1952, σελ. 44). Τὸ ὅτι ἐννοεῖ τὴν Καπλανικὴ Σχολή, τὸ συμπεραίνω καὶ ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἐπίμονη πρὸς πολλοὺς σύστασή του, ἀπειθυνόμενη καὶ πρὸς τὸ Β., γνωστὴ προσώπων καὶ πραγμάτων στὰ Γιάννινα, γιὰ τὴν ἔνωση τῶν Σχολῶν τους. Μπαλαναΐας καὶ Καπλανικῆς δηλ., σὲ ἓνα καλὸ γυμνάσιο.

Σὲ ἄλλο λίγο μεταγενέστερο γράμμα τοῦ ὁ Κ. ἀπαντώντας σὲ σύγκαιρο τοῦ Β. ποὺ τοῦ παραπονεῖται ὅτι δὲν ἔχει καιρὸ καὶ δύναμη νὰ διαβάσῃ τοὺς ἀρχαίους πεζογράφους, ποὺ τοῦγε παλιότερα συστήσει, τοῦ γράφει: «Λέγεις ὅτι δὲν ἔχεις δύναμιν μήτε καιρὸν ν' ἀναγνώσῃς Πλάτωνα, Ἰσοκράτην κλπ. Εἶναι ὅμως, φίλε μου, ἀναγκαῖον νὰ οἰκειωθῇς μὲ ἓνα καὶ συγγραφέα ἀπὸ τοὺς δοκίμους...». Καὶ τοῦ παραγγέλλει σὲ συνέχεια, πὺς εἶν' ἀνάγκη ν' ἀποκτήσῃ ὅπωςδῆποτε λεξικὸ καὶ μάλιστα τὸ περιζήτητο καὶ γνωστὸ μὲ τὸν τίτλο «Θησαυρὸς τοῦ Στεφάνου» «ἐπειδὴ τοιοῦτον διεξοδικὸν λεξικὸν ὀλίγη ἐλπίς εἶναι ὅτι θέλει μετατυπωθῇ. Ἄν δὲν γνωρίζῃς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν προσθέτει, ἱκανὸν εἶναι νὰ βλέπῃς εἰς αὐτὸ τὰ παραδείγματα τῶν διαφόρων συντάξεων καὶ ἀπλῶς τὴν φρασεολογίαν τῆς γλώσσης» (Ε. 363). Πιὸ κάτω τοῦ ἐκμυστηρεῖται ὁ Κ. πὺς «ἀπ' ὅλας τὰς ἐπιστολικὰς κοινολογίας, μόνῃ ἢ ἰδικῇ σου εἶναι ἡ μόνῃ, ἢ ὅποια μὲ δίδει ὀλίγην ἄνεσιν ἢ καὶ κόπον ὀλιγώτερον», ἀπαντώντας δὲ διεξοδικώτατα σὲ σχετικὴ μὲ τὴν πρόθεσιν παρὰ ἐρώτησιν τοῦ Β. τοῦ γράφει: «Ἀπὸ τὸν θεὸν νὰ μὴ τὸ χάσῃς! σὺ εἶσαι ὁ αἴτιος τῆς τοσαύτης μωρολογίας. Κάμνεις ὅμως καλὰ νὰ μὴν παραδέχεσαι ἀκρίτως τὰ πράγματα». Εἶναι πράγματι ἐκπληκτικὴ αὐτὴ ἡ φιλομάθεια τοῦ Β., ποὺ σὲ κάθε γράμμα του ρωτᾷ καὶ ξαναρωτᾷ γιὰ κάθε τι τὸ Δάσκαλο τόσο, ποὺ συχνὰ μ' αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις του τὶς ἔξυπνες καὶ λεπτολόγες τὸν φέρνει σὲ δύσκολη θέσιν. Κι ἐκεῖνος, χωρὶς βαρυγκόμηση ἀλλὰ μὲ συγκινητικὴ πάντοτε προθυμία, σπεύδει νὰ χορτάσῃ αὐτὴ τὴ δίψα τοῦ φίλου του, πάντα κεφᾶτος, πάντα κολόκαρδος.

Λίγο ἀργότερα (22-11-1806) κοινωνεῖ στὸν Κ. ὁ Ἀλέξανδρος τὸ σκοπὸ του νὰ γράψῃ ἀνασκευὴ σὲ φλυαρίες κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ Βερτόλδου καὶ ὁ Κ. τοῦ ἀπαντᾷ (30-11): «Ἐπαινετὸς εἶναι ὁ σκοπὸς σου ν' ἀνασκευάσῃς τὰς φλυαρίας τοῦ Βερτόλδου καὶ ἄμποτε νὰ μὴν τὸν παραιτηθῇς. Πάσχισον ὅμως ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ κάμῃς σφοδρὰν τὴν ἀντίρρησην, καὶ μὴ φοβῇσαι νὰ φανῇς ἀγροῖκος» καὶ παρακάτω: «Πάλιν καὶ πάλιν σὲ λέγω, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι σφοδρὰ ἡγουν τοιαύτη, ὅποια καὶ αὐτοῦ τὴν καρδίαν νὰ πληγώσῃ (καὶ διατὶ ὅχι; ἐπειδὴ ὁ ἀχρεῖος τολμᾷ νὰ μᾶς πληγώσῃ ἀδίκως) καὶ ἄλλους εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐμποδίσῃς ἀπὸ τοιαύτας φλυαρίας». Καὶ συνεχίζει: «Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως ἐμβριθεστέρα ἡ ἀντίρρησις, εἶναι χρεῖα φίλε μου (καὶ πρόσεχε καλὰ νὰ ζήσῃς εἰς τοῦτο, ὡς κεφάλαιον οὐσιῶδες), νὰ ἀπορρίψῃς πάντα δισταγμὸν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ γένους, τῆς νῦν τε καὶ τῆς μελλούσης καὶ νὰ παραστήσῃς τὴν ἀναγέννησίν του, ὡς πρᾶγμα φανερόν, ὡς πρᾶγμα φωνάζον, εἰς ὀλίγα λόγια ὡς πρᾶγμα ἀποδεδειγμένον, καὶ νὰ τὴν παραστήσῃς μὲ τόνον καὶ ἔμφρασιν προφητικὴν (avec le ton d'un inspiré). Ὅσον καθαρωτέρα τὴν παραστήσῃς τόσον γελοιότερον θέλεις τὸν ἀποδείξει ἐπειδὴ εὔρηκε καιρὸν ἀρμόδιον νὰ στηλιτεύσῃ τὸ γένος, ἐκείνον ἀποτόμως (précisément) τὸν καιρὸν, ὅταν τὸ γένος ἀνιστάνεται ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ ἐξεράσῃ κατὰ τῶν

Γραικῶν. ὅσα δὲν ἐτόλμησε γανεῖς νὰ εἴτῃ μῆτε ὅταν οἱ Γραικοὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀδύμεστατὴν κατὰστασιν» (Ε 369). Σὲ ὦλῃ ἐπιστολὴ ὀλίγο μεταγενέστερη τοῦ συνιστᾶ, πρὶν ἐκδώσῃ τὸ κατὰ τοῦ Βαρτολόμευ ἀντιερρητιζὸ νὰ διαβάσῃ τοὺς εἰς τὸν Ἰσοκράτη Αὐτοσχέδιους στοχασμούς του» διὰ νὰ χειραγωγηθῇ. καθὼς τοῦ γράφει. εἰς τὴν σύνθεσιν ὅχι ἀπὸ τοὺς στοχασμούς μου (δὲν εἶμαι ἀρχετὰ μικρὸς ὥστε νὰ τοὺς προβάλλω τύπον καὶ ὑπογραμμὸν εἰς τοὺς ὦλους) ἀλλὰ ἀπὸ παρατηρήσεις παλαιῶν φιλοσόφων κοιτιζῶν ἀγνώστους κατὰ δυστυχίαν εἰς τοὺς περισσοτέρους ἡμῶν καὶ τὸ δυστυχέστερον εἰς τοὺς φιλιάστας τῆς γλώσσης» (Ε 375). Ἀμέσως δὲ τὸν ἐλέγχει γιατί δὲν σκέπτεται νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν ἀντίρρηση αὐτῇ τὸ ὄνομά του. «Ἐποῦδες, τοῦ γράφει, ὅτι τὸ ἀπέδωκαν εἰς ἐμέ. Τοιαύτη ὑποψία γάμνει ὅλον τὸ ἐναντίον τοῦ ὅ.τι σπουδάζεις νὰ ἀποδείξῃς. Ὅσον εἶναι πολλοὶ καὶ διάφοροι οἱ γράφοντες καὶ φωνάζοντες, τόσον εἶναι λιμυροτέρα ἢ ἀπόδειξις ὅτι τὸ γένος ἐξυπνίσθη. Νὰ βάλῃς χωρὶς δισταγμῶν, φίλε, τ' ὄνομά σου καὶ νὰ μὴ σπλαγχνισθῇς ὁλότηα, ὅσας δὲ δράξῃς ἀφορμὴν εὖλογον νὰ τὸν ἀντιδαγκάσῃς».

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῇ ἐμφανίζεται ὁ Ἀλέξανδρος νὰ διαδραματίξῃ ἐξέχοντα καὶ στὰ κοινὰ τῆς μεγάλῃς καὶ ἀνθηρῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βιέννης ρόλο, καθὼς ἀπὸ σχετικῆς δημοσιευθεῖσας παλαιότερα στὸν Ἑκκλησιαστικὸ Φάρο Ἀλεξανδρείας (τ. 8 τοῦ 1911 καὶ τ. 10 τοῦ 1912) ἐργασίης τοῦ Σωφρ. Εὐστορατιάδη φαίνεται. «Ἐν τῇ σημερινῇ συνείλεύσει ὅλης τῆς Κοινότητος, ἀναφέρει πρακτικὸ τῆς 9-11-1806, βάλεται πῶρος διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς δωδεκάδος τῆς Κατέλλης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου διὰ νὰ διοικεῖ τὰς τῆς ἐκκλησίας ὑποθέσεις κατὰ τὴν συνήθειαν.... Ὅθεν κατὰ τὴν ψήφον τῶν πλειόνων ἀπεφασίσθησαν οἱ κάτωθι νὰ ἐπιστατήσωσι εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας. Σταῦρος Ἰωάννου... Ἀλέξανδρος Βασιλείου...». Ἐπιστάτης ἀκόμα τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Τουρκομεριτῶν Ρωμαίων τῆς Βιέννης, τῆς ὁποίας ἡ ἀνέγερσις ἀρχισε τὸ 1803 καὶ γιὰ τὴν ὁποία ὁ Βασιλείου ἐπρόσφερε τὸ 1807 φιορίνια 350, ἐλλέγεται ὁ ἴδιος μαζί με τὸ Σταῦρο Ἰωάννου πάλι καὶ ὦλους δέκα καὶ τὸ 1809, καθὼς παρόμοιο πρακτικὸ τῆς 21-11 αὐτοῦ τοῦ ἔτους ἀναφέρει. Ὅταν δὲ τὸ 1810 ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις πιεζόμενη ἀπὸ τοὺς Γάλλους νὰ πληρώσῃ μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωσι ἀξιῶναι ἀπ' ὅλους τοὺς ἐργατοὺς τῆς ἐμπορείας τῆς νὰ συνδράμουν ἀνάλογα με τὰ μέσα καὶ τὴν περιουσίαν του, ὁ καθένας εἶνα ἀπαιταγῇ τῆς γενικῆς συμφορᾶς καὶ μετὰ συζήτησις σὲ γενικὴ συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς Ἑλλ. Κοινότητος (27-3-1810) ἂν πρέπει νὰ πληρώσουν, «οἱ ἐδῶ εὐρισκόμενοι Ὁθωμανοὶ ἐπὶ τῶν δὲ, οἱ Ἕλληνες, τὸ χαράτσι, ἐδιωρίσθη, με κοινὴ ἀπόφασις, ὁ κὺρ Ἀλέξανδρος Βασιλείου καὶ κὺρ Ἰωάννης Ρίξου διὰ νὰ πηγαίνουν νὰ ὁμώσουν τὸν ἀρχοντα Ἀργυροπούλου περὶ τῆς ἄνω ὑποθέσεως...».

Λίγο ἀργότερα (20-10-1810) ἡ Κοινότης ἐπειδὴ τὰ οἰκονομικά της, γιὰ τὶς ἐκτακτὰς δαπάνες στὶς ὁποῖες εἶχε ὑποβληθῇ δὲν ἔφταναν νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῆς ἀπεφάσισε διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς νὰ πληρώσῃσι ἱκανὰ χρεὴ διήρεσαν τοὺς ἀδελφοὺς εἰς δύο τάξεις καὶ ἐπεχρέωσαν νὰ καταβάλλωσι τῆς μὲν πρώτης τάξεως φιορίνια 40, τῆς δὲ δευτέρας 30». Ἀνάμεσα στοὺς ὁμογενεῖς ποὺ κατατάχτηκαν στὴν πρώτη τάξη, καὶ ἔφθναν τοὺς ἑκατό, ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀλέξ. Βασιλείου.

Στὸ μεταξὺ ἀρχίζει ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὶς συστάσεις καὶ ὑποδείξεις πάντα τοῦ Κοραῆ νὰ διαβάξῃ Δημοσθένει καὶ τὸν πληροφορεῖ ὅτι τὸ αἶμα του βράζει ὡς νέον ὅταν τὸν ἀναγινώσκει». Διάβασε ἀκόμα καὶ τὸν χαριέστατον καὶ βωμολόχον Ἀριστοφάνη, πρᾶγμα ποὺ δίνει τὴν ἀφορμὴν στὸν Κοραῆ νὰ τοῦ μιλῇ γιὰ τὶς σπάνιες χάρες τῆς ποίησης τοῦ μεγάλου κωμικοῦ (Ε 374). Τὸν πληροφορεῖ ἐπίσης,

λίγο αργότερα, πώς ή γυναίκα του καταγίνεται στην εκμάθηση των Ρωμέϊκων και κείνος τὸν συμβουλεύει, πὼς νὰ χειρισθῇ τὸ ζήτημα γιὰ νὰ τῆς ἐμπνεύσῃ τὴν ἀγάπῃ τῆς γλώσσας. Σὲ συνέχεια τοῦ ἐπαινεῖ τὴν ἀπόφαση νὰ ἀρχίσῃ κατὰ συμβολὴ τοῦ Κοῦμα τὴν μετάφραση τῆς Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη, ἐπειδὴ «ἡ ἐκ τῆς μεταφράσεως ὠφέλεια εἶναι πολλαπλασία τοῦ κόπου, καὶ διὰ τὴν σύζυγον εἰς τὴν ὁποίαν προξενεῖ ἀνάγνωσιν ἡδυτάτην καὶ μεστήν χάριτος καὶ διὰ τὸν λεκτικὸν σου χαρακτῆρα» (Ε 375). Πιὸ κάτω δεύτερον ἐπαινο τοῦ ἀπονέμει γιὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ τῆς παιδιᾶς τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος «καὶ ἴσως ἔκαμνες, τοῦ λέει, καλύτερα καὶ νὰ τυπώσῃς τὸ μεταγλωττισθὲν εἰς τὸ αὐτὸ σχῆμα καὶ ἀριθμὸν τῶν χαρτίων μετὰ τῆς θήκης, διὰ νὰ εἰσάξῃ τὴν χρῆσιν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, εἰς ἐκείνους τοὺςλάχιστον, ὅσοι ἔχουσι καὶ τινὰ φροντίδα τῆς παιδείας τῶν ἰδίων τέκνων· νὰ προσθέσῃς καὶ μικρὸν προοίμιον (καὶ αὐτὸ εἰς τὴν θήκην), τοῦ ὁποίου τὸ νόημα νὰ εἶναι, ὅτι ἂν οἱ Γάλλοι φροντίζουν νὰ διδάξωσι τὰ τέκνα των τὴν Ἑλληνικὴν (ἁλλόφυλον εἰς αὐτοὺς) ἱστορίαν, à combien plus forte raison nous autres qui portons même ce nom. Ἐγὼ ἐσυλλογίσθην νὰ τὸ κάμω ἀλλὰ καὶ ὁ καιρὸς μοῦ λείπει, καὶ αὐτοῦ γίνεται χωρὶς ἀμφιβολίαν εὐθηνότερον». Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλιαράκι τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἱστορικὸν χαρτοπαίγνιον περιέχον τὴν ἱστορίαν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος συντόμως ἐν εἰδει χαρτοπαιγνίου εἰς τέσσερες διαλέκτους» ποὺ μετέφρασε πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ὁ Βασιλεῖου καὶ ἐξέδωκε τὸν ἐπόμενον χρόνον (1808) ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γ. Βενδότη στὴ Βιέννη¹⁰.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Ἀλέξ. ἀποστέλλει γενναία χρηματικὴ βοήθεια (un généreux secours) πρὸς τὸν εἰς Γενεύῃ σπουδάζοντα φτωχὸ Κωνσταντινουπολίτη νέον Σχινᾶ, γνωστὸν καὶ τοῦ Κοραῆ, καθὼς ὁ τελευταῖος αὐτὸς γράφει σὲ γράμμα πρὸς τὸ φίλο του καθηγητὴ τῆς ἐλβετικῆς αὐτῆς πόλης Θυρῶτο (Ε 377).

Μὲ ἄλλο τῆς 30)5)1807 γράμμα τοῦ ὁ Β. πληροφορεῖ τὸν Κ. γιὰ τὶς δυσκολίες, ποὺ συναντᾷ «εἰς τὰ πειράματα τῶν μεταφράσεων» τὶς μεταφραστικὰς του δηλ. προσπάθειες καὶ οἱ ὁποῖες τὸν στενοχωροῦν. Ὁ Κ. τὸν παρηγορεῖ καὶ τὸν ἐνθαρρύνει: «Μάθε τοῦ γράφει ὅτι καὶ ἐγὼ τοιαύτην δοκιμάζω, καὶ ἄλλοι σοφώτεροι παρ' ἐμὲ τοιαύτην (δυσκολίαν) θέλουν δοκιμάσει. Τὸ σφάλμα εἶναι τῆς γλώσσης, ἡ ὁποία εἶναι ἀκόμη ἄγναπτος καὶ ἄκαμπτος εἰς τὴν θέλησιν τοῦ γράφοντος ὡς ἀδέφητον δέσμα καὶ μὴν ἀπελπίζεσαι» (Ε 379). Τὸν συμβουλεύει ὅμως νὰ μὴν ἀμελῇ γιὰ τὶς γλωσσικὰς καὶ ἄλλας πνευματικὰς του ἀσχολίας τὸ ἐμπόριον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κρέμεται ἡ εὐτυχία του καὶ ὅχι μικρὸν μέρος τῆς καλῆς παιδείας τοῦ γυιοῦ του. Συνέχεια τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς τὸν ἱκετεύει νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς διάφορες κατευθύνσεις καὶ μάλιστα πρὸς τὸν ἀδελφόν του γιὰ τὴν περιστολὴ τοῦ κακοῦ, ποὺ συντελεῖται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου Ἕλληνες ἀρχαιοφίλοι θηρεύουν μετὰ τῶν φιλαργύρων καλογήρων λογῆς ἀρχαῖα κειμήλια, ἰδίως χειρόγραφα μεταφέροντες τὸ προϊόν τῆς ἀνίερης αὐτῆς θήρας ἔξω ἀπὸ τὴν χώρα μας. «Παράστησε, τοῦ γράφει, τὸ πρᾶγμα μὲ ζωηρότητα εἰς τὸν ἀδελφόν σου καὶ ἐκεῖνος εἰς τοὺς ὅσοι εἶναι ἱκανοί, νὰ καταλάβωσι τοῦ πράγματος τὴν δόξαν ἂν κατορθωθῇ, τὴν ἀδοξίαν ἂν ὁμοληθῇ». Ὡς καὶ στὸ Σουλτᾶνο μέσῳ τοῦ Πατριάρχου ἔχει τὴ γνώμη πὼς πρέπει νὰ ἀναφερθῇ τὸ γεγονός ἴσως καὶ θελήσῃ νὰ σταματήσῃ αὐτὴ τὴν ἀχαράκτῆριστη δραστηριότητα τῶν ξένων στὸ ἔδαφος τῆς σλαβωμένης πατρίδας. Τοῦ ζητᾷ περακάτω ὁ Β. γιὰ τὴν κατὰ τοῦ Γερμανοεβραίου Βερτόλδου ἀντίρρησίν του πληροφορίες περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σουλωτῶν καὶ ὁ Κ. τοῦ ἀπαντᾷ μὲ ὑποθέσεις καὶ εἰκασίες δίνοντάς του σὲ συνέχεια ὁδηγίες γιὰ τὴν καλύτερὴ σύνταξίν της.

Κάποτε ἀλληλογραφεῖ διὰ τοῦ Κ. ὁ Ἀλέξανδρος μὲ λογίους Γάλλους. Ἐλέγχοντας τὸ ὕψος τῶν πρὸς αὐτὸν καὶ ἄλλους ἐπιστολῶν του ὁ Κ. τοῦ γράφει: «Δὲν εἶναι κακὸν νὰ οἰστρογητῇσαι καμμίαν φορὰν ὅταν γράφῃς· ὁ οἰστρος φίλε ἐμψυ-

χώνει πολὺ τὸν χαρακτήρα τοῦ λόγου καὶ ἡ ἐμφύχωσις αὐτὴ εἶναι ἀναγκαία μάλιστα εἰς ἡμᾶς, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα εἶναι νενεκρωμένη ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, ἡ ὁποία φθείρασα τὸ πραγματικὸν μέρος τῆς συνθέσεως ἐξ ἀνάγκης, ἔπρεπε ν' ἀφανίσῃ καὶ τὸ Λεκτικόν. Τοὺς δοκίμους ἀναγίνωσκε συχνὰ καὶ τὸν 'Αλικαρνασέα Διονύσιον ἔχε ὁδηγὸν καὶ διευθυντὴν τῆς περὶ τοιούτων κρίσεώς σου. Ἔχεις καὶ φυσικὰ κεφαλὴν ὀργανωσμένην εἰς τοῦ καλοῦ τὴν κρίσιν· χωρὶς τοῦ ὁποίου μάταιαι ὄλαι αἱ ἀναγνώσεις καὶ γυμνασίαι» (Ε 386). Τὴν 21)1)1808 τὸν συγχαίρει γιὰ τὴν γέννηση τῆς θυγατρὸς του Σοφίας καὶ δὲν παραλείπει μὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπαναλάβῃ παλιότερη φιλικώτατη πρὸς αὐτὸν συμβουλὴ του. «Δὲν σὲ λανθάνει, τοῦ γράφει, ὅτι αἱ ἐμπορικαὶ σου ἀσχολίαι ἐμποδίζουν τὰς φιλολογικὰς καὶ αὐταὶ πάλιν ἐκείνας. Ἐξεύρω καὶ δικαίωνω τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μετριάσῃς τὰς δευτέρας· ὄχι μόνον γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ ν' ἀπολύσῃς καὶ ἐμὲ ἀπὸ τὴν ὑποψίαν τοῦ μαυλιστοῦ, ὡς μὲ νομίζει ὁ ἀδελφός σου (ἡ ἐπιστολὴ που τὴν ὁποίαν σ' ἐπιστρέφω, μ' ἔκαμε νὰ γελάσω πολὺ «ἀχνύμενος περ.»), ἀλλὰ καὶ διότι ἔγινες ἀγαθὴ τύχη ἀνὴρ καὶ πατὴρ καὶ ὡς τοιῦτος χρεωστεῖς νὰ ἀσχολεῖσαι καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς οὐσίας σου» (Ε. 402). Ἴσως ἡ μνημονευόμενη πρὸς Κ. ἐπιστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Β. (ποιοῦ δὲ λέει ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Μιχαήλ) νὰ ὑπαινίσσονταν καὶ φόβους του πραγματικὰ γιὰ τὴν ὅλο καὶ αὐξανόμενη πρὸς αὐτὸν (τὸν Κοραῆ δηλ.) ἀφοσίωση τοῦ Ἀλέξανδρου, πὺν εἶχε σὰν συνέπεια τὴν παραμέλησιν τῶν ἐπαγγελματικῶν καὶ οἰκογενειακῶν του ὑποχρεώσεων. Πραγματικὰ εἶναι νὰ θαυμάζῃ κανένας τὸ φιλολυγικὸ καὶ πατριωτικὸ πάθος τοῦ ἀνθρώπου, τὴ ζωηρὴ πάντοτε καὶ παρὰ τὶς ἄλλες φροντίδες του καὶ τὶς ἀντίθετες συστάσεις τοῦ Κ. «ὅτι τὸ ἐμπόριον εἶναι πολυάσχολον καὶ δὲν σὲ συγχωρεῖ νὰ καταγίνεσαι ὅσον θέλεις εἰς ἄλλα» ἀπογοὴ πρὸς τὸ σοφὸ φίλο του ἀνταπόκριση, παρὰδειγμα σπάνιο καὶ ἴσως μοναδικό.

Κάποτε συγκινούμενος ἀπὸ τὶς ἀγωνιώδεις ἐπικλήσεις τοῦ Κ. γράφει πρὸς τοὺς Ζωσιμάδες προσπαθώντας μὲ τρόπο νὰ διαλύσῃ τὴ μεταξὺ τους μόνιμη, μπορεῖ νὰ πῇ κανεῖς, ἀκατανόησις, δὲν διστάζει δὲ νὰ ἐνισχύει καὶ χρηματικὰ στὴν ἀνάγκη τὸ φίλο του ἐμπλεγμένον μὲ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (Ε 407). Γιὰ ὅλα αὐτὰ ὁ Κοραῆς τοῦ εἶναι εὐγνώμων μέχρι δακρύων. «Ἐγὼ ποτὲ δὲν ἐδίστασα, τοῦ γράφει, συγκινημένος γι' αὐτὴν τὴν πρὸς αὐτὸν σπάνια ἀφοσίωση καὶ λατρεία, ἐὰν εἶσαι φίλος μου, ἀλλ' ἐμεμφόμην πάντοτε τὴν τύχην ὅτι δὲν ἔκαμε σὲ χορηγὸν καὶ προστάτην τοῦ ἔργου μοι» (Ε 424). Κάποτε γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Ζωσιμάδες ὁ Β. τὸν παρακινεῖ καὶ αὐτὸς νὰ τρέχῃ γρηγορώτερα στὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, πράγμα πὺν γραφόμενος ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοὺς χορηγοὺς ἐξόργιζε ἀπάνταστα τὸν Κοραῆ. Ἀλλὰ τοῦ Ἀλέξανδρου δὲν τοῦ κρατάει κακία, γιὰ τὸν ξέρει (Ε 439). Τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ ὁ Β. κοντὰ στὶς ἄλλες φιλολογικὰς του ἀσχολίας τὶς ποικίλες, φαίνεται πὺς εἶχε ἔτοιμη Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς ὁμιλουμένης, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἀνάφερε παλιότερα στὸν Κοραῆ. Τώρα τοῦ τὴν περιγράφει μὲ λεπτομέρειες· ἀλλ' ὁ σοφὸς συνομιλητὴς του τοῦ κόβει τὰ φτερά: «φοβοῦμαι, τοῦ λέει, μὴ δὲν εἶναι ἱκανοὶ οἱ ὅμοι σου εἰς τόσον βάρος» (Ε 415).

Γιὰ ὅλες τὶς διαφωτιστικὰς, πατριωτικὰς καὶ ἄλλες πρὸς τὸ καλὸ τοῦ γένους ἐνέργειάς του, τὶς παροῦσες καὶ τὶς μέλλουσες ὁ Κ. θεωρεῖ πάντοτε χρέος του ἀπαράβατο, νὰ ρωτᾷ καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, ὑπολαμβάνοντας τὶς σχετικὰς ἀπόψεις καὶ γνώμες του πολὺτιμες. Ἀλλὰ καὶ τὶς πὺς μὲν χιες ἀκόμα σκέψεις του, τὰ ὄνειρά του, τοὺς πόνους καὶ καημοὺς του μόνον σ' αὐτὸν τὸν ἀκριβὸ φίλο του νοιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκμυστηρευθῇ γιὰ νὰ ξαλαφρώσῃ. Μὲ γράμμα του τῆς 16)1)1809 τοῦ στέλλει σχέδιον τῆς διαθήκης του καὶ τὸν παρακαλεῖ φοβούμενος μὴν ἔχασε τίποτε τῶν ἀναγκαίων «νὰ τὴν ἀναγνώσῃς μὲ προσοχὴν, νὰ καταγράψῃς εἰς τὸ πλάγιον

ἂν ἔχῃς τινὰς στοχασμοὺς καὶ νὰ μὲ τὴν πέμψῃς ὀπίσω» (Ε 424). Καὶ τὸν ἐξορκίζει σὲ ἐπόμενη νὰ προσέχῃ διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ «εἰς τὰ ἐμπορικά σου ἔργα καὶ ἐπιχειρήματα διὰ τὰς περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι φοβοῦμαι μὴ γένωσι τραχύτεραι εἰς τοὺς ἐξῆς» (Ε 426).

Στὶς 13(7)1809 ὁ Κ. τὸν συγχαίρει γιὰ τὴ γέννηση τοῦ τρίτου τέκνου τοῦ τῆς θυγατρὸς του Ἀλεξάνδρας (Ε 427). Μὲ ἄλλη δὲ ἐπιστολὴ ὀλίγο μεταγενέστερη ἐνθουσιασμένος μὲ τὴν ἀποδημίᾳ τοῦ Κούμα ἀφοσιωμένου τοῦ ἐπίσης φίλου μεταβαίνοντος ν' ἀναλάβῃ τὴ σχολαρχία τῆς Σμύρνης βρίσκει τὸν καιρὸ νὰ τοῦ γράψῃ διὰ λόγια γιὰ τὶς ἐπιστολὰς αὐτοῦ τοῦ Κούμα καὶ τὶς δικές του μὲ τὶς ὁποῖες ἀναλαμβάναν οἱ δύο νὰ τὸν ὑπερασπιστοῦν — εἶχαν ἤδη ἀρχίσει οἱ γλωσσικοὶ μεταξὺ τους καυγάδες — κατὰ τοῦ Νεόφριτου Δούκα. «Μ' ἄρεσε, τοῦ γράφει, καὶ τὸ ὕφος σου καὶ τὸ ὕφος τοῦ εἰς τὰς κατὰ τοῦ Δούκα ἐπιστολάς, ὅχι διότι εἶναι ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀλλ' ἀληθῶς μὲ ἄρεσε. Μὴ νομίζετε ὅμως ὅτι τὸ κρίνω ἀναμάρτητον· ἀλλὰ δὲν τολμῶ νὰ ἐλέγξω τὰς ἀμαρτίας, συλλογίζομενος τὰς ἰδικάς μου· μὴ πάθω τὸ τῆς παροιμίας. Εἶπεν ὁ γάδαρος τὸν πετεινὸν κεφάλαν» (Ε 439).

Ἄλλοτε πάλι ἀπ' ἀφορμὴ χωρίο τοῦ Στράβωνα, τοῦ ὁποῖου ἐτοιμάζει τὴν ἔκδοσιν προσταγμένος ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, βρίσκει τὸν καιρὸ νὰ ὑποβάλῃ στὸν Ἀλέξανδρον πλῆθος ἐρωτήσεις σχετικὲς μὲ τὴν Ἑπειρὸν, ἰδιαίτερα γιὰ τὶς λαλούμενες σ' αὐτὴ γλώσσες, τὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ἀλβανικὴ. Τὸν παρακαλεῖ πρὸ κάτω ἂν ξέρει καλὰ τὰ ἀρθανίτικα «νὰ μὲ σημειώσῃς μίαν ἢ δύο ἑκατοντάδας λέξεων τῶν συνηθεστέρων μὲ τὴν ἐξήγησίν των. Ἀλλὰ τοῦτο μὲ τὴν ἀνάπαυσίν σου, ἐπειδὴ δὲν ἀποβλέπει ἀμέσως εἰς τὸν Στράβωνα». Καὶ τελειώνει παραγγέλλοντάς του νὰ τοῦ στείλῃ μία ἢ δύο λίτρες ταμπάκο Γιαννιώτικου «ἂν εὗρης γνήσιον» (Ε 445).

Τὶς ζητηθεῖσες παραπάνω ἀλβανικὲς λέξεις (Ἑπειρωτικὲς τὶς λέει ὁ Κ.) μὲ τὶς ἐξηγήσεις τους, τὶς στέλλει μὲ ἀμέσως ἐπόμενο γράμμα τοῦ ὁ καλὸς Ἀλέξανδρος. Ὁ Κ. τὸν εὐχαριστεῖ γι' αὐτὸν τὸν κόπο τοῦ καὶ ὅπως πάντα ἀπαντᾷ σὲ συνήθεια ὑπομονετικὰ σ' ἓνα πλῆθος γλωσσικὲς καὶ γραμματικὲς τοῦ ἐρωτήσεις. Μία στιγμή ἀποκεντρωμένος ἴσως ὅχι ὅμως καὶ θυμωμένος, σταματᾷ αὐτὲς τὶς ἀτέλειωτες ἀπαντήσεις ἀναφωνώντας: «ὦ φίλε τί γλυκύπικρον πάθος ἐγεννήθης εἰς ἐμέ! Πολεμοῦμαι ὁ ταλαίπωρος ἀπὸ τὴν ἔνδειαν τοῦ καιροῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σὲ εὐχαριστήσω, ἂν ἦτο δυνατόν κατὰ πάντα. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ κατὰ πάντα μὴν τὸ ἐλπίσης ποτὲ καὶ διότι εἶναι ἀληθῶς καὶ τινὰ μυστήρια (τὰ ὁποῖα ὅμως μῆτε τόσα, μῆτε τόσον ἰσχυρὰ εἶναι ὥστε νὰ ἀνατρέψωσι τοὺς γενικοὺς κανόνες) καὶ διότι δὲν ἔφθασα ἀκόμη εἰς τόσῃν εἰδήσιν τῆς γλώσσης, ὅσῃν ἴσως νομίζεις ὅτι ἔχω. Μὴ φαντασθῇς ἐδῶ ὅτι μετριοφρονῶ καὶ ὑπόκρισιν. Μόνα τὰ κατάρτα καλὰ γραμματικὰ προξενοῦσι τὰς τοιαύτας ψευδομετριοφροσύνας» (Ε 446). Στὸ ἴδιο γράμμα σὲ ἐπιμετρο ὄλων τῶν παραπάνω τοῦ ἐσσωλείει καὶ ἓναν κατάλογο «τινῶν ρημάτων τύπου ἐνεργητικοῦ ἢ οὐδετέρου εἰς τὸν ἐνεστώτα καὶ εἰς τὸν μέλλοντα παθητικοῦ ἢ μέσου», δίδοντας καὶ νέες ἐπιπρόσθετες πάνω στὰ ρήματα αὐτὰ ἐξηγήσεις.

Συνεχίζεται

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Τὴν ἐπισημότητα τῆς οἰκογένειας Βασιλείου μαρτυροῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα ἀκόμη στοιχεῖα: Εἰς τὴ μονὴ Κάμενας περιοχῆς Δελβίνου, ἀπώκειται χειρόγραφο Περιφραστάριο 559 ἐν ὅλῳ σελίδων, ποὺ γράφτηκε κατὰ σημείωση τῆς σελ. δ' «διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ Δημ. Χρήστου Βασιλείου ἐξ Ἀργυροκάστρου 1786». Εἰς εἰκόνα δὲ τῆς Θεοτόκου στὸ τέμπλο τοῦ Καθολικοῦ τῆς Β.Η. ἐπίσης μονῆς Ραβένιας ἀναγράφεται: «1775 φευρουαρίου - ἀφιερῶθι ἡ παρούσα ἰκὼν παρα τῆς Ζαμπέτας Χατζη - Βασιλείου ἐξ Ἀργυρο-

- κάστρου». (Προβλ. Π. Πουλίτσα: 'Επαγγελμαί καί ἐνθυμήσεις ἐκ Β.Η. ΕΕΒΣ Ε' σελ. 94 καί 63). Εἰς κατάλογον ἀγωνιστῶν Β.Η., πού ἐπισυνάπτει στό τέλος μελέτης του μέ τίτλο «'Αγῶνες καί θυσίες Β.Η. στό 21» ('Αθ. 1945), ὁ 'Αγγ. Παπαζώστας, ἀναφέρει καί τρεῖς 'Αργυροκαστροῖτες μέ τὸ ἐπώνυμο Βασιλείου, ἦτοι 'Αναστάσιο, 'Ιωάννη καί Σταύρο. Στὴν οἰκογένεια ἀνῆκε ἐπίσης, ξάδερφος ἰσως τοῦ 'Αλέξανδρου, καί ὁ Δημήτριος Βασιλείου, ἔμπορος τῆς διασποράς καὶ αὐτός, ἄνδρας δὲ τῆς περιώνυμης κυρα - Φροσύνης, πού στίς ἀρχές τοῦ 1801 μαζί μέ ἄλλες 17 κυράδες πνίγηκε κατὰ διαταγὴ τοῦ 'Αλῆ - πασιᾶ στὴ λίμνη. 'Ενας ἄλλος 'Αλέξανδρος Βασιλείου, καθὼς ὁ Γιάννης Ψυχάρης στίς αὐτοβιογραφικὰς του σημειώσεις ἀναφέρει, πρῶτος ξάδερφος τῆς γιαγιάς του, πέθανε στό Μεσολόγγι μέ τὸ Βύρωνα «ὅχι ὅμως στὸν πόλεμο παρὰ στό κρεβάτι του σάν τὸν Μπαύρωνα τὸν ἴδιο...» (Προβλ. Ν. Βέη, Συμβολὴ στὰ Σχολ. πράγματα τῆς Σμύρνης. Μικρ. Χρ. Α' σελ. 193 κ.κ.). «'Ενδιαφέρουσες, τέλος, εἰδήσεις περὶ τῆς οἰκογενείας Βασιλείου, προσθέτει ὁ ἴδιος ὁ Βέης, περιέχουν τὰ δημοσιευθέντα ἐν 'Αθήναις (1890) ὑπὸ τὸν τίτλο «'Ενθυμήματα τῆς ἐποχῆς μου», ἀπομνημονεύματα τοῦ Δημ. Βασιλείου, υἱοῦ τοῦ Μιχαήλ», τὰ ὁποῖα δὲν μπόρεσα νὰ ἰδῶ ὁ ἴδιος.
- 2) «'Η γιαγιά μου πάλε, γράφει ἐκεῖ ὁ Ψυχάρης, εἶχε πατέρα τὸν Μιχάλη τὸν Μπαζῆλη, μέ Μτ. παρακαλῶ καί ὄχι Βασιλείου, πού εἶναι καθαρευουσιάνης φαντασίας, ἐπειδὴ κατεδῆγανε ἀπὸ τὴν 'Ιταλία οἱ Μπαζῆληδες στὴν 'Ηπειρο. Γεννημένος ὁ προπάππος μου στό 'Αργυρόκαστρο, Σεβαστοπούλινα ἢ γυνάικα του ἀπὸ τοὺς βέρους Σεβαστοπούλιανους τοῦ Φαναριοῦ. Μὰ ἢ γιαγί ἄμου ἔλεγε πάντα μέ κἄποιον καμάρι: «'Εγὼ εἰμαι 'Αρβανίτισσα!» Νὰ αἵματα καὶ ἀνεκατέματα μιά φορά!» (Προβλ. Ν. Βέη ὁ.π.).
 - 3) 'Ο πατέρας τοῦ 'Αλέξανδρου ἐλέγονταν Βασιλείος. 'Ο Κοραῆς ἀποκαλεῖ συχνὰ τὸν 'Αλέξανδρο Βασιλειάδη (υἱὸν τοῦ Βασιλείου δηλ.) καί 'Αλέξανδρο τοῦ Βασιλείου, εἰς τὰ καταχωρούμενα δὲ στὴν παρούσα μας ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, ὁ 'Αλέξ. ἀναφέρεται ὡς υἱὸς τοῦ Βασιλείου. Δὲν ἔχει συνεπῶς δίκιο ὁ καθ. Κριαρᾶς, πού σὲ γενεαλογικῶ πού ἐπισυνάπτει: στό τέλος μελέτης του γιὰ τὸν Ψυχάρη πίνακα ('Αφιέρωμα εἰς τὴν 'Ηπειρον 'Αθ. 1956, σελ. 25) στηριζόμενος προφανῶς σὲ πληροφορία ἀδέσβαιη τοῦ ἴδιου τοῦ Ψυχάρη, πὼς «'Αλέξανδρος δηλ. λεγότανε ὁ μπαμπὰς τοῦ Μιχάλη, πού μπορεῖ νὰ βραστοῦσε τ' ὄνομά του ἀπὸ τὸ Σκεντέρμπεη» (Προβλ. Ν. Βέη ὁ.π.) ὀνοματίζει καὶ αὐτὸς 'Αλέξανδρο τὸν πατέρα τῶν ἀδελφῶν Βασιλείου. 'Αλέξανδρος ὁ πατέρας, 'Αλέξανδρος τὸ δεύτερο παιδί, ὅπως, καθὼς πιστεύω, ἦταν ὁ δικός μας 'Αλέξανδρος, δὲν φαίνεται πιθανό. Χώρα, πού καί ἡ γάτω ἀπὸ τὸν 'Αλέξανδρο - υἱὸ σημειούμενη στὸν ἴδιον πίνακα χρονολογία εἶναι ἐσφαλμένη. 'Ενισχυτικὸ τέλος αὐτῆς τῆς γνώμης μας εἶναι καί τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πρῶτο ἰσως παιδί τοῦ Μιχαήλ Βασιλείου, ἀδελφοῦ τοῦ 'Αλέξανδρου ἐλέγονταν Βασιλάκης. Αὐτὸς ὁ Βασιλάκης πολέμησε μέ τοὺς Σουλῶτες κατὰ τοῦ 'Ιμπραήμ στὴν Πελοπόννησο ἐπιηρωθεὶς δὲ ἐλαφρῶς ἐσώθη εἰς Ναύπλιον κακῶς ἔχων καί ἀσθενήσας ἀπέθανεν...» (Προβλ. Δημ. Βασιλείου: 'Ενθυμήματα τῆς ἐποχῆς μου, 'Αθ. 1890).
 - 4) Στὴν Κων(σταντι)νούπολιν ὁ 'Αλέξανδρος, κατὰ τὸ 'Αρχεῖο Σταύρου 'Ιωάννου, ἐμφανίζεται τὸ 1794 καί ἐξαφανίζεται τὸ 1796 ἀντικαθιστάμενος τὸν ἴδιο χρόνον ἀπὸ τὸν ἀδερφό του Μιχαήλ. 'Εν τούτοις ἔξη μῆνες τοῦλάχιστον πρὸ τῶν εἰς Βιέννην γενομένων σὲ βάρος τοῦ Ρήγα καί τῶν συντρόφων του ἀνακρίσεων, κατὰ τὸ μνημονευθὲν αὐστριακὸ ἔγγραφο, περὶ τὸν 'Οκτώβριον δηλ. τοῦ 1797, ὁ 'Αλέξανδρος βρῖσκεται στὴν Πόλιν ἀπ' ὅπου παραγγέλλει στὸν Πούλιο τὴ Δεκάδα.
 - 5) Κατὰ σημείωση τοῦ ἴδιου Λεγερᾶν (Δ.Ι.Ε.Ε. 1889 σελ. 771) ἡ Decade philosophique littéraire et politique par une Société de Républicains ἦταν περιοδικὸ σύγγραμμα ἐκδιδόμενο ἀπὸ τῆς 10 'Ανθεστηριῶνος (Floréal) τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας μέχρι τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1807. 'Απὸ τοῦ δεκάτου τρίτου δὲ ἔτους τῆς Δη-

μοκρατας μετονομάσθηκε *Revue philosophique*. Ἡ ὅλη σειρά της ἀποτελεῖται ἀπὸ 54 τόμ. εἰς 8ον. Τὸ ὄνομα Δεκάδα τῆς δόθηκε γιατί ἐκδίδονταν τρεῖς φορές τὸν μῆνα, δηλ. τελευταία ἡμέρα τῶν Δεκάδων (*decadi*), στίς ὁποῖες διαιροῦνται οἱ μῆνες τῶν Γάλλων κατὰ τὴν ἐπὶ Δημοκρατίας μεταρρύθμιση.

- 6) Ὁ καθ. Δασκαλάκης (Παρν. τόμ. Η' σελ. 12) λέει, χωρὶς καὶ νὰ τὸ τεκμηριώνει, πὼς «ἡ στενὴ φιλία τοῦ Κοραῆ μετὰ τοῦ Ἀλέξ. Βασιλείου ἤρχισεν ἀφ' οὗτου ὁ τελευταῖος εἶχε τῷ 1798 παραμένει ἐπὶ τι διάστημα εἰς Παρισίους...» καὶ δὲν φαίνεται ν' ἀπέχη πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Μόνο ποὺ δὲν ἔμεινε «τῷ 1798 ἐπὶ τι διάστημα εἰς Παρισίους» ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τρία χρόνια, ἀπ' οὗτὸ 1798 δηλ. ὡς τὸ Φλεβάρη τοῦλάχιστον τοῦ 1802.
- 6α) Σ' ἓνα σημεῖο (σελ. 110) τοῦ ὁγκώδους μὲ τίτλο «Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ Ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων ἔργου του (Ἀθ. 1965) ὁ ἴδιος καθ. Δασκαλάκης γράφει: «Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (ὅταν δηλ. κυκλοφόρησε τὸ γνωστὸ ἐκδοθὲν στὴν Κων) πολλὴ τὸ 1798 ἀντιπατριωτικὸ φυλλάδιο Πατρικὴ Διδασκαλία) εὐρίσκετο εἰς τὴν Τεργέστην ὁ στενὸς φίλος τοῦ Κοραῆ Ἀλέξ. Βασιλείου ἐκ δὲ τῆς ἀλληλογραφίας τούτων συνάγεται κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, ὅτι ὁ Βασιλείου ἐτηρεῖτο λεπτομερῶς ἐνήμερος περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀπαντητικοῦ φυλλαδίου (τοῦ Κοραῆ) Ἀδελφικὴ Διδασκαλία, εἶχε λάβει πολλὰ ἀντίτυπα αὐτοῦ προφανῶς πρὸς διασπορὰν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Κοραῆν κρίσεις ὁμογενῶν περὶ τοῦ φυλλαδίου τούτου». Δὲν ἡμπόρεσα, παρὰ τίς ἀναζητήσεις μου, νὰ ἐξακριβώσω ἀπὸ ποῦ ὁ κ. καθηγητὴς ἀντλεῖ τὴν πρὸ πάνω πληροφορία, ὅτι δηλ. ὁ Βασιλείου τὸν καιρὸ ποὺ κυκλοφόρησε ἡ Πατρικὴ Διδασκαλία, μέσα δηλ. τοῦ 1798, εὐρίσκονταν στὴν Τεργέστη, στενὸς ἤδη φίλος τοῦ Κοραῆ καὶ ὅτι «ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τούτων συνάγεται κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας κλπ. φυλλαδίου τούτου». Ἀλλοῦ, καθὼς ἤδη σημειώσαμε, μᾶς εἶπε, πὼς οἱ δύο τοὺς γνωρίστηκαν καὶ συνδέθηκαν διὰ φιλίας στενῆς «ἀφ' οὗτου ὁ Β. εἶχε τῷ 1798 παραμένει ἐπὶ τι διάστημα ἐν Παρισίοις» τώρα, τὸν ἴδιο χρόνον, τὸν φέρει στὴν Τεργέστη τηρούμενον λεπτομερῶς ἐνήμερον περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ φυλλαδίου τοῦ τῆς Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας κ.λ.π. ὡς ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τούτων, καθὼς γράφει, συνάγεται κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας». Πράγματα ποὺ ὁμολογῶ ἀδυνατῶ νὰ κατανοήσω. Σημειῶνω, ἐν τούτοις, ὅτι ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς Βασιλείου, ὅπου γίνεται μνεῖα τῆς Ἀδελφ. Διδασκαλίας καὶ τοῦ συγγραφέα της (τοῦ Κοραῆ δηλ.) εἶναι καθόσο γνωρίζω ἢ Ε 363, γραφεῖσα στίς 16)8)1806 καὶ ἢ Ε 425 ἀποτελοῦσα «ἴσον» τῆς κατὰ τὴν 16)1)1809 σχεδιασθείσης διαθήκης του καὶ ὅταν ὁ Β. εὐρίσκονταν βέβαια στὴ Βιέννη. Εὐκαιριακὰ τέλος ἀναφέρω πὼς καὶ στὴ σελ. 528—9 τοῦ πρὸ πάνω ἔργου του, ὁ κ. Δασκαλάκης λέει: «Τὴν 26 Δεκεμβρίου 1815 γράφει (ὁ Κοραῆς) εἰς τὸν ἐν Τεργέστη φίλον του Ἀλέξ. Βασιλείου: Ἐγνώρισα τὸν Καποδίστρια καὶ μ' εὐχαρίστησέν μου πολλήν... Ἐνῶ ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ (Ε 625) μὲ τὴ μνημονευόμενὴ εἰδηση τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Βασιλείου ἀπευθύνεται πρὸς τὸν εἰς Βιέννη ἀκόμη εὐρισκόμενον Ἀλέξανδρον, καθὼς ἡ προτασσόμενη της τοποχρονολογία σαφῶς δηλώνει.
- 6β) Τὴ δαπάνη γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Κοραῆ φαίνεται πὼς κατέβαλε κατὰ τὸ τρίτον τοῦλάχιστον, προαγοράζοντας χίλια ἀντίτυπα, ὁ Ἀλέξανδρος, γιατί σὲ ἐπιστολὴ του τὸ Γενάρη τοῦ 1800 (Ε 210) πρὸς τὸν στὸ Παρίσι εὐρισκόμενον φίλον του ὁ Κοραῆς γράφει: «Αἱ τρεῖς χιλιάδες τῶν ἀντιτύπων ἐχρειάσθησαν δαπάνην 69 λιγῶν Γαλλικῶν καὶ 7 σολδίων. Ἀπ' αὐτὰς μὲ χρεωστεῖς τὸ τρίτον μόνον, ἡγουν λίτρας 23 καὶ σολδία 2, τὰς ὁποίας θέλεις καταγράψει καὶ αὐτὰς εἰς τὸν λογαριασμὸν μου. Ἐλαβες μέχρι τοῦδε ἐννεακόσια ἀντίτυπα ἂν δὲν λανθάνωμαι σὲ χρεωστῶ λοιπὸν ἀκόμη ἑκατὸν· αἱ λειπόμεναι δύο χιλιάδες εἶναι τὰ ἡμίσεια διὰ τοὺς Γεωργίους καὶ τὰ ἡμίσεια δι' ἐμέ (Πρβλ. καὶ Α. Δασκαλάκη ὅ.π. σελ. 122).

- 7) Μια πληροφορία (Λαογρ. ΚΔ' σελ. 526) φέρει τὸ Βασιλείου μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Γαλλ. Πρωτεύουσας, ποὺ βοήθησαν τὸν Κλ. Φωριέλ στὸν καταρτισμὸ τῆς περίφημης «Σύλλογῃς τοῦ τῶν Δημ. Τραγουδιῶν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος» ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1824—5 σὲ διὰ τόμους στὸ Παρίσι. Ἡ εἰδηση δὲν φαίνεται πιθανή, γιατί ὅταν ὁ Φωριέλ ἀρχίζε νὰ καταρτίζῃ τὴ σύλλογὴ του, γιὰ τὴν ὁποία ἐξακριβωμένα τὸν βοήθησαν οἱ Κοραῖς, Μουστοξύδης, Πάγκολος καὶ Κλωνάρης, ὁ Β. δὲν ὑπῆρχε. Μᾶλλον ὅμως ἔμμεσα καὶ διὰ τοῦ Κοραῖ θὰ συνέβαλε ὁ Β. στὴ σύλλογὴ τοῦ Φλωριέλ, ἐπειδὴ κατὰ τὸ διάστημα τῆς μακρᾶς φιλίας τους πολλὰ Ἑπειρωτικὰ Δημ. Τραγούδια καὶ παροιμίαι τοῦ εἶχε, κατὰ παράκλησίν του, ἀνακοινῶσει. ε
- 8) Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ κοραϊκοῦ αὐτοῦ ἔργου ποὺ ἐκδόθηκε τὸν ἴδιον χρόνον (1804) σὲ διὰ μέρη στὸ Παρίσι ἐφορτοποτῇ καὶ δαπάνῃ Ἀλεξ. Βασιλείου εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα, ἃ χάριν Ἑλλήνων ἐξέδωκε μετὰ σημειώσεων, προσθεῖς καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ Ἀμίουτον συλλεγείσας ἰσως δὲ ἀνεκδότους διαφόρους γραφὰς προτραπῇ καὶ δαπάνῃ Ἀλεξ. Βασιλείου ὁ Δ' Ἰαμαντῆς) Κοραῖς. Μέρους Α' περιέχον τὸ τοῦ Ἡλιοδώρου κείμενον... Μέρους Β' περιέχον τὰς εἰς τὸν Ἡλιόδωρον σημειώσεις... Ἐν Παρισίαις παρὰ Μ. Ι. Ἐβεράρτῳ τῷ τυπογράφῳ ΑΩΔ'» (Πρόβλ. Γκίνη - Μέξα: Ἑλλ. Βιβλιογρ. ἀριθμ. 268).
- 9) Ὁ Ι. Βαρθόλδου (1765—1815) καθηγητῆς τοῦ γυμνασίου τοῦ Στετίνου, περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα, ἐξέδωκε τὸ 1805 στὸ Βερολίνο τὸ βιβλίον του «Ταξίδι εἰς Ἑλλάδα», ὅπου ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῆς χώρας ἂν δὲν εἴναι ἀδύνατον, εἶναι πολὺ δυσκατάρθωτον γιὰ τὴν ἐξαχρείωσιν, καθὼς ἔλεγε, τοῦ λαοῦ τῆς. Ἰδιαίτερα ἐπιτίθεται ἐκεῖ ὁ Βαρ. κατὰ τοῦ κλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ, τὸν ὁποῖον κατηγορεῖ γιὰ ἀμάθεια, δεισιδαιμονία καὶ ἄλλες κακίας. Ἀκόμα καὶ τὸν Κοραῖ ἐπαρκύνει γιὰ τὸ γνωστὸ ἐκδομένο στὸ Παρίσι ὑπόμνημά του. (Πρόβλ. Δ.Ι.Ε.Ε. 1960 σελ. 108, Κ. Δημαρᾶ: Ὁ Κοραῖς καὶ ἡ ἐποχὴ του σελ. 362, Ἑπειρ. Χρ. 1935 σελ. 177). Ὁ Κοραῖς ἀπαξίωσε ν' ἀπαντήσῃ στὶς ἐμπαθεῖς κρίσεις τοῦ Γερμανοῦ μισέλληνα, ἀρκεσθεῖς σὲ βραχεῖς καὶ παρεκδρατικῆς στοὺς Αὐτοσχεδ. Στοχασμοὺς του ἐναντίον του (Α 926—7, Α 943) ἐπιπλήξεις, ἀνέθεσε, ὅμως τὸ ἔργο τῆς ἀνασκευῆς τῶν φλιαριῶν του στὸν Ἀλ. Βασιλείου. Ἐν τούτοις, ὁ τελευταῖος, παρὰ τίς σχετικὰς ἐτοιμασίας, δὲν φαίνεται γιὰ πολλοὺς λόγους νὰ δημοσίευσεν τίποτε σχετικὸ (Πρόβλ. καὶ Α. Δασκαλάκης ὁ.π. σελ. 180). Κάνει λάθος συνεπῶς ὁ Βαλέτας (Ἑλλ. Νομαρχ. 1957, σελ. 339), ποὺ ἀποδίδει στὸν Ἀλέξανδρον τὸ μὲ τίτλο «Ἀπολογία Ἱστοριοκριτικῆς κλπ. συντεθείσα ἐπὶ φιλογενοῦς πινος Ἑλλήνων» σχετικὸ ἔργο τὸ ἐκδοθὲν στὴν Τεργέστη τὸ 1814. Τοῦ ἔργου αὐτοῦ συγγραφέας εἶναι ἐξακριβωμένα ὁ γιατροφιλόσοφος Λουδοβίκος Σωτήρης. (Πρόβλ. Βρεττοῦ: Ν. Φ. Β' σελ. 173—3 καὶ Γκίνη Μέξα ὁ.π. ἀριθμ. 707η).
- 10) Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου εἶναι: «Ἱστορικὸν χαρτοπαίγριον περιέχον ἐπιτομὴν τῆς Ἑλλήν. Ἱστορίας, τῆς ὁποίας προηγεῖται γενικὴ προθεωρία τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Βενδότου 1808. Εἰς 8ον μικρὸν σελ. 212 ἑλληνιστί, γαλλιστί, ἰταλιστί καὶ γερμανιστί» (Πρόβλ. Γκίνη - Μέξα ὁ.π. ἀρ. 510). «Τὸ βιβλιαρίδιον τοῦτο, σημειώνει ὁ Βρεττός (Ν.Φ. Β' σελ. 149), ὡφελιμώτατον διὰ τοὺς παῖδας εἶναι διηρημένον εἰς ΝΑ' πανακίδας μὲ μικρὰς ἱχνογραφίας. Μετεφράσθη δὲ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ παρὰ Ἀλεξ. Βασιλείου προσθέσαντος τὸ Γαλλικὸν κείμενον μεθερμηνευμένον εἰς τὴν Ἱταλικὴν καὶ Γερμανικὴν γλῶσσαν...». Τὸ ἔργον τοῦτο, γράφει τέλος ὁ Βέης (ὁ.π.), ἐχρησάμευσεν καὶ ὡς διδακτικὸν βιβλίον τῶν μικρῶν μαθητῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης... ὡς παράλληλον δὲ πρὸς αὐτὸ δύναιται νὰ θεωρηθῇ τὸ Χαρταπαίγριον Γεωγραφικόν, τὸ ὁποῖον μεταφράσασα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τοῦ Ε. Ζουί εἰς τὴν καθομιλουμένην τῶν Γραικῶν γλῶσσαν, ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ τῷ 1816 ἡ Ἑλληνίς λογία Αἰκ. Ραστῆρ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΠΑΥΛΙΔΟΥ

Συνταξιούχου δημ/λου

ΠΡΟΒΑΤΑ ΚΑΙ ΓΙΔΙΑ — ΓΑΛΑ ΚΑΙ ΤΥΡΙ ΣΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Τὰ κ ο υ δ ο ύ ν ι α

Στὰ γιδοπρόβατα (ὅπως καὶ στὰ φορτηγὰ ζῶα) κρεμᾶνε κατ' ἔθιμον καὶ κουνδούνια, ἓνα στὰ ἑπτὰ ἢ ἓνα στὰ δέκα. *Ὁχι ἄλλη ἀναλογία. Τὰ γκεσέμια θὰ ἔχουν ὅπωςδὴρτοτε κουνδούνια, ἀλλὰ καὶ σὲ γίδες, προβατίνες καὶ ὁμορφα ἀρνιά βάζουν κουνδούνια διαφόρου μεγέθους καὶ βάρους, ἀναλόγως μὲ τὸ μέγεθος τοῦ ζώου.

Στὰ τραγιά βάζουν μεγάλα καὶ πολὺ βαρυνὰ κουνδούνια, διπλᾶ πάντοτε, τὰ *κ υ π ρ ι ᾶ* (ὁ κύπρος ἢ τὸ κυπρὶ) καλούμενα, δηλαδὴ ἓνα κουνδοῖνι ὀρειχάλκινο μέσα σὲ ἄλλα ὁμοίας χημιζῆς συνθέσεως.

Μετὰ ἔχομε μονὰ κουνδούνια, ἄλλα μακρουλά σὲ σχῆμα κολούρου κώνου καὶ ἄλλα κάπως πλακερά, χημιζῆς συνθέσεως ἐξ ὀρειχάλκου καὶ τὰ δύο εἶδη, τὰ λεγόμενα *τ σ ο κ ᾶ ν ι α*. Ἡ λέξις τροκάνια ποὺ χρησιμοποιεῖται στὴν Πελοπόννησο καὶ χρησιμοποιεῖται ἐκεῖ γιὰ κάθε εἶδους κουνδοῖνι, δὲν εἶναι ἐν χρήσει στὴν περιοχὴ ποὺ περιγράφεται.

Τρίτο εἶδος κουνδοινῶν εἶναι τὰ μονὰ καὶ χοντροκοιλιάρικα, ποὺ λέγονται *κ ο υ δ ο ύ ν ι α* καὶ κατασκευάζονται ἀπὸ λαμαρίνα χάλυβος.

Τὰ κυπριά εἶναι σύνθεσις πολυφωνική. Κανονικῶς εἶναι διφωνία, ἐφόσον ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο κουνδούνια, ποὺ τὸ καθένα ἔχει καὶ *τ ἦ ν φ ω ν ῆ τ ο υ*, ὅπως λένε. Στὴν πραγματικότητά ὅμως καθένα εἶναι καὶ πολυφωνία, διότι ἀπὸ τὴν ὀρχή τοῦ ἤχου μέχρι τὸ σθῆσιμό του ἀκούεται ὁλόκληρη κλίμαξ ἤχων. Αἱ δύο κλίμακες ἐνοῦμεναι ἀποτελοῦν ὁλόκληρη ὀρχήστρα. Ὁ κατασκευαστὴς δοκιμάζει τοὺς ἤχους καὶ δίνει σὲ κάθε κουνδοῖνι τὴν δική του φωνή, ποὺ διὰ ἓνα ἐξησκημένο αὐτὶ δὲν εἶναι ποτὲ ἡ ἴδια. Ἀκόμη καὶ ὁ ἄμουςος κουνδουνιστικῶς καταλαβαίνει τὴν διαφορά. Μετὰ συνδέει ἓνα μικρὸ κι' ἓνα μεγάλο κουνδοῖνι μὲ τέλεια ἀρμονία. Προσέχει δέ, διότι ὁ ἀγοραστὴς τὰ δοκιμάζει ἓνα - ἓνα καὶ μετὰ τρία - τέσσαρα μαζί, ὥστε ὅλα τὰ κουνδούνια νὰ ἀποτελοῦν ἄθροισμα ἀπὸ ὀρχήστρες, τὰ *σ υ ν τ α ι ρ ι ᾶ ζ ο υ ν* ὅπως λένε.

Ἔχουν δὲ πολὺ μουσικὸ αὐτὶ οἱ τσοπάνηδές μας, γυμνασμένο ἀπὸ τὸν ἤχο τῆς φλογέρας τους καὶ ἐπετύγγανον τέτοιους συνδυασμούς, ποὺ πολλὰς φορές, ὅταν ἄκουγες τὸ φθιινόπωρο νὰ ἀχολογοῦν τὰ κουνδοῖνια στὴν νυκτοβοσκή τῶν κοπαδιῶν, ἔλεγες τύφλα νάχουν ὅλες οἱ συμφωνικὲς ὀρχήστρες τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν μουσουργῶν. Ὅποιος μὲ νομίζει ὑπερβολικό, ἅς πάη στὴν Ἑπάρμυθιά νὰ βάλῃ τὸν Γαλανόπουλο νὰ δοκιμάσῃ συνδυασμοὺς κυπριῶν του καὶ μετὰ νάρθη νὰ τὰ ποιῇ.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ ΚΑ' τόμου, σελ. 729.

Τὰ κυπριά κατασκευάζονται ἀπὸ δύο μείγματα. Τὰ καλύτερα ἀπὸ μείγμα χαλκοῦ καὶ κασιτέρου καὶ τὰ δευτερώτερα, ἀλλὰ πάντα ἐξαιρετικά, ἀπὸ σκέτο ὀρείχαλκο, ἥτοι μείγμα χαλκοῦ καὶ ψευδαργύρου.

Τὰ τσοκάνια κατασκευάζονται ἀπὸ τὰ ἴδια ὕλικά μὲ τὰ κυπριά. μόνον ποὺ εἶναι μονά, μὲ ἓναν ἥχο ποὺ σήνει σὲ ὁλόκληρη μουσικὴ κλίμακα. Τὰ κουδοῦνια γινόνταν ὅπως εἶπαμε ἀπὸ πλάκα (λαμαρίνα) χάλυθος καὶ τὸ γλωσσίδι τοὺς πολλὰς φορὲς γινόνταν καὶ ἀπὸ σκέτο σίδερο, καμμιά φορὰ καὶ γύφτικη πρόξα, ἐνῶ στὰ τσοκάνια γινόνταν ἀπὸ ὀρείχαλκο, καθὼς καὶ στὸ μικρότερο τοῦ κύπρου.

Ἐκτὸς τούτων εἶχαμε καὶ μικρὰ κουδουνάκια, τὰ *ζίλλια* καλούμενα (ἐξ οὗ καὶ ἐπίθετον Ζύλλης) ποὺ συνήθως τὰ βάζανε στὰ κερατζίδικα, δηλαδὴ στὰ ἀλογομουλάρα τῶν ἀγωγιατῶν. Τὰ βάζανε ὅμως καὶ σὲ μανάρια, σὲ ζήλευτὰ ἀρνιά ἢ καὶ προβατίνες, δυὸ τρία μαζί ἢ καὶ πρὸς πολλά, ὁλόκληρο περιλαίμιο. Ἦσαν κατασκευῆς ξένων ἐργαστασίων καὶ τὰ πουλοῦσαν τὰ μαγαζιά σιδηρικών.

Ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς κατασκευῆς τὰ κυπριά καὶ τὰ τσοκάνια κατασκευάζοντο μόνον στὴν Παραμυθιά, τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Κοζάνη. Στὴν Παραμυθιά ἄνοιξε τέτοιο κατάστημα ὁ γέρο-Μελέκης, ὀνομαστός τεχνίτης διὰ τὴν εἰσυνειδησίαν του καὶ τὸ μουσικὸ αἰτί του καὶ γρήγορα ἀπέκτησε πανελλήνιον φήμην πρὸ τοῦ 1900. Τὴν ἐργασίαν συνεχίζουν οἱ ἐκ θυγατρὸς ἑγγονοὶ του ἀδελφοὶ Γαλανοπούλοι (Γαλάνης κοινῶς λέγονται) ποὺ ἐπεβλήθησαν σήμερον εἰς τὴν πανελλήνιον κτηνοτροφικὴν τάξιν καὶ ἀποστέλλουν δέματα εἰς Θράκην, Θεσσαλονίκην, Γρεβενά, Χαλκιδικὴν καὶ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Εἶδα ὁ ἴδιος πολλάκις δέματα διὰ Θεσσαλονίκην, Χαλκιδικὴν, Πύργον, Ἀργίριον, Ἀθήνας κτλ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κουδοῦνια ταῦτα, κατασκευάζοντο καὶ ἀπὸ τὸν Πέτρο Τσόκορη στὴν Παραμυθιά, τούτου δὲ ἐκλιπόντος, τὰ τέκνα του δὲν συνέχισαν τὴν κατασκευὴν των, τὸ ἴδιον δὲ συνέβη καὶ εἰς τὰ Γιάννινα, ὅπου φημισμένος τεχνίτης, δὲν κατέλειπεν διαδόχους εἰς τὴν τέχνην.

Ἐκτὸς τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ἐκ χάλυθος κουδοῦνια κατασκευάζοντο καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, μὲ προηγούμενα εἰς φήμην τὰ κουδοῦνια τῆς Παραβόλας, παρὰ τὸ Ἀργίριον καὶ ἐπόμενα τὰ κουδοῦνια τῆς Ἀμφίσης.

Τὰ καινούργια κουδοῦνια ἢ κυπριά τὰ περνᾶνε στὰ ζῶα πάντοτε τοῦ Εἰαγγελισμοῦ, ἥτοι τὴν 25ην Μαρτίου. Στὰ χωριά πάνω ἀπὸ τὴν Σκάλα τῆς Παραμυθιάς, τὰ λεγόμενα λογγίσια χωριά (ἀπὸ τὰ δάση) ἢ Σκαλαπανήσια, ἢ χωριά τῶν γκραικών, τὴν προπαραμονὴ τῶν Βαΐων βγάζουν τὰ παλιὰ κουδοῦνια (καὶ κυπριά καὶ τσοκάνια) καὶ τὰ στερεώνουν σὲ ξύλινο σταυρὸ ποὺ τὸν κοινᾶνε καὶ ἀχολογεῖ, ὅταν λένε τὰ τραγούδια τοῦ Λαζίου.

Ὅταν ὁ βοσκὸς κάνει ἀγροζήμια ἐκ προθέσεως τὴν νύχτα καὶ πολλὰς φορὲς καὶ τὴν ἡμέρα, *β ο υ λ ὶ ν ε ι* τὰ κουδοῦνια, δηλαδὴ βάζει χοστάρι ἢ μπουρδέγκες, εἴτε τοῦφες ἀπὸ φύλλα δένδρων μέσα στὰ κουδοῦνια νὰ μὴν ἀκούγονται καὶ καταλάβῃ ὁ νοικοκύρης τοῦ κτήματος ἢ ὁ ἀγροφύλακας (ντραγάτης) ὅτι γίνεται ζημιά. Ἀλλὰ καὶ οἱ κλέφτες βουλώνουν τὰ κουδοῦνια ὅταν κλέβουν ζῶα γιὰ νὰ μὴν προδίνονται.

Τὰ μικρὰ κουδοῦνια καὶ τὰ ζύλλια περνοῦνε στὸ λαιμὸ τοῦ ζώου μὲ πέτσινη λαμαργιά, ἐνῶ γιὰ τὰ μεγάλα καὶ βαρὺντα κουδοῦνια ἢ κυπριά, φτιάχνουν ξύλινη λαμαργιά, στὰ μὲν Σκαλαπανήσια χωριά ἀπὸ ξύλο κρانيᾶς ἢ τσερμιτζέλας, ξεφλισμένο καὶ πελεκημένο καὶ σπανίως ἀπὸ ξύλο μολοκοκκιᾶς, ἐνῶ κάτω ἀπὸ τὴν Σκάλα ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ τὴν δουλειὰ αὐτὴ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ξύλο μολοκοκκιᾶς,

ἐπειδὴ τέτοια ξύλα βρισκότανε πὺλ πολὺ. Τὰ ξύλα αὐτὰ ὁ βοσκὸς τὰ ξεφλούδιζε καὶ τὰ πελεκούσε μὲ τὸ κοπίδι του καὶ τὰ στράβωνε στὴ φωτιά.

Τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης ἀφηροῦντο ὅλα τὰ κοιδούνια ἀπὸ τὸ κοπάδι. «Κ ο υ φ α ί ν ο υ ν τ ὸ κ ο π ᾶ δ ι». Λένε, γίνεται δὲ τοῦτο διὰ τὴν συμμετέχη καὶ τὸ ποιμνιον στὸ πένθος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ. Τὰ ξημερώματα τῆς Κυριακῆς, εἴτε μετὰ τὴν δεύτερη Ἀνάστασι (Ἀγάπη), τὰ κοιδούνια ὅλα τοποθετοῦνται πάλιν εἰς τὴν θέσιν τους.

Αὐτὸ τὸ κοίφωμα δὲν συνηθίζεται στὰ χωριά τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ Κωκυτοῦ, οὔτε στὰ βλάχικα κοπάδια ποὺ ξεχειμάζουν στὸν τόπο μας.

Στὰ ἀλβανόφωνα χριστιανικὰ χωριά τῆς περιγραφομένης ἐθνομουσικῆς περιοχῆς Παραμυθίας, γεωγραφικὴν ἔκτασιν τῆς ὁποίας ἐδώσαμεν εἰς ἄλλα τεύχη μας, τὰ καινούργια κοιδούνια μαζί μὲ τὰ παλιὰ τὰ παίρνουν τὰ μικροπαιδα τὴν 24ην Μαρτίου, τὸ βράδυ τῆς Παραμονῆς τοῦ Ἑυαγγελισμοῦ καὶ φέρουν γύρω τὸ χωριὸ κτυπώντας καὶ τραγουδώντας γιὰ τὴν ἑορκίσουν τὰ φίδια, τὶς σαῦρες, σκορπιούς καὶ ἄλλα ἐπικίνδυνα ἐρπετά. Παραθέτομεν τὸ τραγούδι ἐλληνικὰ καὶ ἀρβανίτικα:

Τὸ ἐλληνιστὶ ἀδόμενον, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Φευγᾶστε φίδια
φευγᾶστε γουστερίτσες.
Ἔρχεται τὰ εὐαγγελισμοῦ
μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι.
Σᾶς κόβει τὸ κεφάλι
τὸ ρίχνει στὸ ποτάμι.

Ἀλβανιστὶ ἀδόμενον, ἔχει ὡς ἑξῆς:

(Μετάφρασις κατὰ λέξιν)

Ἰκινι γκερλίν
ἔρδι Βαγγελισμοῖ
ντὸ πρὸς κόκκ'ν
μὲ σιάτ' μὲ λιοπάτ.
Μπιδρόμιο τὸ χέδ
ντένε δρόμο τὸ χέδ.

Φύγετε φίδια
ἔρχεται ὁ Εὐαγγελισμὸς
θὰ σᾶς κήνη τὸ κεφάλι
μὲ τσαπλ, μὲ φτυάρι.
Θὰ σᾶς ρίξῃ στὸ δρόμο,
ἐκατέρωθεν τοῦ δρόμου θὰ σᾶς ρίξῃ.

Ἡ λέξις Χέδ προφέρεται μὲ τὸ χ ἀμυδρὸν σὰν δασεῖα, δηλαδὴ ὡς Ηεδ.

Τὸ πρῶτ' τὰ παλιὰ κοιδούνια τοποθετοῦνται ξανά στὴν θέσιν τους, ἐνῶ τὰ νέα εὐλογοῦνται ἀπὸ τὸν παπᾶ μετὰ τὴν λειτουργίαν καὶ τοποθετοῦνται.

Τὸ τυρὶ

Τὸ τυρὶ ποὺ γίνεται ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους μας ἐκτὸς τυροκομεῖων (υπατζαριῶν) εἶναι τριῶν εἰδῶν: Τελεμέζ, φέτα καὶ ὁ σκίσιο.

Γιὰ τὴν γίνῃ τυρὶ, πῆζεται τὸ γάλα ζεστὸ τόσο, ὅσο νὰ δέχεται τὸ δάχτυλο. Μετὰ ρίχνουν τὴν πιτιά ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν δωδεκαδάχτυλο ἢ καὶ ὅλο τὸ στομάχι ἀρνιοῦ ἢ κατσίκιου ποὺ δὲν ἔχει βοσκήσῃ ἀκόμη καὶ τρέφεται μόνον μὲ γάλα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔχη βοσκήσῃ λίγο καὶ ἡ πιτιά ἔχει ὄγκους, τὰ λεγόμενα γ ρ ο υ μ π ο ῖ λ ι α, πάλιν κάνει γιὰ πῆξιμο.

Τεχνητὲς πιτιές ἐργαστασίων ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τσελιγκάδες καὶ τυροκομεῖα μετὰ τὸ 1945, γιὰ νὰ ἀπλωθῇ σιγὰ - σιγὰ ἡ χρῆσις τους, χωρὶς ὁμως ἀκόμη νὰ ἔχη γίνῃ καθολικὴ.

Μερικοί βλάχοι, όταν έχουν σκοπό νὰ πουλήσουν τὸ τυρὶ χλωρὸ στὴν τσαντήλα, ὅπως καὶ κάθε κτηνοτρόφος ποὺ ἔχει τὸν ἴδιο σκοπό, πῆζει τὸ τυρὶ σὲ μικρότερη θερμοκρασία. «Τ' ὁ κ ρ υ ο π ῆ γ ε ι», ὅπως εἶναι ἡ κοινὴ ἔκφρασις, διότι τότε βγάζει περισσότερο τυρὶ ἐπὶ ἰδίου βάρους γάλακτος, διότι τότε τὸ τυρὶ κρατᾷ περισσότερο τυρόγαλο. Οἱ ἀγορασταὶ ὅμως ἀμύνονται κατὰ τῆς ἀπάτης αὐτῆς, — διότι περὶ ἀπάτης πρόκειται, ἐφόσον μετὰ τὸ ἀλάτισμα θὰ κοπῇ τὸ τυρόγαλο καὶ θὰ μᾶς μείνῃ τὸ κανονικὸ τυρὶ — πιέζοντες τὴν τσαντήλα στὸ μυτερὸ τῆς ἄκρον ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ πάνω, ὅποτε «σ π ο υ ρ ᾱ ε ι» τὸ τυρόγαλο, ξεσπάζει δηλαδὴ καὶ τρέχει τὸ ἀντικανονικῶς κρατηθὲν τυρόγαλο.

Κανονικὰ πρέπει νὰ βγαίνει χλωρὸ τυρὶ τσαντήλας ἓνα τριαντατρία τοῖς ἑκατὸν τοῦ πιζομένου γάλακτος καὶ σὲ κάθε δέκα ὀκάδες, τρεῖς ὀκάδες καὶ μιὰ λίτρα. Ἡ ποσότης αὕτῃ ἀυξομειώνεται ἀπὸ τὴν περιεκτικότητά τοῦ γάλακτος εἰς συστατικά, ἐξαρτωμένην κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τὴν τροφήν καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ἂν εἶναι «τ ρ α β ῆ γ μ ῆ ν ο» ἢ β α ρ ε μ ῆ ν ο τὸ γάλα. Τραβηγμένο λέγεται ὅταν πάρωμε ὅλο τὸ βούτυρο ἢ μέρος αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀποβουτυρωτικὴ μηχανὴ καὶ βαρεμένο ὅταν κάνωμε τὸ ἴδιο μετὰ τὴν βλάντα, τὴν ξύλινη βουτυρομηχανή.

Βουτυρωμένο ἢ ἀποβουτυρωμένο γάλα λοιπόν, πιζόμενον κατὰ τῆς συνήθους θερμοκρασίας ἀποδίδει περισσότερον βάρος τυριοῦ, ἀλλὰ μόλις τὸ ἀλοτίσῃς σὲ τενεκὲ ἢ βαρέλι, σοῦ μένει ἡ κανονικὴ ποσότης.

Ἡ ἀντιστοιχία γάλακτος καὶ παραγομένου τυροῦ ἢ βουτύρου λέγεται ἀ γ ι ᾱ ρ ι, ἡ δὲ λέξις αὕτῃ εἰς τὸν τόπο μας σημαίνει κάτι μεταξὺ τῶν λέξεων παραβολὴ καὶ ἀναλογία.

Τὴν φέτα συνήθως τὴν φτιάχνουν σὲ βαρέλια καὶ τὸν τελεμὲ σὲ τενεκέδες. Τὸ χλωρὸ τυρὶ, μόλις στραγγισμένο στὴν τσαντήλα, λέγεται σ τ ᾱ λ π α καὶ τρώγεται ἀνάλατη, πολλὰ φορὲς ζαχαρωμένη καὶ εἶναι θαῦμα γεύσεως.

Ἡ στάλπα ἐτρώγετο τὴν ἀνοιξιν, ὅταν οἱ περισσότερες οἰκογένειες δὲν εἶχαν ψωμάκι, ὡς φαγητὸ καὶ ψωμὶ μαζί, ἔλεγαν δὲ ὅτι ἡ στάλπα κρατᾷ χόρταση.

Ἡ στάλπα ἐκόπτετο εἰς φέτες καὶ ἀλατίζετο, προκειμένου νὰ γίνῃ φέτα ἢ τελεμές, εἴτε γιὰ νὰ μπῇ στὸ ἀσκι καὶ νὰ γίνῃ ἀσκίσιο τυρὶ. Αἱ λέξεις τουλούμι καὶ τουλουμουτύρι δὲν λέγονται στὴν περιοχὴ μας.

Γιὰ νὰ γίνῃ καλὸ ἓνα τυρὶ χρειάζονται ἀπαραιτήτως τρία πράγματα: α) Νὰ εἶναι τὸ γάλα ἀγνὸ μετὰ ὅλο τοῦ τοῦ βούτυρο. β) Νὰ εἶναι καθαρὸς ὁ τυροκόμος καὶ νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ δοχεῖα καὶ ἐργαλεῖα καθαρὰ, καὶ γ) Νὰ τὸ προσέξουν στὸ κλείσιμο στὸ βαρέλι ἢ τὸν τενεκὲ ἢ τὸ ἀσκι, νὰ μὴν πάρῃ ἀέρα, διότι τότε ὄχι ἀπλῶς βρωμοῦσε, ἀλλὰ καὶ καταβρωμοῦσε, «ἔ ζ ε φ ε» κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἔκφρασιν. Τὰ ἄλλα ἦσαν δευτερεύοντες ὁροὶ ἐπιτυχίας.

Γιὰ νὰ μὴν γίνετα νοθεία στὸ γάλα, στὸ τυρὶ καὶ γενικὰ στὰ προϊόντα τῆς στάνης ὑπῆρχε ἡ πρόληψις ὅτι ἂν νοθέψῃς τὰ προϊόντα σου «π α θ α ἰ ν ε ι τ ὸ β ι ὸ», τὰ ζῶα ἀρρωσταίνουν, χάνουν τὸ γάλα, ψοφοῦν, κτλ.

Δὲν βαρύνεσαι ὅμως, ἡ νοθεία ἐγίνετο καὶ στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, ποὺ λέγανε πὼς τάχα οἱ ἄνθρωποι ἦσαν πιὸ ἀθῶοι.

Στὸ τυρὶ πηγαίνει μιὰ εἰδικὴ μύγα καὶ γεννάει τὰ αὐγά της ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγαίνουν σκουλήκια τρεφόμενα ἀπὸ τὸ τυρὶ καὶ τὰ ὁποῖα λέγονται π η δ ο ῦ λ ι α.

Ἡ παλαιότερον μετὰ τὴν βρωμιὰ ποὺ ὑπῆρχε, πολλὰ τυριά ἦταν γεμάτα πηδούλια καὶ γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν βρωμιὰ τους ἔλεγαν ὅτι πηδοῦλια πιάνει τὸ τυρὶ ὅταν εἶναι παχὺ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν βρώμα. Γιὰ τοῦτο τὸν λόγο σὲ κάθε τενεκὲ ἢ βαρέλι εἶχαν μιὰ σανίδα. Ἐπλεναν τὸ τυρὶ στὸ τυρόγαλό του, βγαίνανε τὰ πηδού-

λια πάνω και πατοῦσαν τὴν σανίδα καὶ ἀπὸ πάνω τῆς ἓνα βάρος, συνήθως ἄσπρη πλάκα. Πάνω ἀπὸ τὴν πλάκα τυρόγαλο, στὸ ὅποιο μέναν τὰ πηδοῦλια.

Γιὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν πηδουλιῶν ὑπῆρχεν εἰδικὸ ξύλο, τὸ *π η δ ο υ λ ὀ - ξ υ λ ο*, πὺν ὅταν ἔβαζες λίγο στὸν τενεκὲ τοῦ τυριοῦ, εἴτε τὸ βαρέλι ἢ τὸ ἀσκή, δὲν ἔπιανε πηδοῦλια.

Τὸ τυροκομεῖο σήμερα δὲν ἔχει ποτὲ πηδοῦλια, καθὼς καὶ τὰ 99)100 τῶν σπιτικῶν τυριῶν. Κάπου βρίσκεις ἀκόμα τυριὰ βρώμικης κατασκευῆς, εἴτε μὲ πηδοῦλια, ὡλλὰ στὴν ἀγορὰ ποτέ. Κανεῖς ἔμπορος σήμερα δὲν σοῦ πουλάει τυρὶ ἀφοῦ ξεπλύνῃ τὰ πηδοῦλια, κάτι σύνηθες πρὸ τοῦ 1940. Ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ μετέπειτα ἄρχισε νὰ ἐκλείπῃ ἡ βρωμιὰ κατὰ γεωμετρικὴν πρὸοδον.

Τὸ τυρὶ ποιυιόντανε: α) *Χ λ ω ρ ὀ τ σ α ν τ ῆ λ α ς*, στὴν μισὴ τιμὴ τοῦ ἀλατισμένου. β) Ἀλατισμένο τριῶν ἡμερῶν. γ) Τυρὶ ἐβδομάδος (μὲ ὀκτὼ ἡμερῶν ἀλάτισμα) καὶ δ) Παλὴρ τυρὶ, πὺν ἔθεωρεῖτο τὸ καλύτερο καὶ ἔκανε γιὰ τηγάνισμα καὶ γιὰ τυρόπιττες.

Ὅταν ἐννοοῦμε τυρόπιττες, δὲν πρόκειται γιὰ τὶς σημερινὲς τῆς πόλεως, πὺν γίνονται μὲ τυρὶ τριῖα ἢ γκίτζα, ὡλλὰ γιὰ τὶς ὠραῖες καὶ μυρωδάτες σπιτικὲς τυρόπιττες τῶν ἑλληνοφῶνων χωριῶν, πὺν γινότανε μὲ πέτρα, ψιλοφτιαγμένα, μὲ πετρόβεργο. (τὸ ξύλο πὺν τᾶστρονε) σκεπαστὴ πάνω καὶ κάτω, μὲ ἀναλογίης 20 αὐγά, μισὴ ὀκᾶ παλιὸ τυρὶ κοιφωμένο, ἡλικίας τοῦλάχιστον ὀκτὼ μηνῶν καὶ μισὴ ὀκᾶ ρῆζι, καλοκαθαρισμένο, μὲ σπειριὰ ἄσπαγα καὶ λυωμένο βούτυρο πενήντα δρώμια, ψημένες στὴ μέτρια φωτιά καὶ ἀφοῦ *τ ο ὕ ς δ ὡ σ ο υ ν ὅ ψ η*, τὶς ροδοκοκκινίσουν δηλαδὴ μὲ τέχνη στὴν φλόγα, τὴν *π ὕ ρ α* τοῦ φούρνου καὶ μετὰ σιγοψηθοῦν σὲ σιγανὴ φωτιά, μόνο μὲ θράκα.

Ἀπὸ τὰ δύο προαναφερθέντα τυριὰ καλύτερο ἔθεωρεῖτο τὸ *ἀ σ κ ῖ σ ι ο*. Σὲ μικρὰ ἢ μεγάλα ἀσκή, ἀπὸ τράγο ἢ γίδα ἢ καὶ μικρὸ κατσίκι, εἰδικὰ καμωμένα ἀπὸ τοὺς ἐπιτήδειους σ' αὐτὴν τὴν κατεργασία χωρικούς μας, ἔβαζαν τυρὶ καὶ λίγο γάλα. Τὸ ἀπὸ μέσα μέρος τοῦ δέσματος, πῆγαινε ὡς ἔξω μεριὰ καὶ τὸ ἔξω μὲ τὶς τριχὲς ἐρχόταν ἀπὸ μέσα. Τὴν κατεργασία ἔκαναν μὲ φλινδα πουρναριοῦ εἴτε βαλανιδιάς. Ἐπειδὴ τὸ μέσα μέρος εἶχε τὶς τριχὲς τὸ ξουρίζουνε, ὡλλὰ ἐπειδὴ σπανίως τὸ ξουρίζαν καλὰ ἀπὸ τὸν φόβο μὴν τὸ κόψουν, συχνὰ ἔτσι εὔρισκες τριχὲς στὸ τυρὶ. Σήμερα τὰ τομάρια ἔγιναν τελείως καθαρὰ, ὡλλὰ ἔλειψαν οἱ τεχνίτες στὴν κατασκευὴ τοῦ ἀσκήσιου τυριοῦ, διότι θέλει τέχνη καὶ ὑπομονή.

Κάθε καλὸ ἀσκή, ἔπρεπε νὰ μὴν ἔχῃ γκούβρους, διότι *ἔ β γ α ζ ε*, ἔχανε δηλαδὴ γάλα. *Γ κ ο ὕ β ρ ο ς* λέγεται ἓνα ἐξογκῶμα πὺν γίνεται κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα, ἀπὸ τὴν παρουσία ἐνὸς χονδροῦ σκώληκος, παρασίτου τῶν ἐντέρων τῆς γίδας ἢ προβατίνας, τὸ ὅποιον ὅταν πρόκειται νὰ γίνῃ χρυσαλλίς, τότε πιγαίνει κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα καὶ ἐκεῖ χύνει ἓνα ὕγρὸ πὺν κάνει τὸ δέρμα λεπτὸ, ἔτοιμο νὰ τρυπήσῃ γιὰ νὰ βγῇ εὐκόλα τὸ ἔντομο, πὺν εἶναι κάτι μεταξὺ ἀράχνης καὶ τσιμποριοῦ καὶ λέγεται στὴν περιοχὴ *ρ ο γ κ α ῖ ν α* (ἡ), τρέφεται δὲ ἀπὸ τὴν ἀκαθαροσία τοῦ μαλλιοῦ, τὴν λεγομένη σαριά.

Αὕτη γεννᾷ τὰ αὐγά τῆς πάνω στὸ δέρμα τοῦ ζώου τὸ ὅποιον γλύφεται καὶ τὰ καταπίνει γιὰ νὰ γεμίσῃ ἐσωτερικῶς σκώληκος, πὺν μεταμορφώνονται εἰς ἔντομα κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐξογκῶματα πὺν λέγονται γκούβροι καὶ τὰ ὅποια καταστρέφουν τὸ δέρμα.

Ἐν τούτοις οἱ κτηνοτρόφοι ἐπέμειναν νὰ πιστεύουν καὶ νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ γκούβροι γίνονται ἐπειδὴ χτίστησε χαλάζι στὸ κορμὶ τοῦ ζώου.

Στὸ μέρος πὺν τὸ ἀσκή ἔχει γκούβρους ὁ κάθε ἱκανὸς τεχνίτης τὸ καθαρίζει καὶ κάνει μιὰ τρύπα πὺν τὴν βουλώνει μὲ ξύλο, ὡλλὰ πάντα αὐτὲς οἱ τρυπὲς εἶναι

ζημία. Κανονικά τὸ ἀσκὶ πρέπει νάχη μιὰ μεγάλη τρίπα στὴ θέση τοῦ λαιμοῦ καὶ τέσσαρας στὸ μέρος τῶν παιδιῶν ποὺ βουλώνονται μὲ ξύλα. Ἀλλὰ ἐνῶ τὰ πόδια βουλώνονται εὐκολὰ καὶ ἀσφαλῶς, οἱ γκοῦβροι δὲν βουλώνονται τελείως κατὰ τὸ πλεῖστον.

Τὸ ἀσκὶ πρέπει νὰ β γ ά ξ η, νὰ χάνη ὑγρὰ δηλαδή, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοὺς πόρους τοῦ δέρματος. Ἔτσι καὶ τὸ τυρόγαλο καὶ τὰ ὑγρὰ ἀπὸ τὸ βρασμένο γάλα ποὺ ρίχνουμε μέσα χάνονται λίγο - λίγο καὶ τὰ χρήσιμο ὑλικά τους παραμένουν σὰν μαλακὸ τυρὶ γύρω ἀπὸ τὶς πλάκες ἐκείνου ποὺ πρωτοβάλαμε. Ἐν τῷ μεταξὺ προσθέτομε ἀνὰ δυὸ - τρεῖς μέρες νέο βρασμένο γάλα ἢ καὶ ἀλάτι, ἀναλόγως ἐκείνου ποὺ χάθηκε ἀπὸ τὴν διαπήδησιν τοῦ δέρματος. Μποροῦμε ἀντὶ ἀνὰ 2—3 μέρες νὰ προσθέτωμε καὶ πιὸ ἀργά, αὐτὸ δὲ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ὑγρὰ ποὺ χάνει τὸ ἀσκὶ διὰ τῶν πόρων τοῦ δέρματος.

Γιὰ νὰ γίνη καλὸ τὸ ἀσκίσιο τυρὶ, χρειαζότανε τέχνη καὶ ὑπομονή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καλὸ ἀσκὶ καὶ καλῆς ποιότητος τυρὶ, ἔπρεπε νὰ γίνεται καλὸ κλείσιμο, γιὰ νὰ μὴν παίρνη μέσα ἀέρα καὶ βρωμαίει. Ἐπρεπε νάχη καὶ κατῶγι μὲ πλάκες καὶ δροσιά, εἴτε μαντρὶ σὲ βουνὸ ποὺ νάχη πλακαριὰ καὶ δροσιά καὶ εἰ δυνατόν μιὰ μικρὴ ὑγρασία. Τὸ ἀσκὶ ἔπρεπε νὰ ἀκουμπήσῃ σὲ πλάκα γιὰ νὰ γίνη καλὸ. Ἐὰν ζεσταινόταν τὸ τομάρι, τὸ περιεχόμενό του γινόταν μιὰ ἀηδία καὶ πολλὰς φορὲς ἔπρεπε νὰ τὸ πετάξῃς.

Πάντοτε ὅμως μέχρι τὰ πρωτοβρόχια, τὸ περιεχόμενό του ἦταν σὰν γαλασμένο, σὰν κομμένο γιαοῦρτι, ἀλλὰ μὲ τὰ πρωτοβρόχια, ὡς τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, ἔ φ κ ι α ν ε, δηλαδή ξανάσφιγγε καὶ ἀποκτοῦσε ὥραϊα γεῦσι. Πάντως ὅλα τὰ τυριά, ὅπουδήποτε εὐρισκόμενα ἔπρεπε νὰ ταποθετοῦνται σὲ δροσιά γιὰ νὰ μὴν χαλάσουν, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ φέτα καὶ ὁ τελεμές, ἂν ἀνοιγόταν τὸ βαρέλι ἢ ὁ τενεκές, ἔπρεπε νὰ κατανλωθοῦν σὲ 10 μέρες γιὰτὶ ἄλλοιῶς βρωμοῦσαν. Τώρα τὸ γιὰτὶ ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ ἔμπαινε σταθερὴ καὶ δὲν τὴν ἐξαρτοῦσαν ἀπὸ τὸν καιρὸ, ἀπὸ τὰ ὄψιμα ἢ πρῶιμα πρωτοβρόχια, ἀπὸ τὸ νωρὶς ἐρχόμενον ψῆχος εἴτε τὴν παρατεινόμενην καλοκαιρίαν, κανεὶς δὲν τὸ ἐδικαιολόγησε. Ἀπλῶς δόγμα: Πρῶτῃ Ὀκτωβρίου, δὲν χαλάει πιά τὸ τυρὶ, οὔτε καὶ στὰ ἀσκιά.

Κερεμέζι καὶ γαλοτύρι

Ὅταν ἀλάτιζες τὸ γιαοῦρτι μέσα σὲ πῆλινον κατὰ προτίμησιν ἀγγεῖον, τότε σὲ λίγες μέρες εἶχαμε ἓνα πηχτὸ πρᾶγμα, μεταξὺ τυριοῦ καὶ γάλακτος, ποὺ λεγότανε κ ε ρ ε μ έ ζ ι καὶ κάποτε προφερότανε (γ) κ ε ρ ε μ έ ζ ι.

Τὸ πῆλινον δοχεῖο, συνθιζόμενον μὲ δροσερὸ καιρὸ, ἔκανε πιὸ πηχτὸ καὶ πιὸ νόστιμο καὶ ὑγιεινὸ κερεμέζι.

Ἄν ἀλάτιζες γάλα ἀντὶ γιὰ γιαοῦρτι καὶ κατὰ προτίμησιν μὲ ἀσκὶ μικρὸ, κατσίκισιο, τότε εἶχαμε ἓνα νερωμένο ἡμίπηχτο τυρὶ, ποὺ λεγότανε γαλοτύρι. Ἄν τὸ δοχεῖο ἦταν τσίγκινο εἴτε ἀπὸ ἄλλην ἴλην, πλὴν πηλίνου ἀλειμμένου ἔσωθεν, τὸ γαλοτύρι γίνεται πολὺ ἀραιό. Στὸ πῆλινον καλύτερο. Στὸ μικρὸ τομάρι ἀπὸ κατσίκι, ἂν ἦταν καλοφτιαγμένο καὶ σὲ δροσερὸ μέρος βαλμένο, τὸ γαλοτύρι γινότανε πηχτὸ σὰν καλὸ γιαοῦρτι, εἶχε τὴν γεῦσιν τοῦ τυριοῦ, μὲ μόνην διαφορὰν τὸ πολὺ ἀλάτι.

Τὸ γαλοτύρι προωρίζετο μόνον διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας καὶ ἐπιτόπιον κατανάλωσιν. Τὸ προτιμοῦσαν δὲ στὴν περιοχὴ, ἐπειδὴ βουτῶντας λίγη μπριζόλα, ψημένη στὴν φωτιά τῆς γωνιᾶς νὰ γίνη π υ ρ ο μ ά δ α, δηλαδή μπριζοτένιο παξιμάδι, τρωγότανε μὲ βουλιμία.

Ἐπίσης τὸ παίρνανε καὶ στὸ χωράφι, εἴτε κοντὰ τους οἱ τσοπάνηδες, κλεισμένο μέσα σὲ δοχεῖα ξύλινα, τὰ καλούμενα κοινῶς κ λ ε ι δ ο π ί ν α κ α (τά), δηλαδή

ξύλινα πινάκια ἀπὸ δύο τμήματα, πὺν τὸ κάτω εἶχε βαθοῦλωμα ἐν εἵδει πιάτου καὶ τὸ πάνω οὐρανό, ὑψότερα δὲ βίδωναν τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο τόσο καλὰ πὺν δὲν χυνόταν φαγητό, πλὴν γάλακτος. Τὰ καλὰ κλειδοπίνακα πὺν ἐλέγοντο καὶ συγκεκομμένως καὶ κλειδὰ (τὸ κλειδὸ - τὰ κλειδὰ) γινώτανε ἀπὸ χονδρὴ ρίζα ἐρείκης καὶ τὰ δεύτερα ἀπὸ ξεροπλάτανο, εἶδος σφενδαμίου (ὀπτοῦζάτοιμι ἐπιστημονικῶς). Τὰ δὲ τρίτης ποιότητος ἀπὸ καρδιὰ πλατάνου.

Ἄλλο ξύλο δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο, ἐκτὸς σπανίως καρδιὰ καρυδιᾶς, πὺν ἔδινε μὲν καλὰ κλειδοπίνακα, ἀλλὰ δουλειώτανε δύσκολα.

Πάντως τὸ κλειδοπίνακο ἦταν ἰδεῶδες γιὰ τὸ γαλοτύρι καὶ κάθε εἶδους φαγητό, μὲ ἓνα βράσιμο δὲ ἀπολυμαίνονταν εὐκολα καὶ ἀποτελεσματικά.

Γ ι α ο ὐ ρ τ ι

Τὸ πῶς συνηθισμένο εἰς οἰκογενειακὴν χρῆσιν ἀπὸ τὰ γαλακτοκομικὰ προϊόντα στὴν περιοχὴ μας ἦταν τὸ γιαούρτι, διότι τὸ τυρὶ καὶ τὸ βούτυρο σχεδὸν πάντοτε πουλιόντανε γιὰ νὰ πάρουν λεφτά, σπάνια δὲ ἔβλεπε ἡ οἰκογένεια γάλα - τυρὶ καὶ σπανιώτατα βούτυρο.

Τὸ καλύτερο γιαοῦρτι, ὅπως καὶ τυρὶ ἦταν τὸ πρόβειο, ἐνῶ τὸ καλύτερο βούτυρο εἶναι τὸ γίδινο. Ἀπὸ ἀπόψεως ἐποχῆς δὲ τὸ Ἰανουαρίου - Μαρτίου, πάντοτε δὲ τὸ ἀνέρωτο καὶ μὲ ὅλο του τὸ βούτυρο.

Ἐμπειρικὰ τὸ γιαοῦρτι πῆζεται εἰς τὴν θερμοκρασίαν πὺν τὸ γάλα δεχότανε τὸ δάχτυλο. Ἐπειδὴ δὲ ἄλλων τὰ δάχτυλα ἦταν χοντροπετσιασμένα καὶ ἄντεχαν νὰ κρατᾶν καὶ κάρβουνο ἀναμμένο, ἀλλὰ δὲ πῶς εὐαίσθητα, ἡ θερμοκρασία ἐποικίλλε. Ἐμπειρικὰ οἱ περισσότεροι κανόνιζαν μιὰ θερμοκρασία γύρω στοὺς 40—42 βαθμοίς, χωρὶς βέβαια τὴν χρῆσιν θερμομέτρου.

Ἡ μαγιά διὰ τὴν παρασκευὴν γιαουρτιοῦ λέγεται γ ι α ο υ ρ τ ὀ σ π ο ρ ο ς (ὁ), εἴτε εἰς τὸ οὐδέτερον τὸ γιαουρτόσπορο, ἦταν δὲ μιὰ μικρὴ ποσότης γιαουρτιοῦ, ἔστω καὶ μὲ τυρόγαλο, ἀλλὰ πάντα λίγο ξυνισμένο. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ γιαουρτιοῦ ἐξηγοῦτο ἀπὸ τὸν βαθμὸν πῆξεως, τὴν καθαριότητα τῶν δοχείων καὶ τοῦ γάλακτος, τὸ ἀγνὸν τοῦ γάλακτος καὶ τὸ ἀμετακίνητον ἐπὶ δῖωρον καὶ πλέον. Διότι τὸ πηξόμενον πρέπει νὰ μείνῃ κάπου σκεπασμένο καὶ ἀκούνητο ἐπὶ δῖωρον τὸ λιγώτερο, διότι ἄλλοιῶς ἀντὶ γιὰ γιαοῦρτι θᾶχουμε τυρόγαλο.

Μετὰ δύο - τέσσαρες ὥρες, ἀναλόγως μὲ τὴν θερμοκρασίαν τῆς ἡμέρας ἢ τοῦ δωματίου ὅπου ἐγίνετο ἡ πῆξις, τὸ ξεσκεπάζανε καὶ τὸ τοποθετοῦσαν σὲ δροσερὸ μέρος, νὰ παρῇ ἀέρα. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἔσφιγγε πῶς πολὺ, ἔπαιρνε δὲ μιὰ ἐλαφρὰ ξυνίλα πὺν ἔδινε νοστιμιὰ καὶ γεῦσι. Πάντα δὲ τὸ γιαοῦρτι ἔφερνε δροσιὰ καὶ ἔκοβε τὴν δίψαν ἀποτελεσματικά.

Γιὰ τροφή πῶς καλὸ εἶναι τὸ πέραν τῶν 24 ὥρῶν καὶ μέχρι 72 ὥρῶν ἀπὸ τῆς παρασκευῆς του. Ἦτοι τὸ χθεσινὸ καὶ προχθεσινὸ. Μόνον σὲ μωρὰ ἔδιναν τὸ φρέσκο. Ὅσοι ζητᾶνε φρέσκο γιαοῦρτι, δὲν ξέρουν νὰ φᾶνε.

Τὸ γιαοῦρτι, κατὰ τοὺς καλὰς παρασκευαστὰς του, μέχρι τὴν πρώτην Μαρτίου, τρώει ἄλλο τόσο νερό, δηλαδὴ ἂν σὲ δύο κιλὰ γάλα προσθέσετε ἄλλα δύο κιλὰ νερό, γίνονται τέσσαρα κιλὰ γιαοῦρτι, χωρὶς νὰ κόψῃ τυρόγαλο.

Μετὰ τὴν πρώτην Μαρτίου καὶ μέχρι 15—31 Μαΐου, δὲν δέχεται οὔτε δράμι νερό. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἡμερομηνίαν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τροφήν τοῦ ζῶον τὸ πόσο νερὸ μπορεῖ νὰ δεχθῇ, πάντως δέχεται νερό. Ἀλλὰ ἡ περιοχὴ μετὰ τὸν Ἰούνιον δὲν φτιάχνει γιαοῦρτι, διότι σπανίως πετυχαίνει, ἀλλὰ χτυπᾶνε τὸ γάλα γιὰ βούτυρο καὶ πίνουν τὸ ξυνόγαλο.

Όταν νοθεύεται τὸ γιαοῦρτι μὲ νερό, τότε οἱ νοθευτὲς ἐφόσον εἶναι γιαοῦρτάδες, βάζουν μέσα λίγη στύψη.

Ξυνίζει τότε πιὸ πολὺ τὸ γιαοῦρτι αὐτό, ἀλλὰ ἡ ξυνίλα αὐτὴ δὲν εἶναι τόσο εὐχάριστη. Ἐπὶ πλέον δὲ μόλις τὸ κόψης ἀφήνει πολὺ τυρόγαλο, ὅλο τὸ νερὸ γίνεται τυρόγαλο, εἶναι δὲ τοῦτο μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξις τῆς νοθείας.

Β ο ὕ τ υ ρ ο

Τὸ βούτυρο στὰ σπίτια ἄρχιζαν συνήθως νὰ τὸ βγάζουν στὰ τέλη Μαρτίου, ἐφόσον δὲν πηγαίνουν τὸ γάλα στὸ τυροκομεῖο ἢ μπατζιαριὸ κατὰ τὴν τοπικὴν ὁρολογίαν (ἢ καὶ μπάτζιος).

Συνήθως ὅμως βγάζουν βούτυρο μετὰ τὴν λήξιν τῆς λειτουργίας τοῦ τυροκομείου, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν τοῦ χωριοῦ. Πάντως ἀπὸ τὶς 1—10 Ἰουνίου ἔχουν κλείσει τὰ περισσότερα τυροκομεῖα, πλὴν ὀλίγων σὲ θερινὰ λειβάδια καὶ μὲ πελάτες βλάχους ἢ τσελιγκάδες, ἢ χωριάτες μεγαλοκτηνοτρόφους καὶ δὲν ἐπηρεάζουν τὴν λαϊκὴ οἰκονομία.

Τὸ γάλα ποὺ πρόκειται νὰ «β α ρ ε θ ῆ» γιὰ νὰ βγῇ τὸ βούτυρο, δὲν βράζεται ποτέ. Ἀφήνεται νὰ παληώσῃ καὶ νὰ χοντροῖνῃ ἢ κορυφῇ του, νὰ γίνῃ κ ο ρ υ φ ῆ, ἢ κ ο ρ υ φ ῖ γ κ ι (ἢ κορυφή, τὸ κορυφίγκι) καὶ ὅταν γίνῃ, τότε τὸ χτυπᾶνε στὴν βλάντα.

Θεωρεῖται ὅτι ἔ γ ι ν ε, ὅταν φουσκώσῃ ἢ κορυφῇ του καὶ ξυνίσῃ λίγο, ἀλλὰ νὰ μὴν σκάσῃ, οὔτε πολυξυνίσῃ, διότι τότε δὲν βγάζει βούτυρο.

Συνήθως μαζεύεται δύο ἡμερῶν γάλα καὶ κάποτε τριῶν. Ἐφόσον ζέστανε γιὰ καλὰ ὁ καιρὸς, γάλα πλέον τῶν τριῶν ἡμερῶν, εἶναι ἀκατάλληλο γιὰ βούτυρο.

Τὸ γάλα χτυπιέται μέσα σὲ ψηλὰ ξύλινα δοχεῖα ποὺ τὰ λένε β λ ά ν τ ε ς καὶ εἶναι πιὸ στενὰ κάτω καὶ ἀνοιχτὰ ἐπάνω. Γιὰ νὰ τὸ χτυπήσουν χρησιμοποιοῦν ἓνα εἶδος ἐμβόλου ποὺ λέγεται β λ α ν τ ό ξ υ λ ο καὶ ἔχει ψηλὸ χερούλι μὲ ξύλινο πλέγμα κάτω, ποὺ ἀφήνει νὰ περάσῃ λίγο γάλα. Τὸ βλαντόξυλο στὰ χωριά ποὺ συνορεύουν μὲ τὴν Λάγκκα Σοῦλι καὶ στὴν Ντουσκάρα λέγεται καὶ φ ο υ ρ λ έ τ σ ι ο ς (ὁ) ἢ καὶ εἰς τὸ οὐδέτερον, τὸ φουρλέτσιο.

Οἱ βλάντες ποὺ εἶχαν τὸν παλιὸ καιρὸ τὰ τυροκομεῖα — διότι ἀπὸ 40 ἐτῶν δὲν χρησιμοποιοῦνται πλέον — ἐλέγοντο μ π ο ὕ ν τ ε ν ε ς (οἱ) ἢ μία μπούντενα (ἡ).

Βλάντες καὶ μπούντενες κατεσκευάζοντο ἀπὸ εἰδικοὺς ξυλουργοὺς ποὺ ἐλέγοντο μποντάρηδες ἢ μπούτηδες, ἐπειδὴ ἔφτιαχναν καὶ τὶς ξύλινες κάνουλες τῶν νερόμυλων ποὺ ἐλέγοντο μ π ο ὕ τ ε ς ἢ μ π ο ὕ ν τ ε ς. Καὶ ἡ τοποθεσία Μ π ο ὕ ν τ α παρὰ τὸ Κανελάκι, ἀπὸ κάποια παλιὰ μπούντα καὶ ὄχι Πούντα ἀπὸ τὴν περιπνευμονία, ὅπως νομίζουν καὶ ὅπως παρεποιήθη τὸ ὄνομα σὺν τῷ χρόνῳ.

Τὸ χτύπημα τῆς βλάντας ἐγίνετο πάντα πρωτὶ, κατὰ τὶς 5 ἢ ὥρα καὶ μὲ δροσιά, ἐκρατοῦσε δὲ κανονικὰ δυόμιση μὲ τέσσαρες ὥρες, ἀναλόγως μὲ τὴν ταχύτητα τῆς γυναίκας καὶ τὰ ἡμίχρονα ἀναπαύσεως ποὺ ἔκαμνε.

Γίνεται δὲ τὸ πρωτὶ αὐτὴ ἡ ἐργασία, διότι τὸ βούτυρο θέλει δροσιά, 15—20 βαθμοὺς. Μὲ πολὺ κοῦο δὲν βγαίνει βούτυρο, ὅπως καὶ μὲ τὴν ζέστη, διὰ τοῦτο ἀπὸ τὶς 9 τὸ πρω., σταματᾷ ἡ δουλειὰ αὐτή.

Κάθε πρωτὶ τοῦ Ἰουνίου - Ἰουλίου στὰ χωριά μας, ξυπνάει κανεῖς ἀπὸ τὸ ρυθμικὸ καὶ μονότονο βουοῦπ - βουοῦπ — χτύπημα τοῦ γάλακτος — στὴν βλάντα. Συνήθως χτυπᾶνε γυναῖκες καὶ σπανίως ἄνδρες, διότι αὐτοὶ πηγαίνουν σὲ ἐξωσι-

τικές εργασίες. Τὸ χτύπημα γίνεται ἐκ τῶν πάνω πρὸς τὰ κάτω κατὰ ἰσόχρονα διαστήματα ἀνὰ 1.000 σκοπιές, δηλαδή χτυπήματα μὲ σκόπι (ξύλο - ραβδί). Στὶς 1.000 σταματοῦν νὰ ἡρεμήσῃ τὸ γάλα καὶ νὰ ξεκουρασθῇ καὶ ὁ ἐργαζόμενος ἢ ἐργαζομένη. Ἡ διακοπὴ αὕτῃ κρατᾷ ἕνα τέταρτο περίπου. Μπορεῖ ὅμως ἡ γυναῖκα νὰ κἀνῃ καὶ κάποια ἄλλῃ δουλειὰ στὸ ἡμίχρονο αὐτό, ὅποτε τὸ παρατείνει πρὸς ζημίαν τῆς παραγωγῆς.

Μετὰ ρίχνει λίγο κρὺο νερὸ γιὰ νὰ κρυώσῃ τὸ γάλα καὶ ξαναρχίζει. Ἄλλες 1.000 σκοπιές καὶ ἡμίχρονο, τρίτῃ χιλιάς καὶ ἡμίχρονο, μετὰ τετάρτῃ χιλιάς καὶ τέλος. Πάντα στὸ ἀναμεταξύ χύνουν λίγο κρὺο νερό.

Εἰς τὴν τέταρτῃ χιλιάδα, τὰ τελευταῖα πεντακόσια χτυπήματα γίνονται ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ μαζευτῇ τὸ βούτυρο στὴν κορυφὴ καὶ νὰ τὸ μαζεύσουν μὲ τὴν παλάμη.

Πολλὲς γυναῖκες βαρυνοῦνται καὶ χτυπᾶνε 2.500 σκοπιές ἀντὶ 4.000, εἴτε ἂν κάποιοι τὶς παρακολυθεῖ καὶ ἐπιμένει γιὰ 4.000 χτυπήματα, τότε ἀντὶ χίλια κάνουν 700 μὲ 800 καὶ ἡμίχρονο, κανεὶς δὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κάθεται νὰ τοὺς μετράει τὰ χτυπήματα. Πάντως τὸ κανονικὸ κατὰ τὸν ἄγραφον νόμον εἶναι 4.000 χτυπήματα, 3.500 πρὸς τὰ κάτω καὶ τὰ τελευταῖα 500 πρὸς τὰ πάνω.

Πολλὲς γυναῖκες, εἴτε γιὰ νὰ εἰκολυνθοῦν στὸ μάζευμα τοῦ βουτύρου, εἴτε γιὰ νοθεῖα, ρίχνουν στὸ τέλος λίγο καλαμποκάλευρο στὴν κορυφὴ τοῦ γάλακτος καὶ τοῦτο μαζεύει γύρω του τὰ βολάκια τοῦ βουτύρου. Παλαιότερα πολλὰ πωλούμενα ἄλυστα καὶ ἀνάλατα ἢ καὶ ἀπλῶς ὠλατισμένα βούτυρα, εἶχαν ἕνα 15--20 τοῖς ἑκατὸν καλαμποκάλευρο. Τώρα αὕτῃ ἡ νοθεῖα ἀνήκει στὸ παρελθόν, ἡ δὲ νοθεῖα σήμε-
ρα γίνεται ἐπιστημονικώτερη. Σὰν τὸν ληστήν ποὺ ἤθελε νὰ μάθῃ γράμματα τὸ παιδί του νὰ μὴν γίνῃ σὰν κι' αὐτὸν καὶ τὸ γραμματιζούμενον παιδί του ἔγινε πλαστογράφος.

Τὸ βούτυρο ποὺ ἔβγαине τὸ ἔσφιγγαν γιὰ νὰ χάσῃ τὸ νερὸ καὶ τὸ ἔβαζαν σὲ δοχεῖα, εἴτε βαθουλὰ χάλκινα πιότα, (τὰ ζάνια) καὶ τὸ σκέπαζαν μὲ καλοπλυμένα φύλλα σκαμνιάς.

Ἐὰν δὲν τὸ ἔλυναν σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, γιὰ νὰ μὴν χαλάῃ, νὰ μὴν ταγκίzzῃ, τὸ σκέπαζαν μὲ λεπτὸ στρώμα ἁλάτι ποὺ τὸ ἀπορροφοῦσε σιγά - σιγά. Ἀλλὰ ὁ μόνος σίγουρος τρόπος γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἦταν καὶ εἶναι τὸ λυώσιμο.

Ὅταν ἔλυνε τὸ βούτυρο, ἔμεναν στὸ τέλος ἰζήματα τὰ ὁποῖα λέγονταν τ ἁ ρ - τ ἡ (ἡ ντάρτη) καὶ ἔπαιρνες καθαρὸ βούτυρο 66 τοῖς ἑκατόν. Ἄν τὸ πρόσσεχες (στὴν κατασκευὴ) ἔβγαине καὶ 70 τοῖς ἑκατόν, ἢ ἑπτὰ στὰ δέκα ὅπως λένε, ἅμα πῆγαине 60 τοῖς ἑκατόν τότε εἶχε μέσα πολὺ νερὸ καὶ ξένες οὐσίες, ἦσαν καθ' ὅσον-
δήποτε τρόπον κακοπαρασκευασμένο ἢ νοθευμένο (συνήθως νοθευμένο, ἢ κακὴ παρασκευὴ ἦτο ἡθελημένη). Καὶ ὅμως πολλὰ βούτυρα ἔβγαινων στὴ μέση ἀκριβῶς κατὰ τὸ λυώσιμο.

Τὸ ἄλυστο βούτυρο κανονικῶς χρησιμοποιεῖται γιὰ ἐπάλειψιν τῆς φέτας τοῦ ψωμοῦ καὶ γιὰ αὐγά.

Καὶ γιὰ τὸ πρῶτο ἦταν σπάνιο καὶ μόνον σὲ ἀρχοντόπουλα καὶ γιὰ τοῦτο βγῆκε ἡ παροιμία: «Αὐτὸν τὸν ἔχει ἡ μάνα του μεγαλωμένον μὲ ψωμί καὶ βούτυρο». Μὴ σᾶς φανῇ δὲ περίεργον τὸ ὅτι πολλοὶ μεγάλωσαν, χωρὶς νὰ φᾶνε οὔτε μιὰ φορὰ βουτυρωμένο ψωμί.

Τὸ αὐγὸ μὲ ἄλυστο βούτυρο γίνεται ὥς ἐξῆς: Ρίχνεις τὸ ἄλυστο βούτυρο σὲ τηγάνι μὲ δυνατὴ φωτιά καὶ ἀμέσως τὰ χτυπημένα αὐγά, χωρὶς νὰ περιμένῃς νὰ κἀνῃ τὸ βούτυρο, γιὰτὶ τὰ αὐγά τότε θάχουν ὅλο μαυράδια ἀπὸ τὴν καμένη ντάρτη,

γίνονται μαῦρα. Ἐνῶ ἔτσι, τὰ βγάξεις καὶ ἀμέσως, καὶ γίνονται ἐξαιρετικά νόστιμα.

Τὸ «βούτυρο τῆς μηχανῆς», ἔχαιρε καὶ χαίρει καλυτέρας ὑπολήψεως, βγαίνει δὲ «ὀχτῶ στὰ δέκα», δηλαδή δέκα ὀκτάδες ἄλωτο, ὅταν λυωθοῦν δίνουν ὀκτῶ ὀκτάδες λυωμένο. Τὸ ἄλωτο βούτυρο γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ στὴν μαγειρική, πλὴν τῶν αὐγῶν καὶ κάποτε τοῦ τηγανίσματος φ ρ έ σ κ ο υ μ ό ν ο ν τ υ ρ ι ο ὺ, ἐλυώνετο καὶ ἐκαίγετο καλὰ στὸ τηγάνι ἢ τὴν τέτζερη.

Τὸ γάλα ποὺ ἔμενε στὴν βλάντα μετὰ τὸ χτύπημα τοῦ βουτύρου, μετὰ τὴν ἐξαγωγήν του δηλαδή, λέγεται ν τ á λ α (ἢ) καὶ ἂν εἶναι ξυνὸ ἀποτελεῖ τὸ ξ υ ν ό γ α λ ο, ποὺ εἶναι τὸ καλότερο δροσιστικό, ἀνώτερον τῶν παγωτῶν, διότι κόβει ὄντως τὴν δίψαν, ἀντιθέτως πρὸς τὰ παγωτὰ τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν πρόσκαιρη δροσιά σου φέρνουν μεγαλύτερη δίψα. Ἄν εἶναι γλυκῷ, τότε συνήθως πηγεται τυρί. τ ό β α ρ ε μ έ ν ο τυρί, δηλαδή τὸ ἀποβουτυρωμένο, εἴτε τρώγεται τρῖψα.

Τ ρ ί ψ α (ἢ) λέγεται τὸ γάλα μὲ τριμμένο ψωμὶ μέσα, ὡς τρῖψα δὲ τρώγεται ἐνίοτε καὶ τὸ ξυνόγαλο.

Ἡ ντάλα πολλὰς φορὲς γίνεται γκίζα.

Ἡ βλάντα πλένεται μὲ ζεματιστὸ νερό, ἀλλὰ συνήθως τὸ πλύσιμο δὲν γίνεται τέλειο. Διὰ τοῦτο τὴν σφουγγίζουσιν πρῶτα μὲ ἓνα χόρτο μὲ μακρὰ καὶ πλατεῖα σύνθετα φύλλα τὸ βλαντοχόρτι, ποὺ τὴν κάνει λαμπρὴ καὶ μετὰ τὴν ξεπλένουν μὲ ζεστὸ νερό, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὶς στρατιωτικὰς καθαβάνες. τὸ μόνον ποὺ τὶς καθαρίζει τέλεια εἶναι μιὰ φούντα φύλλα ἀσφάκας.

Μ υ τ ζ ή θ ρ α καὶ Γ κ ί ζ α

Ὁ πολὺς κόσμος συγχέει τὴν γκίζα μὲ τὴν μυτζήθρα, καὶ τὰ δύο εἶναι ἅπαχα τυριά, ὑποπροϊόντα τῆς στάνης, παραγόμενα μετὰ τὴν λήψιν τοῦ τυροῦ ἢ τοῦ βουτύρου.

Ἡ μυτζήθρα παρασκευάζεται μόνον εἰς τὰ τυροκομεῖα καὶ ἀπὸ τὸ τυρόγαλο ποὺ μένει μετὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ τυριοῦ καὶ χωρὶς ἀπ' αὐτὸ τὸ τυρόγαλο νὰ βγάλουν τὸ βούτυρο. Ἐχει δηλαδή μέσα της κάμποσο, ἔστω λίγο, βούτυρο.

Ἀντιθέτως, ἡ γκίζα γίνεται μόνον ἀπὸ ἀποβουτυρωμένο γάλα, εἴτε τοῦ τυροκομείου, εἴτε τῆς βλάντας. Ἡ γκίζα τοῦ τυροκομείου εἶναι πιὸ ἅπαχη, διότι ἡ ἀποβουτύρωσις γίνεται τελεία. Τόσο ἀποβουτυρωμένο τυρὶ εἶναι, ποὺ ἡ λαϊκὴ παροιμία λέει: «Τρῶς τὸ Μεγалоπαράσκειο καὶ μορεῖς νὰ μεταλάβῃς». Ἐνῶ στὴν βλάντα ποτὲ δὲν γίνεται τελεία ἡ ἀποβουτύρωσις, ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ τεμπέλης ἢ τεμπέλω, δίνει λιγώτερα χτυπήματα, βγάξει λιγώτερο βούτυρο καὶ μέρος του μένει στὴν ντάλα.

Καὶ ἀφοῦ περὶ βουτύρου ὁ λόγος, στὸ σημεῖον αὐτὸ προσθέτομεν αὐτὸ ποὺ παραλείψαμεν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, ὅτι βούτυρο κανονικὰ βγαίνει μιὰ ὀκτὰ στίς δέκα (τώρα κιλὰ) καὶ καλυτέρα ποιότητος εἶναι τὸ γίδινο, ἢ τράγιο, ὅπως λέγεται συνήθως, κακῶς βέβαια, διότι ὁ τράγος δὲν δίνει γάλα.

Ἡ γκίζα καὶ ἡ μυτζήθρα βγαίνουν διὰ βρασμοῦ, εἰς δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ καζανιοῦ, εἴτε τῆς τέτζερης μαζεῖται τὸ τυρὶ αὐτό. Γιὰ νὰ κάνουν πιὸ νόστιμη καὶ καλοφάγωτη τὴν γκίζα, ρίχνουν μέσα λίγο βρασμένο γάλα καὶ ἅλατι. Ἡ γκίζα τραβάει τὶς θρεπτικὰς οὐσίες, ἐνῶ τὸ νερὸ ἀποβάλλεται σιγὰ σιγὰ διὰ τῆς ἐξατμίσεως.

Τὸ τυρόγαλο ποὺ μένει ἀπὸ τὴν παρασκευὴν τῆς μυτζήθρας ἢ τῆς γκίζας, δίνεται ὡς τροφή στὰ σκυλιὰ, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «τρῶγονται σὰν τὰ σκυλιὰ στὴν κορύτα», διότι γίνεται σκυλοκαυγᾶς, ποιὸ θὰ πρωτορουφήξῃ. Ἐπίσης δίνεται στὰ γουρουνία καὶ τὶς κόττες, ἀφοῦ γεμίσωμε τὶς ξύλινες κορύτες.

Συνεχίζεται

Φ Ι Λ Ο Λ Ο Γ Ι Α

Δρ. ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΑΝΘΕΜΙΔΗ

Γεν. Γραμματέως

Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Ο ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

Κατ' ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τὰ πάντα εἰς τὸ σὺμπαν ὑπάγονται εἰς τὴν ἰδικὴν των νομοτελειακὴν μορφήν πάντοτε βεβαίως ἐν ἁρμονίᾳ μὲ ὁλόκληρον τὸ σύνολον τῶν συστημάτων τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς μικροκόσμου καὶ μακροκόσμου.

Δὲν θ' ἀπετέλει ἀσφαλῶς ἐξαίρεσιν ἡ συγγραφικὴ, ἡ ὁποία, ὡς ἐν σιάδιον κατακτῆσεως τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος ἔχει ἰδικούς της κανόνας καὶ ἀποτελεῖ ὁλόκληρον κλάδον τῆς Ἐπιστήμης.

Ἀκριβῶς τοὺς κανόνας αὐτοὺς καλοῦνται ν' ἀκολουθήσουν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν στρατιὰν τῶν παιδευμένων ἀνθρώπων, εἴτε αὐτοὶ κατέχουν τὴν κορυφήν εἰς τὴν πυραμίδα, εἴτε εὐρίσκονται εἰς τὴν βάση διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν οἰκειοποίησιν τοῦ προαναφερθέντος τίτλου.

Βεβαίως, ἡ σύνταξις μιᾶς ἐπιστημονικῆς πραγματείας εἰς ὑποτυπώδη μορφήν ἐμφανίζεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ διατυπώσῃ τὰς σκέψεις του δι' ἐπιγραφῶν καὶ κειμένων εἴτε εἰς λίθους, εἴτε εἰς μαρμαρίνας πλάκας, εἴτε εἰς παπύρους, μεμβράνας κ.λ.π. Ἀκόμῃ ἀπὸ τὸ ἔπος «Ἔργα καὶ ἡμέραι» τοῦ Ἡσιόδου ἕως τὸν Θουκυδίδην καὶ τοὺς μεγάλους κλασσικούς, ἀκολουθεῖται μία ἔστω ἄλλοῦ ἐλλειπῆς καὶ ἄλλοῦ πλήρης ἐπιστημονικὴ μέθοδος συγγραφῆς, ἄλλοτε περισσότερο καὶ ἄλλοτε ὀλιγώτερον αὐστηρά. Εἰς τὸν τομέα μάλιστα τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπροχώρησαν ἀκόμῃ περισσότερο. Ἴδου τί μᾶς παραδίδει ὁ Ἰσοκράτης: «Ἄν ἐν κεφαλαίοις τὴν δύναμιν ὅλου τοῦ πράγματος καλῶς περιλάβωμεν, ἐνταῦθ' ἀποβλέποντες ἄμεινον καὶ περὶ τῶν μερῶν ἐροῦμεν».

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τονίζεται ὅτι παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ συγγραφικὴ καὶ ἡ μεθοδολογία αὐτῆς ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, οὐδέποτε ἐξελίχθησαν εἰς τὸν τόπον προελεύσεώς των, εἰς αὐτοτελῆ ἐπιστημονικὸν κλάδον, ἐνῶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν κύριον μέλημα τῶν σπουδαστῶν τῶν πρώτων ἐτῶν εἶναι ἡ ἐξοικείωσις τούτων μὲ τὴν ἐρευνητικὴν καὶ συγγραφικὴν μέθοδον.

Πολλοὶ εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι οἱ ὀρισμοὶ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς παρουσιάσεως μιᾶς συγγραφικῆς μελέτης. Ἀναμφιβόλως ὁ ἐπικρατέστερος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ διαπιστώσωμεν τὴν ἱκανότητα κάθε συγγραφέως δι' ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν, ὁπότε εὐθὺς ἀμέσως γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, τί εἶναι ἐπιστημονικὴ ἐργασία; Ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου καὶ πάλιν αἱ ἀπαντήσεις εἶναι τουλάχιστον περισσότεραι τῆς μιᾶς. Ἡ ἐπικρατεστέρα ἂποψις ὅμως συνοψίζεται εἰς τὸ ὅτι: Ἐπιστημονικὴ ἐργασία εἶναι κάθε ἀνθρωπίνη γνῶσις, ἡ ὁποία ἐκφράζεται διὰ τῆς σκέψεως τοῦ ἐρευνητοῦ καὶ ἡ ὁποία συντείνει εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς πραγματικῆς εἰκόνης τοῦ κόσμου. Πῶς ἐπιτελεῖται τώρα ἡ πραγμάτωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ προαναφερθέντος ὀρι-

σμοῦ; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλῇ καὶ μάλιστα πολὺ ἀπλῇ: Διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐκπονήσεως μὲ αὐστηράν ἐπιστημονικὴν μέθοδον μιᾶς διδακτορικῆς διατριβῆς, καθὼς καὶ οἵασδήποτε ἄλλης πρωτοτύπου ἐπιστημονικῆς ἐργασίας.

Ἀκριβῶς τὰ τοῦ θεσμοῦ ἀπονομῆς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἔννομα ἀποτελέσματα, εἰς μίαν περίοδον βάρους 8 περίπου αἰώνων, θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενον τοῦ θέματός μας.

Εἰς ὁλόκληρον τὸν σύγχρονον κόσμον ἐπεκράτησεν ἤδη ἡ ἄποψις ὅτι *dis-sertatio inauguralis*, δηλ. ὁ θεσμὸς τῆς κατὰ πανηγυρικὸν τρόπον ἀπονομῆς τῶν διδακτορικῶν τίτλων καὶ δὴ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ὁρολογίαν τὸ *jus promouendi*, κυριαρχεῖ ὡς ἀναπόσπαστον τμήμα τῆς δημιουργικῆς ζωῆς καὶ δραστηριότητος τοῦ πνεύματος εἰς τοὺς τόπους καλλιιεργείας καὶ προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης. Ἰδίως δὲ εἰς τοὺς χώρους τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων. Μάλιστα τόσον ἰσχυρὰ εἶναι ἡ θέσις τοῦ διδακτορικοῦ τοῦ ἐν λόγῳ τίτλου, ὥστε νὰ ἀποτελῇ ὅρον ἀπαράβατον «*conditio si qua non*» διὰ νὰ εἰσέλθῃ κανεὶς εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων.

Πῶς ὅμως ἔφθασε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας καὶ ἐπεβλήθη εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ἀνωτάτων Ἰδρυμάτων ὁ θεσμὸς οὗτος, θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

Ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ διὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐν λόγῳ θεσμοῦ εὐρίσκεται κάπου εἰς τὴν στροφὴν τοῦ 12ου αἰῶνος μ.Χ. Εἶναι προῖον καὶ καρπὸς τῆς σκέψεως τῶν Πανεπιστημίων τῆς Δύσεως καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ ἐν λόγῳ θεσμὸς εἶναι ἀνύπαρκτος εἰς τὰ Ἀνώτατα Ἰδρύματα τῆς Ἀρχαιότητος, ὡς λ.χ. τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, τῆς μετέπειτα λεγομένης Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, περιέκλειε τὰ κλασσικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐνὸς συγχρόνου Πανεπιστημίου, τῶν Σχολῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς καὶ εἰς τὰ παρόμοια Ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς παράδειξις εἰς ἡμᾶς ὁ Γάλλος συγγραφεὺς Luis Brehier, εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Ὁ Πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου» ἀπενέμετο ὁ τίτλος «Φιλόσοφος» κατόπιν ὑπόβολῆς ὑπὸ τοῦ ὑποψηφίου ἐνὸς γραπτοῦ δοκιμίου. Θὰ ἦτο ἀσφαλῶς λίαν τολμηρὸν, ἐὰν ὑπεστηρίζετο ὅτι τοῦτο ἐσήμαινε ἀπονομὴν τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος ὑπὸ τὴν μορφήν καθ' ἣν ἀνεπτύχθη ἀργότερον εἰς τὴν Δύσιν. Θὰ ἦτο ὅμως λίαν εὐλογον, ἐὰν παρομοιάζετο κάπως ὁ τίτλος «Φιλόσοφος» μὲ τὸν ἀντίστοιχον τίτλον τοῦ συγχρόνου Δρος τῆς Φιλοσοφίας. Συνεπῶς καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἀνωτέρω συλλογισμόν, ἡ ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τοῦ «νομοφύλακος» εἰς τὸ αὐτὸ Πανεπιστήμιον, θὰ ἐσήμαινε τὸν κάτοχον τοῦ τίτλου τοῦ «διδάκτορος τοῦ δικαίου».

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς λοιπὸν τίτλος τοῦ διδάκτορος, ὅπως παρεδόθη εἰς ἡμᾶς, ἐνεφανίσθη ἀναμφιβόλως τὸ πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, ἥτοι: πρῶτον τῆς *licentia docendi* (δηλ. ἀδείας πρὸς διδασκαλίαν) καὶ δεύτερον τῆς *inceptio* (δηλ. εἰσόδου εἰς τὸ διδακτικὸν σῶμα).

Ἐδῶ διευκρινίζεται ὅτι οἱ χρησιμοπονηθέντες λατινικοὶ ὅροι καθὺς καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ χρησιμοποιοῦν κατωτέρω ἀποτελοῦν ἐκφράσεις αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ἐποχὴν σοβαρᾶς μεταρρυθμιστικῆς ἀνακατατάξεως τῶν Πανεπιστημίων τῆς Δύσεως.

Ἐξ ἀπόψεως δικαιοῦς ἐξελίξεως ἢ κατ' ἄλλην ἔκφρασιν ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ Πανεπιστημιακοῦ δικαίου, τρία εἶναι τὰ στάδια διαμορφώσεως τῶν Πανεπιστημίων τῆς Δύσεως, τὰ στάδια δὲ αὐτὰ ἀκολουθεῖ καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ θεσμοῦ ἀπονομῆς τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος.

Τὸ πρῶτον στάδιον ἀνήκει εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 800 μ.Χ. ἕως τοῦ 1150 μ.Χ. Τὸ δεύτερον στάδιον ἄρχεται ἀπὸ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 12ου αἰῶνος, ἐνῶ τὸ τρίτον στάδιον περιλαμβάνει τὸν 13ον αἰῶνα καὶ τὸ ἡμῖσι τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὸ σύγχρονον ἀνὰ τὸν κόσμον Πανεπιστημιακὸν δίκαιον ἔχει τὰς ρίζας του, τὴν δομὴν ὡς καὶ τὴν διάρθρωσίν του σχεδὸν ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀρχῶν αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν κατὰ τὰ προαναφερθέντα τρία στάδια.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ ἦτο ἐπιβεβλημένον νὰ τονιοθῇ ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τῶν «Ἀνωτάτων Ἰδρυμάτων» τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ δικαίου τῶν Ἀνωτάτων Ἰδρυμάτων τῆς Δύσεως, ὑπῆρξεν ἀναμφίβολος καὶ τῷ ὄντι σημαντικὴ, ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο εἶναι ἀνεξάρτητον πρὸς τὴν σημερινὴν πραγματείαν μας.

Ὡς ἀνωτέρω ἐτονίσθη, χρονικῶς τὴν ἐμφάνισιν καὶ κατάκτησιν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος τοποθετοῦμεν εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 12ου αἰῶνος, ὅτε διεμορφώθη πλέον ὀριστικῶς εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Βολωνίας καὶ τῶν Παρισίων. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ κάτοχος τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος εἶχε μίαν διπολικὴν ἢ ἀλλέως πῶς διττὴν ἐξουσιοδότησιν, ἥτοι τὴν «*licentia docendi*» δηλ. τῆς ἀδείας τοῦ διδάσκειν ἢ ὁποῖα παρείχετο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς (λέγε Παπικῆς) ἐξουσίας καὶ τῆς «*inceptio*» δηλ. τῆς ἀποδοχῆς τοῦ κατέχοντος τὴν «*licentia docendi*» ἐκ μέρους τοῦ «*consistorium universitatis*» δηλ. ἐνδὸς εἵδους συγχρόνου καθηγητικοῦ συλλόγου. Τοῦτο δὲ ἐσήμαινε τὴν ἄνευ ἐνδιαμέσου τινὸς σταθμοῦ εἴσοδον τοῦ διδάκτορος εἰς τὸ διδακτικὸν ὄργανον.

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα ἐπὶ τοῦ θέματος εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα, καθ' ὅσον ἀποδεικνύει ὅτι τόσο τὸ Παρισινὸν σχῆμα, ὅσον καὶ τὸ τῆς Βολωνίας, δὲν εἶχον ὁμοιόμορφον ἐξέλιξιν εἰς τοὺς χώρους, ὅπου τελικῶς ἐπεκράτησαν.

Εἰς τὴν Βολωνίαν αἱ ἐξετάσεις ὅπως καὶ εἰς Παρισίους, διεκρίνοντο εἰς δύο στάδια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, ἥτοι ἡ «*licentia*» δηλ. ὅπως θὰ ἐλέγγωμεν σήμερον ἡ ἄδεια ἢ τὸ πρῶτον δίπλωμα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπρόκειτο διὰ τὴν «*licentia doctorandi*» ἥτοι χορήγησιν ἀδείας πρὸς διδασκαλίαν, διδομένης εἰς τὸν διδάκτορα, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει τὸ δεύτερον στάδιον, ἥτοι μία δοκιμασία, καθ' ἣν ὁ ὑποψήφιος κατέκτα πλέον τὴν «*licentia docendi*». Ἀρα ὁ διαχωρισμὸς μεταξὺ τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος καὶ τῆς δυνατότητος τοῦ διδάσκειν, ἢ ἄλλως τῆς ἀπονομῆς τῆς «*venia lecenti*», ἥτοι τῆς ἐξουσίας ἢ ἀδείας πρὸς διδασκαλίαν, ἦτο διακριτικῶς ἐμφανὴς εἰς τὴν Βολωνίαν.

Εἰς τὴν Γερμανίαν σύντομα μετεφυτεύθησαν οἱ ἐν λόγῳ θεσμοί. Τόσον ὅμως τὸ Παρισινὸν σχῆμα, ὅσον καὶ τὸ τῆς Βολωνίας ὑπέστησαν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν τὴν βαθεῖαν ἐπίδρασιν τῆς Γερμανικῆς πολιτιστικῆς ἐπιρροῆς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξελίχθησαν εἰς ἴδιον δίκαιον, μὲ χαρακτῆρα καὶ μορφήν καθαρὰ γερμανικόν.

Γερμανοὶ ἀκαδημαϊκοὶ διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὸ Παρίσι τὸ 1381, καθὼς καὶ οἱ μετανάσται ἀπὸ τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον τῆς Πράγας, ἔδωκαν τὴν ὥθησιν διὰ μίαν ταχεῖαν συγκρότησιν Πανεπιστημιακῶν μονάδων εἰς τὴν Γερμανίαν. Κυρίως ὅμως τὸ ἔναυσμα ἐδόθη ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς ἰδρύσεως Πανεπιστημίου εἰς τὴν Πράγαν. Ἴσως ἡ ἴδρυσις τῶν Πανεπιστημίων εἰς τὴν Γερμανίαν νὰ εἶχεν ἀναβληθῇ ἐπὶ ἑκατονταετίαν καὶ πλέον, ἐὰν δὲν παρουσιαζέτο τὸ ζῶηρον ἐνδιαφέρον δι' ἴδρυσιν Πανεπιστημίων ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ IV (1347—78) καὶ αἱ γενναῖαι ὑλικά καὶ ἠθικά

ἐπιχορηγήσεις του. Εἰς αὐτὸν καὶ τὸ στενὸν περιβάλλον του ἀποδίδεται καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πράγας τὸ ἔτος 1348. Ὁ ἴδιος ἀνετράφη εἰς τὴν Γαλλίαν ὅπου ἐμυήθη εἰς τὰ νάματα τοῦ Οὐμανισμοῦ τῆς Ἰταλίας.

Μία βραχεῖα ἱστορικὴ ἐπισκόπησις παρουσιάζει εἰς μικρὸν χρονικὸν διάστημα τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸν ὀρίζοντα τοῦ Γερμανικοῦ Πανεπιστημιακοῦ Δικαίου ὁλοκλήρου δέσεως Πανεπιστημίων, τὰ ὁποῖα ἀνεπτύχθησαν μετὰ λίαν ταχὺν ρυθμὸν καὶ ἀφετηρίαν βέβαια τὸ Παρίσι.

Οὕτω: Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πράγας ἰδρύθη τὸ ἔτος 1348. τῆς Βιέννης τὸ ἔτος 1348, τῆς Αἰδελβέργης τὸ 1385, τῆς Κολωνίας τὸ 1388, τῆς Ἐρφούρτης τὸ 1392, τῆς Λειψίας τὸ 1409, τοῦ Φράϊμπουργκ τὸ 1455—56, τῆς Ἰνγκολσταίνης τὸ 1453—62, τῆς Τυβίγγης τὸ 1477, τῆς Βυτεμβέργης τὸ 1502 καὶ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Φραγκφούρτης ἐπὶ τοῦ Ὁδερ ἰδρύθη τὸ ἔτος 1507.

Τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο τὸ δίκαιον τῆς Παρισινῆς καὶ Βολωνικῆς διδακτορικῆς δοκιμασίας, δεικνύει καὶ τὸ καταστατικὸν τῶν Θεολόγων τοῦ Tübingen τοῦ ἔτους 1480, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀναφέρονται χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς: «Do tibi licentiam incipiendi in theologia et magisterium sive doctoratum capiendi». Ἦτοι: «Παραχωρῶ εἰς σὲ τὴν ἄδειαν νὰ κάμῃς ἔναρξιν σπουδῶν εἰς τὴν Θεολογίαν» ἢ κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν «βεβαιῶ τὴν ἱκανότητά του». Δηλ. ἡ βεβαίωσις περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ὑποψηφίου ἐκρίνετο ὡς λίαν ἀπαραίτητος.

Ὁ Ἰταλικὸς τίτλος τοῦ διδάκτορος ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα καὶ ἐφ' ἑξῆς ἀκολουθεῖ διάφορον ὁδόν. Δὲν παρέχει πλέον δυνατότητα διὰ τὴν ἀπ' εὐθείας εἴσοδον τοῦ κατόχου αὐτοῦ εἰς τὸ διδασκαλικὸν σῶμα. Παρέχει μόνον μίαν προνομιακὴν θέσιν. Ἰδίως δὲ διὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, ἡ ἀπονομή τοῦ διδακτορικοῦ τίτλου παρέχει εἰς τὸν κάτοχον αὐτοῦ τὸ δικαίωμα τῆς ἀποκτήσεως τῆς ὑψηλοῦς μιᾶς ἰδιαίτερας τάξεως, τῆς λεγομένης «miles legum», δηλ. τοῦ θεράποντος ἢ τοῦ ὑπηρετοῦ τῶν Νόμων.

Εἰς ἕτερος θεσμὸς δικαίου παρεμφερὲς πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, ἦτο καὶ ὁ ἐπονομαζόμενος «jus ubique docendi», δηλ. τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν ὅπου-δήποτε, τὸ ὁποῖον ὁ πάπας Νικόλαος IV ἐπεδοκίμασε καὶ ἐπέβαλε τόσοι διὰ τὴν Βολωνίαν, ὅσον καὶ διὰ τοὺς Παρισίους. Τὸ 1233 εἰς τὴν Τουλούζην τῆς Γαλλίας ὁ Πάπας, ἀσκῶν κυριαρχικῶς τὰ δικαιώματά του ἀπένειμε τὸ «jus ubique docendi». Ὡς γνωστόν, τότε ἡσκεῖτο ἐκ μέρους τοῦ κλήρου αὐστηρὸς ἔλεγχος ἐπὶ τῶν Πανεπιστημιακῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἄλλωστε ἀπέρρεον ἀπὸ τὰ Κέντρα τῶν μοναστηριακῶν Σχολῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξελίχθη ἐν συνεχείᾳ εἰς σταθερὰν προνομίαν τῶν Παπῶν καὶ ἀργότερον διετηρήθη καὶ υἱοθετήθη ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας, οἱ ὁποῖοι κυρίως εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπέσπασαν καὶ κατεῖχον σταθερῶς τὴν προνομίαν αὐτὴν τῶν Παπῶν.

Τὸ δίκαιον τῶν Πανεπιστημίων εἰς τὰς Χώρας Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐτονίσθη, ἠκολούθησε διάφορον κατεύθυνσιν. Ἐνῷ λοιπὸν εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ Πανεπιστήμια ὑφίστανται τὸν αὐστηρὸν ἔλεγχον τῶν κληρικῶν ἀσκούμενον διὰ τῆς Παπικῆς ἐξουσίας, εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ ἐπιρροή τοῦ κλήρου ἦτο σχεδὸν ἀνύπαρκτος, ἢ τουλάχιστον δὲν ὑπερέβαινε ἐξ ἐπόψεως ἀρμοδιοτήτων τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Διὰ τὰ ἀντιληφθῶμεν τὸν διαχωρισμὸν τῆς θεμελιώδους αὐτῆς διαφορᾶς, ἀρκεῖ νὰ τονισθῇ ὅτι φαινόμενον πραγματικῶς ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ Καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμια τῶν Παρισίων καὶ Βολωνίας σύμπηξις τοῦ λεγομένου «universitas magistrorum et scholarium» ἢ «studentium».

Μὴ λησμονῶμεν ὅτι παρόμοιαι ἐνώσεις ὑπῆρξαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Θίασοι». Οἱ Θίασοι ἦσαν κατὰ κάποιον τρόπον Νομικὰ Πρὸσωπα Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, τὰ δὲ μέλη των ἀπετελοῦντο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ διδάσκοντας καὶ διδασκόμενους. Τὸ «universitas magistrorum et scholarium» ἢ «studentium», ἦτο ἓν εἶδος ἀδελφότητος ἢ συντροφίας ἢ κατὰ τὴν σύγχρονον ἔκφρασιν ἐνότης «Ἀκαδημαϊκῆς Διοικήσεως» καὶ δὴ ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων καὶ φοιτητῶν. Οὕτω διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι συνεκρότησαν τὴν λεγομένην περίπου σήμερον «αὐτοδιοίκησιν τοῦ Πανεπιστημίου», ἡ ὁποία διαιωνίσθη μὲ παραλλαγὰς καὶ βαθείας ἀλλοιώσεις μέχρι τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ καὶ μόνον τὰ Πανεπιστήμια ἀντέστησαν καὶ ἐπεβίωσαν ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τόσο τοῦ Αὐτοκράτορος, ἄλλο τόσο καὶ τῶν Παπῶν, οἱ ὅποιοι ἐνίοτε διὰ τῆς ἀπονομῆς διαφορῶν προνομίων πρὸς προσεταιρισμὸν τῶν δυνάμεων τοῦ Πνεύματος τῆς Ἐποχῆς, συνέβαλον ἐνσυνειδήτως ἢ ἄλλοτε παρὰ τὴν θέλησίν των εἰς τὴν πρόοδον γενικῶς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀναμφιβόλως τὰς παραχωρήσεις ἐναντι τῶν Πανεπιστημίων ἔκαμαν τόσο ἡ Παπικὴ, ἄλλο τόσο καὶ ἡ Πολιτικὴ ἐξουσία κεχωρισμένως ὁ καθεὶς διὰ τὰ ἰδικὰ του συμφέροντα.

Ἡ αὐτοδιοίκησις ὅμως αὕτη τῶν Πανεπιστημίων ἠπειλήθη κατὰ καιροῦς, τόσο ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Παπῶν. Μάλιστα ὁ Πάπας Honorius ἐξώθησε τὸ ἔτος 1217 τοὺς φοιτηταὺς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βολωνίας εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν, χωρὶς νὰ διαλύσουν τὴν περίφημον «societas», δηλ. τὴν ἀδελφότητά των ἢ ἐὰν θέλετε τὴν ἔνωσίν των. Ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν αὐτὴν τοῦ Πάπα καὶ μόνον διαφαίνεται καθαρὰ καὶ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ φοιτηταὶ καὶ καθηγηταί, ὀχυρούμενοι εἰς τὴν «societas», ἐπέδειξαν διαθέσεις ἐγκαταλείψεως τῆς πόλεως καὶ φυσικὰ μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν μετάβασίν των εἰς ἄλλο μέρος διὰ τὴν ἵδρυσιν νέου Πανεπιστημίου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφέστατα ἡ νομικὴ μορφή, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπὸ ἀφηρημένην ἔννοιαν τὸ Πανεπιστήμιον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν τεραστίαν διαφορὰν πρὸς τὰ ἰσχύοντα σήμερον εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον.

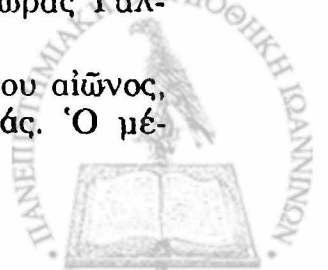
Οἱ θεσμοὶ λοιπὸν αὐτοὶ μὲ διαφορὰς παραλλαγὰς, ἀλλοῦ ἰσχυρὰς καὶ ἀλλοῦ ἰσχνάς, μετεδόθησαν εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν χώραν μας.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἰσχύουν ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ περίπου αἰῶνα, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πρώτου Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ἔτος 1837, σχεδὸν αὐτοῦσιοι καὶ ὡς διαφαίνεται εἰς τὸν μεταρρυθμιστικὸν ὀρίζοντα τοῦ Πανεπιστημιακοῦ δικαίου τῆς Πατρίδος μας, θὰ ἰσχύουν διὰ πολὺν ἀκόμη καιρόν.

Ἦδη παρουσιάσαμεν τὴν ὀροθετικὴν γραμμὴν ἐμφανίσεως τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος εἰς τὸ πανεπιστημιακὸν δίκαιον τῆς Δύσεως. Κατόπιν τούτου εὐλόγως ἀναμένει ὁ καθεὶς νὰ πληροκορηθῇ ἀκόμη ἕως ποῦ φθάνει τὸ μονοπωλιακὸν προνόμιον τοῦ θεσμοῦ ἀπονομῆς τοῦ διδακτορικοῦ τίτλου καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐπικρατήσαν διεθνῇ ὀρολογίαν, τῆς ἀπονομῆς τῆς «venia legendi», δηλ. τοῦ δικαιώματος τοῦ διδάσκειν.

Εἰς τὴν Γερμανίαν μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος ἴσχυεν ὁ κανὼν «πᾶς διδάκτωρ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διδάξῃ», τὸ αὐτὸ ἴσχυε περίπου καὶ εἰς τὰς χώρας Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Γερμανίαν μάλιστα ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν στροφὴν τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ προαναφερθεὶς κανὼν ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ χωρὶς παραλλαγὰς. Ὁ μέ-

νας νομοδιδάσκαλος V. Savigny, κυριώτερος εκπρόσωπος τῆς Ἱστορικῆς Σχολῆς τοῦ δικαίου, ἐδίδαξεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μαρβούργου τὸ ἔτος 1800, εὐθὺς ὡς ἀνηγορεύθη διδάκτωρ.

Ἡ προνομιακὴ ὁμῶς αὕτη θέσις τοῦ κατόχου τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος ὑπέστη κάθειτον πῦσιν ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου. Καὶ τοῦτο ὅχι διότι ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἰσχυρὰν δύναμιν δικαίου, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν ὀρίζοντα ἐνεφανίσθη καὶ εἰς ἕτερος θεσμὸς δικαίου. Ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Fichte, Κοσμήτορος τότε τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν λόγῳ Πανεπιστημίου, Schleiermacher, Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου G. V. Savigny, διαπρεποῦς καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς Νομικῶν Ἐπιστημῶν, τοῦ ἰδίου Πανεπιστημίου, παρουσιάζεται ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἀπαίτησις ἐπηυξημένων τυπικῶν προσόντων διὰ τὴν εἴσοδον τῶν ὑποψηφίων εἰς τὸ διδακτικὸν σῶμα. Τότε ἀκριβῶς τίθενται τὰ θεμέλια διὰ τὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς νέου θεσμοῦ εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐξελίξεως εἰς τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα τῆς Εὐρώπης. Καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς εἶναι ὁ τῆς Ὑφηγεσίας. Διαπιστοῦται πλέον εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, ὅτι διὰ τὴν ἔγερσιν ἀξιώσεων ἐπὶ τοῦ δικαιώματος ἀπονομῆς τῆς «*venia legendi*» δὲν ἀρκεῖ πλέον ὁ ἀκαδημαϊκὸς τίτλος τοῦ διδάκτορος, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπονέμεται ἐφεξῆς διὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν κατόχων τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος εἰς τὴν τάξιν τῶν Ὑφηγητῶν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια σφοδραὶ συζητήσεις ἐγένοντο τότε διὰ τὸ ἐὰν καὶ πότε κτᾷται ἡ «*venia legendi*», ἥτοι: διὰ τῆς διδακτορίας ἢ Ὑφηγεσίας;

Ἐπίσης ἡγέρθησαν ἔντονοι ἀμφιβολίαι καὶ ἀμφισβητήσεις διὰ τὴν νομικὴν θέσιν τῶν Ὑφηγητῶν. Μόλις ὁμῶς τὸ 1815 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου ἐξεδόθη τὸ καταστατικὸν ρυθμίσεως τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων τῶν Ὑφηγητῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὰ κρατοῦντα ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Παρὰ ταῦτα καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη ἡ νομικὴ θέσις τῶν Ὑφηγητῶν οὐδαμοῦ εὔρε τὴν πλήρη ἀναγνώρισίν της. Θὰ ἦτο παράλειψις, ἐὰν δὲν ἀνεφέροντο ὀλίγα μόνον διὰ τοὺς ἐν λόγῳ θεσμοὺς εἰς τὰς κυριώτερας χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦτο ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν ὁ θεσμὸς τῆς Ὑφηγεσίας ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη προϋπόθεσιν κατακτήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ διδάσκειν. Οὕτω: α) ἡ ἐκλογὴ ὑφηγητοῦ εἰς τὰ Γερμανικὰ Πανεπιστήμια (*Privat Dozent*) ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τοιαῦτα, ἀνήκει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τῶν Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν. Ἐνῷ ὁμῶς εἰς τὰ περισσότερα Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας ἡ Πολιτεία μετέχει εἰς τὴν σχετικὴν διαδικασίαν διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως περὶ ἐκλογῆς Ὑφηγητῶν, εἰς τὰ Βαυαρικὰ Πανεπιστήμια μετέχει ἡ Πολιτεία διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἐκλεγέντος ὡς ἀμίσθου Ὑφηγητοῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὁμῶς τοῦ Tübingen παρέμεινε ἀκόμη μὰ ἐπὶ πλέον ἰδιορρυθμία: ἥτοι ἡ αἴτησις ὑποψηφιότητος πρὸς ὑφηγεσίαν γίνεται δεκτὴ τὸ πρῶτον ἐκ μέρους τοῦ Κράτους καὶ ὅχι τοῦ Πανεπιστημίου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀκολουθεῖται ἀντίστροφος πρὸς τὰ ἐν γένει κρατοῦντα διαδικασία. Εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ἐκλογῆς Ὑφηγητῶν ἐν Γερμανίᾳ μετέχουν μόνον οἱ τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι καθηγηταὶ τῶν τακτικῶν ἐδρῶν.

Ἐδῶ δηλ. εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ θεσμὸς τῆς Ὑφηγεσίας κατέχει μίαν οὐσιωδῶς σπουδαιότεραν θέσιν παρὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ θεσμὸς οὗτος κατέστη αὐτονοήτως σχεδὸν ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν κατάλη-

ψιν μιᾶς κενῆς ἔδρας. Οἱ ὑφηγηταὶ εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἀποτελοῦν τὸ μιοναδικὸν φυτώριον ἀπὸ ὅπου ἀναδεικνύονται τὰ στελέχη διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν Πανεπιστημίων. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀκολουθεῖται ἡ περίφημος διαδικασία τῶν λεγομένων μετακλήσεων ἢ προσκλήσεων (berufung).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς προϋποθέσεις καὶ τὴν διαδικασίαν πρὸς ἐκλογὴν ἐνὸς ὑφηγητοῦ τόσον εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰσχύουν σχεδὸν τὰ αὐτά. Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις εἶναι ἡ κατοχὴ ἐνὸς διδακτορικοῦ διπλώματος Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου ἢ ἰσοτίμου τοιούτου ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Ἐκτὸς τούτου ὅμως εἰς ὠρισμένας εἰδικότητας εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ ἄλλαι προϋποθέσεις, ὥπως λ.χ. διὰ τοὺς νομικοὺς ἡ ἱκανότης εἰσδοχῆς εἰς τὸ δικαστικὸν σῶμα ἢ εἰς τὸ λειτούργημα τοῦ ἀνωτέρου διοικητικοῦ ὑπαλλήλου, κρίνεται ὡς ἀπαραίτητον προσόν.

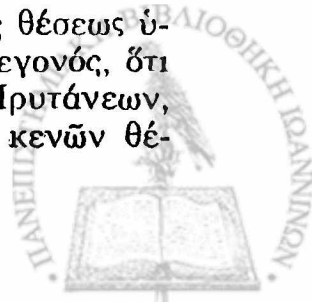
Ὡσαύτως ὁ τίτλος τοῦ ὑφηγητοῦ ἀπονέμεται ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς διατριβῆς ἐπὶ ὑψηγείᾳ, ἡ ὁποία δὲν δημοσιεύεται πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὅλης διαδικασίας, ἀλλὰ μετὰ τὴν λήξιν αὐτῆς.

Ἡ νομικὴ θέσις τοῦ ὑφηγητοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν εἶναι ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέρα τῆς ἐν Ἑλλάδι τοιαύτης. Εἰς τὰ δικαιώματα τοῦ Ὑφηγητοῦ ὑπάγεται καὶ ἡ συμμετοχὴ του εἰς τὰς συνεδρίας τῆς Σχολῆς, ὡς καὶ τῶν ἄλλων Πανεπιστημιακῶν σωμάτων δι' ἀντιπροσώπου, κατέχει τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν, καθὼς καὶ τοῦ διορισμοῦ του ὡς εἰσηγητοῦ διὰ τὴν κρίσιν τῶν ὑποψηφιοτήτων ἐπὶ διδακτορίᾳ.

Ἐπὶ ἐντελῶς διαφόρου βάσεως στηρίζεται ὁ θεσμὸς ἀναδείξεως Ὑφηγητῶν εἰς τὰ Γαλλικὰ Πανεπιστήμια. Ἐδῶ διὰ τοῦ σταδίου τῆς «agregation» δίδεται ἡ δυνατότης εἰσόδου τῶν ὑποψηφίων εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων εἰς τὰ ἀνώτατα πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς Γαλλίας. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν περιοδικῶς διεξαγομένων κρατικῶν διαγωνισμῶν τῶν περιφημιῶν (concours), καὶ οἱ ἐπιτυχόντες ὀνομάζονται «agreges». Οἱ agreges ἀντιστοιχοῦν περίπου πρὸς τοὺς ἐντεταλμένους ὑφηγητὰς ἢ ἐπικουρικοὺς καθηγητὰς τῶν ἰδικῶν μας Πανεπιστημίων. Ἡ «agregation», ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς νομικοὺς καὶ ἰατροὺς, ὁδηγεῖ εὐθέως εἰς τὴν κατάρτησιν τοῦ λειτουργήματος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου εἰς τὰ πανεπιστήμια. Διὰ τὰς φυσικὰς ὅμως ἐπιστήμας καὶ τὰς ἐπιστήμας τῶν γραμμάτων ἡ «agregation» ἀποτελεῖ τὸ ἀνώτατον οτάδιον εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων διὰ τὸ λειτούργημα τοῦ διδασκάλου εἰς τὰ γυμνάσια, δηλαδὴ εἶναι εἰς ἐνδιάμεσος σταθμὸς διὰ νὰ γίνῃ τις καθηγητὴς Πανεπιστημίου.

Εἰς τὰ Γαλλικὰ Πανεπιστήμια ὁ ἀριθμὸς τῶν θέσεων τῶν ὑφηγητῶν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένος διὰ νόμιον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα, ὅπου ἡ ἀνάδειξις ὑφηγητῶν οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὰς διδακτικὰς ἀνάγκας τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης διὰ τοῦ συστηματικοῦ συνδυασμοῦ διδασκαλίας καὶ ἐρεῦνης. Διὰ τοῦτο ὁ διορισμὸς Ὑφηγητῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ κενῶν θέσεων.

Ἡ σύμπραξις τῶν καθηγητικῶν Σχολῶν διὰ τὴν πλήρωσιν μιᾶς θέσεως ὑφηγητοῦ εἰς τὰ Γαλλικὰ Πανεπιστήμια περιορίζεται μόνον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ διὰ τοῦ «recteur» τῆς «academie» δηλ. τῶν Πρυτάνεων, καθιστοῦν γνωστὸν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας τὴν ὑπαρξιν κενῶν θέ-

σεων. Μόλις συγκεντρωθῇ εἰς σημαντικὸς ἀριθμὸς κενῶν θέσεων, τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας προβαίνει εἰς τὴν προκήρυξίν των καὶ τὴν διὰ διαγωνισμοῦ (concours) πλήρωσίν των.

Ὑποψηφιότητα δύναται νὰ ὑποβάλλῃ κάθε Γάλλος πολίτης, ὁ ὁποῖος συνεπλήρωσε τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ εἶναι κάτοχος τοῦ κρατικοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος (doctorat d'etat). Οἱ κάτοχοι τοῦ διπλώματος doctorat de l'universite δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς εἰς τοὺς ἐν λόγω διαγωνισμοὺς.

Οἱ διαγωνισμοὶ γίνονται μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Γαλλικοῦ κράτους, ἐνώπιον μιᾶς ἐπιτροπῆς κρίσεως (jury), τῆς ὁποίας αἱ ἐργασίαι λαμβάνουν χώραν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ κατὰ μυστικοσυμβουλευτικὸν τρόπον πλήρωσις θέσεων ἀκαδημαϊκῶν δὲν ἔχει θέσιν. Ἐντὸς λοιπὸν ταχθείσης προθεσμίας ὑποβάλλουν οἱ ὑποψήφιοι εἰς τὴν ἐν λόγω ἐπιτροπὴν τὰς δημοσιευθείσας ἐργασίας των, τοὺς τίτλους τῶν σπουδῶν των, τὰς διαφόρους εἰσηγήσεις, συστατικὰς ἐπιστολάς, πιστοποιητικὰ προϋπηρεσίας κ.ἄ.

Αἱ ἐξεταστικαὶ ἐπιτροπαὶ (jury) ἀποτελοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ εἰδικῶν τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων καθηγητῶν προεχομένων συχνάκις ἐκ τῶν 19 ἐκπαιδευτικῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας. Ὡς πρόεδρος τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν διορίζεται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας εἰς ἐκ τῶν ἐν λόγω καθηγητῶν.

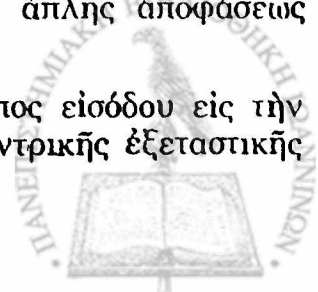
Ἡ δοκιμασία τῶν ὑποψηφίων Γάλλων «agregé» εἶναι δύσκολος, σκληρὰ καὶ λίαν αὐστηρά. Οἱ ὑποψήφιοι ὑποβάλλονται εἰς μίαν ἐπτάωρον γραπτὴν δοκιμασίαν ἐπὶ ὠρισμένου θέματος, καθὼς καὶ εἰς τέσσαρα δοκιμαστικὰ μαθήματα διαρκείας 45' ἕκαστον. Διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ὑποψηφίων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ δοκιμαστικὰ μαθήματα, δίδεται προθεσμία μόνον 24 ὥρων.

Τελικῶς ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ ἀποφαίνεται περὶ τῶν ὑποψηφίων μὲ βάσιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς γραπτῆς δοκιμασίας, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν δύο ἐκ τῶν τεσσάρων δοκιμαστικῶν μαθημάτων, δηλ. περὶ τοῦ ἐὰν ὁ ὑποψήφιος δέον νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς δοκιμασίας, ἥτοι νὰ προσέλθῃ εἰς τὰς δύο τελευταίας διαλέξεις του.

Τέλος, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ὅλης διδικασίας ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ ὑποβάλλει εἰς τὸν Ὑπουργὸν Παιδείας τὸν κατάλογον τῶν ἐπιτυχόντων εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς δοκιμασίας. Ὁ πίναξ ἔχει κλιμακωτὴν διαβάθμισιν συμφώνως πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τῶν ὑποψηφίων. Πάντως ὁ ὑποβαλλόμενος πίναξ δὲν περιέχει περισσοτέρους ὑποψηφίους ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν προκηρυχθεισῶν θέσεων. Βάσει τοῦ πίνακος τούτου ὁ Ὑπουργὸς διορίζει τοὺς «agregés» πρὸς πλήρωσιν τῶν διαφόρων κενῶν θέσεων διδασκάλων εἰς τὰς διαφόρους Πανεπιστημιακὰς σχολὰς τῆς Γαλλίας. Οἱ ἀριστεῖς ἐκ τῶν ὑποψηφίων ἔχουν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ προνόμιον νὰ προτείνουν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τὴν κατάληπν μίαν θέσιν «agregé» εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς προτιμήσεώς των.

Κατὰ κανόνα οἱ «agregés» εἰς τὰ Γαλλικὰ Πανεπιστήμια μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἕως πέντε ἐτῶν γίνονται τακτικοὶ Καθηγηταί. Ὁ ἀντίστοιχος παρ' ἡμῖν θεσμὸς εἶναι ὁ τῶν ἐκτάκτων Καθηγητῶν αὐτοτελῶν ἐδρῶν, οἱ ὁποῖοι μετὰ παρέλευσιν πενταετίας καθίστανται τακτικοὶ καθηγηταί, δι' ἀπλῆς ἀποφάσεως τῆς οἰκείας σχολῆς.

Συνελόντι εἰπεῖν, κατὰ τὸ Γαλλικὸν σύστημα, ὁ τρόπος εἰσόδου εἰς τὴν ἀκαδημαϊκὴν σταδιοδρομίαν εὐρίσκεται εἰς χεῖρας μιᾶς κεντρικῆς ἐξεταστικῆς

ἐπιτροπῆς ἀντιπροσωπευτικοῦ χαρακτῆρος καὶ ὄχι εἰς ἓνα κύκλον διανοουμένων διδασκάλων οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὸν σύλλογον τῶν Καθηγητῶν μιᾶς Σχολῆς, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Γερμανίαν καὶ ἄλλαχοῦ. Τὸ συγκεντρωτικὸν αὐτὸ σύστημα κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γάλλων εἰδικῶν εἶναι τὸ καλύτερον διὰ τὴν κατ' ἀμερόληπτον τρόπον κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῶν Πανεπιστημίων, τόσον τῆς Μητροπολιτικῆς Γαλλίας, ὅσον καὶ τῶν ὑπερποντίων χωρῶν αὐτῆς. Ἀναμφιβόλως οἱ Γάλλοι ἐπέδειξαν ἐπηυξημένην ὀξυδέρκειαν διὰ τὰ ἐν λόγῳ θέματα.

Σήμερον μετὰ παρέλευσιν δύο περίπου αἰώνων, ὁ θεσμὸς τῆς ἀπονομῆς τῆς «venia legendi» εἰς τοὺς Ὑφηγητάς, διέρχεται κρίσιν, ἰδίως δὲ εἰς τὴν χώραν μας. Ἰδιαίτερα εἰς τὸν τόπον μας δὲν ἰσχύουν ὁμοιόμορφοι κανόνες δικαίου. Ἐνῶ διὰ τὴν κατάληψιν ἐνίων ἐδρῶν οἱ ὑποψήφιοι διέρχονται ἐκ τοῦ σταδίου τῆς Ὑψηγεσίας εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ὁ κανὼν οὗτος δὲν τηρεῖται, τὰς δὲ Πανεπιστημιακὰς ἔδρας καταλαμβάνουν οἱ ἔχοντες τὸ προσὸν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος.

Ἐνταῦθα δεόν νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς τὰς Η.Π.Α. ὁ θεσμὸς οὗτος οὐδόλως ἐνεφανίσθη καὶ συνεπῶς εἶναι τελείως ἄγνωστος. Εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ὁ θεσμὸς τοῦ *assistant professor* ἀνταποκρίνεται περίπου εἰς τὴν Γερμανικὴν καὶ ἰδικὴν μας Ὑψηγεσίαν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως εἰς τὰ θέματα τῆς ἀπονομῆς τῶν ἀκαδημαϊκῶν τίτλων, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀντιδιαστολὴ μεταξὺ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἀκαδημαϊκῶν τίτλων καὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν Ὑφηγητῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ὑφηγητῶν δὲν πρόκειται περὶ ἀπονομῆς ἀκαδημαϊκῶν τίτλων, ἀλλὰ περὶ πληρώσεως ἢ καταλήψεως εἰδικῶν θέσεων δι' ἠϋξημένων τυπικῶν προσόντων καὶ τοῦτο ἐπειδὴ κατὰ παγίαν νομολογίαν οἱ μὲν ἐντεταλμένοι Ὑφηγηταὶ κέκτληται τὴν ιδιότητα τοῦ Δημοσίου Ὑπαλλήλου μὲ ὅλας τὰς ἐξ αὐτοῦ συνεπείρας, περιλαμβανομένης καὶ τῆς συνταξιοδοτήσεως, ἐνῶ οἱ ἄμισθοι Ὑφηγηταὶ ὑπέχουν τὴν ιδιότητα τοῦ οἰωνεῖ Δημοσίου Ὑπαλλήλου.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ θέμα μας, ἦτοι τῆς ἀπονομῆς τῶν ἀκαδημαϊκῶν τίτλων, παρίσταται ἀνάγκη ἀντιδιαστολῆς δι' ὀλίγων τῶν ἰσχυόντων εἰς τὰς χώρας Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν.

Ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὴν Γερμανίαν τὴν ἀποκλειστικότητα ἀπονομῆς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος ἔχουν τὰ Πανεπιστήμια, κάθε δὲ σχολὴ ἔχει τὸν ἰδικόν της κανονισμόν, εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπάρχουν δύο εἰδῶν διδακτορικὰ διπλώματα. Ἦτοι α) τὸ *doctorat d' etat*, τὸ ὅποιον ἀπονέμεται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν ἐπιτυχὴ λήξιν τῆς σχετικῆς διαδικασίας, κατὰ τὴν ὁποίαν προβάλλονται ὁμολογουμένως λίαν ἠϋξημέναι ἀπαιτήσεις καὶ β) τὸ *doctorat de l' université*, τὸ ὅποιον ἀπονέμεται ἀπὸ τοὺς ἐπικεφαλεῖς τῶν ἀκαδημιῶν (*recteurs*), δηλ. τῶν Πρυτάνεων, ἐξ ὀνόματος τῆς Πολιτείας. Ἄς σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν «*academie*» ὀνομάζονται Διοικητικαὶ περιοχαί, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑφίσταται εἰς μίαν διοικητικὴν ἐνότητα ὁλόκληρος ἡ διάρθρωσις τῆς Παιδείας τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὴν Στοιχειώδη ὡς τὴν Ἀνωτάτην.

Ὅπως εἶδωμεν ἀνωτέρω, οἱ φορεῖς τοῦ δικαιώματος ἀπονομῆς τῶν διδακτορικῶν τίτλων ἀνὰ τὸν κόσμον εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον αἱ πανεπιστημιακαὶ Σχολαί, ἐνῶ μία ἐξαίρεσις ὑπάρχει εἰς Γαλλίαν, ὅπου οἱ ἐν λόγῳ τί-

τλοι απονέμονται υπό της Πολιτείας τη ούσιαστικῇ βεβαίως συμπράξει τῶν Πανεπιστημίων. Τὸ δικαίωμα δὲ αὐτὸ εἶναι ἓνα ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν δικαιωμάτων τῶν συλλόγων τῶν ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων.

Ἡ πολιτεία κατὰ τὸ πλεῖστον ἴσταται μακρὰν πάσης ἐπεμβάσεως καὶ ἐπιρροῆς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαδικασίαν ἀπονομῆς τοῦ τίτλου τούτου καὶ ἐδῶ ἔγκειται ἀκριβῶς ἡ τήρησις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὰ ἰδικά μας καὶ τὰ Γερμανικὰ Πανεπιστήμια ἡ παρουσία τῶν Πρυτάνεων κατὰ τὴν πανηγυρικὴν τελετὴν ἀπονομῆς τῶν διδακτορικῶν τίτλων, ἔχει μᾶλλον χαρακτῆρα τῆς παραστάσεως τούτων ὡς ἐκπροσώπων τοῦ Ἰδρύματος καὶ τῆς Πολιτείας, εἰς ἓν γεγονὸς οὐκί τοπικῆς, ἀλλὰ κοσμοϊστορικῆς σημασίας καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὴν στιγμὴν ἐκείνην γεννᾶται καὶ προστίθεται εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐπιστημόνων καὶ εἰς ἀκόμη συνθιασώτης τῆς Ἐπιστήμης.

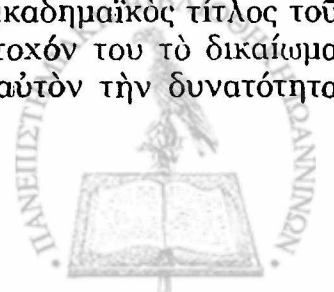
Ἐξ ἐπόψεως δικαίου, ἡ ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διοίκησιν, δηλαδὴ τὴν Πολιτείαν, ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως (δηλ. *presumptio juris et de jure*) μίαν τυπικὴν διοικητικὴν πράξιν. Διὰ τὸν κάτοχον ὅμως αὐτοῦ ἀποτελεῖ *δημιουργικὴν δικαίωμα των διοικητικὴν πράξιν*, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς ὁ κάτοχος τοῦ τίτλου ἀναγορεύεται ὑπὸ τοῦ Κοσμήτορος τῆς οἰκείας Σχολῆς ἢ τοῦ ἀρμοδίου φορέως ὡς ἐταῖρος καὶ συνθιασώτης τῆς Ἐπιστήμης, κέκτηται δὲ *ex officio* πλέον τὴν δύναμιν δικαίου διὰ νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις διὰ τὴν κατάκτησιν ἐτέρου σπουδαίου δικαιώματος, δηλ. ἐκείνου τῆς «*venia legendi*».

Πέραν ὅμως τῆς κατηγορίας τῶν ἀναδεικνυομένων ὡς διδασκόντων κατόπιν μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου δοκιμασίας, τόσον διὰ τῆς συγγραφῆς καὶ παρουσιάσεως πρωτοτύπων ἐργασιῶν, ὅσον καὶ τῆς ἐπιτυχίας των εἰς αὐστηρὰς ἐξετάσεις, ὑπάρχει ἀκόμη ἓν ὁλόκληρον πλῆθος διακεκριμένων ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν μελετῶν των καὶ τῶν ἐρευνητικῶν ἐργασιῶν των συνέβαλον τὰ μέγιστα εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς Ἐπιστήμης.

Διὰ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν Ἐπιστημόνων ὑφίσταται εἰς τὸ Πανεπιστημιακὸν Δίκαιον ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ κόσμου ὁ θεσμὸς τῆς ἀπονομῆς τοῦ τίτλου διδάκτορος τιμῆς ἔνεκεν (*honoris causa*) ὡς ἐπεκράτησε νὰ λέγεται διεθνῶς.

Ὁ θεσμὸς οὗτος εἶναι καὶ αὐτὸς προῖον τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Δικαίου τῆς Δύσεως, ἀλλὰ δὲν χρονολογεῖται εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, ὅπως ὁ προαναφερθεὶς τίτλος τοῦ Διδάκτορος. Ἀπονέμεται κατὰ πανηγυρικὸν τρόπον, ἀποτελεῖ δὲ ἓν μέσον διὰ τὴν τιμητικὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου τῶν σιωπηρῶς ἐργαζομένων προσωπικοτήτων διὰ τὴν πρόδον τῆς Ἐπιστήμης καὶ ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ πάλιν ἐδῶ αἱ Πανεπιστημιακαὶ Σχολαὶ ἐξωπλισμένοι διὰ δυνάμεως δικαίου, ἀπονέμουν πρὸς τοὺς τιμωμένους ἄνευ παρουσίας τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας τὴν ἀρμόζουσαν τιμητικὴν διάκρισιν εἰς τοὺς ἀκαμάτους αὐτοὺς ἐργάτας τῆς Ἐπιστήμης.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων δὲν ἀπομένει πλέον χῶρος δι' ἔκφρασιν ἀμβολιῶν διὰ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον ὁ ἀκαδημαϊκὸς τίτλος τοῦ Διδάκτορος ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχῃ σταθερὰ εἰς τὸν κάτοχόν του τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς «*venia legendi*» καὶ νὰ ἐγγυᾶται εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα εἰσόδου του εἰς τὸ διδακτικὸν σῶμα.

Ἡ κατάκτησις δὲ τοῦ τίτλου τούτου, ὡς καὶ πρὸ ὀλίγου ἐτονίσσαμεν, ἀνήκει εἰς τὰς ὀλίγας ἐκείνας ἐκφάνσεις καὶ δημιουργικὰς ἐκδηλώσεις τῆς δραστηριότητος τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ὅπου οὐδεμία ἐπιρροὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἀσκηθῇ ὁθενδήποτε καὶ οὔτε ἐπιτρέπεται. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὸ ἐπίτευγμα ἐκ τῆς παρουσιάσεως τῆς διατριβῆς διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸν συγγραφέα, ἀλλὰ εἰς τὸν κόσμον πλέον τῶν Ἐπιστημῶν. Φέρει βεβαίως τὴν προσωπικὴν σφραγίδα του καὶ ἀναδεικνύει τοῦτον ὡς γνώστην τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας καὶ τακτικῆς, ἀποτελεῖ δὲ δι' αὐτὸν τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν διὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὰ μυστικὰ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ κλάδου του, καθὼς καὶ τοῦ κόσμου τῶν συγγενῶν ἐν γένει ἐπιστημῶν. Ὁ συγγραφεὺς ἀναδεικνύεται τότε κάτοχος τοῦ μυστικοῦ κώδικος, διὰ νὰ εὕρῃ τὰς διόδους καὶ ἀτραποὺς ἵνα βαδίσῃ ἐν συνεχείᾳ τὴν λεωφόρον τῶν ὁδοιπορούντων πρὸς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας, καθὼς καὶ τὴν ἀνάδειξίν του ὡς ἐταίρου καὶ συνθιασώτου τῆς Ἐπιστήμης.

Ὁ κάτοχος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος ἔφθασεν ἤδη εἰς τὸν προορισμὸν του, κατόπιν μιᾶς διαρκοῦς δοκιμασίας καὶ σκληρᾶς ἐργασίας δύο, τριῶν ἢ καὶ περισσοτέρων ἐτῶν. Ἡ ἐπίδοσίς του θὰ ἀποτελέσῃ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀντικείμενον εὐμενοῦς ἢ δυσμενοῦς κριτικῆς καὶ ἀναγνωρίσεως ἢ μὴ ἐκ μέρους τρίτων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραγνωρισθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διατριβή του, τὸ πόνημά του ἢ κατ' ἄλλην ἐκφρασιν ἡ πνευματικὴ ἐργασία του, ἴσως νὰ ἔταμε νέας ὁδοὺς εἰς τὸν κλάδον τῆς ἐπιστήμης, τὸν ὁποῖον διακονεῖ, νὰ ἔφερεν εἰς φῶς νέα οἰκονομικὰ συστήματα, νέας ἐννοίας περὶ κράτους καὶ κοινωνίας ἐν γένει, νὰ προέβῃ εἰς ἀνακαλύψεις νέων φυσικῶν καὶ χημικῶν νόμων καὶ φαινομένων, ἀκόμη δὲ νὰ ἐπέλυσε διὰ νέων μεθόδων ἅλута μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὰ προβλήματα, συμβάλλοντα εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου γένους.

Πέραν τούτων ὅμως ὁ συγγραφεὺς πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι ἡ διατριβή του ἐνδέχεται νὰ υἱοθετηθῇ ἀπὸ διαφόρους κοινωνικὰς καὶ ἐθνικὰς ομάδας, ἢ ομάδας ἐθνῶν καὶ κρατῶν, δι' εἰρηνικοὺς σκοποὺς εἰς τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας, τοῦ δικαίου, τῆς κρατικῆς διοικήσεως καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐνδέχεται ἀκόμη νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν διὰ σκοποὺς δογματικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν. Ἀκόμη εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ λόγους στρατιωτικοὺς, τόσον εἰς περίοδον πολέμου, ὅσον καὶ εἰς περίοδον εἰρήνης. Εἶναι ἀκόμη δυνατόν τὸ ἀντικείμενον τῆς διατριβῆς του νὰ ᾔτο ἡ μελέτη καὶ παρουσιάσις τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ μας διὰ μέσου τῶν χιλιετηρίδων, εἰς τοὺς τομεῖς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἐθνολογίας, γλωσσολογίας, ἱστορίας, ἠθῶν, ἐθίμων κ.ἄ.

Ἐκτὸς τούτων ὅμως εἶναι δυνατόν ἡ διατριβή του νὰ προήγαγε τοὺς τομεῖς τῆς γνώσεως, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὰ γήινα καὶ μεταφυσικὰ ἐν γένει προβλήματα, τὰ ὅποια ἀφοροῦν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσίν του μὲ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς.

Τὰ ἀνωτέρω δὲ σημαίνουν: Διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Παγκοσμίων αἰωνίων καὶ ἀπαραγράπτων ἀρετῶν, προερχομένων ἐκ κληρονομίας τοῦ Φυσικοῦ δικαίου. Δηλ. διὰ τὴν εἰρήνην μεταξὺ ὅλων τῶν λαῶν καὶ μὲ γνώριμα τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλευθερίαν» ('Ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Πάπο τοῦ 23ου «Pacem in terris», Βασιλεῖα 1963).

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΝΤΕ ΜΟΝΚΑΝΤΑ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ - ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΑΓΩΝΕΖΩΝ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Χ Ι Ι Ι

*Ἀναχωρεῖ ἡ στρατιὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν Φιλαδέλφεια καὶ νικᾷ τὸν Καρμάνο
Τοῦρκο ἀρχιστράτηγο αὐτῶν ποὺ τὴν εἶχαν πολιορκημένη.*

Ἡ ἐπιθυμία ποὺ εἶχε ὁ Ρογήρος νὰ βγῇ στὴν ὑπαιθρο, ἐνθαρρυσμένη ἀπὸ τὴν ὑποκίνηση τῆς πεθερᾶς του, συνέτεινε σὺν νὰ γίνῃ πράξη ἡ ἐπιχείρηση τῆς ἐξόδου κι ἔτσι ὁρίστηκε γιὰ τὶς ἐννιὰ τοῦ Ἀπρίλη. Ὅταν ὅλοι εἶχαν ἐτοιμαστῇ γιὰ τὸ ταξίδι, δυὸ μασαγέτες ἢ ἀλανοί, περιμένοντας σ' ἓναν μῦλο γιὰ νὰ ἀλέσουν στάρι, εἶδαν κάποιους ἀλμογάβαρους νὰ μεταχειρίζονται βάνουσα μιὰ γυναῖκα ποὺ ἦταν μέσα. Πῆγαν νὰ τὴν ὑπερασπισθοῦν οἱ ἀλανοί, κι ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ποὺ εἶπαν γιὰ τὸν Ρογήρο, τὸν ἀρχηγό τους, εἶπαν πῶς ἂν τοὺς δοθῇ ἡ εὐκαιρία θὰ κάνουν σὺν Μεγαδοῦκα Ρογήρο ὅ,τι ἔκαναν καὶ σὺν Μέγα Δομέστικο. Αὐτὸς ἦταν ὁ Ἀλέχος Ραοῦλ ποὺ σὲ μιὰ στρατιωτικὴ γιορτὴ τὸν δολοφόνησαν προδοτικὰ μὲ μιὰ σαϊτιά. Ἔμαθε αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν ὁ Ρογήρος καὶ εἴτε κατὰ διαταγὴ του εἴτε ἀπλᾶ μὲ τὴν ἀνοχή του, ἐκείνη τὴν ἴδια νύχτα οἱ ἀλμογάβαροι ἐπετέθηκαν στοὺς ἀλανοὺς, κι ἂν τὸ σκοτάδι καὶ ἡ προσοχὴ τῶν γειτόνων δὲν τοὺς βοηθοῦσαν, θὰ τοὺς εἶχαν ἐξολοθρεύσει ὅλους. Σκοτώθηκαν πολλοὶ κι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς κι ἓνας γενναῖος νέος, ὁ γιὸς τοῦ Γεωργίου καὶ κεφαλὴ τῶν Ἀλανῶν. Τὸ πρῶτὴ γύρισαν νὰ ξανασυμπλακοῦν, ἀλλὰ οἱ Καταλανοὶ παρέμειναν οἱ νικητὲς καὶ σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπὸ τριακόσιοι Ἀλανοί. Κι ἂν δὲν ἦταν ὁ φόβος τῶν γειτόνων τῆς Κιζύκου ποὺ ἀπὸ τὴν κακομεταχείριση ἦταν ἐξαγριωμένοι καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος ν' ἀρπάξουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀλανῶν, χωρὶς ἀμφιβολία θὰ τοὺς εἶχαν ἐξολοθρεύσει ὅλους.

Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἀλανῶν ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν στρατιὰ τοῦ Ρογήρου. Μόνον χίλιοι περίπου παρέμειναν, ποὺ τοὺς συγκράτησαν μὲ ὑποσχέσεις καὶ παρακάλια. Ὁ Ρογήρος θέλησε μὲ χρήματα νὰ κατευνάσῃ τὸν πατέρα γιὰ τὸν θάνατο τοῦ γιου. Ἀλλὰ ὁ Γεώργιος περιφρόνησε τὸ χρῆμα καὶ γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ νεκροῦ γιου ἀρνήθηκε τὴν ἀτίμωση τῆς προσφορᾶς. Κι ἔτσι ὁ βάρβαρος ἀπέμεινε ἐρεθισμένος, ἂν κι ἔκρυψε τὴν προσβολὴ ἐπιφυλάσσοντας μιὰ μεγάλῃ ἐκδίκηση. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς καθυστέρησε τὴν ἀναχώρησιν μέχρι τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Μαΐου, ὅπου ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Κιζύκο ἑξὶ χιλιάδες μὲ τὸ ὄνομα Καταλανοί, χίλιοι Ἀλανοὶ καὶ οἱ συνοδεῖες τῶν Ρωμαίων κάτω ἀπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μαρούλη. Ἀλλὰ ὅλοι ὑπάγονταν σὺν Ρογήρο. Ἐπίσης πῆγαινε μαζί τους καὶ ὁ Νάσταγγος, μέγας πριμκήριος. Ἐφτασαν μὲ αὐτὲς τὶς δυνάμεις στὴν Ἀνχυράους καὶ ἀπὸ κεῖ μὲ μεγάλη τόλμη καὶ αὐτοπεποίθησιν, ἀφοῦ ἔτσι τὸ λέει ὁ Παχυμέρης, ἔφυγαν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 272.

νὰ πολιορκήσουν τὴν Γέρμη, τοποθεσία ἰσχυρὴ ὅπου βρίσκονταν οἱ Τοῦρκοι. Αὐτοὶ ὅταν κατάλαβαν τὶς προθέσεις τους, καὶ μόνο μὲ τὴν διάδοση τοῦ ἔρ-
χοιμοῦ τους, παράτησαν τὸ μέρος καὶ ἀποσύρθηκαν. Ἀλλὰ δὲν πρόφθασαν νὰ
τὸ κάνουν αὐτὸ ἔγκαιρα τόσο, πὺν νὰ μὴν προσβληθῇ ἡ ὀπισθοφυλακὴ τους βα-
ρύτατα ἀπὸ τοὺς Καταλανούς. Ἀπὸ ἐδῶ πέρασαν σὲ ἄλλο μέρος πὺν δὲν τὸ
κατονομάζει ὁ Παχυμέρης στὴν ἱστορία του. Μόνο λέει πὺς μέσα βρισκόταν
γιά τὴν ὑπεράσπισή του ὁ Τζαούσιος Χρανίσθλαβος, διάσημος στρατιωτικὸς καὶ
ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, τὸν ὁποῖον διέταξε ὁ Ρογῆρος νὰ κρεμάσουν μαζὶ
μὲ δώδεκα ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του, τοὺς σημαντικώτερους, χωρὶς νὰ ἀναφέ-
ρεται ἀκριβῶς ὁ λόγος μιᾶς τέτοιας τιμωρίας. Μόνον συμπεραίνεται πὺς εἶχαν
ἄσχημα: ὑπερασπισθῇ κάποιο μέρος πὺν τοὺς εἶχε ἀνατεθῇ ἡ ἡμυνά του, ἢ
παρέδωσαν κάποιο φρούριο. Καὶ θέλοντας ὁ Τζαούσιος νὰ δικαιολογηθῇ, ἤρθε
σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Ρογῆρο καὶ κατέληξε νὰ σηκώσῃ τὸ σπαθὶ του καὶ νὰ τὸν
πληγώσῃ ὅποτε καὶ τὸν παρέδωσαν σ' αὐτοὺς πὺν θὰ τὸν κρεμοῦσαν. Οἱ Ἑλ-
ληνες ἀρχηγοὶ σταμάτησαν τὴν ἐκτέλεση καὶ πέτυχαν ἀπὸ τὸν Ρογῆρο τὴ συγ-
γνώμη, γιατί ὅπως τοῦ ἐξήγησαν, ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος θὰ αἰσθανόταν
μεγάλῃ δυσἀρέσκεια ἂν τιμωροῦσαν ἕναν τέτοιο ἐξαίρετο ἄνθρωπο καὶ καλὸ
στρατιωτικὸ χωρὶς νὰ τοῦ ἔχουν πάρει πρῶτα τὴν ἄδεια. Ὁ Χρανίσθλαβος ἦταν
ἕνας ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἀρχηγούς πὺν εἶχε συλλάβει ὁ Μιχαήλ, πατέρας
τοῦ Ἀνδρόνικου στὸν πόλεμο τῆς Chana¹ καὶ κρατήθηκε πολὺ καιρὸ φυλακῇ,
ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο καὶ τιμήθηκε μὲ στρατιωτικὰ ἀξιώματα καὶ
διοικητικὰ στίς ἐπαρχίες, καὶ τότε βρισκόταν σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Φρυγίας
στὴν ὑπηρεσία πάντα τοῦ αὐτοκράτορα. Μετὰ ἀπὸ κεῖ ἡ στρατιὰ πέρασε στὰ
Χιλιανά², στὸ δρόμο πρὸς τὴν Φιλαδέλφεια κι ἐκεῖ εἰδοποιήθηκε ὁ Ρογῆρος
γιά κάποια ὄχυρά πὺν κατεῖχαν οἱ Τοῦρκοι. Οἱ ἀγγελιοφόροι τοῦ εἶπαν τὶς
βιαιότητες πὺν συνέβαιναν καὶ μὲ γράμμα τὸν παρακαλοῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ
τοὺς βοηθήσῃ, γιατί ἦταν Ρωμαῖοι καὶ περίμεναν νὰ ἔρθῃ ἡ ὥρα νὰ ξεσηκω-
θοῦν ἐνάντια στὸν ἐχθρό. Ὁ Ρογῆρος τοὺς ἀπάντησε νὰ εἶναι ἡσυχιοὶ καὶ αὐ-
τὸς θὰ τοὺς βοηθήσῃ. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ προχώρησε πρὸς τὴ Φιλαδέλφεια πὺν ἀ-
ποτελοῦσε καὶ τὸν προορισμὸ του. Ὁ Καρμανδὸς Ἀλίσσουριος - Ἀλίσυρας πὺν
τὴν πολιορκοῦσε καὶ πὺν ἡ ἐπικυριαρχία του ἐξαπλωνόταν μέχρι αὐτὴ τὴν ἐ-
παρχία, μὲ τὴν εἰδοποίησιν πὺν ἔλαβε γιά τὴν ἄφιξιν τῆς στρατιᾶς τῶν Κα-
ταλανῶν, ἔλυσε τὴν πολιορκία καὶ ξεκίνησε μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ
στρατοῦ του καὶ προχώρησε νὰ τοὺς κυκλώσῃ μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς χτυπήσῃ
πρῶτος ὅπως ἔκαναν πρῶτύτερα οἱ Καταλανοὶ στοὺς δικούς του. Αὐτὸ τοῦ
φάνηκε πὺς τὸν συνέφερε καλλίτερα παρὰ νὰ τοὺς περιμένει στὴν Φιλαδέλ-
φεια, πόλιν μεγάλη μὲ πλῆθος ἐνόπλους πὺν θὰ τοὺς ἐνεθάρρυνε τὸ σύμμαχο
στράτευμα καὶ θὰ ἔβγαιναν νὰ πολεμήσουν. Ἀφῆσε μερικὲς δυνατὲς φρου-
ρές, ὅσες θὰ χρειάζονταν σὲ περίπτωση πὺν ἡ πόλιν θὰ ἐπιχειροῦσε ἔξοδο.
Ἀλλὰ δυὸ μίλια μακρύτερα, κατὰ τὴν αὐγὴ, ἀλληλοαναγνωρίστηκαν καὶ πα-
ρατάχθηκαν κι ὁ ἕνας κι ἄλλος ἔτοιμοι γιά μάχην. Ἡ στρατιὰ τῶν Τούρκων ἀ-
πετελεῖτο ἀπὸ ὀκτὼ χιλιάδες ἱππικὸ καὶ δώδεκα χιλιάδες πεζικὸ, ὅλοι Καρμα-
νοί, οἱ ἐπίλεκτοι κι οἱ πιὸ ἐπίφοβοι ὁλόκληρου τοῦ κράτους τους, ὑπέρτεροι
στὸν ἀριθμὸ ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἀλλὰ πολὺ κατώτεροι σὲ ἀξία, πειθαρχία,
στρατιωτικὴ συγκρότηση κι ἀκόμα κατώτεροι στὰ ἀμυντικὰ καὶ τὰ ἐπιθετικὰ
ὄπλα.

1) Ἡ μάχη τοῦ Λαχανᾶ.

2) Ἡ Χλιαρά.

Ἡ μόνη ὁμοιότητα ποὺ ὑπῆρχε ἦταν στὸ φρόνιμα καὶ τὴν πολεμικὴ διάθεση. Ὁ Ρογῆρος χώρισε τὸ ἱππικὸ σὲ τρία μέρη: τῶν Ἀλανῶν, τῶν Ρωμαιοῶν καὶ τῶν Καταλανῶν. Καὶ ὁ Κορμπάρν ντὲ Ἀλὲτ ποὺ εἶχε τὴν ἀρχηγία τοῦ πεζικοῦ τὸ χώρισε σὲ ἄλλα τόσα μέρη. Καὶ μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα νὰ ἐπιτεθοῦν, ρίχτηκαν γενναῖοι καὶ παράτολμοι. Προχωροῦσε ἡ μάχη πολυαίμακτη γιὰ τοὺς Τούρκους γιατί οἱ Καταλανοὶ πρὸ ἐπιτήδευσις νὰ πληγώνουν καὶ περισσότερο ἀσφαλεῖς μὲ τὰ ἀμυντικὰ τους ὅπλα, προξενοῦσαν πολὺ μεγαλύτερη φθορὰ σ' αὐτοὺς ἀπ' ὅση οἱ ἴδιοι πάθαιναν.

Κοντὰ στοὺς χάνδακες τῆς πόλης ἔγινε καὶ ἡ πρὸ βίαρη σύγκρουση. Ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι γενναῖοι καὶ παράτολμοι, δὲν ἄφησαν κανέναν τρόπο ἀπ' ὅσους μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ τὴν ἄμυνά τους, ἀφήνοντας τὴν νίκη ἀμφίρροπη ὡς τὸ μεσημέρι. Ἀλλὰ ἡ συνηθισμένη ἀξιοσύνη τῶν Καταλανῶν ἔκανε γρήγορα νὰ γεῖρη ὑπὲρ αὐτῶν ἡ μεγάλη φθορὰ τῶν Τούρκων. Δραπέτευσαν, φεύγοντας ὡς χίλια ἄλογα, ἀπὸ ὀχτῶ χιλιάδες ποὺ ρίχτηκαν στὴ μάχη καὶ μάνο πεντακόσιοι φαντάροι καὶ ὁ Καρμανὸς Ἀλυσούριος ποὺ ἀποσύρθηκε πληγωμένος. Ἀπὸ τοὺς δικούς μας σκοτώθηκαν ὀγδόντα ἵππεις καὶ ἑκατὸ φαντάροι. Ἀνασχηματίζοντας τὶς μοῖρες τους ἔκαναν τὸ γῦρο τῆς Φιλαδέλφειας, ἀκολουθώντας ἀργὰ τὸν ἐχθρὸ καθὼς φοβόντουσαν καμμιὰ μεγάλη ἐνέδρα τῆς πολυπληθέστατης στρατιᾶς τους. Ἀπὸ τοὺς Τούρκους οἱ ἀπρόσβλητοι παραιτήθηκαν ἀπὸ τὴν ἰδέα νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν καὶ ἀκολούθησαν τὸν ἡττημένο ἀρχηγό τους. Ἡ αἰχμαλωσία καὶ τὰ λάφυρα σ' αὐτὴ τὴ μάχη, κατὰ τὸν Μοντανέρ, ἦταν ἀνυπολόγιστα. Μὲ αὐτὴ τὴ νίκη ἄρχισαν νὰ σηκώνουν κεφάλι οἱ πόλεις τῆς Ἀσίας, βλέποντας ὅτι οἱ δικοὶ μας πολεμοῦσαν γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι τοὺς εἶχαν τόσο καταπιεσμένους. Σὲ τέτοιες ἀκρότητες ἔφτανε ἡ καταπίεση, ποὺ τοὺς ἔπαιρναν τὶς γυναῖκες τους καὶ τὰ παιδιά γιὰ νὰ τὰ προσηλυτίσουν. Βεβήλωναν ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια τόσο παλιά, ὅπου εἶχαν ἐναποτεθῇ τόσα σώματα ἁγίων καὶ τόσες μνημὲς σημαντικὲς τῆς ἀρχαίας μας Ἐκκλησίας ποὺ τόσο ἄνθησε σὲ ἐκεῖνα τὰ μέρη. Παράλλαζαν τὴν ἀγνὴ μυσταγωγία μὲ τὴν ψεύτικη καὶ βδελυρὴ λατρεία τοῦ προφήτη τους. Ἀλλὰ ἂν καὶ μὲ τὴ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ εἶχε λήξει πιά ἡ καταστροφή καὶ ἡ δουλεία σ' ὀλόκληρη ἐκείνη τὴν αὐτοκρατορία καὶ τὸ ἔθνος, ἐλάχιστα ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν ἐλευθερία ποὺ οἱ δικοὶ μας κέρδισαν. Νωρίτερα φάνηκε πῶς ἦταν πιά βέβαιος ὁ ἀφανισμὸς τους. Ὅμως, ὅταν τὰ σοβαρὰ φάρμακα δὲν γιastreύουν τὴν ἀρρώστεια γιὰ τὴν ὁποῖαν δόθηκαν, τότε εἶναι σχεδὸν βέβαιος ὁ θάνατος. Οἱ ἀρχηγοὶ μας πρὶν νὰ μποῦν στὴ Φιλαδέλφεια, ἔκαναν ἀναγνωρίσεις σὲ διάφορα γειτονικὰ μέρη ὅπου θὰ μποροῦσαν νὰ ἔχουν ἀποσυρθῇ οἱ Τοῦρκοι γιὰ νὰ ἀνασυνταχθοῦν. Ἀλλὰ ὅλα τὰ βρῆκαν ἐλεύθερα ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ὁ φόβος τοὺς ἔκανε νὰ ἀπομακρυνθοῦν πολλὲς λεῦγες.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο XIV

Εἵσοδος τῆς νικηφόρας στρατιᾶς στὴ Φιλαδέλφεια — Κερδίζουν μερικὰ ὀχυρά, ποὺ ὁ ἐχθρὸς κρατοῦσε κοντὰ στὴ πόλη, καὶ δίνουν δεύτερη μάχη μὲ τοὺς Τούρκους κοντὰ στὴν Τύρια.

Ἐλεύθεροι οἱ κάτοικοι τῆς Φιλαδέλφειας ἀπὸ τὴν πολιορκία, ποὺ τόσο τοὺς εἶχε καταπιεσμένους, ἐξ αἰτίας τῆς ἀξιοσύνης τῶν ὁπλῶν τῶν Καταλανῶν, βγῆκαν νὰ ὑποδεχτοῦν τὴν στρατιὰ λαὸς καὶ ἄρχοντες μὲ τὸν Θεόκλητο, τὸν ἀρχιεπίσκοπό τους, ἄνδρα σπάνιας ἀγνότητος ποὺ πότερο ἀπὸ τὶς ἱκεσίες του διαφυλάχτηκε ἡ Φιλαδέλφεια παρὰ ἀπὸ τὰ ὅπλα τοῦ στρατοῦ ποὺ τὴ φρου-

ροῦσε. Πρῶτα μπῆκαν οἱ ἴλες τοῦ ἱππικοῦ μας, μὲ τὰ λάβαρα ποὺ ἡττήθηκαν καὶ κερδήθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀκολουθοῦσαν μετὰ τὰ κάρρα γεμιᾶτα μὲ τὰ λάφυρα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ πίσω μεγάλος ἀριθμὸς γυναικῶν καὶ παιδιῶν καὶ ἀκόμα μερικοὶ νέοι ἄνδρες ποὺ τοὺς κράτησαν γιὰ τὸν θρίαμβο αὐτῆς τῆς εἰσόδου. Τὸ πεζικὸ ἦταν τὸ τελευταῖο καὶ οτὴ μέση εἶχαν τὶς σημαῖες καὶ τοὺς πιδ διακεκριμένους ἀρχηγούς μὲ περίλαμπρα ὅπλα καὶ ἄτια καὶ καθὼς αὐτὸ ἦταν κάτι τὸ πρωτοφανὲς γιὰ τὴν Ἀσία, προξένησε σὲ ὅλους μεγάλο θαυμασμό. Δὲν ὑπῆρξε σ' αὐτὴ τὴν εἴσοδο στρατιώτης, ὅσο ἀπλὸς καὶ ἂν ἦταν, ποὺ νὰ μὴν ἦταν ντυμένος στὸ μετὰξι καὶ τὴν πορφύρα ἂν κι ἐκεῖνα τὰ χρόνια οἱ Τούρκοι δὲν χρησιμοποιοῦσαν ἐνδυμασίες ἀκριβές. Ἀλλὰ ἀνάμεσα στὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων εἶχαν βρῆ τέτοια ποσότητα ὑφασμάτων καὶ ἐνδυμάτων πανάκριβων ποὺ σ' αὐτὴ τὴ μάχη τὰ φοροῦσαν.

Παρέμειναν δεκαπέντε μέρες στὴν πόλη, κρατημένοι ἀπὸ τὶς χαρὲς καὶ τὶς γιορτὲς ποὺ τοὺς ἔκαναν. Γιατὶ ἦταν ἀξιοσημείωτη ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς μὲ τὸν ὁποῖον τοὺς περιέβαλαν οἱ ντόπιοι καθὼς ἀναγνώριζαν ὅτι τοὺς χρωστοῦσαν τῇ λευτερίᾳ καὶ τῇ ζωῇ τους, ποὺ τόσο εἶχαν δοκιμαστῇ. Ἡ ἀνάγκη εἶναι πάντα εὐγνώμονη, ἀλλὰ μὲ τὴν ὠφέλεια ποὺ λαμβάνει παύει πιά νὰ εἶναι. Ὁ Ρογῆρος ἔφυγε ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφεια, γιὰ νὰ ἐλευθερώσῃ κάποιες ἄλλες πόλεις ποὺ τὶς εἶχαν καταλάβει οἱ Τούρκοι κι ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ἦταν καὶ τὸ φρούριο τοῦ Κουλᾶ, μερικὲς λεῦγες ἀνατολικά τῆς πόλης. Ἐκεῖ μόλις ἔγινε γνωστὸς ὁ ἐρχομὸς του ἀποσύρθηκαν οἱ Τούρκοι. Οἱ ντόπιοι τοὺς δέχτηκαν μὲ ἀνοιχτὲς τὶς πύλες σὰν κάποιοι ποὺ λυτρώνονται ἀπὸ βαρεῖα δουλεία, νομίζοντας πὼς ἔτσι ἐξιλεώνονταν ποὺ προηγουμένως παραδόθηκαν τόσο εὐκόλα στοὺς Τούρκους. Ὁ Ρογῆρος συγχώρησε τὸ λαὸ τῆς πόλης, ἀλλὰ τιμώρησε βαρεῖα πολλούς. Ἀποκεφάλισε τὸν διοικητὴ καὶ τὸν πρεσβύτερο τοῦ συντάγματος τὸν ἔστειλε στὴν ἀγχόνῃ. Ἀλλὰ καθὼς αὐτὸς κρεμόταν ἀρκετὴ ὥρα ἀπὸ τὴν θηλειὰ χωρὶς νὰ πεθαίνῃ, θεωρήθηκε θαῦμα αὐτό, κι ἔτσι ἔκοψαν τὸ σχοινὶ αὐτοῖ ποὺ ἦταν παρόντες καὶ τὸν λευτέρωσαν³.

Γύρισε τὸ στράτευμα στὴ Φιλαδέλφεια καί, κατὰ τὸν Παχυμέρη, ὁ Ρογῆρος μάζεψε τόσο πολλὰ δουκάτα ποὺ ἔγινε αἰτία νὰ γίνῃ πολὺ ἐντονώτερα αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψη προμηθειῶν στὴν πόλη ποὺ ὄντας ἀπὸ παλιὰ πυκνοκατοικημένη γινόταν τώρα περισσότερο ἀφοῦ φιλοξενοῦσε καὶ τὸ στρατό, ἔχοντας προηγουμένως ὑποφέρει μὴ μακροχρόνια καὶ τόσο στενὴ πολιορκία. Ἐφτασε νὰ πουληθῇ τὸ κεφάλι ἐνὸς γαιδάρου σὲ τιμὴ ἀπίστευτη. Ὁ Νάστογγος, δοῦκας καὶ πριμκήριος τῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ πολιοῦσε στὴν ἴδια στρατιὰ μὲ τὸν Ρογῆρο, ἀποχώρησε καὶ πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, γιατί σὰν Ἕλληνας ποὺ ἦταν δὲν μποροῦσε νὰ βλέπει νὰ κακομεταχειρίζονται τοὺς γηγενεῖς οὔτε καὶ τὶς καταχρήσεις ποὺ ὁ Ρογῆρος ἔκανε εἰς βάρος τους. Κι ἔτσι φθάνοντας στὴν Κωνσταντινούπολη ζήτησε ἀκρόαση ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ καθὼς αὐτὸς ἀρνήθηκε γιὰ χάρη τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων τῆς γυναίκας τοῦ Μεγαδοῦκα, πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἐγὼ τὸν δικαιολογῶ ἀπολύτως, πῆγε στὸν Πατριάρχη, καὶ μὲ τὴ μεσολάβησή του δέχτηκε νὰ ἀκούσῃ τὰ παράπονα ποὺ εἶχε ἐναντία στὸν Ρογῆρο κι' ἀπ' ὅπου δημιουργήθηκε στὸ παλάτι μεγάλη δυσἀρέσκεια ἀνάμεσα στοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Μεγαδοῦκα.

Θεώρησαν σκόπιμο οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ νὰ διώξουν πρῶτα τὸν ἐχθρὸ ἀπὸ τὶς παράλιες ἐπαρχίες καὶ γιὰ νὰ μὴν ἔχει στέρρες πλάτες καὶ γιατί τὸ γειτόνεμα μὲ τὸν στόλο τους τοὺς ἔδινε περισσότερη δύναμη καὶ αἴσθησι ἀ-

3) Αὐτὸ τὸ περιστατικὸ ὁ Παχυμέρης ἀναφέρει πὼς ἔγινε στοὺς Φούρνους.

σφαλείας. Μὲ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφεια γιὰ τὴν Νίκαια, πόλη τῆς Λυκίας κι ἀπὸ ἐκεῖ γιὰ τὴν Μαγνησία, αὐτὴν ποὺ βρίσκεται στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου, ὅπου μόλις ἔφθασε ὁ Ρογήρος δύο πολῖτες τῆς Τυρίας ἔφτασαν νὰ τοῦ ζητήσουν βοήθεια, λέγοντας πὼς ἡ πόλη δὲν ἦταν ἀρκετὰ ὀχυρωμένη γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἀντεπεξέλθῃ στὶς τρομερὲς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ, κι ἂν ἡ βοήθεια θ' ἀργοῦσε θὰ ἦταν βέβαιος ὁ χαμός της. Καὶ οἱ Τοῦρκοι μὲ ἐλάχιστη φροντίδα θὰ μπορούσαν ἔγκαιρα νὰ μαζευτοῦν ἀπὸ τὶς ἀνοιχτὲς πεδιάδες ὅπου βρίσκονταν σκορπισμένοι καὶ νὰ κερδίσουν κάποια μεγάλη νίκη γιὰ μεγάλη τιμὴ τοῦ στρατοῦ τους καὶ ὠφέλεια δική τους. Κι ὅτι σὰν ἔφτανε ἡ νύχτα ἀποσύρονταν στὰ βουνὰ καὶ ὅταν ἔβγαινε ὁ ἥλιος ξαναγύριζαν καὶ μάστιζαν καὶ κατέστρεφαν τὰ χωράφια. Ὁ Ρογήρος μὲ μεγάλη ἐτοιμότητα καὶ ταχύτητα συγκέντρωσε ὅσους στρατιῶτες ἦταν ἀπαλλαγμένοι κι ἐλεύθεροι ἀπὸ ὑποχρεώσεις καὶ κατευθύνθηκε γιὰ τὴν Τυρία, ὥστε νὰ προλάβῃ νὰ μπῇ μέσα στὴν πόλη πρὶν ξημερώσει. Ἐφτασε σὲ καλὴ στιγμή, ποὺ οἱ Τοῦρκοι δὲν μπόρεσαν μήτε νὰ τὸν αἰσθανθοῦν μήτε νὰ τὸν ἀντιληφθοῦν, ἔχοντας διανύσει τριανταεπτὰ μίλια σὲ δεκαεπτὰ ὥρες.

Ἦρθε τὸ πρωῒ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν στὴν πεδιάδα καὶ νὰ φθάνουν στὴν πόλη κι ἦταν κιώλας κοντὰ στὶς πύλες ἔτοιμοι νὰ ἀρχίσουν τὶς συνηθισμένες τους ἐχθροπραξίες, ὅταν ὁ Κορμπάραν Ντὲ Ἀλέτ, πρωτοστράτορας, χύθηκε νὰ ἀντεπιτεθῇ μὲ διακόσιους ἵππεις καὶ χίλιους φαντάρους. Ἐπεσε ἐπάνω τους μὲ τόση ὀρμὴ ποὺ τοὺς ἔσπασε τὶς γραμμὲς καὶ ἐξόντωσε τοὺς περισσότερους. Ἀλλὰ οἱ ἄλλοι ποὺ ἔμειναν ἀπείραχτοι, ἀναγνωρίζοντας τοὺς δικούς μας τράβηξαν πέρα στὰ τραχιὰ ὄρη. Ὁ Κορμπάραν τοὺς ἀκολούθησε μὲ ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ἱππικό. Ἀλλὰ καθὼς τὰ ἄλογα τῶν Τούρκων ἦταν ξαριμάτιστα, καὶ τὰ δικά μας κατάφορτα ἀπὸ τὰ ἄρματα, ἔφτασαν στὸ βουνὸ τὴν ὥρα ποὺ οἱ Τοῦρκοι, ἀγωνιώντας καὶ προσέχοντας μόνο γιὰ τὶς ζωὲς τους, εἶχαν ἀφήσει τὰ ἄλογα καὶ βρίσκονταν σὲ εὐνοϊκώτερη θέση γιὰτὶ εἶχαν πάρει τὰ ψηλὰ ἀπ' ὅπου μπορούσαν καλλίτερα νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἀμύνωνται καὶ συγκρόνως νὰ ἐμποδίζουν τὸ ἀνέβασμα τῶν ἐχθρῶν τους. Ὁ πρωτοστράτορας μὲ πιότερη ὀρμὴ παρὰ λογική, διέταξε νὰ ξεπεζέψουν κι ἔκανε κι αὐτὸς τὸ ἴδιο καὶ κυνήγησε γιὰ δεύτερη φορὰ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ καθὼς αὐτοὶ βρίσκονταν ψηλὰ καὶ εἶχαν καὶ ταμπούρια, μὲ πέτρες καὶ μὲ βέλη ἐμπόδιζαν τὸ ἀνέβασμα κι ἔρριχναν χτυπήματα πρὸς καίρια καὶ ἀποτελεσματικὰ σ' αὐτοὺς ποὺ σημάδευαν. Ὁ Κορμπάραν, σὰν γενναῖος καὶ παράτολμος ἱππότης, ἦταν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πρὸ πολλοῦ τοὺς ἐπίζαν καὶ πλησίαζαν, καὶ γιὰ νὰ μπορῇ νὰ ἀνέβῃ μὲ μεγαλύτερη εὐκολία καὶ νὰ κινηθῇ πρὸ ἐλεύθερα, ἔβγαλε τὴν πανοπλία του καὶ μετὰ τὴν περικεφαλαία, καὶ αὐτὸ στάθηκε ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του γιὰτὶ τοῦ ἔρριξαν μιὰ σαϊτιά στὸ κεφάλι καὶ μετὰ πέθανε. Καὶ μὲ τὸν χαμό του οἱ ὑπόλοιποι ἀποσύρθηκαν.

Μὲ τὸν θάνατο ἐνὸς τέτοιου ἀρχηγοῦ ἡ νίκη αὐτῆς τῆς ἡμέρας μεταλλάχθηκε σὲ θλίψη καὶ συγκίνηση. Γιατὶ ἡ ἀπώλεια ἐνὸς καλοῦ ἀρχηγοῦ καταλήγει νὰ δημιουργῇ μερικὲς φορὲς δυσχέρειες καὶ ἀνωμαλίες πολὺ μεγαλύτερης σημασίας ἀπὸ ὅ,τι τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ προσφέρει ἡ νίκη ποὺ κερδήθηκε μὲ τὸν θάνατό του. Λυπήθηκε βαθειὰ ὁ Ρογήρος ποὺ εἶχε μαζί του συμφωνήσει νὰ τὸν παντρέψῃ μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κόρες του καὶ στήριζε στὸ πρόσωπό του τὶς μεγαλύτερές του ἐλπίδες. Ἐχασε τὴ ζωὴ του ὁ Κορμπάραν μὲ τὸν πιὸ τιμημένο τρόπο ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑπολοίπους ἀρχηγούς, γιὰτὶ ἔπεσε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, κι ὄχι ἀπὸ χέρια προδοτῶν, ὅπως ἄλλοι σύντροφοι δικοί του. Εἶναι μικρὴ ἡ τροχιά τῶν ἀνθρώπων καὶ θεωρεῖται μεγάλη ἀτυχία αὐτὸ ποὺ θὰ μπο-

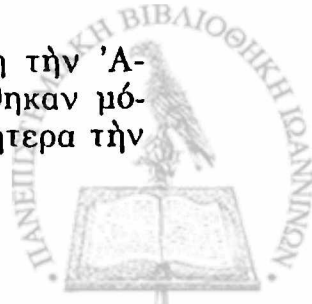
ροῦσε νὰ λογαριάζεται σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες στὴ ζωὴ. Τὸν πρόλαβε τὸν Κορμπάραν ἕνας τιμημένος θάνατος στὴ θέσῃ ἄλλου ἄγριου καὶ ἀτιμητικοῦ. ἄφοῦ διέτρεχε, ὅπως πιστεύεται, τὸν ἴδιο κίνδυνο μὲ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς. Τὸν ἔθαψαν σ' ἕναν ναό, δυὸ λεῦγες μακριὰ ἀπὸ τὴν Τυρία ὅπου, ὅπως λέει ὁ Μοντανέρ, βρισκόταν ἐκεῖ τὸ σκήνωμα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Τὸν συντρόφεψαν δέκα χριστιανοί, οἱ μόνοι ποὺ σκοτώθηκαν σ' ἐκείνην τὴν σύγκρουση. Τοῦ ἀνέγειραν ἕνα μνημεῖο μὲ μάρμαρο καὶ τὸν τήμησαν μὲ μεγάλες σπονδὲς ἄφοῦ μόνον γιὰ νὰ σεβαστοῦν τῇ μνήμῃ του παρέμειναν ἐκεῖ ὀκτὼ μέρες. Ἀπὸ τὴν Τυρία ἔδιωξαν διαταγὴ πρὸς τὸν στόλο τοὺς ποὺ βρισκόταν στὸ νησί τῆς Χίου, νὰ περάσῃ τὸ γρηγορώτερο στὴ στέρεη γῆ τῆς Ἀσίας καὶ νὰ παραμείνῃ στὴν Ἄνια (Ἀναία) περιμένοντας νέα διαταγὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XV

*Φθάνει ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ροκαφόρτ μὲ τὴ στρατιὰ του
στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κατὰ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορα σμίγει
μὲ τὸν Ρογήρο στὴν Ἐφεσσο.*

Ἐφθασε ἀπὸ τὴν Σικελία ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ροκαφόρτ ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ μερικὰ πλοῖα καὶ δυὸ γαλέρες καὶ διακόσιους ἄνδρες ἵππεις καὶ χίλιους Ἀλμογάβαρους, ἔχοντας πάρει πὰ τὸ χρῆμα ποὺ τοῦ χρωστοῦσε ὁ βασιλεὺς Κάρολος καὶ ἔχοντας παραδώσει τὰ καστέλια τῆς Καλαβρίας ποὺ κρατοῦσε. Τοῦ μῆνυσε τότε ὁ Ἀνδρόνικος νὰ περιπλεύσῃ τὴν Ἀσία προκειμένου νὰ σμίξῃ μὲ τὴ στρατιὰ τοῦ Ρογήρου. Κι ἔτσι συντομώτατα ἔφτασε στὴ Χίο ὅπου βρῆκε τὸν Φερνάντο ντὲ Ἀονὲς ἔτοιμον νὰ ξεκινήσῃ καὶ μαζὶ ἔφτασαν στὴν Ἄνια ἀπ' ὅπου εἰδοποίησαν τὸν Ρογήρο μὲ δύο ἄνδρες τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ γιὰ τὴν ἀφίξι τοῦ Ροκαφόρτ καὶ τῶν δικῶν του. Τὸν βρῆκαν αὐτὰ τὰ νέα πρὶν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Τύρο καὶ προξένησαν σ' ὅλο τὸ στρατόπεδο γενικὴ καὶ πολὺ μεγάλη χαρὰ, πρῶτα γιὰ τὸν στρατὸς ποὺ ὁ Ροκαφόρτ ἔφερνε μαζὶ του ἦταν πολυάριθμος καὶ διαλεχτός, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ φήμῃ ποὺ εἶχε ὁ ἴδιος, σὰν πολὺ γενναῖος καὶ τολμηρὸς στρατηγός. Ἐτοί ἔστειλε ὁ Ρογήρος τὸν Ραμὸν Μοντανέρ νὰ τὸν πρωταπαντήσῃ μὲ τὴ διαταγὴ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἄνια καὶ νὰ ἔρθῃ στὴν Ἐφεσσο ποὺ διαφορετικὰ ὀνομαζόταν καὶ Ἀλτομπόσκο. Ἐφυγε ὁ Μοντανέρ μὲ μιὰ συνοδεία περίπου εἴκοσι καβαλλάρηδων καὶ ἀκόμα κάποιους γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν μέσα ἀπὸ μονοπάτια ἀπάτητα γιὰ νὰ μὴν συναντηθοῦν μὲ τοὺς Τούρκους ποὺ συνήθως διέτρεχαν ὅλη τὴν πεδιάδα καὶ συνήθιζαν νὰ ἐπιτίθενται στὰ περάσματα τὰ πρὸ πολυσύχναστα. Λίγο ὠφέλησε στὸν Μοντανέρ αὐτὴ ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ προσοχὴ γιὰ τὴν πολλὰς φορὲς ἀναγκάστηκε νὰ ἀνοίξῃ δρόμο μὲ τὸ σπαθί του. Ἐφτασε ἐπιτέλους στὴν πόλιν Ἄνια ἀπαλλαγμένος ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κινδύνους. Ἐδωσε στὸν Ροκαφόρτ τὰ καλωσῳρίσματα τῶν δικῶν του καὶ τοῦ εἶπε τί ὥριζε ὁ Ρογήρος γιὰ τὴν ἀναχώρησίν του. Ὁ Ροκαφόρτ ὑπάκουσε, κι ἀφήνοντας γιὰ τὴν προστασία τῆς ἀρμάδας πεντακόσιους Ἀλμογάβαρους, πῆρε τὸ δρόμο μὲ τοὺς ὑπολοίπους γιὰ τὴν Ἐφεσσο ὅπου ἔφτασε συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Μοντανέρ, μέσα σὲ δυὸ ἡμέρες.

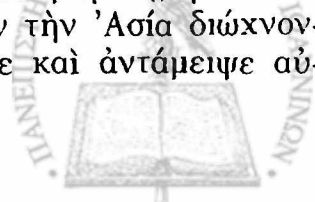
Αὐτὴ ἡ πόλιν εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πρὸ ἀξιοσημείωτες σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Ἀσία, γιὰ τὸν φημισμένο ναὸ τῆς Θεᾶς Ἀρτέμιδας. Δὲν τὴν εὐλαβήθηκαν μόνο οἱ Ῥωμαῖοι ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσες καὶ οἱ Μακεδόνες ποὺ εἶχαν προτιήτερα τὴν

κυριαρχία καὶ ὅλοι διετήρησαν τὰ προνόμια καὶ τὰ δικαιώματά της, χωρὶς τίποτα ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἀλλάζει, ἐνόσω ἄλλαζαν οἱ ἐπικυριαρχίες. Τέτοιος ἦταν ὁ σεβασμὸς μὲ τὸν ὁποῖον τιμοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι τὰ πράγματα ποὺ πιστεύονταν πὼς εἶχαν κάτι ἀπὸ θεότητα καὶ ἀπὸ θρησκεία. Ἀλλὰ ὁ σπουδαιότερος λόγος ποὺ κάνει αὐτὴ τὴν πόλη περίφημη καὶ τιμημένη εἶναι πὼς σ' αὐτὴν ὁ ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἀγιὸς Ἰωάννης ἔβαλε τὰ θεμέλια τῆς πίστεως. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἅγιο θὰ ἀναφέρω αὐτὸ ποὺ ὁ Μοντανέρ γράφει καὶ ἀφοῦ κι αὐτὸς τὸ ἀναφέρει σ' αὐτὴν τὴν ἴδια ἱστορία δὲν εἶναι ξένο καὶ ἀπὸ τὴν δική μας. Λέγουν πὼς σ' αὐτὴν τὴν πόλιν τῆς Ἐφέσου, βρίσκεται τὸ μνημεῖον ὅπου ὁ Ἀγιὸς Ἰωάννης κλείστηκε ὅταν ἐξαφανίστηκε ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς θνητούς, καὶ ὅτι λίγο ἀργότερα εἶδαν νὰ σηκώνεται ἓνα σύννεφο σὰν φωτιά καὶ πίστεψαν πὼς ἦταν αὐτὴ ποὺ ἄρπαξε τὸ σῶμα γιατί μετὰ ποτὲ δὲν ἐμφανίστηκε πιά. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν ἔχει ἄλλη βάση μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν παράδοση ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ποὺ ἀναφέρει ὁ Μοντανέρ. Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, λένε τὰ συναξάρια τοῦ ἁγίου, βγαίνει ἓνα μάννα ἀπὸ ἐννιά τρύπες ἐνὸς μαρμάρου ποὺ βρίσκεται πάνω στὸ μνημεῖον καὶ κρατᾷ ὥσπου νὰ φέξῃ ὁ ἥλιος τῆς ἄλλης ἡμέρας καὶ βγαίνει σὲ τόση ποσότητα ποὺ ἀνεβαίνει ὡς μιὰ παλάμη πάνω στὴν πέτρα ποὺ πιάνει δώδεκα φάρδος καὶ πέντε πλάτος. Αὐτὸ τὸ μάννα θεράπευε πολλὰς ἀρρώστιας καὶ βαρεῖες ποὺ ἀναλυτικὰ τὶς ἀναφέρει ὁ Μοντανέρ.

Τέσσερις μέρες μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ροκαφόρτ καὶ τοῦ Μοντανέρ ἔφτασε καὶ ὁ Ρογήρος μὲ ὁλόκληρο τὸ στράτευμα. Ὅλοι χάρηκαν ἀνταμώνοντας τὸν Ροκαφόρτ, φίλο καὶ σύντροφο σὲ ὅλους τοὺς πολέμους τῆς Σικελίας, γιὰ τὶς ἐνισχύσεις ποὺ ἔφερνε, γιατί καθὼς βρίσκονταν μακριὰ σὲ τόπους ἐχθρικοὺς αὐτὸ ἦταν πολὺ σημαντικό καὶ αὗξαν πολὺ καὶ τὶς δυνάμεις τῶν Ἀραγωνέζων. Τοῦ ἔδωσε σὲ συνέχεια τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοστράτορα, στὴν κενὴ θέση ποὺ ἔφησε ὁ θάνατος τοῦ Κορμπάρν καὶ γιὰ νὰ τὸν ἐξομοιώσῃ σὲ ὅλα τοῦ ἔδωσε ὁ Ρογήρος γιὰ σύζυγο τὴν κόρη του ποὺ προηγουμένως τὴν εἶχε τάξει στὸν Κορμπάρν. Γιατὶ μὲ αὐτὴ τὴ νέα συγγένεια ἐξασφάλιζε ὁ Ρογήρος τὴν πίστη καὶ τὴν ἐνθερμὴ συμπαράσταση τοῦ Ροκαφόρτ ποὺ ἦταν ἀπαράμιλλη, προκειμένου νὰ ἐπιδοθῇ σὲ νέες ἐπιχειρήσεις. Τοῦ ἔδωσε ἑκατὸ ἄλογα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔφερνε μαζί του μὲ ἀρματωσιὰς κατὰ ἄλλογο, καὶ τέσσερις μισθοὺς. Στὴν Ἐφεσο, λέει ὁ Παχυμέρης πὼς ὁ Ρογήρος καὶ οἱ Καταλανοὶ διέπραξαν μοναδικὰς ἀγριότητες γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν χρήματα, ἀκρωτηριάζοντας, τρομοκρατώντας, ἀποκεφαλίζοντας τοὺς δυστυχισμένους Ἕλληνες καὶ πὼς στὴν Μυτιλήνη ἓνας ἄνθρωπος πλούσιος καὶ πλούχοντας μὲ τὸ ὄνομα Μαχραμῆς ἀποκεφαλίστηκε γιατί δὲν ἔδωσε ἀμέσως πέντε χιλιάδες σκούδα ποὺ τοῦ ζήτησαν. Κι ὅλα τὰ παραπάνω εἶναι προνόμιο στρατιωτικὸ καὶ τόλμημα συνηθισμένο σὲ πλῆθος πολεμόχαρο καὶ ἀπειθάρχητο.

Ὁ Ρογήρος ὅλο τὸ χρῆμα καὶ τὰ ἄλογα καὶ τὰ ὅπλα ποὺ σύναξε ἀπὸ τὶς εἰσφορὰς ἀπὸ τὶς γειτονικὰς πόλεις, τὰ ἔστειλε στὴν Μαγνησίαν μὲ μιὰ καλὴ συνοδείαν. Γιατὶ αὐτὴ τὴν πόλιν, καθὼς ἦταν ἡ πιὸ ἰσχυρὴ σ' ἐκεῖνες τὶς ἐπαρχίες, ἀποφάσισε νὰ τὴν ἔχῃ γιὰ καταφύγιό του γιὰ νὰ ξεχειμωνιάσῃ. Ἀπὸ τὴν Ἐφεσο ἔφυγαν ὅλοι μαζί γιὰ τὴν πόλιν τῆς Ἀνίας ὅπου βρισκόταν ὁ Φερνάντο ντὲ Ἀονὲς μὲ τὴν ἀρμάδα. Ἐκαναν μιὰ μεγάλην ὑποδοχὴν στὸν Ρογήρο καὶ τὸν Ροκαφόρτ, οἱ στρατιῶτες ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἀνία, βγαίνοντας νὰ τὸν προῦπανθήσουν μὲ μεγάλες χαρὰς καὶ γιορτές, γιατί πιά ὅλοι μαζί πίστευαν πὼς ἦταν ἀρκετοὶ γιὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν Ἀσία διώχνοντας ἀπὸ αὐτὴν τοὺς Τούρκους. Ὁ Ρογήρος εὐχαρίστησε καὶ ἀντάμειψε αὐ-

τὴν τὴν καλὴν ὑποδοχὴν, προσφέροντας ἕναν μισθὸν σὲ ὅλους τοὺς στρατιῶτες τῆς ἀρμιάδας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ Τύρος παράμενε ἀνοχύρωτη καὶ ἀφύλακτη, ἀποφάσισαν νὰ στείλουν ἕναν ἀριθμὸν ἀνδρῶν γιὰ τὴν ἀσφάλειά της. Ἐξελέγη ὁ Ντιέγκο ντὲ Ὅρος, Ἀραγωνέζος εὐγενῆς, καλὸς στρατιώτης, μὲ τριάντα ἄλογα καὶ ἑκατὸ φαντάρους, γιὰτὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν πίστευαν πῶς ἡ πόλις θὰ διέθετε μιὰ καλὴ ἄμυνα γι' αὐτὴν καὶ τὴν ἐπικράτειά της, ἐμπιστευόμενοι περισσότερο τῇ φήμῃ τῶν ὅπλων τους παρὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν. Γιὰτὶ πολλὰς φορὰς πετυχαίνει ἡ ὑπόληψη ποὺ δὲν καταφέρνουν οἱ στρατιές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΛVI

Καταπνίγουν οἱ δικοὶ μας τὴν ἐπίθεση τοῦ Τούρκου Σαρκάνου. Φτάνουν τὰ λάβαρά μας στὰ σύνορα τῆς Ἀνατολίας καὶ στὸ Βασίλειο τῆς Ἀρμενίας.

Ἐκαναν συμβούλιο οἱ ἀρχηγοὶ μας γιὰ νὰ ἀποφασίσουν ποιὸν δρόμο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν καὶ συμφώνησαν ὅλοι νὰ ἐπιστρέψουν ἄλλη μιὰ φορὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐπαρχίαν κι ἀφοῦ διασχίσουν τὰ βουνὰ νὰ εἰσβάλουν στὴν Παμφυλία, ὅπου πίστευαν πῶς βρίσκονταν οἱ μεγαλύτερες δυνάμεις τῶν Τούρκων καὶ πῶς θὰ τοὺς δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ δώσουν μάχη. Γιὰτὶ πάντα αὕτῃ ἦταν ἡ σταθερὴ πρόθεσί τους. Διότι, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἡ στρατιά μας τόσο μικρή, δὲν μπορούσε νὰ δώσῃ μάχη στ' ἀνοικτὰ καὶ νὰ κἀνῃ κατοχὴν σὲ πόλεις καὶ τόπους ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ φρουρές, γιὰτὶ ἔτσι θὰ ἔπρεπε νὰ χωριστοῦν καὶ νὰ διαμελίσουν τὴν δυνάμειν τους. Καὶ γι' αὐτὸ θεωροῦσαν πάντα ἀσφαλέστερο νὰ μετακινοῦνται ὅλοι μαζὶ καὶ νὰ πολεμοῦν. Ἀλλὰ ἐνῶ ἐτοιμάζονταν νὰ βάλουν σὲ ἐφαρμογὴ τὴν ἀναχώρησιν, ὁ Σαρκάνος, Τούρκος, γνωρίζοντας πῶς ὁ στρατὸς τῶν Καταλανῶν βρισκόταν μέσα στὴν πόλιν, τόλμησε νὰ διατρέξῃ τὴν πεδιάδα της, περνώντας ἀπὸ αἶμα καὶ φωτιά ὅ,τι βρισκόταν μπροστά του. Γρήγορα πλήρωσε τὴν ἀποκοτιά του καὶ τὴν τρέλλα του. Γιὰτὶ ξεχύθηκαν οἱ δικοὶ μας χωρὶς νὰ περιμένουν διαταγὴν ἢ τοὺς ἀρχηγούς τους — τόσο τοὺς πείραξε ἡ τόλμη τοῦ βαρβάρου — καὶ ρίχτηκαν μὲ τόση μανία πάνω σ' αὐτὸν καὶ τοὺς δικούς του ποὺ ὅταν ἀργότερα θέλησε νὰ ὑποχωρήσῃ, δὲν μπόρεσε νὰ τὸ πετύχει χωρὶς σοβαρὰς ἀπώλειες γιὰτὶ πιά βρισκόταν τόσο πλεγμένος ποὺ ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ γιὰ νὰ φύγῃ. Συνέχισαν οἱ δικοὶ μας τὴν καταδίωξιν τὴν νύχτα, καὶ ἐπέστρεψαν στὴν πόλιν μὲ νέα ὁρμή, ἀφήνοντας στὸν κάμπο νεκροὺς ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς χίλια ἄλογα καὶ δυὸ χιλιάδες στρατιῶτες πρᾶγμα ποὺ δύσκολα τὸ πίστευαν αὐτοὶ ποὺ ἔμειναν μέσα στὴν πόλιν, γιὰτὶ ἡ ἔξοδος ἔγινε πολὺ ἀργὰ καὶ μὲ μεγάλῃ ἀταξίᾳ. Ὁ Ρογῆρος καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἀντιλαμβανόμενοι πόσο ἐπιβλαβὴς θὰ μπορούσε νὰ ἀποβῇ γι' αὐτοὺς ἡ καθυστέρηση, ἂν οἱ στρατιῶτες μάθαιναν τοὺς κινδύνους τῆς ἐκστρατείας καὶ τοῦ ταξιδιοῦ ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσαν, μετὰ τὴν χαρὰ τῆς περασμένης νίκης, θέλησαν μέσα σὲ ἕξ ἡμέρας νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πεδιάδα.

Ἀναχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἄννια καὶ διέσχισαν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Καρύας καὶ ὅλην ἐκείνην τὴν ἀπέραντη ἔκτασιν τῶν ἐπαρχιῶν ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα στὴν Ἀρμενίαν καὶ στὴν θάλασσαν τοῦ Αἰγαίου, χωρὶς νὰ ἀνταμώσουν ἐχθρὸν νὰ τοὺς ἀντισταθῇ. Περνοῦσαν τὴν πεδιάδα ἀνάλογα μὲ τὴν εὐκολίαν ποὺ πρόσφεραν οἱ διάφοροι τόποι, πολὺ ἀργὰ, παρηγορώντας εἰς χριστιανικὰς πόλεις καὶ ἐνθαρρύνοντάς τας, καὶ μὲ γενικὸ θαυμασμὸ ὅλων τῶν πιστῶν γίνονταν δεκτοὶ οἱ δικοὶ μας καὶ χαίρονταν νὰ βλέπουν ὅπλα χριστιανικὰ σὲ τόσο βάθος ποὺ

ὅσοι τότε ζοῦσαν ποτὲ δὲν εἶχαν ἀντικρύσει στὶς ἐπαρχίες τους ἂν καὶ οἱ πόθοι τους πάντα τὰ καλοῦσαν καὶ πάντα σ' αὐτὰ ἤλπιζαν.

Ἀλλὰ ἡ ἐλαφρότητα τῶν Ἑλλήνων δὲν τοὺς ἔδωσε ποτὲ τὴν εὐκαιρία νὰ τὰ δοῦν ὥσπου ἡ ἀνδρεία τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγωνέζων τοὺς τὰ ἔδειξε.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧVII

*Συγκρούονται με σύσσωμες τὶς δυνάμεις τῶν Τούρκων
οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι στὶς ὑπώρειες τοῦ ὄρους Ταύρου
καὶ κερδίζουν σημαντικώτατη νίκη.*

Λίγο πρὶν φθάσουν στὶς ὑπώρειες τοῦ ὄρους Ταύρου ποὺ χωρίζει τὴν Κιλικία ἀπὸ τὴν μικρὴ Ἀρμενία, σταμάτησαν καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα ἀποφάσισαν νὰ κόνουν ἀναγνώριση στὶς μισαὶς καὶ τὰ ἐπικίνδυνα περάσματα, ὑποπτευόμενοι πάντα πὺς ὁ ἐχθρὸς τοὺς παραφύλαγε, πρᾶγμα ποὺ ἄλλωστε συνέβαινε. Ἐνόσω αὐτὰ ἐπιχειροῦσαν, τὸ ἵππικὸ μας ἀνακάλυψε τὴν ἐχθρική στρατιὰ ποὺ παραμόνευε τὴν δική μας, κρυμμένη στὶς πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ. Σήμiane συναγερμὸς καὶ στὰ δύο στρατεύματα. Καὶ οἱ Τοῦρκοι βλέποντας πὺς τοὺς ἀνακάλυψαν καὶ πὺς τὸ σκέδιό τους εἶχε ἀποβῆ μάταιο, χωρὶς νὰ καρποφορήσῃ, ἀποφάσισαν νὰ βγοῦν στ' ἀνοιχτὰ γιὰ νὰ συναντήσουν τοὺς δικούς μας ποὺ ἔρχονται κουρασμένοι ἀπὸ τὸ ταξίδι πρὶν προλάβουν νὰ ξεκουραστοῦν οὔτε καὶ νὰ βελτιώσουν τὴ θέση τους. Παραιάχθηκαν στὸ σιραιόπεδο τῶν Τούρκων εἴκοσι χιλιάδες φαντᾶροι καὶ δέκα χιλιάδες καβαλάρηδες καὶ τὸν μεγαλύτερο ἀριθμὸ τὸν ἀποτελοῦσαν αὐτοὶ ποὺ εἶχαν γλυτώσει ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἡττες. Ἔβαλαν τὸ ἵππικὸ στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα καὶ τὸ πεζικὸ στὴ δεξιὰ ἀπέναντι στὸ χριστιανικὸ στρατόπεδο. Ὁ Ρογῆρος παρέταξε τὸ ἵππικὸ τοῦ ἀπέναντι στὸ ἐχθρικὸ καὶ τοῦ ἔκλεισε τὸ μέτωπο καὶ τὰ πλευρά. Ὁ Ροκαφόρτ μὲ τὸ πεζικὸ τοῦ καὶ ὁ Μαρούλης ἔκαναν τὸ ἴδιο ἀφοῦ πρῶτα οἱ Ἀλμογάβαροι ἔκαναν τὸ συνηθισμένο τους σῆμα ποὺ προηγείτο στὶς σκληρὲς καὶ βίαιες συγκρούσεις: χτύπησαν μὲ τὰ σπαθιά καὶ τὰ δόρατα τὸ χῶμα καὶ φώναξαν: «Ξύπνα σίδερο». Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο αὐτὸ ποὺ ἔκαναν ἐκείνη τὴν ἡμέρα ποὺ πρὶν ἀκόμα νικήσουν, χαιρετοῦσαν καὶ ἐμψυχώνονταν μὲ ἀπόλυτη πίστη γιὰ τὴν καλὴ ἔκβαση. Ἔσμιζαν στὴ μάχη κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθήκες καὶ βουερὲς ποικίλες κραυγές, πολεμώντας μὲ ἀνδρεία, γιὰτὶ ἔξαρτιῶταν ἡ ζωὴ καὶ ἡ λευτεριά καὶ τῶν δύο παρατάξεων ἀπὸ τὴ νίκη ἐκείνης τῆς ἡμέρας. Ἄν οἱ δικοὶ μας ἀπόμειναν νικημένοι, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἔξνοι στὴ γῆ καὶ νὰ ἔχουν τόσο μακριὰ ὅποιοδήποτε καταφύγιο, ἦταν βέβαιος ὁ θάνατός τους, ἢ, αὐτὸ ποὺ θὰ ἦταν καὶ τὸ χειρότερο, θὰ ἔμεναν δέσμοι στὸ ἔλεος αὐτῶν τῶν προσβεβλημένων βαρβάρων. Οἱ Τοῦρκοι διέτρεχαν τὸν ἴδιο ἀκριβῶς κίνδυνο. Γιὰτὶ οἱ γηγενεῖς ἐκείνων τῶν χριστιανικῶν ἐπαρχιῶν ὅπου βρίσκονταν, βλέποντας τοὺς ἡττημένους, θὰ τοὺς ἀποτελεῖωναν χωρὶς ἀμφιβολία, ἱκανοποιώντας ἑῖσι μὴ δίκαιη ἐκδίκηση. Στὴν πρώτη σύγκρουση, ἀπὸ τὸ μέγα πλῆθος καὶ ἀπὸ τὸν ἀπέραντο ἀριθμὸ τῶν βαρβάρων, διατρέξαμε μεγάλον κίνδυνο καὶ ἡ νίκη σιάνθηκε πολὺ ἀμφίβολη. Ἀλλὰ οἱ δικοὶ μας ἀνάκτησαν καινούργιον θάρρος καὶ ὁρμή, γιὰτὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἐπανελάβαν δεύτερη φορὰ τὸ ὄνομα τῆς Ἀραγωνίας καὶ ἀπὸ τότε φαίνεται πὺς αὐτὴ ἡ κραυγὴ ἐνεφύσησε στοὺς ἐχθροὺς δέος καὶ στοὺς δικούς μας μὴ δύναμη ἀπαράμειλη. Καὶ καθὼς καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη παράταξη εἶχαν τόσο πλησιάζει ποὺ χτυπιῶνταν μὲ τὰ γιαιαγάνια καὶ τὰ σπαθιά, ὅπου οἱ δικοὶ μας πλεονεκτοῦσαν μὲ τὰ ἀμυντικὰ τους ὅπλα, ἄρχισε ἡ νί-

κι νὰ γέρνη πρὸς τὴν πλευρά μας. Οἱ Καταλανοὶ ξεσποῦσαν τὴν ὀρμὴ καὶ τὸ μένος τους τὸ συνηθισμένο στοὺς πολέμιους ἐνάντια στοὺς ἀπίστους, καὶ ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἐπικράτησε στοὺς Τούρκους τέτοια ἀπελπισία πὺ παραδίνονταν στὸ θάνατο μὲ ἀποφασιστικότητα καὶ γενναιότητα, κι οὔτε ἓνας, δὲν μαθεύτηκε, πὺς προσπάθησε νὰ παραδοθῇ, ἢ ἴσως πάλι νὰ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ πεθάνουν σὰν ἄνδρες, γιατί εἶχαν ἀπελπισθῇ πὺς θὰ εὔρισκαν οἶκτο ἀπὸ τοὺς νικητές. "Ὅσο τὰ χέρια τους βαστοῦσαν, πάντα ἔκαναν ὅ,τιμποροῦσαν κι ὅταν ξεψυχοῦσαν μὲ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ βλέμμα ἔδειχναν πὺς τὸ σῶμα νικῆθηκε καὶ ὄχι ἡ ψυχὴ. Οἱ δικοί μας ὄχι ἀρκετὰ ἱκανοποιημένοι πὺ τοὺς ἔδιωξαν ἀπὸ τὸ πεδίο, τοὺς κυνήγησαν μὲ τὸ ἴδιο μένος πὺ ἔδειξαν στὴ μάχη. Ἡ νύχτα καὶ ἡ κούραση πὺ εἶχαν ἀπὸ τὸ νὰ σκοτώνουν, ἔδωσε τέλος στὴν καταδίωξη. "Ὅταν βγῆκε ὁ ἥλιος ἀνακάλυψαν τὸ μέγεθος τῆς νίκης. Μεγάλῃ σιωπῇ ἀπλωνόταν σ' ὅλες ἐκεῖνες τὶς πεδιάδες, βαμμένη μὲ αἷμα ἢ γῆ, παντοῦ σωροὶ ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων, σκοτωμένων, πὺ ὁ Μοντανὲρ ἀναφέρει πὺς ἀνέρχονταν σὶς ἑξὶ χιλιάδες ἄλογα καὶ δώδεκα χιλιάδες στρατιῶτες, καὶ σὲ μιὰ μέρα ἔγιναν τόσα πολλὰ καὶ τόσο ἀξιοσημεῖωτα στρατιωτικὰ κατορθώματα πὺ δύσκολα θὰμποροῦσαν νὰ βρεθοῦν μεγαλύτερα. Κι ὅμως κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀναφέρεται μὲ λεπτομέρειες, πρὸς μεγάλη ἀδικία καὶ ἀγνωμοσύνη τῶν καιρῶν μας, τὴ στιγμὴ πὺ παρόμοιοι ὄθλοι θ' ἄξιζαν αἰώνια μνημόνευση. Τόσο ζωηροὶ ἀπόμειναν οἱ ἄνδρες μας ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ νίκη καὶ τόσο ἔχασαν κάθε φόβο καὶ γιὰ τὶς μεγαλύτερες ἀντιξοότητες πὺ μὲ φωνὲς ζητοῦσαν νὰ περάσουν τὰ βουνὰ καὶ νὰμποῦν στὴν Ἀρμενία, γιατί ἤθελαν νὰ φθάσουν ὡς τὰ ἀκρότατα ὅρια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ νὰ τὸ κερδίσουν σὲ σύντομο χρόνο, κἀνοντας αὐτὸ πὺ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀδυνατοῦσαν οἱ αὐτοκράτορες. Ἀλλὰ οἱ ἀρχηγοὶ τους δάμασαν κι ἀναχαίτησαν αὐτὴ τὴν τόσο ἀπόκοτῃ ἀπόφασή τους, μετρῶντας καθὼς ἦταν λογικὸ τὶς δυνάμεις τους μὲ τὶς δυσχέρειες τῆς ἐπιχείρησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XVIII

Μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ χειμῶνα γυρνοῦν οἱ δικοί μας σὶς παραθαλάσσιες ἐπαρχίες. Ἐπαναστατοῦν οἱ κάτοικοι τῆς Μαγνησίας. Τοὺς πολιορκεῖ ὁ Ρογῆρος, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ κλήση τοῦ Ἀνδρόνικου τοὺς ἀφήνει καὶ φθάνει σὶ τὸ σιόμα τοῦ Στενοῦ μὲ ὅλη τὴ στρατιά.

Καθυστέρησαν ὀχτὼ μέρες στὸν τόπο τῆς νίκης κι αὐτὲς στάθηκαν λίγες γιὰ νὰ συλλέξουν τὰ λάφυρα. Συνέχισαν τὸ δρόμο τους μέχρι τὸ μέρος πὺ ὁ Μοντανὲρ ὀνομάζει Σιδηρὰ Πύλη, τέλος καὶ χώρισμα τῆς Ἀνατολίας ἀπὸ τὴν Ἀρμενία. Ἀργοπόρησε τρεῖς ἡμέρες ὁ Ρογῆρος, ἀναποφάσιτος γιὰ τὴν κατεύθυνση πὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν. Ἀλλὰ τελικά, βλέποντας κοντὰ τὸ φθινόπωρο καὶ καθὼς βρισκόταν τόσο βαθειὰ σὶς ἐπαρχίες πὺ ἀκόμα δὲν ἦταν τόσο ἐξασφαλισμένη ἢ ἀφοσίωσή τους, ἀποφασίστηκε νὰ ἐπιστρέψουν σὴν πόλιν τῆς Ἀνίας καὶ νὰ περάσουν τὸν χειμῶνα ὥσπου νὰ ἔρθῃ ὁ κατάλληλος καιρὸς νὰ βγοῦν στὴν ὑπαιθρο, ἀφοῦ αὐτὸν τὸν χρόνο εἶχαν κατατροπώσει τέσσερεις φορές τὸν ἐχθρὸ καὶ εἶχαν ἀνακτῆσει τόσες ἐπαρχίες. Ὁ Νικηφόρος λέει πὺς ἀπὸ ἔλλειψη κατασκόπων καὶ ἔμπειρων ὁδηγῶν τῆς χώρας παραιτήθηκαν ἀπὸ τὸ νὰ προχωρήσουν πὺ βαθειὰ γιατί χωρὶς αὐτοὺς ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνον κάτι τέτοιο καὶ ὁ Ρογῆρος ἦταν τόσο φρόνιμος στρατηγὸς πὺ δὲν διακινδύνευε ἀπερίσκεπτα. Ἐκαναν μικρὲς διαδρομές, γιατί ἡ ὑποχώ-

ρηση δὲν ἐνέπνεε κανέναν φόβο, ἀφοῦ διέσχιζαν τοποθεσίες ἤδη γνώριμες ἀπὸ τὸν ἐρχομό. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς ὑποχώρησης εἶναι ποὺ οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ φορτώνουν τοὺς δικούς μας μὲ ἀποτρόπαιες καὶ σκληρὲς πράξεις λέγοντας πὼς ἔβλαψαν τὶς πόλεις τῆς Ἀσίας περισσότερο ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ ἦταν καὶ ἐχθροὶ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος. Ἀκόμα κι ἂν πιστέψω πὼς ὑπῆρξαν κάποιες καταστροφὲς δὲν θὰ ἦταν ὅσες θέλουν νὰ τοὺς ἐπιρρίψουν. Γιατὶ ὁ χρόνος ποὺ οἱ ἴδιοί μας ἔμειναν στὴν Ἀσία ἦταν πολὺ μικρὸς καὶ αὐτὸν τὸν χρησιμοποίησαν πάντα γιὰ νὰ νικοῦν καὶ νὰ πετυχαίνουν μοναδικοὺς θριάμβους εἰς βάρος τῶν ἐχθρῶν τους ἀπ' ὅπου ἀπόμεναν μὲ ἀνυπολόγιστα κέρδη ἀπὸ τὰ λάφυρα ποὺ ἦταν τόσα ποὺ πολλὰς φορὲς τὰ παρατοῦσαν στὸν τόπο εἴτε γιατί δὲν μπορούσαν νὰ τὰ μεταφέρουν, εἴτε γιατί δὲν τὰ θεωροῦσαν σπουδαῖα. Ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμα δεχτοῦμε σὰν ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ λένε οἱ Ἕλληνες, τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ τὴ δόξα ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες νίκες τους. Κι ἐξάλλου ποιά στρατιὰ ἔχει ποτὲ δώσει τὸ παράδειγμα τῆς μετροέπειας καὶ τῆς ἐγκράτειας καὶ κυρίως στρατιὰ ποὺ τόσο ἀργοπορημένα λαμβάνει τοὺς μισθοὺς τῆς. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἓνα συμμαχικὸ στράτευμα κακοδιοικημένο ἀποβαίνει τόσο καταστρεπτικὸ σὲ μιὰ περιοχὴ, ὅσο καὶ τὸ ἐχθρικό. Κι ἔτσι οἱ Ἕλληνες γεμίζουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν συγγραφῶν τους μὲ τὰ παράπονα γιὰ τὶς καταστροφὲς περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἀρμόζει σὲ ἱστορικούς.

Ἐφθασε τὸ στράτευμα ὑποχωρώντας ὡς τὴν Μαγνησίᾳ ὅπου φύλαγε ὁ Ρογῆρος τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πλούτου καὶ τοῦ θησαυροῦ του, ὅταν τοὺς ἦρθε εἰδοποίησις πὼς οἱ κάτοικοι τῆς Μαγνησίας μὲ τὸν Ἀταλειώτῃ ἀρχηγό τους ἐπαναστάτησαν καὶ ἀποκεφάλισαν τὴν φρουρὰ τῶν Καταλανῶν ποὺ ὁ Ρογῆρος εἶχε ἀφήσει καὶ ἄρπαξαν καὶ τοὺς θησαυροὺς ποὺ εἶχε συναγμένους μὲς τὴν πόλιν. Καὶ τὸ πρᾶγμα πέρασε ἔτσι. Ἡ Μαγνησίᾳ ἦταν μιὰ πόλις ἰσχυρὴ καὶ μεγάλη, καὶ γιὰ τοὺς δυὸ αὐτοὺς λόγους δύσκολο νὰ τὴν κυριεύσῃ κανεὶς ἐνόσω κάτοικοι βρίσκονταν ἐνωμένοι. Συνέβη τότε, ὁ Ρογῆρος, κακὰ συμβουλευμένος, νὰ τοὺς μηνύσῃ πὼς ὅταν φθάσῃ νὰ τοῦ ἔχουν ἔτοιμα ἄλογα καὶ χρῆμα γιὰ βοήθεια. Αὐτοὶ λογαριάζοντας τὴ δυσαρέσκεια ποὺ εἶχαν οἱ Ἄλανοι ποὺ βρίσκονταν μὲς τὴν πόλιν μὲ τοὺς Καταλανοὺς καὶ ὑποκινημένοι ἀπὸ τὴν ἀπληστία νὰ ἰδιοποιηθοῦν τοὺς θησαυροὺς ποὺ ὁ Ρογῆρος εἶχε συνάξει, ἀποφάσισαν νὰ πάρουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἐπαναστατήσουν. Ὅταν συζήτησαν τὶς ἀπόψεις τους μὲ τὸν Ἀταλειώτῃ κι αὐτὸς τὸ ἐνέκρινε, ἔβαλαν τὸ σχέδιό τους σὲ πράξιν. Γιατὶ καθὼς παλιὰ ζοῦσαν σὲ ἐλεύθερη πόλιν, φοβήθηκαν νὰ μποῦν κάτω ἀπὸ ζυγόν. Οἱ πολῖτες ἦταν πολλοὶ καὶ ὀπλισμένοι, οἱ Ἄλανοι ἐπίσης, καὶ οἱ ἀποθήκες ἀφθονοῦσαν τὰ τρόφιμα, τὰ ὅπλα, τὸ χρῆμα καὶ τὰ ἄλλα πολεμικὰ ἐφόδια. Τελικὰ ἀφοῦ ὀρκίστηκαν πίστη μεταξύ τους, πέρασαν ἀπ' τὸ μαχαίρι ἓναν ἀριθμὸ Καταλανῶν ποὺ βρίσκονταν μέσα, καὶ τοὺς ὑπολοίπους τοὺς συνέλαβαν καὶ τοὺς ἔρριξαν σὲ φυλακὲς πολὺ ἀσφαλισμένες. Ἔτσι ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἐξέγερσὶς τους γιατί δὲν ὑπάρχει πρᾶγμα ποὺ νὰ διασφαλίζῃ μιὰ σχέση περισσότερο ἀπὸ μιὰ παρόμοια πράξιν, ὅπου ἡ φρικαλεότητα ἀφαιρεῖ τὴν ἐλπίδα τῆς συγγνώμης. Αὐτὸ τὸ συμβάν, ὁ Παχυμέρης ὁ Ἕλληνας, ποὺ τὸ ἀναφέρει, δὲν τὸ θεωρεῖ ἄξιο μομφῆς καὶ μᾶλλον τὸ ἐπιδεκμιάζει καὶ τὸ ἐξαίρει. Ἔτσι πᾶς καθαρὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπολογία ἢ συγγραφή του καὶ ὄχι ἱστορία.

Ὅταν πᾶς ἔγινε γνωστὴ ἡ ἐξέγερσις τῶν μαγνησιωτῶν, θέλησε ὁ Ρογῆρος νὰ τοὺς τιμωρήσῃ. Κι ἔτσι μὲ μιὰ ὁμάδα Ἀλανοὺς ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν κι ἀκόμα Ἕλληνες, κι ὅλους τοὺς Καταλανοὺς πῆγε νὰ πολιορκήσῃ τὴ Μαγνη-

σία για να την τιμωρήση όπως τῆς ἤρμοζε για μιὰ τόσο ἄπρεπη ἐνέργεια. Ἐφερε μὲ μοναδικὴ ταχύτητα μηχανές καὶ ὄργανα για νὰ τὴν χτυπήσῃ καὶ οὐ λίγες ἡμέρες ἔκανε μιὰ γενικὴ ἔφοδο ὅπου ἀντικρούστηκαν οἱ δικοὶ μας μὲ χλευασμοὺς καὶ ἐμπαιγμοὺς ἀπὸ τοὺς μέσα πού μὲ λόγια ὑβριστικὰ πρόσβαλαν τὸν Ρογῆρο. Θέλησε ὁ Ρογῆρος νὰ τοὺς καταστρέψῃ τοὺς ὑπονόμους, ἀλλὰ αὐτοὶ εἰδοποιημένοι ἐπικεῖρσαν μιὰ ἔξοδο καὶ ἐμπόδισαν τὸ κακὸ. Ὁ ἀποκλεισμός συνεχιζόταν καὶ ἐκείνον τὸν ἴδιο καιρὸ τοὺς ἦρθε μιὰ γραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο πού τοὺς διέταζε, ἀφοῦ λύσουν τὴν πολιορκία τῆς Μαγνησίας, νὰ ἔρθουν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν Μιχαήλ, τὸ γιό του, για νὰ συντρέξουν τὸν ἄρχοντα τῆς Βουλγαρίας, κουνιάδο τοῦ Ρογῆρου, γιατί ἕνας θεῖος δικός του εἶχε ξεσηκωθεί μὲ μιὰ μερίδα τῶν ὑπηκόων του καὶ κινδύνευε νὰ χαθῇ ἂν δὲν τὸν ἐνίσχυαν γρήγορα. Θεωρῶ ἀπολύτως βέβαιο πὼς αὐτὴ ἡ ἐξέγερση ἦταν εὖρημα τοῦ Ἀνδρόνικου πού χρειαζόταν μιὰ ἀφορμὴ για νὰ τραβήξῃ τοὺς δικούς μας ἀπὸ τὴν Ἀσία, ὅπου πάντα φοβόταν, πὼς ἐνδυναμωμένοι ἀπὸ τόσες νίκες, θὰ ὀχυρώνονταν σ' αὐτὴν ἀρνούμενοι ὑπακοή. Καὶ για νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Ρογῆρο, τοῦ ἔθεσε μπροστὰ τὸν κίνδυνο τοῦ κουνιάδου. Σ' αὐτὲς τίς ζημιές ὑπόκειται ὁ στρατηγὸς πού ὑπηρετεῖ ἄρχοντες τυραννικοὺς ἢ μικροὺς ὅπου πάντα ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ ὑποψία ἔχουν τὴν πρώτη θέσιν στὶς ὑποδείξεις τους. Τυχερὸς αὐτὸς πού ὑπηρετεῖ μέγα καὶ ἰσχυρὸ μονάρχη πού μέσα στὴν μεγαλωσύνη του δὲν χωρᾷ δυσaráσκεια πού νὰ γεννιέται ἀπὸ τὸ ἀνέβασιμα τοῦ ὑπηκόου του.

Ἐπιβεβαιώνει τὰ κίνητρα αὐτὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Νικηφόρος δὲν ἀσχολεῖται μὲ αὐτὸ παρὰ δίνει ἄλλη ἐξήγηση στὸ ἥτι οἱ δικοὶ μας δὲν συνέχισαν τίς νικηφόρες ἐνέργειές τους καὶ πού δὲν εἶναι ἄλλος ὁ λόγος ἀπὸ τὸν μέγα φόβο τοῦ Ἀνδρόνικου πού χωρὶς ἀμφιβολία αὐτὸς σταμάτησε τὴν καλὴ τύχη τῶν δικῶν μας καὶ ἐμπόδισε νὰ ἐπανακτηθοῦν ὅλες οἱ πόλεις καὶ οἱ ἐπαρχίες τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὲς ἀκριβῶς εἶναι οἱ λέξεις τοῦ Νικηφόρου: «Ὁ Ρογῆρος μετὰ πού συνεκάλεσε συμβούλιο ἀποφάσισε νὰ παρακούσῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ συγχρόνως νὰ δῇ ἂν μπορῇ νὰ κερδίσῃ τὴν Μαγνησία. Ἀλλὰ ἡ ἀντίσταση τῶν πολιορκημένων ἦταν τέτοια πού ὁ Ρογῆρος ἀναγκάστηκε νὰ ἀποτραβηχτῇ μὲ ἀπώλεια ὑπόληψης καὶ στρατοῦ. Καὶ παρ' ὅλο πού ἔφθασε νὰ διαπραγματευθῇ συμβιβασμὸ μαζί τους ὥστε νὰ τοῦ ἐπιστρέψουν τὰ χρήματα δὲν μπόρεσε νὰ πετύχῃ τίποτα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο κι ἀκόμα ἐπειδὴ οἱ Ἀλανοὶ ἔφυγαν, ἔλυσε τὴν πολιορκία προφασιζόμενος ὅτι τὸν καλεῖ ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς κράτησαν μέσα τους μιὰ κρυφὴ λύπη πού ἄφηναν τίς ἐπαρχίες χωρὶς νὰ τιμωρήσουν τοὺς μαγνησιῶτες καὶ ἐγκατέλειπαν ὅτι εἶχαν κερδίσει ἀπὸ τὴν μανία καὶ τὴν ὀρμὴ τῶν βαρβάρων, χωρὶς ἀντίσταση. Δὲν ἔλειπαν ἀνάμεσα στοὺς στρατιῶτες κάποιοι πού σὲ κρυφὲς συνομιλίες ξεσήκωναν τὰ πνεύματα μὲ παρόμοια κίνητρα λέγοντας: «τί σημαίνει πού τόσες φορὲς νικήσαμε ἀφοῦ μᾶς ἀφαιροῦν τὸ ἔπαθλο ἀπὸ τὰ χέρια; Γι' αὐτὸ φύγαμε ἀπὸ τὴ γῆ μας καὶ τὴν εὐλογία τῆς πατρίδας για νὰ ἔχουμε ἀνταμοιβὴ στὸν κίνδυνο τῆς ζωῆς μας τόσες καὶ τόσες φορὲς ἕναν μικρὸ μισθό; Μετὰ πού ἔχουμε κερδίσει μιὰ ἐπαρχία, νὰ μᾶς διώχνουν ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ μᾶς δίνουν για βραβεῖο σὲ τόσες ὑπηρεσίες ἕναν νέο καὶ ἐπικίνδυνο πόλεμο;»

Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἂν καὶ ἐξωτερικὰ προσποιοῦντο καὶ δὲν ἔδειχναν τίποτα ὅμως πολὺ θλίβονταν γι' αὐτὴ τὴν ἀναχώρηση πού πίστευαν πὼς κίνησε ἡ ἀντιζηλία μᾶλλον τοῦ Ἀνδρόνικου παρὰ ἡ ἐπανάστασις τῆς Βουλγαρίας. Ἐφθασαν οἱ δικοὶ μας στὴν Ἀνία καὶ ἀπὸ κεῖ πήραν τὸ

δρόμο ὡς τὴν εἴσοδο τοῦ στενοῦ περπατώντας κατὰ μῆκος ὅλων ἐκείνων τῶν παραθαλασσίων ἐπαρχιῶν, ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴν ξηρὰ καὶ ἡ ἀρμάδα περιπλέοντας μαζί τους. Σύμφωνα πάντα μετὰ τὴ διαταγή, ἔφθασαν στὸν κάβο ποῦ εἶναι στὸ στενὸ, ἀντίκρυ στὴν Καλλιόπολη ποῦ ὁ Μοντανέρ ὀνομάζει Boca de Aneq. Εἰδοποίησαν ἀπὸ κεῖ τὸν αὐτοκράτορα ὅτι ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἐπιβιβάσθουν στὰ καράβια τοὺς περιμένοντας νέα διαταγή του γιὰ νὰ ἀποπλεύσουν. Εὐχαριστήθηκε σφοδρὰ ὁ Ἀνδρόνικος ποῦ τὸν ὑπάκουσαν οἱ Καταλανοὶ καὶ ἐγκωμιάζοντας μετὰ ἐπιστολὰς τὴν ἀκρίβεια μετὰ τὴν ὁποία ἐξετέλεσαν τὶς διαταγές του, τοὺς γνωστοποίησε πὺς τὰ κινήματα στὴ Βουλγαρία μετὰ μόνον τὴ φήμῃ τοῦ ἐρχομοῦ τοὺς ἀποσοβήθηκαν. Ἔτσι λέει ὁ Μοντανέρ. Ἀλλὰ φαίνεται πὺς ὁ Παχυμέρης πλησιάζει περισσότερο τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸ λόγο ποῦ εἶχε ὁ Ἀνδρόνικος σ' αὐτὴ τὴ δεύτερη γραφὴ νὰ πῇ πὺς τὰ πάντα εἶχαν ἀποσοβηθῇ. Διότι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὁ γιὸς του, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν προσβεβλημένων Ἑλλήνων καὶ τῶν στρατιωτῶν ἄλλων ἐθνοτήτων ποῦ εἶχε στὴν ὑπηρεσία του, ἐπειδὴ ἦταν κατώτεροι σὲ ἀριθμὸ καὶ σὲ ἀνδρεία φοβόνταν τοὺς Καταλανούς, καὶ ἔγραψε στὸν πατέρα του Ἀνδρόνικο πὺς δὲν ἤθελε νὰ συνενωθῇ ὁ Ρογῆρος μετὰ τὴ στρατιά του γιὰτὶ φοβόταν ἐμφυλίους πολέμους καὶ οἱ ἀποχαλινωμένοι Καταλανοὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ζήσουν χωρὶς τὴν ἴδια ἐλευθεριότητα ποῦ εἶχαν στὴν Ἀσία καὶ πὺς ὁ Γεώργιος, κεφαλὴ τῶν Ἀλανῶν, ἦταν μετὰ αὐτὸν θυμωμένος ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου τοῦ γιοῦ του, καὶ πὺς βλέποντας τὸν Ρογῆρο αὐτὸς καὶ οἱ δικοὶ του θὰ ἔδιναν ἀφορμὴ γιὰ καμιά σοβαρὴ σύρραξη. Ἔτσι ὁ Ἀνδρόνικος θεώρησε πὺς σωστὸ νὰ βρῇ ἕναν τρόπο νὰ τὸ ἀποφύγει καὶ ἔστειλε τὴν ἀδελφὴν του τὴν Εἰρήνην καὶ τὴν ἐγγονὴν του Μαρία νὰ πᾶνε στὴ Καλλιόπολη νὰ πείσουν τὸν Ρογῆρο, ἀφήνοντας τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του στὴν Ἀσία καὶ μόνον μετὰ χίλιους, ἄνδρες διαλεχτοὺς, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τὸν Μιχαὴλ. Ἐκανε σύσκεψη ὁ Ρογῆρος μετὰ τοὺς κυριώτερους ἀρχηγούς γιὰ νὰ συζητήσουν τὴν πρότασιν καὶ ὅλοι θεώρησαν ἐνέργεια ἐπικίνδυνον τὴν διάσπασιν τῶν δυνάμεων καὶ ἀκόμα ὑποπτεύθηκαν μήπως αὐτὸ ἦταν ἡ ἀρχὴ κάποιας πολὺ μεγάλης προδοσίας. Κι ἔτσι ὁ Ρογῆρος ἀπάντησε στὴν πεθερὰ πὺς δὲν διέθετε ἀνάλογον δύναμιν νὰ πείσῃ τοὺς Καταλανούς νὰ χωριστοῦν περνώντας τοὺς χίλιους στὴν Ἑλλάδα κι ἀφήνοντας τοὺς ἄλλους στὴν Ἀσία. Ἡ πεθερὰ γύρισε στὸν αὐτοκράτορα καὶ τοῦ ἔδωσε ἀναφορὰ γιὰ τὸ τί εἶχε λεχθῇ μετὰ τὸν γαμβρό. Κι ἔτσι τελείωσε ὁ πόλεμος τῆς Ἀσίας σὲ διάστημα λίγον μεγαλύτερον ἀπὸ δυὸ χρόνια, μικρὸ διάστημα γιὰ τόσο σπουδαῖα κατορθώματα, ἱκανὰ νὰ λαμπρύνουν ἕναν ὁλόκληρον αἰῶνα.

Κ Ε Φ Α Δ Α Ι Ο XIX

**Στρατοπεδεύει ἡ στρατιὰ στὴ Θρακικὴ χερσόνησο καὶ ὁ Ρογῆρος
φεύγει γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολην**

Ἐπιβιβάστηκε ἡ στρατιὰ σὲ γαλέρες καὶ νάβες τῆς ἀρμάδας τοὺς καὶ ἀκολουθώντας τὴ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορα, διέσχισαν τὸ στενὸ καὶ ἀποβιβάστηκαν ὅλοι οἱ ἄνδρες στὴ Θρακικὴ χερσόνησον, ἔχοντας γιὰ ὀρμητήριον καὶ κέντρο τῆς διαμονῆς τοὺς τὴν Καλλιόπολην, πόλιν ποῦ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ τὴν εἶχαν γιὰ πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, καὶ βρίσκεται σχεδὸν στὸ στόμα τοῦ στενοῦ ποῦ κοιτᾷ τὸ βοριᾷ. Ἐκτείνεται αὐτὸς ὁ ἰσθμὸς ἢ Θρακικὴ χερσόνησος ἐβδομήντα μίλια μᾶκρος καὶ ἑξὶ πλάτος καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα λιγώτερον ἀπὸ τρία. Ἀπὸ ἀνατολικά τὴ λούζει ἡ θάλασσα τοῦ στενοῦ ποῦ οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμαζαν Ἑλλήσποντον καὶ χωρίζει τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Ἀπὸ δυτικὰ καὶ

μεσημβρινὰ εἰσχωρεῖ ἡ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τὸν βορρᾶ εἶναι ἡ Προποντίδα πού στίς ἡμέρες μας λέγεται Μαρμαρᾶς. Στὸ παρελθὸν αὐτὸς ὁ ἰσθμὸς ἦταν τὸ ἐνδιαίτημα τῶν Cruseos* καὶ σιὸ σημεῖο πού συνεχίζεται μὲ τὴ στέρεη γῆ ὑπῆρχε ἡ Λυσιμαχεία, φημισμένη γιὰ τὸν ἰδρυτὴ τῆς Λυσίμαχο πού τῆς ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά του καὶ τὸν Σέξτο, μέρος διάσημο γιὰ τὸν ἔρωτα δυὸ ἁμοιρων ἐραστῶν. Ἀλλὰ τὰ χρόνια πού οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι ἔφθασαν σ' αὐτὴν τὴν ἐπαρχία, μόλις πού διακρίνονταν τὰ ἐρείπιά της. Ἐκεῖ μόνον ὑπῆρχε ἓνα φρούριο μὲ τ' ὄνομα Ἐξαμίλια μὲ πολλὰ χωράφια καὶ χωριά μὲ περιωρισμένο πληθυσμό, ὅπου οἱ δικοὶ μας κατάλυσαν ὅταν ἡ δριμύτητα τοῦ χειμῶνα τοὺς περιώρισε, ἔχοντας καθὼς εἶπα στὴν Καλλίπολη, πολιτεία μὲ μέτριο πληθυσμό, γιὰ κύριο φρούριο καὶ ὄχυρό γιὰ τὴν κοινὴ ἄμυνα. Διατηρήθηκαν οἱ ἴδιες ἀρχές πού ὑπῆρχαν στὰ καταλύματα τοῦ περασμένου ἔτους στὸν Κάβο τῆς Ἀρτάκης, μένοντας ἐξωτερικὰ ὅλοι ἱκανοποιημένοι καὶ καταλαγισμένοι. Ἀναχώρησε ὁ Ρογῆρος γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τέσσερις γαλέρες καὶ ἓνα μέρος τοῦ πεζικοῦ ἐπίλεκτο, γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο καὶ νὰ τοῦ δώσει τὴν εὐχάριστη εἶδηση τῆς ἀνάκτησης τῶν ἐπαρχιῶν στὴν Ἀσία καὶ συγχρόνως γιὰ νὰ λάβει τὶς προσφορὲς καὶ τὶς τιμὲς πού ὀφείλονται σὲ τόσες νίκες. Ἐφθασαν στὴν πόλη οἱ δικοὶ μας συνοδεύοντας τὸν στρατηγὸ τους καὶ μὲ γενικὸ θαυμασιὸ τοὺς ὑποδέχτηκαν καὶ τοὺς συνόδευσαν ὡς τὸ παλάτι, ὅπου ὁ αὐτοκράτορας τὸν τίμησε μὲ δείγματα καὶ λόγια πού ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἰπώθηκαν καὶ ὁ Ρογῆρος ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε λεπτομερῆ ἀναφορὰ γιὰ τὴν κατάστασι τῶν ἐπαρχιῶν πού ἀπελευθέρωσε, τοῦ ζήτησε χρήματα γιὰ νὰ κάνει γενικὴ μισθοδοσία. Ἀπάντησε ὁ αὐτοκράτορας πολὺ κολακευτικά, λέγοντας πὼς ἤρμοζε στὴν ἀξιωσύνη τους νὰ μὴν καθυστεροῦν ἀμοιβὲς πού τόσο ἄξια κερδήθηκαν καὶ πὼς αὐτὸς θὰ τοὺς τὶς ἔστελνε νὰ διανεμηθοῦν ἀμέσως. Ἀλλὰ ἂν καὶ αὐτὴ ἡ ἀπάντησι φαινομενικὰ ὑπῆρξε αὐτὴ πού ὁ Ρογῆρος περίμενε, ὁ αὐτοκράτορας πολὺ δυσαρεστήθηκε γιὰτὶ ὕστερα ἀπὸ τόσο σπουδαῖα λάφυρα καὶ τόσο πλούσια ἀποθέματα ἀπὸ τὶς κυριευμένες ἐπαρχίες, ὅταν ἔρχεσαι νὰ ἀπαιτήσῃς μίᾳ μικρῇ πληρωμῇ εἶναι σημάδι μιᾶς ἀχόρταγης ἀπληστίας πού δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ ἱκανοποιηθῇ κι ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν ἑλληνικὴ περιουσία. Ὅμως αὐτὸ πού κερδίζει ὁ στρατιώτης σὰν βραβεῖο στὴ νίκη χρησιμεύει περισσότερο γιὰ εὐχαρίστησι παρὰ γιὰ ἀνάγκη, κι ἔτσι τὰ μοιράζει μὲ ἀπλοχεριὰ σὲ παιχνίδια, σὲ φίλους, σὲ ἑξοδα. Ἀλλὰ ὁ μισθὸς πάντα ἐκτιμᾶται σὰν κάτι πού δίνει ἀξία στὴ δουλειά του καὶ στὸ αἷμα του καὶ συντηρεῖται ἀπὸ αὐτὸν στὴν ἀνάγκη του καὶ πολὺ θλίβεται σὰν τοῦ τὸν ἀρνιοῦνται ἢ τὸν καθυστεροῦν, κυρίως ὅταν ὁ ἄρχοντας σπάταλα ἑοδεύει γιὰ μιὰ μάταιη ἐπίδειξι τοῦ μεγαλείου του καὶ ἀδιαφορεῖ γι' αὐτὴ τοῦ τὴν ὑποχρέωσι ὅπου θεμελιώνεται καὶ στηρίζεται ἡ πραγματικὴ μεγαλοσύνη τῶν ρηγάδων.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο XX

Ὁ Μπερεγγκὲρ ντὲ Ἐντένσα μὲ νέες ἐνισχύσεις

φθάνει σιτὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου τοῦ δόθηκε ὁ τίτλος

τοῦ μέγα Δοῦκα ἐνῶ σιτὸν Ρογῆρο προσφέρθηκε ὁ τίτλος τοῦ Καίσαρα

Ὁ Ρογῆρος παρέμεινε λίγες μέρες στὴν πόλη, συζητώντας μὲ τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀποστολή του καὶ μὲ τοὺς ὑπουργοὺς γιὰ τὶς ἀποδοχές, γιὰτὶ αὐτοὶ μὲ πονηρία ἔκρυβαν τὰ χρήματα καὶ δημιουργοῦσαν δυσκολίες καὶ ἀνωμαλίες στὰ μέσα καὶ τὸν τρόπο πού θὰ βοηθοῦσε τὴν κάλυψι τῆς ὀφειλῆς:

* Cruseos: Τὴ λέξι αὐτὴ στάθηκε ἀδύνατο νὰ βρῶ σὲ λεξικὰ ἔδω καὶ στὴν Ἰσπανία.

τεχνάσματα αὐτά, ἐκείνων πού διαχειρίζονται τὴν περιουσία τῶν ἀρχόντων, ἂν καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση συναινοῦσε κι' ὁ αὐτοκράτορας.

Ἐκείνον τὸν καιρὸ ἔφθασε στὴν Καλλιπόλη ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, ἄνδρας γνωστὸς γιὰ τὴν καταγωγὴ του καὶ τὴν ἀνδρεία του, πού εἶχε προσκληθῇ μὲ μεγάλη ἐπισημὴ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο. Καὶ παρ' ὅλο πού ὁ Μπερενγκέρ εἶχε κιόλας ὑποσχεθῇ νὰ ἔρθη νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ, ἔστειλε δεύτερη φορὰ γι' αὐτὸν ξεχωριστὴ πρεσβεία, προσφέροντάς του ὁλότελα ξεχωριστὲς τιμὲς κι' ἀξιώματα. Ἐφυγε ἀπὸ τὴν Μεσσήνη ὁ Μπερενγκέρ, μετὰ τὸ δεύτερο τοῦτο κάλεσμα κι' ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα μὲ μερικὲς γαλέρες καὶ πέντε σκάφη ἐξοπλισμένα καὶ ἀκόμα χίλιους Ἀλμογάβαρους καὶ τριακόσιους ἱππεῖς, ὅλους διαλεχτοὺς. Στὴν Καλλιπόλη, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό ἀπὸ ὅλο τὸ ἔθνος, παρέμεινε δέκα μέρες, μέχρι νὰ πληροφορηθῇ τί διέταξε ὁ Ρογῆρος στὸν ὁποῖον ἔστειλε δύο ἄλογα γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγεῖλῃ τὸν ἐρχομὸ του.

Χάρηκε πολὺ ὁ Ρογῆρος πού θὰ εἶχε τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα συντροφιά του, γιατί ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους στενότερη φιλία καὶ μεγάλες ὑποχρεώσεις γιὰ νὰ τὴν διατηρήσουν. Τοῦ ἔγραψε νὰ ἔρθῃ ἀμέσως στὴν Κωνσταντινούπολη, γιατί ὁ αὐτοκράτορας ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν τιμῇ ὅπως ἀναφερόταν στὰ δύο γράμματα τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορα, μὲ χρυσόβουλα πού τοῦ ἔστειλε τώρα μὲ τὸ δικό του γράμμα. Ἔτσι ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα ἔφυγε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθούμενος ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν Ρογῆρο κι' ὅλους τοὺς δικούς μας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλοὺς Ἕλληνες ἐξέχοντες πού δημόσια διαλαλοῦσαν τὴν φιλία τους σὲ μᾶς, μπῆκε στὸ βασιλικὸ παλάτι. Τὸν ὑποδέχτηκε ὁ Ἀνδρόνικος μὲ ὕψος χαρούμενο ἀλλὰ μὲ κρυφούς φόβους καὶ ὑποψίες, γιατί οἱ Καταλανοὶ αὐξάναν ὄχι μόνο σὲ ὑπόληψη ἀλλὰ καὶ σὲ ἀριθμὸ, μὲ νέες ἐνισχύσεις. Γιατὶ ὁ Ἀνδρόνικος ἐπέμενε μὲ ἰδιαίτερη ἔνταση νὰ ἔρθῃ ὁ Μπερενγκέρ νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ πρὶν οἱ Καταλανοὶ κερδίσουν τόσες νίκες μὲ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ μετὰ πού ἀνέβηκε τόσο πολὺ ὁ θαυμασμὸς γι' αὐτούς, θεώρησε δυσάρεστο νὰ ἔχῃ στὴν ἐπικράτειά του πλῆθος τόσο δυνατό. Καὶ ὁ Παχυμέρης λέει πὼς ὁ αὐτοκράτορας δὲν θέλησε νὰ τὸν δεχτῇ στὰ διαμερίσματά του γιατί ἐρχόταν μὲ περισσότερη ἀκολουθία ἀπ' ὅση ὁ ἴδιος ἤθελε.

Τὸν Ρογῆρο ντὲ Φλόρ, μία ἀπὸ τίς αἰτίες πού τὸν ἔκαναν διάσημο, ἦταν πού δημόσια ἔδειχνε τὴν εὐγνωμοσύνη του καὶ ἀναγνώριζε τίς ὑποχρεώσεις του στὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, γιατί ὅταν φτωχὸς κι' ἀνήμερος ἔφτασε στὴν Σικελία τὸν ὑποστήριξε καὶ τὸν βοήθησε νὰ καλλιερέψῃ τὴν τύχη του.

Ζήτησε τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ προσφέρῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγαδοῦκα στὸν Μπερενγκέρ, λέγοντας πὼς, ὄντας σὲ γενναιότητα καὶ καταγωγὴ ἴδιος βασιλιάς καὶ σὰν ἱππότης πού μὲ τόσο εὐγενικὸ αἷμα ἦταν δίκαιο νὰ ἔχῃ τὴν πρώτη θέση στὸ στράτευμα. Ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα μὲ τὴν ἴδια ἐτοιμότητα ἰκέτεψε τὸν αὐτοκράτορα, τὸν τίτλο τοῦ Καίσαρα πού πρόσφερε σ' αὐτὸν νὰ τὸν δώσῃ στὸν Ρογῆρο, πού τόσες ὑπηρεσίες εἶχε προσφέρει καὶ πού μὲ τὸν γάμο του μὲ τὴν ἀνηψιά του, εἶχε συγγενέψῃ μὲ τὸν οἶκο τὸν βασιλικό. Καὶ πὼς ἡ τιμὴ ἔμενε σ' αὐτὸν ἂν ἦταν νὰ τιμηθῇ ὁ Ρογῆρος: σπάνιος ἀνταγωνισμὸς ὄχι μόνο στὰ τωρινὰ χρόνια, ἀλλὰ καὶ στὰ παλιά, ὅπου ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ σεμνότητα φαίνεται πὼς εἶχαν κάποια ἐκτίμησι. Ὁ Ρογῆρος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ πάμπλουτος, φημισμένος ἀπὸ τίς νίκες του καὶ ἀνυψωμένος ἀπὸ τὴν καινούργια συγγένεια, ὁ Μπερενγκέρ ἀπὸ τὴν ἄλλη, λαμ-

πρὸς ἀπὸ καταγωγὴ καὶ ἀξία, θὰ μπορούσαν καὶ οἱ δύο δίκαια νὰ διεκδικήσουν τὴν πρώτη θέσιν. Ἀλλὰ ἡ ὁμοιότητα τῶν προσόντων ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τοὺς δημιουργήσῃ τὸν ἀνταγωνισμό. ἦταν ποὺ τὸν ἀποσοβοῦσε, κάνοντάς τους νὰ θεωροῦν τὰ προσόντα τοῦ ἄλλου πολὺ ἀνώτερα καὶ τὰ προσωπικά πολὺ κατώτερα.

Τὴν ἐπομένη ἡμέρα ἀπὸ τὴν ἀφίξιν τοῦ Μπερενγκέρ, ἀφοῦ συνάχτηκαν ὅλοι οἱ εὐγενεῖς τῆς αὐλῆς, τόσο οἱ ξένοι ὅσο καὶ οἱ ντόπιοι, ὁ Ρογήρος ντὲ Φλόρ, ποὺ εἶχε πάρει πιά τὴν ἀδεια ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο, ἔβγαλε τὸ σκουφο, διάκριση τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μεγαδούκα καὶ μαζὶ μὲ τὴ σφραγίδα, τὴ ράβδο καὶ τὸ λάβαρο τὰ παρέδωσε στὸν Μπερενγκέρ: Τὰ ἀπέρριψε καὶ ἀναμφίβολα δὲν θὰ τὰ δεχόταν ἂν ὁ αὐτοκράτορας δὲν τοῦ τὸ ζητοῦσε ἀποφασιστικά.

Προξένησε στοὺς Ἕλληνες μεγάλο θαυμασμὸ ὁ ἱπποτισμὸς τοῦ Ρογήρου καὶ ὁ Ἀνδρόνικος τὸν ἐτίμησε μὲ ἄλλο πιδ λαμπρὸ ἀξίωμα, προσφέροντάς του τὸν τίτλο τοῦ καίσαρα, ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἀξιώματα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι καὶ οἱ δύο ἔμειναν ὑποχρεωμένοι καὶ οἱ Ἕλληνες πολὺ δυσαρεστημένοι βλέποντας τὸν Ἀνδρόνικο νὰ δίνῃ σὲ ξένο τὸν τίτλο τοῦ καίσαρα, ἀχρηστεμένον πιά σ' αὐτὸ τὸ κράτος ἀπὸ τὸ νὰ θεωρεῖται ὑποπτος στοὺς ἄρχοντές του.

Στὰ παλιὰ χρόνια, ὅταν ἄκμαζε ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, τὸ νὰ ἀποκληθῇ κάποιος καίσαρ ἦταν σὰν νὰ ὀρίζεται διάδοχος, ὅπως εἶναι γιὰ τοὺς αὐτοκράτορες τῆς δύσης: ὁ βασιλιᾶς στοὺς Ἰταλοὺς, στὴ Γαλλία ὁ δελφῖνος καὶ στὴ δική μας Ἰσπανία ὁ πρίγκηπας. Ἀλλὰ σὰν ἔδυσε ἡ αὐτοκρατορία, μετὰ τὴν διαίρεσιν, οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ἔδιναν μόνον τὸν τίτλο χωρὶς κανένα δικαίωμα διαδοχῆς. Ἀλλὰ πάντα ἔθεωρεῖτο σπουδαῖο αὐτὸ τὸ ἀξίωμα, ἂν καὶ ἀπόμεινε μόνον ἡ σκιά ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρξε. Ἔμεινε τὸ πρῶτο μέχρις ὅτου ἡ διάκριση τοῦ σεβαστοκράτορα πῆρε τὴ θέσιν του προτιμημένη ἀπὸ τὸν Ἀλέκο Κομνηνὸ ποὺ ἔδωσε τὴ δεύτερη θέσιν στὴν αὐτοκρατορία στὸν Ἰσαάκιο. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ διάκριση ἔχασε ἀργότερα τὰ πρωτεῖα καὶ τὸ κύρος, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸ νὰ μείνῃ δίχως γιό, πάντρεψε τὴν κόρη του τὴν πρωτότοκην, τὴν Εἰρήνην μὲ τὸν Ἀλέξιο Παλαιολόγο, δίνοντάς του τὸν τίτλο τοῦ δεσπότη ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ ἀποκαλῆς κάποιον κύριο καὶ ποὺ σίγουρα θὰ γινόταν αὐτοκράτορας ἂν δὲν πέθαινε πρὶν ἀπὸ τὸν πεθερό του. Κι' ἔτσι ἡ διάκριση τοῦ καίσαρα σὲ κείνην τὴν αὐτοκρατορία εἶναι ἡ τρίτη. ὄντας πρώτη τοῦ δεσπότη καὶ δεύτερη τοῦ σεβαστοκράτορα.

Ἀναφέρει ὁ Κουροπαλάτης πῶς αὐτὲς οἱ τρεῖς διακρίσεις δὲν εἶναι ἐπιφορτισμένες μὲ ξεχωριστὰ καθήκοντα καὶ πῶς τὸν καίσαρα τὸν ἀποκαλοῦν κύριο, λέξιν ποὺ θεωρεῖται ὑπεροψία νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν ἀκόμα καὶ αὐτοκράτορες, ἀφοῦ ἔτσι ἀποκαλοῦσαν μόνον τὸ Θεὸ τὰ παλιὰ χρόνια καὶ διαβάζουμε πῶς ὁ Αὐγουστος, ὁ Τιβέριος καὶ μερικοὶ ἄλλοι δὲν ἐπέτρεψαν ποτὲ νὰ προσφωνηθοῦν κύριοι. Τοὺς ἀρκοῦσε τὸ μεγαλεῖο τοῦ καίσαρα. Τὸ σκουφάκι ἦταν ἀπὸ πορφύρα καὶ χρυσάφι, καὶ οἱ ἄκρες του ἦταν σχεδὸν σὰν τοῦ αὐτοκράτορα. Ὁ μανδύας ἦταν ἀπὸ πορφύρα. Οἱ κάλτσες καὶ τὰ παπούτσια γαλάζια καὶ ἡ καρέκλα ἴδια σὰν τοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλὰ χωρὶς τοὺς ἀητούς. Ἀκολουθοῦσαν τὸν αὐτοκράτορα στὶς δημόσιες τελετὰς καὶ ἐμφανίσεις καὶ ζοῦσαν μέσα στὸ παλάτι. Ὅλα ὅσα ἀναφέρω συμφωνοῦν μὲ ὅσα ὁ Μοντανέρ στὴν ἱστορία του καὶ ὁ Μπερενγκέρ στὶς ἀφηγήσεις του μᾶς ἔφησαν γραμμένα. Ἀλλὰ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης στὸ Κεφ. II τοῦ δωδέκατου βιβλίου ἀναφέρει κάπως διαφορετικὰ τὸ γεγονὸς. Καὶ γι' αὐτὸ θεώρησα σκόπιμο νὰ μὴ

τὸ ἀναμίξω μὲ τὰ παραπάνω ἀφοῦ τίποτα δὲν προσφέρει σ' αὐτὸν ποὺ τὸ διαβάζει γιὰ νὰ βγάλει καθαρότερο συμπέρασμα γιὰ τὸ τί εἶναι πιὸ ἀληθινό.

Ὅταν πιά ὁ αὐτοκράτορας ἀποφάσισε νὰ δεχτεῖ τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, ἔστειλε καὶ τὸν κάλεσε πολλὰς φορές ἀπὸ τὴν Καλλιόπολη ὅπου βρισκόταν καὶ γιὰ νὰ τὸν διαβεβαιώσῃ γιὰ τὴν ἀγάπῃ του τοῦ ἔστειλε χρυσό-βουλο ὅπου τοῦ ὑποσχόταν μὲ ὄρκο πὼς ἂν ἤθελε νὰ μείνῃ θὰ τὸν μεταχειρίζοταν μὲ καλὴ διάθεσιν καὶ φιλικὰ αἰσθήματα καὶ πὼς ἂν ἤθελε νὰ φύγῃ δὲν θὰ τὸν ἐμπόδιζε. Ὁ Μπερενγκέρ σὰν ἔλαβε τὴν εἰδήσειν μὲ τὴν πίστιν καὶ τὸ λόγο τοῦ αὐτοκράτορα, ξεκίνησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ δύο πλοῖα. Ἀλλὰ φθάνοντας δὲν θέλησε νὰ βγῇ ἀπὸ αὐτά, καὶ μόνον ἔστειλε εἰδοποίησιν στὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀφίξίν του. Ὁ αὐτοκράτορας τὸν κάλεσε στέλλοντας ἅμαξες καὶ ἄλογα γιὰ νὰ μῇ στὴν πόλιν μὲ κάθε μεγαλεῖο καὶ τιμὴ. Ἀλλὰ ὁ Μπερενγκέρ δὲ θέλησε οὔτε τότε νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ καράβι καὶ νὰ ὑπακούσῃ καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ τοῦ στείλῃ σὰν ἐγγύησιν τὸ γιό του, τὸν δεσπότη Ἰωάννην. Αὐτὸ ἔκανε ἄσχημὴ ἐντύπωση τόσο στοὺς ἄλλους, ὅσο καὶ στὸν αὐτοκράτορα. Κι ἔτσι τὸν ἄφησε πολλὰς μέρες στὰ καράβια. Τελικὰ σὰν πλησίαζαν οἱ μέρες τῶν Χριστουγέννων ἔστειλε νὰ τὸν καλέσῃ, μυνώντας του νὰ μὴν ἔχει καμμιὰ ἀνησυχία, ἀφοῦ τὸν διαβεβαίωνε γιὰ τὴν πίστιν καὶ τὸν λόγο του. Ὁ Μπερενγκέρ ἀμφιταλαντεύτηκε γιὰ πολὺ ἀκόμα, ὥσπου λογιεύτηκε καὶ πῆγε στὸν αὐτοκράτορα ὅπου ἔγινε μεγαλόπρεπα δεκτός, ἀλλὰ πάντα ἀποσειρόταν στὰ καράβια μετὰ ἀπὸ τὴν δεξιώσειν τοῦ αὐτοκράτορα.

Τὰ Χριστούγεννα ἔδωσε ὄρκο πίστεως κι ἔτσι ὁ αὐτοκράτορας τοῦ ἔδωσε τὸν τίτλον τοῦ Μεγαδούκα τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἔδωσε καὶ ράβδον χρυσοῦ, νέα ἰδέα τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τὸν ἔντυσαν μὲ τὸν τρόπο ποὺ συνήθιζαν νὰ ντύωνται οἱ συγκλητικοί. Ἔτσι ἄφησε τὰ καράβια του καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Κοσμίδιον ὅπου βρίσκονταν οἱ Καταλανοὶ του, ὅπου μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εὐνοήθηκαν ἐπίσης καὶ τιμήθηκαν μὲ τίτλους καὶ ἀξιώματα μεγάλα. Καὶ ἀπὸ τότε ὁ Μπερενγκέρ ἀπέκτησε μεγάλο κύρος καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἰδιῶτες καὶ στὰ συμβούλια τοῦ Ἀνδρόνικου. Στὸν ὄρκο πίστεως ποὺ ἔδωσε ὁ Μπερενγκέρ ἔκρυψε τὴν ἀπάτην του δίνοντας δείγματα γνησιότητος καὶ εὐθύτητος, ἀφοῦ μὲ τὸ νὰ ὀρκιστῇ πὼς θὰ ἦταν φίλος τῶν φίλων καὶ ἐχθρὸς τῶν ἐχθρῶν τοῦ αὐτοκράτορα, ἐξαίρεσε τὸν Φαμπρίκε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς γιατί εἶπε πὼς εἶχε ὀρκιστεῖ σ' αὐτὸν παλιότερα φιλία. Αὐτὸ στοὺς ὀξυδερκεῖς φάνηκε πὼς ἔκλεινε μέσα του κάποιο μυστικὸν μεγαλύτερον ἀπ' ὅ,τι ἐξωτερικὰ ἔδειχνε. Ἄλλοι τὸ εἶδαν μὲ καλὸ μάτι, λέγοντας πὼς ὅπως φάνηκε πιστὸς στὸν Φαμπρίκε, ἔτσι θὰ ἔμενε καὶ στὸν αὐτοκράτορα. Καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο κέρδισε ὑπόληψιν καὶ δόξαν ἀκολουθώντας τὴν πρότασιν τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὸ πόσο σημαντικὸν εἶναι νὰ φαίνεσαι καλὸς καὶ δίκαιος γιὰ νὰ κερδίζῃς ὑπόληψιν καὶ τὴν δυνατότητα νὰ ἐξαπατᾷς.

Συνεχίζεται

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ

(Μεσαίωνας)

Στροφή

I

Στίγματα καὶ γραμμὲς σ' ἐνὸς φιδιοῦ τὸ δέρμα,
στὸ δέρμα ἐνὸς φιδιοῦ, ποὺ μοιάζει σὰ βελουδο.
"Ὅμως τὸ μάτι του μαγεύει καὶ ναρκώνει,
ὅπως μαγεύεται ὁ βοσκὸς ἀπ' τὶς νεράιδες
καὶ δὲ θυμᾶται πὰ ποῦθ' ἔρχεται, ποῦ πάει,
κι ὅπου τὸν πᾶν οἱ ξωτικές, ἐκεῖ πηγαίνει...

"Εἴσι τὰ πλήθη μάγευαν τὸ βράδυ ἐκεῖνο
κοντὰ στὰ βράχια, σι' ἀκρογιάλι, πλάι στὸ κύμα
τὸ παίξιμο καὶ τὰ τραγούδια τῶν τσιγγάνων!
Ποικίλη ζωγραφιὰ στὴν ὄψη τῆς ἐσπέρας
ἡ τέχνη τους, τὰ λόγια τους, ἡ μουσικὴ τους.

Ἀντιστροφή

I

"Ενας τσιγγάνος μὲ μεράκι τραγουδοῦσε
τοῦ μυστικοῦ Μεσαίωνα τὴν κρυφὴ δίψα:

— «Τὴν ὕλη τὴν πολύμορφη νὰ καθάρῃς
(ὅ,τι χοϊκὸ καὶ ψυχικὸ κι ὅ,τ' εἶναι πνεῦμα)
ἀπ' ὅ,τι ὑπάρχει μέσα της σκληρὸ καὶ κρύο
καὶ καταχνιὰ καὶ ἥσκιος καὶ πυκνὸ σκοτάδι.
Μὲ τὸ νερὸ νὰ γίνῃ ἡ κάθαρση μιᾶς λίμνης,
ποῦναι γλυκὸ καὶ πιὸ λαμπρὸ κι ἀπὸ σμαράγδι.
Κι αὐτό, ποὺ θὰ καθαριστῇ μὲ τόση γνώση,
ν' ἀποσταχθῇ κ' ὕστερα πάλι νὰ πυκνώσῃ
μὲ τὴν ἀλμύρα τῆς πικρῆς δικῆς σου πείρας.

Στροφή

II

Πολλὲς φορές, πολλὲς φορές, ἑκατοντάδες,
τ' ἀπόσταγναι καὶ πάλι ν' ἀποστάξῃς πρέπει
δουλεύοντας μὲ κόπο καὶ πολλὴ φροντίδα,
γιὰ νὰ πετύχῃς τὴν τελείωση ποὺ θέλεις,
ἀλχημιστὴ, στὸ μυστικὸ σου τ' ἀργαστήρι.

Κι ἂν δὲν σὲ φτάσῃ μιὰ ζωὴ, νὰ πάρῃς κι ἄλλες.

"Ὅμως μπορεῖς νὰ συντομέψῃς καὶ — τί ὥραϊα! —
στὴν ποθητὴ τελείωση γοργὰ νὰ φτάσῃς,
τὸν πελεκᾶνο ἂν μοιάσῃς, τὸ πουλὶ τοῦ μύθου,
βαθεῖα ποὺ ἀνοίγει μὲ τὸ ράμφος του τὸ στήθος,
τροφὴ τοῦ αἵμα του νὰ δώσῃ στὰ παιδιὰ του».

Ἀντιστροφή

II

Ἔτσι τραγούδαε στήν ψυχὴ τοῦ ἄλλος τσιγγάνος
 μὲ τοὺς παληοὺς ταιριάζοντας καινούργιους πόνους:

— «Μύρια κοχύλια, μύρια φύκια κολλημένα
 τοῦ Γλαύκου τοῦ θαλασσινοῦ θεοῦ τὸ σῶμα
 - χιλιάδες χρόνια - τοῦ παράλλαξαν τὴν ὄψη
 καὶ πᾶ δὲν φαίνεται θεὸς ἂν εἶναι ἢ τέρας.

Ἔτσι πολὺ παράλλαξες κ' ἐσύ, ψυχὴ μου,
 ἀπὸ κοχύλια κι ἀπὸ φύκια, μύριες πλάνες,
 (ἤμαρτον, Κύριε, μὴ παρίδης μου τὸ δάκρυ...)
 καὶ κρύφτηκες δειλὰ σὲ σκῆτες καὶ μετόχια
 κι ἀρνήθηκες τὸ φῶς κι ἀρνήθηκες τὸν ἥλιο...»

Ἐπίλογος

Ἡ νύχτα ζηλευτὴ στὴ γῇ καὶ στὴν καρδιά μας,
 λουλούδια τίς χαρές, σὰν ἄστρα τίς κεντάει
 καὶ πίνουμε τῆς γῆς τὸ μέλι καὶ τὸ δάκρυ.
 Τσιγγάνοι χριστιανοὶ κι ἀλχημιστὲς τσιγγάνοι
 γιὰ κάποιες ξωτικὲς χαρὲς μιλοῦν μὲ πάθος,
 ἀστέρια ποὺ περνᾶν καὶ σκίζουν τὸ σκοτάδι.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΤΕΡΜΗ ΠΩΣ ΘΑ ΜΕΙΝΕΙΣ...

Παντέρμη πῶς θὰ μείνεις κι' ἀπροστάτευτη,
 μικρὴ μου φίλῃ ἀγαπημένη,
 ἂν νὰ σὲ ὑπερασπίσω ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω;
 Ποιὸς θὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ σὲ προστατεύσει,
 ἐδῶ, σ' αὐτὸν τὸν ἄξενο τὸν τόπο,
 σ' αὐτὴ τῇ γῇ ποὺ τὴν κυκλώνουν οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ νύχτα,
 ἀνίσως ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω;
 Ποιὸς θὰ σὲ σώσει
 ἀπ' τοὺς θυμοὺς τῶν κεραυνῶν,
 ἀπὸ τὸ κύμα τοῦτο ποὺ βρυσχίεται,
 ποιὸς θὰ σὲ σώσει ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ κατεβαίνουν
 μὲ τίς ρομφαῖες ἀπ' τίς πλαγιές,
 ἀνίσως ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω;
 Ἄν δὲν μπορῶ ἐγὼ τὸ χέρι μου νὰ ὑψώσω
 κατάντικρυ στῶν καταιγίδων τῇ φοβέρα,
 τὸ χέρι αὐτὸ ποὺ καίει ἀπ' τὴν ἀγάπη,
 ἀλλοίμονο! ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάμει!

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

ΖΟΖΕ ΜΑΡΙΑ ΝΤΕ ΕΡΕΝΤΙΑ

1. ΚΕΝΤΑΥΡΟΙ ΚΑΙ ΛΑΠΙΘΕΣ

Οἱ καλεσμένοι ρίχτηκαν στο γλεντοκόπι· ἀγέλη
κενταύρων καὶ πολεμιστές· σκληροί, ὠραῖοι, πυρμένοι.
Ἑρώων ἡ σάρκα, σῶν δαδῶν τῇ λάμπῃ ἀδελφωμένη
μὲ τὴν πυρρὴ τρίχα τῶν γιῶν ποὺ γέννησε ἡ Νεφέλη.

Γέλια καὶ ἀντάρα! Ὅλη ντροπὴ ἡ νύφη, ποὺ τὴν πιέζει
ἀλόγου στέρνο, σὲ κουρέλια μέσα ἀγκομαχάει.
Κενταύρου ὅπλῃ πάνω σὲ ἀσπίδες μπρούντζινες βροντάει.
Μέσ' στὴ χλαλὸν σωριάζεται τοῦ γάμου τὸ τραπέζι.

Μὰ τότε αὐτός, ποὺ τοὺς τρανοὺς μικροὺς μπροστά του βλέπει,
σκώνεται ὀρθός· εἶν' ὁ Ἡρακλῆς τὴν κεφαλὴ του σκέπει
λέοντα μουσοῦδι, μὲ χρυσὴ τὴν τρίχα του ὀρθωμένη.

Καὶ ἀπ' τὴν ὀργὴν ποὺ τὸ φριχτό του τρικυμίζει μάτι,
ἀπ' ἄκρῃ σ' ἄκρῃ τῆς φαρδειᾶς τῆς σάλλας, δαμασμένη
γυρνᾷ ἡ ἀφύσικη κοπὴ, φρουμάζοντας, τὴν πλάτη.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

2. Η ΦΥΓΗ ΤΩΝ ΚΕΝΤΑΥΡΩΝ

Καὶ μεθυσμένοι φεύγουνε ἀπὸ ἀνταρσία καὶ σκοτωμό,
γιὰ τὰ ψηλόγκρεμα βουνά, ποὺ σκέπουν τὴ μονιά τους.
Τρόμος τοὺς δέρνει. Νοιώθουνε τὸν θάνατο κοντά τους·
καὶ ὁσμὴ τοὺς φέρνει λεονταριοῦ τ' ἀγέρι τὸ νυχτερινό.

Κατεβασές, λογγά, δρυμὰ περνοῦν χωρὶς σταματημό.
Τὴν Ὕδρα, τὸν Στελῖωνα σκουντοῦν στὸ πέρασμά τους.
Καὶ νά σου! μέσα στὴ νυχτιά, τὴν ραχοκοκκαλιά τους
τὸ μαῦρο Πήλιο, ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Ὅσσα ὑψοῦν στὸν οὐρανό.

Κάποτε, ἐνῶ γκρεμίζεται ἡ ἀλαφιασμένη φάρα,
κάποιος τοὺς στέκεται στητός· πίσω ρίχνει τὸ μάτι
καὶ τὴν ἀδελφικὴ κοπὴ μὲ ὀρμὴ, ξανανταμώνει.

Γιατὶ εἶδε, σκιάχτρο ἀνείπωτο καὶ ὑπέρτατη τροιάρρα,
πίσω τους τὴν ὀλόλαμπρη σελήνη τὴν γεμάτη
τοῦ Ἡράκλειου ἴσκιου τὴν γιγάντιαν ἀπειλὴ ν' ἀπλώνει.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΛΑΦΟΝΤΑΙΝ

Η ΠΟΝΤΙΚΟΣΥΝΑΞΗ

Ὁ Λαρδοφάης μὲ τ' ὄναμα, γάτος χωρὶς ψεγάδι
στοὺς ποντικούς τέτοια ἔκανε σφαγὴ,
ὥστε μονάχα λιγοστοὶ ἀπομείνανε στῇ γῇ.
Τοὺς πὸ πολλοὺς τοὺς εἶχε φάει τὸ σκοτάδι.

Κι' ὅσοι ἀπομείνανε, στίς τρύπες τους χωμένοι,
δὲν ἔχουν τί νὰ ρίξουν στὴν παραδαρμένη.
Κι' ὁ Λαρδοφάνης ἐφάνταζε, εἰς τὸ ἄθλιο τοῦτο γένος,
ὄχι ἀπλὸς γάτος, σατανᾶς γατογουναρωμένος.
Κάποια φορά, πὺ στίς σκεπές, στὴ γειτονιά,
γιά νύφη, ὁ Ἰπλότης, εἶχε ξεκινήσει,
ὅσον καιρὸ τὸ ἐρωτικό του βάσταγε μεθύσι,
ποντικοσύνναξη ἔγινε, σὲ μιὰ κρυφὴ γωνιά,
γιὰ νάβρουν κάποιο φάρμακο στὴν συμφορὰ τὴν τόση.
Κι' ὁ Μάγιστρός τους, πρόσωπο ποῦχε περίσσεια γνώση,
γνωμάτεψε πὺς ἔπρεπε, καὶ δίχως πολλὰ λόγια,
κουδούνι νὰ κρεμάσουνε ἀπ' τὸ λαιμὸ τοῦ μπόγια.
Κι' ἔτσι, ὅταν θ' ἀρματώνονταν σὲ πόλεμο νὰ βγῇ,
ἀκούοντας τὸ κουδουνητό, θὰ πρύπωναν στὴ γῆ.
"Ἄλλη δὲν εἶταν, λέει, γιатρεία. Κι' εὐθύς, μικροὶ - μεγάλοι,
μὲ μιὰ βουή, συμφώνησαν μὲ τὸ σοφὸ κεφάλι.
Ἡ λύση τούτη φάνηκε σ' ὅλους θαυματουργή,
μὰ τὸ κουδούνι ποιὸς θὰ πάη νὰ τὸ κρεμάσῃ;
ὁ ἕνας λέει: «τὸ μυαλὸ δὲν τῶχω ἀκόμα χάσει».
"Ἄλλος, λέει ἄλλα. Καί, χωρὶς πολὺ ζουμὶ νὰ βγῇ,
φαγοσπορίσανε. Πολλὰ ἔχω δεῖ ὡς τὰ τώρα,
συνέδρια νὰ ἀεροκοπανοῦν. Συνέδρια, λέω, ἀπὸ Ἀββάδες,
Γούμενους, Καλογέρους καὶ Πρωτοπαπάδες.
Γιὰ συμβουλές, γιὰ γλωσσοκοπανιά,
τρέχουν οἱ συμβουλάτορες μιλλιούνι.
Μά, ἂν εἶναι νὰ ἀνασκουμπωθοῦμε γιὰ δουλειά:
ποιὸς θὰ κρεμάσει τὸ κουδούνι;

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΑΡΘ. ΡΕΜΠΛ

Η ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΑΡΤΟΥΦΟΥ

Σγαρλίζοντας τὴν ἐρωτιάρα του καρδιά, σεμνός,
μαυροντυμένος. εὐτυχῆς καὶ μὲ τὸ χέρι ἀκόμα
στὸ γάντι, καθὼς πῆγαινε, ἀπαίσια γλυκερός,
κίτρινος, φτυκῶντας πίστη ἀπὸ τὸ ξέδοντό του στόμα,

καθὼς ἐπῆγαινε ὁ Ὁρέμους, φύση μοχθηρή.
σκληρὰ πολὺ ἀπ' τὸ βολικὸ τὸν ἄδραξε τὸ αἰτί του,
καὶ ἀνάσπασε, μιλῶντας λόγια ὅλο χολὴ πικρὴ,
τὸ σεμνὸ μαῦρο ροῦχο ἀπὸ τὸ ὑγρὸ κορμί του.

"ὦ τιμωρία! ἦταν ξεκούμπωτος καὶ ὠχρὸς γιὰτὶ
τὸ κομπολόι τῶν κοιμάτων ποῦ τοῦχαν ἀφεθῇ
τοῦ Ἀγίου Ταρτούφου μας ξεκοκκίζονταν στὴν καρδιά του.

Καὶ μ' ἓνα ρόγχο ἀνάδινε μετάνοια, προσευχή.
Ὁ ἄλλος τὴν μαύρη τραχηλιά του ἄρπαξε μοναχή.
Φτού! ὁ Ταρτούφος φάνηκε γυμνὸς ὑπὸ πάνου ὡς κάτου.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΜΕΤΕΚΕΙΝΑ

Χάρτινο καραβάκι
φορτωμένο τὴν ἀκριβὴ πραιμάτεια τῆς χαρᾶς
ῶδευα — φτερὸ μαϊστράλι —
στὰ Γιαπωνέζικα βελουῖδα τῶν πρωϊνῶν ὁραμάτων
ποὺ μὲ καθρέφτιζαν ρόδο ἀγνεΐας
στὰ βενετσιάνικα κάτοπτρα τῆς πρώτης γεύσης.
Κι' ἔφτασα
κεῖ
ποὺ πρόγονος ναυαγὸς
ἔσκαψε τὸ κύμα μὲ τὰ γαιψά του νύχια
κι' ἐνταφίασε ζωντανὸ τὸν ἥλιο.

Τὰ μάτια μου
— γιάλινα πανιὰ μπουκωμένα ἀπ' τὸ σκοτάδι —
μέσα σὲ τούτη τὴν ἄχρωμη μπουνάτσα
δὲν ξεχωρίζουν τίποτε πιά.
Τὸ κύτος τῆς καρδιᾶς μου
ἔμπλεον ἀπὸ τὴν ἀρμύρα τῆς ἀγνοΐας
δὲν χωρᾷ τὰ δάκρυά μου...
Στὸ βραχίονα — κυρίες μὲ σκοτεινὲς πλερέζες —
οἱ ἀφελεῖς προσδοκίες μου
λαχταροῦν τοὺς πρώτους θησαυροὺς μου:
τὶς μαγικὲς πεντάλφες τῆς χαρᾶς
καὶ τὶς δρομαῖες μαρμαρυγὲς
κλιμακωτῶν ἀφέσεων ἀπὸ τὰ κρίματα τοῦ κόσμου.

Ποῦ εἶμαι;;
Ποιὸς ἥλιος ἀνεύρετος θὰ γράψει τὸ σχῆμα μου
στὰ φύλλα τῆς νύχτας
μὲ τὴ μελάνη τῆς καρδιᾶς
γιὰ νὰ μάθω ποιὸς εἶμαι;
Πιὸ ἀχνὸς ἀπ' τ' ἄρωμα τοῦ γιालοῦ
ἢ πιὸ συμπυκνωμένος ἀπὸ λίθο βασάλτη;
Πάρε τὰ δάκρυά μου
τοὺς ἀνέμους ποὺ μ' ἔσυραν στὴν ἀκρολιμνιά
τῆς δοκιμασίας
κι' ἂν μπορεῖς
— ἀβυσσαλέα στὴ συγγνώμη σου —
ξανάχτισε μὲ χάρτινο καραβάκι
φορτωμένο τὴν ἀκριβὴ πραιμάτεια τῆς χαρᾶς.

Κι' ἄφησέ με!
 "Αφησέ με νὰ ὀδεύω
 πάνω ἀπὸ τὴν κρουστή χίμαιρα τῶν πειραματισμῶν
 χαμόγελο
 στὸ καρνάγιο τῶν ἐντυπώσεων.
 Δέξου με! Δὲν σὲ ξέρω!
 Τέρας ἢ ἄγγελος
 κράτησέ με κεῖ ποὺ κατοικοῦν τὰ νέφη
 πρὶν γίνουν πάγος ἢ βροχή...
 Τοῦτη τὴν προσευχὴ
 τὴν ρίχνω ἄγκυρα στὴν προκυμαία
 τῶν ἀστρικῶν ταξιδιῶν...
 Σὺ, λάμνε στὴν Πολυνησία
 τῶν Νέων Ὠκεανῶν.
 "Ισως κάποτε θ' ἀράξεις
 στὸ αἰώνιο λιμάνι
 ποὺ κρατάει τόσους καὶ τόσους
 ἀπὸ χρόνια ναυαγούς...

ΠΕΤΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

Ι Σ Ω Σ Γ Ρ Α Υ Τ Ο

Ὁ Ξέρξης μόλις πέθανε
 μάζεψε τῶν νεκρῶν τὸ στράτευμα
 καὶ στὶς Θερμοπύλες πῆγε
 γιὰ νὰ διαβεῖ
 νὰ φτάσει στὴν Ἀθήνα.

Ὁ Λεωνίδας φύλαγεν ἐκεῖ
 μὲ τὰ παιδιά τῆς Σπάρτης!
 Κι' ὅλα φαινόταν ὅπως πρὶν
 κι' ἡ μάχη πὼς πάλι θὰ γινόταν...

Μονάχα ποὺ τώρα οἱ νεκροὶ
 νὰ ξαναπεθάνουν δὲν μποροῦν...
 "Ισως γι' αὐτὸ
 κι' ἡ μάχη δὲν ξανάγινε.
 "Ισως γι' αὐτὸ
 κι' οἱ μαχητὲς ἀφήσανε τὰ ὅπλα
 καὶ τὰ χέρια δώσανε
 σ' ἀδερφικὸ χορὸ.

Κ. ΛΟΤΡΗΣ

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΕΡΑΣΟΥΜΕ

Πρέπει λοιπόν να περάσουμε όλες τις άκτες
τις ακριβοδουλεμένες
και ν' απομακρυνθούμε
μη σώζοντας κανέναν.
Μονάχα το τραγούδι των γλάρων να φυλάξουμε
γιατί με το τραγούδι είμαστε κοντά στη σωτηρία.

Η ΦΩΝΗ ΣΟΥ

Ἡ φωνή σου στη φωνή μου ώριμάζει,
ὅπως ἡ βροχή μέσ' τὸ κῶμα
κι εἶμαι με κάθε λέξη
ἴχνος πάνω στὸ χιόνι,
αἷμα ζωηφόρο στὰ μάτια
ποὺ φθάνει ὡς τὸ ὕψος τῆς νύχτας.
Ἡ φωνή σου στη φωνή μου ώριμάζει,
σὰν τὸ φῶς ποὺ φορμάζεται στὰ χέρια.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Εἶναι περιττὰ τὰ χέρια μου
δίχως τὸ σῶμα σου
καὶ τὰ μάτια περιττὰ
— στέρεψ' ἡ πηγὴ
δίχως τὸν δικό σου ἥλιο.

Ἀδυνατῶ νὰ τραγουδήσω,
ἀν καὶ τὸ τραγούδι ἀπελευθερώνει,
μὰ τὰ χεῖλη μου μαρμάρωσαν.

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Δ Ε Η Σ Η

Στὸν κόσμο τοῦτο ποὺ ῥῥαμε χωρὶς νὰ μᾶς ρωτήσουν
καὶ τὴ ζωὴ ἀγαπήσαμε με δύναμη καὶ πάθος,
Θέ μου, ἡ καρδιά μας κάνε μας σὰ χᾶδι ν' ἀπαλύνει
στὸν πόνο γείτονα ἢ γνωστοῦ γιὰ συγγενὴ γιὰ ξένου.
Ν' ἀνοίγει ὡς νιὸ τριαντάφυλλο κάθε ποὺ ὁ ἥλιος κρούει,
τὸν κόσμο ὅλο νὰ χωρεῖ, μίση νὰ μὴ γνωρίζει,
κι' ἡ Ἀγάπη σὰ βασίλισσα νὰ τηνε διαφεντεύει.
Λύσε μας, Θεέ μου, ἀπ' τὰ μικρὰ καὶ ταπεινὰ τοῦ κόσμου
τί ναι ἀπὸ οὐσία γήινην ἢ σάρκα μας πλασμένη.
Γλίκανε τὴν ἀνάσα μας καὶ τὸν τραχὺ τὸ λόγο
ἀπάλυνέ τον μέσα μας ὡς τ' ὠριμασμένο σύκο.
Νὰ χαίρεται τὴν πᾶσα αὐγὴ καὶ τὴν καινούρια μέρα,
νὰ καινουργῶναι μ' ἀρετὲς στὸ γίγινασμα ἢ ψυχὴ μας.
Καὶ κάνε νὰ προσμένουμε τὴ νέα τὴν ἡμέρα
σὰ ρόδο ἀχάραγο Μαγιοῦ γλυκὰ νὰ τ' ὀσφρανθοῦμε.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

DOROTHY N. JOHNSON

Η ΧΑΜΕΝΗ ΑΔΕΛΦΗ

Μετάφραση ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΩΔΗ

Τί συμβαίνει όταν ένα κοριτσάκι άρπαγμένο από τους 'Ινδιάνους επιστρέφει στην οικογένειά του σὲ ηλικία μεσόκοπης γυναίκας; Σ' αὐτὴ τὴν ἐξαιρετικὴ μὰ καὶ στιφὴ ἱστορία τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς τῶν Δυτικῶν Περιοχῶν, ὅπως πραγματικὰ ἦταν, δὲν συμβαίνει αὐτὸ ποὺ θὰ περιμένατε.

ORVILLE PRESCOTT

Τὸ σπιτικό μας ἦταν γεμάτο ἀπὸ γυναῖκες, ποὺ ἐπεσκίαζαν τὸν θεῖο Τσάρλυ καὶ συχνὰ μ' ἔκαναν ν' ἀπορῶ μὲ τὴ φασαρία τους καὶ τὴ φλυαρία τους. Ἦμασταν οἱ μοναδικοὶ ἄντρες στὸ σπιτικό. Ἦμουν ἐννιά χρονῶν δὲ ὅταν ἦρθε ἀκόμα μιὰ γυναῖκα, ἡ θεία Μπέση, ποὺ εἶχε ζήσει μὲ τοὺς 'Ινδιάνους.

Ὅταν μοῦ μίλησε ἡ μητέρα μου γι' αὐτὴν δὲν μπορούσα νὰ τὸ πιστέψω. Οἱ ἄγριοι εἶχαν σκοτώσει τὸν πατέρα μου, ἕναν ὑπολοχαγὸ τοῦ ἵππου, δυὸ χρόνια πρὶν. Μισοῦσα τοὺς 'Ινδιάνους καὶ περίμενα τὴν ὥρα ποὺ θὰ τοὺς ξεπάστρευα σὰν θὰ μεγάλωνα. (Ὅταν ὅμως μεγάλωσα, δὲν ἀποτελοῦσαν πιά πρόκληση).

— Γιατὶ ἔζησε μὲ τοὺς ἐχθροὺς μας; ρώτησα μὲ ὕφος ἐπιτακτικό.

— Τὴν ἔπιασαν ὅταν ἦταν μικρὸ κοριτσάκι, εἶπε ἡ μητέρα. Ἦταν τρία χρόνια μικρότερη ἀπ' ὅ,τι ἐσὺ εἶσαι τώρα. Ἀλλὰ νὰ ποὺ γυρίζει.

Κατόρθωμα ποὺ γυρίζει σπῆτι, σκέφτηκα. Καὶ σκέφθηκα ἔτσι ἐνῶ ὑποσχόμενι δυνατό:

— Ἐὰν ποτὲ μὲ πιάσουν ἐμένα, δὲν θὰ μείνω γιὰ πολὺ καιρὸ μαζί τους.

Ἡ μητέρα μὲ ἀγκάλιασε.

— Μὴ μιλᾶς ἔτσι. Δὲν θὰ σὲ πιάσουν. Ποτὲ δὲν θὰ σὲ πιάσουν.

Ἦμουν ὁ μοναδικὸς κρίκος ἀνάμεσα στὴ μητέρα μου καὶ στὴν οἰκογένεια τοῦ ἀνδρός της. Δὲν ἦταν εὐτυχισμένη μ' αὐτὲς τὶς αὐταρχικὲς γυναῖκες, τὶς θεῖες μου: Μαργαρίτα, Ἄννα καὶ Σαμπίνα. Ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ γύριζε πίσω πρὸς τὰ Ἀνατολικά ἀπ' ὅπου κατάγονταν. Ὁ θεῖος Τσάρλυ διηύθυνε τὸ μαγαζὶ ποὺ ἀνῆκε στὶς θεῖες, ἀλλὰ δὲν ἀποτελοῦσε πραγματικὰ μέλος τῆς οἰκογενείας — ἦταν ὁ ἄντρας τῆς θείας Μαργαρίτας. Ὁ μόνος ἄντρας ποὺ ἀποτελοῦσε μέλος τῆς οἰκογενείας ἦταν ὁ πατέρας μου, ὁ μικρότερος ἀδελφὸς ποὺ εἶχαν οἱ θεῖες. Καὶ ἐγὼ ἀποτελοῦσα μέλος τῆς οἰκογενείας καὶ μιὰ μέρα τὸ μαγαζὶ θὰ γινόταν δικό μου. Ἡ μητέρα μου παρέμεινε γιὰ νὰ προστατέψῃ τὰ δικαιώματά μου.

Καμμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀδελφές, τὶς θεῖες μου, δὲν εἶχε δὴ ποτὲ τὴ θεία Μπέση. Γιατὶ τὴν εἶχαν πάρει οἱ 'Ινδιάνοι πρὶν νὰ γεννηθοῦν αὐτές. Ἡ θεία Μαρὴ τὴν εἶχε γνωρίσει — ἡ θεία Μαρὴ ἦταν δυὸ χρόνια μεγαλύτερη — ἀλ-

λὰ αὐτὴ ζοῦσε χίλια μίλια μακρὰ καὶ δὲν αἰσθάνονταν καὶ τόσο καλὰ στὴν ὑγεία της.

Δὲν ὑπῆρχε οὔτε φωτογραφία τοῦ μικροῦ κοριτσιοῦ ποὺ εἶχε γίνει θρύλος. Γιατὶ ὅταν ἡ οἰκογένεια ἐγκαταστάθηκε στὴν ἀρχὴ ἐδῶ ἀγωνίζονταν σκληρὰ γιὰ νὰ θρέψῃ καὶ νὰ ντύσῃ τὰ παιδιὰ, χωρὶς νὰ νοιάζεται νὰ τὰ ἀποθανατίζῃ μὲ φωτογραφίες.

Παρὰ τὶς ἐπανειλημμένες ἐπισκέψεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ στὸ σπίτι μας καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ πολλῶν ἐπιστολῶν γιὰ τὴν παράδοση τῆς θείας Μπέσης ἀπὸ τοὺς ἄγριους, πέρασε ἀρκετὸς καιρὸς προτοῦ νὰ ἔρθῃ. Ὁ Ταγματάρχης Χάρρης, ποὺ ἔκαμε τὶς τελευταῖες συνεννοήσεις, προειδοποίησε τὶς θεῖες μου ὅτι θὰ συναντοῦσαν δυσκολίες, διότι ἡ θεία Μπέση ἴσως δὲν θὰ τὰ κατάφερνε νὰ προσαρμοσθῇ εὐκολὰ στὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ.

Αὐτὸ ὅμως ἦταν μιὰ πρόκληση γιὰ τὴ θεία Μαργαρίτα, ποὺ τῆς ἄρεσαν οἱ δυσκολίες.

— Εἶναι τὸ κρέας μας καὶ τὸ αἷμα μας, ἡ θεία Μαργαρίτα διαλαλοῦσε. Φυσικά, σὲ μᾶς θάρθῃ. Ἡ φτωχὴ μου, ἡ ἀγαπημένη μου ἀδελφὴ Μπέση ἀποκόπηκε ἀπὸ τὸ σπιτικό της πρὶν σαράντα χρόνια!

Ὁ Ταγματάρχης ἦταν εἰλικρινής, ἀλλὰ ὄχι καὶ εὐγενικός.

— Ἐξῆσε μὲ τοὺς ἄγριους ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, ἐπέμεινε. Καὶ ἦταν ἓνα μικρὸ κοριτσάκι ὅταν τὴν ἀπήγαγαν. Προσωπικὰ δὲν τὴν ἔχω ἰδεῖ ἀλλὰ συμπεραίνω ὅτι θὰ εἶναι σὰν πραγματικὴ Ἰνδιάννα.

Ἡ αὐταρχικὴ μου θεία Μαργαρίτα σηκώθηκε γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἀκρόασις εἶχε τελειώσει.

— Ταγματάρχα Χάρρης, ἐτόνισε, δὲν ἐπιτρέπω σὲ κανέναν νὰ κατακρίνῃ τὴν ἀγαπημένη μου ἀδελφὴ. Θὰ ζήσῃ στὸ σπίτι μου, καί, ἐὰν δὲν ἔχω ἐπίσημη εἰδοποίηση ὅτι θὰ ἔλθῃ μέσα σ' ἓνα μῆνα, ξέρε το ὅτι θὰ λάβω τὰ μέτρα μου.

Ἡ θεία Μπέση ἦλθε προτοῦ νὰ λήξῃ ὁ μῆνας.

Οἱ θεῖες στὸ σπίτι ἔκαναν ἓνα σωρὸ προετοιμασίες. Συγύριζαν καὶ σκούπιζαν καὶ σφουγγάριζαν καὶ γυάλιζαν. Ἀκόμα καὶ μένα μὲ μετακίνησαν ἀπὸ τὸ δωμάτιό μου στὸ δωμάτιο τῆς μητέρας μου — καθὼς τὶς εἶχε παρακαλέσει, γιὰ τὴν τελευταία μὲ ἐνοχλοῦσαν κάτι ἐφιάλτες. Ἐτοίμασαν τὸ παλὸν δωμάτιό μου γιὰ τὴ θεία Μπέση μὲ πολλὰς ἀνέσεις — ἔβαλαν παντοῦ καθαρὰ χαρτομάντηλα, φουρκέτες γιὰ τὰ μαλλιά, ὁμοιόμορφο λαγίνι καὶ λεκάνη γιὰ πλύσιμο, τὶς καλύτερες πετσέτες καὶ δυὸ καινούργιες νυχτικὲς σὲ περίπτωσι ποὺ οἱ δικές της θὰ ἦταν παλιές. (Γεγονὸς ἦταν ὅτι ἡ θεία Μπέση δὲν εἶχε καμμιὰ).

— Ἴσως θὰ πρέπει νὰ ράψωμε μερικὰ φουστάνια, ὑπέδειξε ἡ Ἄννα. Δὲν ξέρομε τί θὰ ἔχῃ μαζί της.

— Δὲν ξέρομε ὅμως καὶ τὰ μέτρα της. ἐπίσης, παρατήρησε ἡ Μαργαρίτα. Θὰ ἔχωμε ἀρκετὸν καιρὸ νὰ πᾶμα μεζὶ της στὰ μαγαζιά, ἀφοῦ τακτοποιηθῇ καὶ ξεκουραστῇ γιὰ καναδυὸ μέρες. Ἐλεῖται μπορεῖ νὰ ψωνίσῃ ὅ,τι τῆς ἄρέσει.

Οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ ἔρχονταν σχεδὸν κάθε ἀπόγευμα, ἐνῶ οἱ προετοιμασίες συνεχίζονταν. Ἡ Μαργαρίτα τοὺς ὑποσχέθηκε ὅτι μόλις ἡ Μπέση θὰ αἰσθάνονταν ἀνακουφισμένη κάπως ἀπὸ τὴ δοκιμασία της, θὰ τὶς συναντοῦσε ὅλες μαζί σ' ἓνα ἀπογευματινὸ τσαϊ.

Ἡ Μαργαρίτα προειδοποίησε τὶς ἀνυπόμονες ἀδελφές της.

— Τὸ νοῦ σας, κορίτσια, στὴν ἀρχὴ δὲν πρέπει νὰ τῆς κάνωμε πάρα πολλές ἐρωτήσεις. Πρέπει νὰ ξεκουραστῇ γιὰ λίγο. Πέρασε μιὰ τρομερὴ δοκι-

μασία. Ἡ φωνὴ τῆς Μαργαρίτας χαμήλωσε μ' αὐτὲς τὶς τελευταῖες λέξεις, σὰν νὰ ἦταν μόνον αὐτὴ ποὺ κατανοοῦσε τὴ θέσιν τῆς.

Πραγματικὰ ἡ Μπέση εἶχε ὑποστῇ μιὰ τρομερὴ δοκιμασία, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἡ δοκιμασία ποὺ νόμιζαν οἱ ἀδελφές τῆς. Ἡ δοκιμασία ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπέφερε, ὅταν ἔφθασε, ἦταν ὅτι αὐτὴ εἶχε ἀποσπασθῇ βιαίως ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς, τοὺς Ἰνδιάνους, καὶ εἶχε παραδοθῇ στοὺς ξένους. Δὲν εἶχεν ἀπελευθερωθῇ. Εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ.

Ἡ θεία Μπέση ἦλθε μὲ τὸν Ταγματάρχη Χάρρης καὶ ἓνα διερμηνέα, ἓνα μιγάδα μὲ λιγδιασμένα μαῦρα μαλλιά ποὺ κρέμονταν ὡς τοὺς ὠμους τοῦ. Τὰ ροῦχα τοῦ ἦταν μισὰ στρατιωτικὰ καὶ μισὰ χωριάτικα. Ἡ θεία Μαργαρίτα ἄνοιξε φαρδιά πλατιά τὴν πόρτα, ὅταν τοὺς εἶδε νὰ ἔρχονται ἀπὸ μακριά. Μετὰ ἔτρεξε ἔξω ἀκολουθούμενη ἀπὸ τὶς ἀδελφές τῆς, ἐνῶ ἡ μητέρα μου καὶ ἐγὼ κοιτούσαμε ἀπὸ τὸ παράθυρο. Τὰ χέρια τῆς θείας Μαργαρίτας ἀπλώθηκαν, ἀλλὰ ὅταν εἶδε τὴ γυναῖκα ἀπὸ κοντά, ἔπεσαν ξερὰ πρὸς τὰ κάτω καὶ τὸ χαρούμενο ξεφωνητό τῆς μαράθηκε.

Ἡ ἄλλη δὲν ὑποκλίθηκε, ἡ θεία Μπέση ποὺ ἦταν Ἰνδιάνα γιὰ σαράντα χρόνια, ἀλλὰ σταμάτησε νὰ βαδίζει καὶ στάθηκε ἀτενίζοντας, ἀβοήθητη ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὴν εἶχαν ὑπὸ κράτησιν.

Οἱ ἀδελφές τὴν περιέγραφαν συχνὰ σὰν μικρὸ κοριτσάκι. "Ὅχι γιατί ποτὲ δὲν τὴν εἶχαν ἰδῇ, ἀλλὰ γιατί εἶχε γίνει θρύλος, τὸ κοριτσάκι ποὺ τὸ ἀπήγαγαν. "Ὅμορφες ξανθὲς μποῦκλες, ἔλεγαν ὅτι εἶχε, καὶ μεγάλα γαλανὰ μάτια. Ἦταν ἓνα ὠραῖο κοριτσάκι, ἓνα ξανθόμαλλο ἀγγελούδι, ποὺ ἔτρεχε σὰν χορεύτρια.

Ἡ Μπέση ποὺ ξαναγύρισε ἦταν μιὰ ἡλικιωμένη γυναῖκα ποὺ μοχθοῦσε καθημερινὰ στὰ μοκαζίνια τῆς καὶ τῆς ὁποίας τὸ μαῦρο φουστάνι δὲν χωροῦσε τὸ γεμάτο κορμί τῆς. Τὰ καστανὰ μαλλιά τῆς κρέμονταν μόλις κάτω ἀπὸ τὰ αὐτιά τῆς. Τώρα μεγάλωναν, γιατί ὅταν τὴν πρωτοπῆραν ἀπὸ τοὺς Ἰνδιάνους τῆς τὰ εἶχαν κόψει κοντὰ γιὰ νὰ τὴν καθαρίσουν ἀπὸ τὴν κόνιδα.

Ἡ θεία Μαργαρίτα συνῆλθε γιὰ μιὰ στιγμή καί, ἀντὶ νὰ ἀγκαλιάσῃ αὐτὴ τὴ σιωπηλὴ καὶ ἀποβλακωμένη γυναῖκα, ἱκανοποιήθηκε μὲ τὸ νὰ τὴν χτυπήσῃ φιλικὰ στὴν πλάτη καὶ νὰ φωνάξῃ.

— Φτωχὴ μου, ἀγαπημένη μου Μπέση, εἶμαι ἡ ἀδελφή σου, ἡ Μαργαρίτα, καὶ αὐτὲς ἐδῶ εἶναι οἱ ἀδελφές σου Ἀννα καὶ Σαρπίνα. Ἐλπίζομε ὅτι δὲν εἶστε ἐντελῶς ξεθεωμένοι ἀπὸ τὸ ταξίδι σας!

Ἡ θεία Μαργαρίτα ἦταν ὅλο χαμόγελο γιατί εἶχε βεβαιωθῇ πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι αὐτὴ ἐκεῖ ἦταν πραγματικὰ ἓνα μέλος τῆς οἰκογενείας. Θὰ πρέπει νὰ εἶχε πιστέψῃ — καὶ ἡ θεία Μαργαρίτα μπορούσε νὰ πιστέψῃ ὅ,τιδὴποτε — ὅτι αὐτὸ ποὺ χρειαζόταν τώρα ἡ Μπέση ἦταν νὰ πάρῃ ἓναν μικρὸ ὑπνάκο καὶ νὰ πλύνῃ τὸ πρόσωπό τῆς. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ θὰ λυνόταν ἡ γλῶσσα τῆς καὶ θὰ γινόταν ὁμιλητικὴ ὅπως ὅλες οἱ ἀδελφές.

Οἱ ἄλλες θεῖες πῆγαιναν βιαστικὲς καὶ μὲ τροχισμένη μιλιὰ. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ μία πῆγαινε σὰν οἱ λύπες τῆς νὰ βάραιναν ξεχωριστὰ πάνω στοὺς καμπουριασμένους ὠμους τῆς, καὶ ὅταν μίλησε σύντομα γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ στὸν διερμηνέα, δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃς οὔτε λέξι ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔλεγε.

Ἡ θεία Μαργαρίτα ἀγνόησε αὐτὲς τὶς λεπτομέρειες. Πῆρε τὴν παρέα στὸ μπροστινὸ σαλάνι — ἀκόμα καὶ τὸν διερμηνέα, ὅταν κατάλαβε ὅτι δὲν μπορούσε νὰ τὸν ἀποφύγῃ. Θὰ μπορούσε νὰ ἀντιπαλέσῃ μὲ τὸν ταγματάρχη γι' αὐτόν, ἀλλὰ βιαζόταν νὰ μιλήσῃ στὴ χαμένη ἀδελφή τῆς.

— Δὲν θὰ μπορέσῃς νὰ συνομιλήσῃς μαζί τῆς παρὰ μόνον μέσῳ τοῦ διερ-

μηνέως, είπε ὁ Ταγματάρχης Χάρρης. "Οχι γιατί ὑπάρχουν κανονισμοὶ πάνω ο' αὐτό, ἐξήγησε βιαστικά, ἀλλὰ γιατί αὐτὴ ἔχει ξεχάσει τὰ Ἀγγλικά.

Ἡ θεία Μαργαρίτα ἔρριξε στὸ μιγάδα διερμηνέα μιὰ συνοφρυωμένη ματιά καὶ τὸν ἄφησε νὰ περάσῃ. Ἐπειτα μίλησε κολακευτικά στὴ Μπέση.

— Ἔλα, καλὴ μου, κάθησε.

Ὁ διερμηνέας μουρμούρισε καὶ ἡ Ἰνδιάνα θεία μου κάθησε προσεκτικά σὲ μιὰ καρέκλα. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς της τὸ εἶχε ζήσει μὲ ἀνθρώπους ποὺ κάθονταν ἀναπαυτικά στὸ χῶμα.

Ἡ ἐπίσκεψη στὸ σαλόνι ἦταν σύντομη. Στὴ Μπέση εἶχαν δοθῇ οἱ σχετικές ὁδηγίες προτοῦ ἔλθῃ. Ἀλλὰ ὁ Ταγματάρχης Χάρρης ἔκαμε μερικὲς συστάσεις στὴν οἰκογένεια.

— Νομικῶς, ἡ ἀδελφή σας εἶναι ἀκόμη φυλακισμένη, ἐξήγησε ἀγνοώντας τὸ ἀναμνηστὴ τοῦ θυμοῦ τῆς θείας Μαργαρίτας. Θὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησίν σας. Μπορεῖ νὰ περιπατῇ μέσα στὴ φραγμένη αὐλὴ σας, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ φύγῃ ἀπ' ἐδῶ χωρὶς τὴν ἄδεια τῶν ἀρχῶν.

— Κυρία Ράλλεϋ, αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι βάρος γιὰ ὅλους σας. Ἀλλὰ σ' αὐτὴ τὰ ἔχομε ἐξηγήσει καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοὺς κανονισμοὺς αὐτοῦς. Δὲν νομίζω πῶς θὰ ἔχετε φασαρίες μὲ τὸ νὰ τὴν κρατήσετε ἐδῶ.

Ὁ Ταγματάρχης Χάρρης ἐδίστασε γιὰ μιὰ στιγμή, μετὰ θυμήθηκε ὅτι ἦταν στρατιώτης καὶ γενναῖος ἄνδρας καὶ πρόσθεσε:

— Ἐὰν τὸ νόμιζα, δὲν θὰ τὴν ἔφερνα ἐδῶ.

Ἦταν τὸ ξεκίνημα γιὰ μιὰ συναρπαστικὴ μικρὴ μάχη, ἀλλὰ ἡ θεία Μαργαρίτα ἀπεφάσισε νὰ παραβλέψῃ τὴν πρόκληση. Δὲν μποροῦσε νὰ παραγνωρίσῃ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Μπέση δὲν ἦταν αὐτὸ ποὺ περίμενε.

Ἡ Μπέση βεβαίως ἐγνώριζε ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ χαρμένη λευκὴ οἰκογένειά της, ἀλλὰ δὲν φαίνονταν νὰ ἐνδιαφέρεται. Αὐτὴ ἦταν ἀπαρηγόρητα λυπημένη, ὀριστικὰ ξερριζωμένη. Ἐκαμε μιὰ ἐρώτησι: «Μα - ρή;» καὶ ἡ θεία Μαργαρίτα σχεδὸν ἔκλαψε ἀπὸ χαρὰ.

— Ἡ ἀδελφή μας Μαρή ζῇ πολὺ μακριὰ ἀπ' ἐδῶ, ἐξήγησε. Καὶ δὲν αἰσθάνεται καλὰ. Ἀλλὰ θὰ ἔλθῃ σύντομα, μόλις θὰ μπορέσῃ. Ἀγαπημένη μας ἀδελφὴ Μαρή!

Ὁ διερμηνέας τὸ μετέφρασε καὶ ἡ Μπέση δὲν εἶχε τίποτε ἄλλο νὰ πῇ. Αὐτὴ ἦταν ἡ μόνη κατανοητὴ λέξι ποὺ εἶπε ποτὲ στὸ σπῆτι μας, τὸ ὄνομα τῆς μεγαλύτερης ἀδελφῆς της ποὺ θυμόταν.

Ὅταν οἱ θεῖες φλυαρώντας συνεχῶς ὠδήγησαν τὴ Μπέση στὸ δωμάτιό της, μιὰ ἀπ' αὐτὲς ρώτησε:

— Μά, ποῦ εἶναι τὰ πράγματά της;

Ἡ Μπέση δὲν εἶχε πράγματα, καμιὰ ἀποσκευή. Δὲν εἶχε ἐντελῶς τίποτε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ροῦχα ποὺ φοροῦσε. Ἐνῶ οἱ ἀδελφές της τσακίζονταν νὰ τῆς φέρουν μιὰ χτένα καὶ ἄλλα μικροπράγματα, αὐτὴ στεκόταν σὰν ἀπολιθωμένη, σιωπηλὴ καὶ παρατηρητικὴ. Αὐτὴ ἦταν ἡ φυλακὴ της. Πολὺ καλὰ, θὰ τὴν ὑπέμενε.

— Ἴσως αὔριο νὰ μπορέσωμε νὰ τὴν πᾶμε στὰ μαγαζιά νὰ δῇ τί τῆς ἀρέσει, παρατήρησε ἡ θεία Ἄννα.

— Δὲν βιαζόμαστε. Ἐδήλωσε ἡ θεία Μαργαρίτα σκεφτικά. Ἀντιλαμβανόταν ὅτι αὐτὴ ἡ ἀδελφὴ θὰ τοὺς γινόταν πρόβλημα. Ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι ἡ θεία Μαργαρίτα ἔπαυσε ποτὲ νὰ ἐλπίζει πραγματικά ὅτι μιὰ μέρα ἡ Μπέση θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι διαφορετικὴ, ὅτι θὰ σταματοῦσε τὴν πεισματώδη σιωπὴ

της καὶ θὰ ἄρχιζε νὰ συνδυάζη τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς της ἀνάμεσα στοὺς ἀγρίους, διηγώντας τα στὸ σαλόνι ἀνάμεσα σ' ἓνα φλυτζάνι τοαΐ.

Ἡ Ἰνδιάννα θεία μου, τελικά, συνήθισε νὰ κάθεται στὴν καρέκλα ποὺ βρίσκονταν στὸ δωμάτιό της. Σπανίως ἔβγαινε ἔξω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀνακούφιζε τὶς ἀδελφές της. Προτιμοῦσε νὰ στέκεται ἐπὶ ὥρες κοιτάζοντας ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο — ποὺ ἦταν ἀνοιχτὸ περίπου μόνον μιὰ πιθαμή, παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ θείου Τσάρλυ νὰ τὸ ἀνοίξη περισσότερο. Καὶ πάντοτε φοροῦσε τὴ στολή τῶν Ἰνδιάνων. Ποτὲ δὲν κατώρθωσε νὰ φορέσῃ παπούτσια ἀπὸ κατάρστημα, ἀλλὰ φαίνονταν σὰν νὰ ἀποθησαύριζε τὰ παπούτσια ποὺ τῆς ἔφερναν.

Φυσικά, στὸ τέλος οἱ θεῖες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ τὴν πᾶνε σὰ μαγαζιὰ γιὰ πρῶνια. Τῆς ἔφκιασαν μερικὰ φουστάνια, καὶ ὅταν τῆς εἶπαν μὲ νοήματα καὶ εὐφραδεῖς ἐξηγήσεις νὰ τὰ φορέσῃ, αὐτὴ τὰ φόρεσε.

Ὅταν ἀνεκάλυψα ὅτι συνήθως αὐτὴ στεκόταν στὸ παράθυρο καὶ κοίταζε πέρα ἀπὸ τὰ χωράφια πρὸς τὰ μενεξεδιὰ βουνά. ἔπαιζα στὴν αὐλή, ὥστε νὰ μπορῶ νὰ τὴν κοιτάζω. Ποτὲ δὲν χαμογελοῦσε, ὅπως κάνουν οἱ θεῖες, ἀλλὰ μὲ κοίταζε καμμιὰ φορά, σκεφτικά, σὰν νὰ μετροῦσε τὴν ἀξία μου. Μὲ τὸ νὰ ἐπιχειρῶ ἀθλητικὰ κατορθώματα, ὅπως τὸ νὰ περπατῶ μὲ τὰ χέρια, κατώρθω-να νὰ ἐλκύω τὴν προσοχή της. Γιὰ κάποιον ἀνεξήγητο λόγο ἔδινα σημασία σ' αὐτό.

Δὲν ἄλλαζε συχνὰ ἔκφρασι, ἀλλὰ δυὸ φορὲς τὴν εἶδα νὰ συνοφρυώνεται μὲ δυσἀρέσκεια. Ἡ πρώτη φορὰ ἦταν ὅταν μιὰ ἀπὸ τὶς θεῖες μὲ χτύπησε γιὰ κάποια ἀταξία. Τὸ χτύπημα ἦταν ἡ ἀνταμοιβή μου, ἀλλὰ οἱ Ἰνδιάνοι δὲν τιμωροῦν τὰ παιδιά μὲ χαστούκια. Ἡ θεία Μπέση ταραχτήκε, νομίζω, ἐπειδὴ εἶδε τὴ συμπεριφορὰ τῶν λευκῶν. Ἡ δεύτερη φορὰ ἦταν ὅταν ἀντιμίλησα σὲ κάποιαν ἄτακτα, μὲ τὴν αὐθάδεια τῶν μικρῶν παιδιῶν, καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ ἀποστροφή ἦταν γιὰ μένα.

Οἱ ἀδελφές καὶ ἡ μητέρα μου, μὲ τὴ σειρά, ὅπως ἦταν τὸ χριστιανικὸ καθήκον τους τὴν ἐπισκέπτονταν γιὰ μιὰ ὥρα κάθε μέρα. Ἡ Μπέση δὲν ἔτρωγε στὸ τραπέζι μαζί μας, οὔτε μετὰ τὸ πρῶτο γεῦμα.

Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ ἦλθε ἡ σειρά τῆς μητέρας μου, αὐτὴ διαμαρτυρήθηκε:

— Φοβοῦμαι ὅτι θὰ ἀρχίσω νὰ κλαίω μπροστὰ της, ἰσχυρίστηκε. Ἀλλὰ ἡ θεία Μαργαρίτα ἐπέμεινε.

Παραμόνευα στὸ χῶλ ὅταν ἡ μητέρα μπῆκε μέσα. Ἡ Μπέση εἶπε κάτι, μετὰ τὸ ξαναεἶπε, ἀποφασιστικά, μέχρις ὅτου ἡ μητέρα μου μάντεψε τί ἤθελε. Μὲ φώναξε καὶ μὲ ἀγκάλιασε καθὼς στάθηκα δίπλα στὴν καρέκλα της. Ἡ θεία Μπέση συγκατένευσε, καὶ αὐτὸ ἦταν ὅλα, ὡς πρὸς αὐτό.

Ἔπειτα, ἡ μητέρα μου εἶπε:

— Σ' ἀγαπάει. Ὅπως σ' ἀγαπῶ κι' ἐγώ. Μὲ φίλησε.

— Δὲν τὴν ἀγαπῶ, παραπονέθηκα. Αὐτὴ εἶναι ἀλλόκοτη.

— Εἶναι μιὰ λυπημένη γρηά, ἐξήγησε ἡ μητέρα μου. Μιὰ φορὰ εἶχε ἓνα μικρὸ ἀγόρι, ξέρεις.

— Καὶ τί τοῦ συνέβη;

— Μεγάλωσε καὶ ἔγινε πολεμιστής. Ὑποθέτω ὅτι ἦταν περήφανη γι' αὐτόν. Τώρα ὅμως ὁ στρατὸς κάπου πὸν ἔχει φυλακισμένον. Εἶναι μιγάς, μισὸς Ἰνδιάνος δηλαδή. Ἦταν ἐπικίνδυνος ἄνθρωπος.

Ἦταν πραγματικὰ ἐπικίνδυνος καὶ ὑπερήφανος, πραγματικὸς ἀρχηγός, ἓνα σαρκοβῶρον πτηνὸν ποὺ τοῦχε τσακίσει τὰ φτερά ὁ στρατὸς μετὰ ἀπὸ χρόνια σκληρῶν προσπαθειῶν.

Ἐν τούτοις, ἡ μητέρα μου καὶ ἡ Ἰνδιάννα θεία μου εἶχαν ἓνα πρᾶγμα τὸ ἴδιο: εἶχαν καὶ οἱ δυὸ γυιούς. Οἱ ἄλλες θεῖες ἦταν χωρὶς παιδιά.

Ἐπρεπε νὰ καταβληθῇ μεγάλη προσπάθεια γιὰ νὰ κατορθώσουν νὰ βγάλουν μιὰ φωτογραφία τῆς θείας Μπέσης. Οἱ θεῖες, ποὺ προσπαθοῦσαν πεισματικά καὶ γενναῖα νὰ τὴν κάνουν ἓνα μέλος τῆς οἰκογενείας, ἤθελαν μιὰ φωτογραφία τῆς γιὰ τὸ οἰκογενειακὸ ἄλμπουμ. Ἡ κυβέρνηση ἐπίσης ἤθελε μιὰ φωτογραφία τῆς, γιὰ κάποιο λόγο — ἴσως γιὰτὶ κάποιος θεωροῦσε ὅτι ἓνα ἱστορικὸ κατόρθωμα εἶχε ἐπιτευχθῇ μὲ τὸ νὰ ἀνακτήσουν τὸ ἄρπαγμένο παιδί.

Ὁ Ταγματάρχης Χάρρης ἔστειλε ἓνα νεαρὸ ὑπολοχαγὸ μὲ τὸν ἄλουστο διερμηνέα νὰ συζητήσουν τὸ θέμα στὸ σαλόνι. (Ἡ θεία Μαργαρίτα, μὲ τὴ μεγάλη τῆς προβλεπτικότητα, ἔβαλε μιὰ καθαρὴ πετσέτα πάνω σὲ μιὰ καρέκλα καὶ ὑπέδειξε στὸ διερμηνέα νὰ καθήσῃ ἐκεῖ). Ἡ Μπέση μίλησε ἐλάχιστα στὴ συνάντησι αὐτὴ καὶ φυσικὰ ἐμεῖς καταλάβαμε μόνον αὐτὰ ποὺ ὁ μιγάς εἶπε ὅτι αὐτὴ ἔλεγε.

Ἦχι, δὲν ἤθελε νὰ τὴν φωτογραφήσουν. Ἦχι.

Τὸ γυιό σας ὅμως τὸν φωτογράφησαν. Θέλεις νὰ ἴδεῖς τὴ φωτογραφία του; Τὴν ἐκέντρισαν μ' αὐτὴ τὴν προσφορὰ καὶ αὐτὴ κατένευσε.

Ἐὰν σ' ἀφίσωμε νὰ ἴδῃς τὴ φωτογραφία του, μετὰ θὰ μᾶς ἀφίσῃς νὰ σὲ φωτογραφίσωμε;

Κατένευσε μὲ ἐπιφύλαξη. Μετὰ ζήτησε περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ποὺ τῆς πρόσφεραν. Ἐὰν μοῦ δώσετε τὴ φωτογραφία του, θὰ σᾶς ἀφίσω νὰ μὲ φωτογραφίσετε.

Ἦχι, μόνον μπορεῖς νὰ τὴν κοιτάξης. Πρέπει νὰ κρατήσωμε τὴ φωτογραφία του. Μᾶς ἀνήκει.

Ἡ Ἰνδιάννα θεία μου ἔπαιζε τὸ παιγνίδι γιὰ πολλά. Κίνησε τοὺς ὤμους τῆς σ' ἔνδειξη ἀδιαφορίας καὶ μίλησε, καὶ ὁ διερμηνέας ἐξήγησε: «Δὲν θέλει νὰ κοιτάξη. Θέλει νὰ τὴν κρατήσῃ ἢ τίποτε».

Ἡ μητέρα μου ρίγησε, κατανοώντας αὐτὸ ποὺ οἱ θεῖες δὲν μπορούσαν νὰ καταλάβουν γιὰτὶ ἡ Μπέση τὰ ἔπαιζε ὅλα γιὰ ὅλα.

Ἡ Μπέση κέρδισε. Ἦσως ἐπειδὴ ἤξεραν ὅτι θὰ κέρδιζε, τῆς ἐπέτρεψαν νὰ κρατήσῃ τὴ φωτογραφία τοῦ γυιοῦ τῆς. Τὴν ἔβαλαν καὶ στὰ βιβλία τῆς ἱστορίας πολλὰς φορὲς — τὸν κατὰ τὸ ἥμισυ λευκὸ φύλαρχο, τὸν γενναῖο ἀρχηγό, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως πολὺ μεγάλος ὥστε νὰ κρατήσῃ τὴ φυλὴ τῶν Ἰνδιάνων ἐλεύθερη.

Τὴ φωτογραφία του τὴν τράβηξαν μετὰ τὴν αἰχμαλωσία του, ἀλλὰ ποτὲ δὲν μπορεῖτε νὰ τὴν φαντασθῆτε. Τὸ κεφάλι του εἶναι σιγητό, τὰ μάτια του κοιτάζουν μὲ τόλμη, ἀλλὰ ὄχι μὲ καταφρόνηση, τὰ μακρὰ μαλλιά του εἶναι διευθετημένα μὲ φροντίδα — μαῦρα μαλλιά πλεγμένα στὴ μιὰ μεριὰ καὶ μὲ μιὰ τάση κατσαρώματος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ κρέμονται λυτὰ πρὸς τὰ κάτω — καὶ τὰ χέρια του κρατοῦν τὴν πίπα σὰν βασιλικὸ σκῆπτρο.

Αὐτὴ ἡ φωτογραφία τοῦ αἰχμάλωτου ἀλλὰ μὴ ὑποταχέντος πολεμιστοῦ ἄσκησε τὴν ἐπίδρασί της σὲ μένα. Ἐνθυμούμενος αὐτόν, ἄρχισα νὰ ἐλέγχω τὸν χαρακτήρα μου καὶ τὴν ὁμιλία μου, νὰ γίνωμαι ἐπιφυλακτικὸς καθὼς μεγάλωνα, νὰ κοιτάζω μὲ τόλμη ἀλλὰ ὄχι μὲ καταφρόνηση τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μὲ ἐνοχλοῦσαν καὶ μὲ ζήμιωναν. Ποτὲ δὲν τὸν συνάντησα, ἀλλὰ ἤμουν κρυφὰ ὑπερήφανος γιὰ κεῖνον — τὸν Περήφανο Ἀετό, τὸν Ἰνδιάνο ξάδελφό μου.

Ἡ Μπέση φύλαγε τὴ φωτογραφία του στὴ συρταροθήκη της, ὅταν δὲν τὴν κρατοῦσε στὰ χέρια της. Καὶ πῆγε σὰν πειθαρχικὸ καὶ ἥσυχο παιδί στὸ φωτο-

γραφείο. μέσα σ' ένα άμαξι με τη θεία Μαργαρίτα νωρίς ένα πρωί. σὲ ώρα πού θὰ βρίσκονταν λίγοι άνθρωποι στο δρόμο γιὰ νὰ τὴν προσέξουν.

Ἡ φωτογραφία τῆς Μπέσης δὲν ἦταν περήφανη, ἀλλὰ ἀξιολύπητη. Κοιτάζει ἀνέκφραστα. Δὲν ὑπάρχει ἐπιθυμία ἢ πρόκληση, μόνο τὸ πρόσωπο μιᾶς ἡλικιωμένης γυναίκας με κοντὰ μαλλιά, μόνον ἀντοχή καὶ ὑπομονή. Οἱ θεῖες ἔβαλαν μιὰ κόπια στοὺς οἰκογενειακοὺς ἄλμπουμ.

Ἀλλὰ ἐπλησίαζαν τὴν ἄκρη τῆς θηλιᾶς τους. Ἡ Ἰνδιάννα θεία ἦταν ἓνα ζωντανὸ φάντασμα μέσα στοὺς σπύτι. Δὲν ἔκανε τίποτε γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε τίποτε γι' αὐτὴν νὰ κάνῃ. Τὰ ροζιασμένα χέρια τῆς θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἐπιδέξια γιὰ τὴ δουλειὰ τῆς χωριάτισσας, νὰ κομματιάζῃ τὸ κρέας, νὰ ξύνῃ καὶ νὰ τεντώνῃ τὰ δέρματα, νὰ φκιάνῃ κρόσια καὶ νὰ περνᾷ χάντρες στὶς ἐπίσημες στολές. Ἀλλὰ ἡ ἐπιδεξιότητά τῆς ἦταν ἄχρηστη καὶ χωρὶς ζήτησι σ' ἓνα πολιτισμένο σπύτι. Ἀκόμη οὔτε ἔρραβε ὅταν ἡ μητέρα μου τῆς ἔδωσε ὕφασμα καὶ βελόνες καὶ κλωστή. Φύλαξε τὰ σύνεργα τοῦ ραψίματος μαζί με τὴ φωτογραφία τοῦ γιουῦ τῆς.

Ἐτρωγε (στοὺς δωμάτιό τῆς) καὶ κοιμόντα (στοὺς πάτωμα) καὶ στέκονταν κοιτάζοντας ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο. Αὐτὸ ἦταν ὅλο, καὶ δὲν θὰ συνεχίζονταν. Ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ συνεχισθῇ τοῦλάχιστον μέχρις ὅτου ἡ ἄρρωστη θεία μου Μαρή θὰ γινόταν καλά, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ ταξιδέψῃ ἡ θεία Μαρή πού ἦταν ἡ μεγαλύτερη ἀδελφή τῆς, ἡ μόνη πού τὴν εἶχε γνωρίσει ὅταν ἦταν παιδιά.

Οἱ ἐθιμοτυπικὲς ἐπισκέψεις πού ἔκαναν οἱ ἀδελφές τῆς στὴ θεία Μπέση ἐγίνονταν διαρκῶς λιγώτερο ἐθιμοτυπικὲς καὶ διαρκῶς περισσότερο ἀναγκαστικές. Διαμορφώθηκαν σὲ μιὰ ὑποφερτὴ ρουτίνα. Ἡ Μαργαρίτα εἶχε ἀναλάβει ἡ ἴδια τὴν εὐθύνη τῆς προσπαθείας νὰ κάνῃ τὴ Μπέση νὰ μιλά. Χρησιμοποίησα τὴ λέξι «νὰ κάνῃ» καὶ ὄχι «νὰ διδάξῃ». Γιὰτὶ ἐπίστευε ἀκράδαντα ὅτι ἡ πεισματάρικα καὶ ἄτυχῃ ἀδελφή χρειαζόνταν μόνον ἐνθάρρυνση ἀπὸ ἓνα πρόσωπο ἰσχυρᾶς ἐπιβολῆς. Ἔτσι ἡ Μαργαρίτα μλοῦσε, ὅπως σ' ἓνα παιδί, ὅταν ἔμπαινε μετὰ φασαρία μέσα:

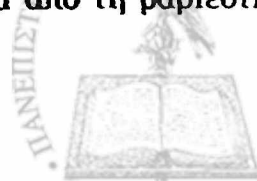
— Τώρα στέκεσαι ἐκεῖ καὶ κοιτάζεις συνεχῶς, ἀγαπητή μου. Τί σὸν κόσμο αὐτὸ εἶναι ἐκεῖ γιὰ νὰ ἰδῇς; Τὰ πουλιά — μήπως κοπᾶς τὰ πουλιά; Γιὰτὶ δὲν προσπαθεῖς νὰ ράψῃς; ἢ νὰ πᾶς γιὰ ἓνα μικρὸ περίπατο στὴν αὐλή; Δὲν θέλεις νὰ πᾶς ἔξω γιὰ ἓναν ὥραϊο μικρὸ περίπατο;

Ἡ Μπέση ἄκουγε καὶ ἀνοιγόκλεινε τὰ βλέφαρά τῆς.

Ἡ Μαργαρίτα θὰ μπορούσε νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀδυναμία μιᾶς Ἰνδιάννας γυναίκας νὰ συνομιλήσῃ σὲ μιὰ πολιτισμένη γλῶσσα, ἀλλὰ ἡ ἀδελφή τῆς δὲν ἦταν Ἰνδιάννα. Ἡ Μπέση ἦταν λευκή, γι' αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ μιλήσῃ τὴ γλῶσσα πού μιλοῦσαν οἱ ἀδελφές τῆς — τὴ γλῶσσα πού δὲν εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ τῆς χρόνια.

Ἡ Ἄννα, ἡ ἐπόμενη ἀπὸ τὶς θεῖες, μλοῦσε στὴ Μπέση ἐπίσης, ἀλλὰ αὐτὴ εὐχαριστιόταν στοὺς νὰ μὴ παίρνῃ ἀπαντήσεις καὶ νὰ μὴ τὴν διακόπτουν. Ἔσκυβε πάνω ἀπὸ τὸ κέντημά τῆς, ὅταν ἦταν ἡ σειρά τῆς νὰ καθήσῃ μετὰ τὴ Μπέση καὶ ἔλεγε τὶς δυσκολίες τῆς σὲ μιὰν ἀτέλειωτὴ διήγησι. Ἡ Μπέση στεκόταν κοιτάζοντας ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο ὅλη τὴν ὥρα.

Ἡ Σαρπῖνα, πού εἶχε κι' αὐτὴ τὸ ἴδιο πολλὰς δυσκολίες, πού οἱ περισσότερες προέρχονται ἀπὸ τὴ Μαργαρίτα καὶ τὴν Ἄννα, ἔμπαινε μέσα σὰν μάρτυρας, κρατώντας σφιχτὰ τὴ Βίβλο τῆς, καὶ διάβαζε δυνατὰ περικοπὲς ἀπ' αὐτὴ μέχρις ὅτου τελείωνε ἡ ὥρα τῆς. Μάλιστα ἔπαιρνε ἓνα μικρὸ ὠραλόγιο μαζί τῆς ὥστε νὰ μὴ μπαίνῃ σὸν πειρασμὸ νὰ φεύγῃ νωρίτερα ἀπὸ τὴ βαριεστημάρα τῆς.

Ἄφοῦ πέρασαν ἀρκετὲς ἐβδομάδες ἦλθε ἡ θεία Μαρὴ, ὡχρὴ καὶ τρέμουσα καὶ ἐξουθενωμένη ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια τῆς καὶ τὸ μακρὺ καὶ κουραστικὸ ταξίδι. Οἱ ἀδελφές προσπάθησαν νὰ φέρουν τὸν διερμηνέα ἀλλὰ δὲν τὰ κατάφεραν. (Ἡ θεία Μαργாரίτα πῆρε αὐτὴ τὴν ἀποτυχία κατάκαρδα). Κατατόπισαν τὴ θεία Μαρὴ, ἀφοῦ πὰ εἶχε ξεκουραστῇ, ὥστε τὸ σὸκ ἀπὸ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς Μπέσης νὰ μὴν εἶναι πολὺ τρομερό. Τὶς εἶδα αὐτὲς τὶς δυὸ νὰ συναντιῶνται.

Ἡ Μαργாரίτα πῆγε στὴν πόρτα τοῦ δωματίου τῆς Ἰνδιάνας καὶ ἐξήγησε εὐφραδῶς ποιὸς εἶχε ἔλθει, μιὰ ἄχρηστη ἀλλὰ γενναία προσπάθεια. Μετὰ παραιμέρισε καὶ μπῆκε ἡ θεία Μαρὴ μὲ τὸ ρυτιδωμένο ὡχρὸ πρόσωπό τῆς ἀνέκφραστο καὶ τὰ χέρια τῆς τεντωμένα.

— Μπέση! Ἀδελφὴ μου Μπέση! Ξεφώνησε.

Καὶ μετὰ ἀπὸ ἐνὸς λεπτοῦ δισταγμοῦ ἡ Μπέση ἔπεσε στὰ χέρια τῆς καὶ ἡ Μαρὴ φίλησε τὸ μαυρισμένο ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ πολυκαιρισμένο μιάγουλό τῆς. Ἡ Μπέση μίλησε:

— Μα - ρή, εἶπε Μαρὴ.

Στάθηκε μὲ τὰ δάκρυα νὰ τρέχουν ἀπὸ τὰ μάτια τῆς πρὸς τὰ κάτω στὸ πρόσωπό τῆς καὶ τὸ στόμα τῆς νὰ ἀνοιγοκλείνῃ. Τόσα πολλὰ νὰ πῇ, τόσα πολλὰ ὑπέφερε καὶ φοβόταν — μαζὶ μὲ χαρὰ καὶ θρίαμβο — καὶ ἡ ἀδελφὴ ἦταν ἐκεῖ ἐπὶ γέλους πού θὰ μπορούσε νὰ τ' ἀκούσῃ δίκαια ὅλα αὐτὰ καὶ νὰ τὰ κατανοήσῃ.

Ἀλλὰ ἡ μόνη ἀγγλικὴ λέξι πού ἡ Μπέση θυμόταν ἦταν «Μαρὴ», καὶ δὲν ἐνδιαφέρθηκε νὰ μάθῃ καμμιὰ ἄλλη. Γύρισε στὴ συρταροθήκη τῆς, πῆρε τὴ φωτογραφία τοῦ γυιοῦ τῆς στὰ ροζιασμένα ἀπὸ τὴ δουλειὰ χέρια τῆς, μετὰ προσοχῆς, καὶ τὴν κράτησε ἔτσι ὥστε ἡ ἀδελφὴ τῆς νὰ μπορῇ νὰ ἰδῇ. Τὰ μάτια τῆς ἔλαμψαν.

Ἡ Μαρὴ κοίταξε στὸ ἥρεμο, εὐγενικὸ καὶ πρωτόγονο πρόσωπο τοῦ μιγάδα ἀνεψιοῦ τῆς καὶ εἶπε τὴ σωστὴ φράσι:

— Μπράβο, εἶναι λεβέντης!

Μετακίνησε τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὴ μιὰ πλευρὰ τῆς φωτογραφίας καὶ πρὸς τὴν ἄλλη.

— Ὡραῖο παιδί, ἀδελφὴ μου, ἐπεδοκίμασε. Θὰ πρέπει — σταμάτησε ἀλλὰ τελείωσε τὴ φράσι τῆς — νὰ εἶσαι τρομερὰ περήφανη γι' αὐτόν, ἀγαπητὴ μου!

Ἡ Μπέση κατάλαβε τὸν τόνο τῆς φωνῆς τῆς ἂν ὄχι τὰ λόγια. Καὶ ὁ τόνος ἦταν θαυμασμός. Ὁ γυιὸς τῆς γίνονταν δεκτὸς ἀπὸ τὴν ἀδελφὴ τῆς πού ὑπολογίζονταν. Ἡ Μπέση κοίταξε τὴ φωτογραφία καὶ συγκατένευσε μουρμουρίζοντας. Μετὰ τὴν ἔβαλε πάλι πίσω στὴ συρταροθήκη τῆς.

Ἡ θεία Μαρὴ δὲν προσπάθησε νὰ κάμῃ τὴ Μπέση νὰ μιλήσῃ. Κάθονταν μαζὶ τῆς κάθε μέρα ἐπὶ ὥρες καὶ ἡ Μπέση μιλοῦσε — ἀλλὰ ὄχι ἀγγλικά. Κάθονταν κρατώντας τὰ χέρια ἢ μιὰ τῆς ἄλλης γιὰ νὰ αἰσθάνωνται καὶ οἱ δυὸ ἄνετα, ἐνῶ τὸ ἀρπαγμένο παιδί, πού τώρα ἦταν μεγάλη γυναῖκα καὶ μάλιστα γιαγιά, διηγόταν τί εἶχε συμβῇ στὰ σαράντα χρόνια πού εἶχαν περάσει. Ἡ θεία Μαρὴ εἶπε ὅτι αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο τῆς μιλοῦσε ἡ Μπέση. Ἀλλὰ αὐτὴ δὲν καταλάβαινε λέξι ἀπ' αὐτὰ καὶ οὔτε πού χρειαζόταν.

— Υπάρχει ἀρκετὸς καιρὸς γι' αὐτὴν νὰ μάθῃ Ἀγγλικά πάλι, εἶπε ἡ θεία Μαρὴ. Νομίζω ὅτι καταλαβαίνει περισσότερα ἀπ' ὅσα ἀφήνει νὰ νομίζουν οἱ ἄλλοι ὅτι καταλαβαίνει. Τὴ ρώτησα ἐὰν θὰ ἤθελε νὰ ἔλθῃ νὰ ζήσῃ μαζὶ μου καὶ συγκατένευσε. Θὰ ἔχωμε ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ μας στὴ διάθεσή τῆς νὰ μάθῃ Ἀγγλικά. Ἀλλὰ αὐτὰ πού μοῦ ἔλεγε ἦταν ἀπ' ἐκεῖνα πού δὲν μπορούσε νὰ περιμένῃ γιὰ νὰ μοῦ τὰ πῇ. Γιὰ τὴ ζωὴ τῆς καὶ γιὰ τὸ γυιό τῆς.

— Εἶσαι βέβαιη, ἀγαπημένη μου Μαρή, ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβῃς τὴν εὐθύνη νὰ τὴν ἔχῃς μαζί σου; ρώτησε ἡ Μαργαρίτα ἀπὸ καθῆκον, ἐνῶ χωρὶς δισταγμὸ κουνήθηκε ἀπὸ τὴ θέσῃ της μήπως ἀπὸ φόβο ἡ Μαρή ἀλλάξει γνώμη τώρα ποὺ ἐπέκειτο ἡ μεταφορά. Πιστεύω πραγματικὰ ὅτι θὰ εἶναι περισσότερο εὐτυχισμένη μαζί σου, παρ' ὅλο ποὺ ἐμεῖς κάναμε τὸ καλύτερο ποὺ μπορούσαμε.

Ἡ Μαργαρίτα καὶ οἱ ἄλλες ἀδελφές βεβαίως θὰ ἦσαν εὐτυχέστερες ἐὰν ἡ Μπέση βρισκόταν κάπου ἄλλου. Καί, ὅπως ἀπεδείχθη, εὐτυχέστερη θὰ ἦταν καὶ ἡ Κυβέρνηση τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν.

Ὁ Ταγματάρχης Χάρρης ἦλθε μαζί με τὸν διερμηνέα γιὰ νὰ συζητήσουν τὶς λεπτομέρειες καὶ εἶπαν στὴ Μπέση ὅτι, ἂν ἤθελε, θὰ μπορούσε νὰ πάῃ νὰ ζήσει μετὰ τὴ Μαρή χίλια μίλια μακριὰ. Ἡ Μπέση ἦταν ὑπομονετικὴ καὶ καταφατικὴ, βλακωδῶς συμφωνοῦσα. Μίλησε πάρα πολὺ περισσότερο σιτὸν διερμηνέα ἀπ' ὅτι εἶχε κάνει ὁποιαδήποτε ἄλλη φορὰ προηγουμένως. Αὐτὸς δὲ τῆς ἀπάντησε μιλώντας γιὰ πολλὴ ὥρα καὶ ἔπειτα ἐξήγησε στοὺς ἄλλους ὅτι αὐτὴ ἤθελε νὰ ξέρῃ πῶς θὰ ταξίδευαν μετὰ τὴ Μαρή σ' αὐτὸ τὸ μακρινὸ μέρος. Εἶπε δὲ ὅτι, δυσκολεύονταν νὰ καταλάβῃ ἀκριβῶς πόσο μακριὰ θὰ ταξίδευαν.

Ἀργότερα μάθαμε ὅτι ὁ διερμηνέας καὶ ἡ Μπέση μίλησαν γιὰ πολὺ περισσότερα πράγματα ἀπ' αὐτά.

Τὸ ἐπόμενο πρωῒ, ὅταν ἡ Σαμπίνα πῆγε τὸ μπρέκφαστ στὸ δωμάτιο τῆς Μπέσης, ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ φόβου. Ἡ Σαμπίνα στέκονταν κρατώντας τὸ δίσκο καὶ ἐπανελάμβανε:

— Ἔφυγε ἀπὸ τὸ παράθυρο! Ἔφυγε ἀπὸ τὸ παράθυρο!

Καὶ αὐτὸ εἶχε κάνει. Τὸ παράθυρο ποὺ πάντοτε ἔσφιγγε ἔτσι ὥστε δὲν μπορούσες νὰ τὸ ἀνοίξης περισσότερο ἀπὸ μιὰ πιθαμή, τώρα ἦταν περισσότερο ἀνοιγμένο. Καὶ ἡ φωτογραφία τοῦ γυιοῦ τῆς Μπέσης ἔλειπε ἀπὸ τὸ συρτάρι. Τίποτε ἄλλο δὲν ἔλειπε ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μπέση καὶ τὸ σοβαρὸ μαῦρο φόρεμά της ποὺ φοροῦσε τὴν προηγουμένη.

Ὁ θεῖος Τσάρλυ δὲν ἔφαγε πρωῒνὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ἐνῶ ἡ Μαργαρίτα στρίγγιζε διαταγές, αὐτὸς πήδηξε σ' ἓνα ἄλογο καὶ ἔτρεξε στὸ τηλεγραφεῖο.

Μέχρις ὅτου νὰ φθάσῃ ὁ Ταγματάρχης Χάρρης ἐκεῖ μετὰ μισὴ ντουζίνα καβαλάρηδες, ἄνδρες τῆς πολιτοφυλακῆς εἶχαν βγῆ νὰ ψάξουν γιὰ τὴν ἐξαφανισμένη γυναῖκα. Ἦσαν πεπειραμένοι ἰκνηλάτες. Ἡ ζωὴ τους πολλὰς φορὰς ἐξαρτιώνταν ἀπὸ τὴν ἱκανότητά τους νὰ κατανοοῦν τὴ σημασία μιᾶς ἀναποδογυρισμένης πέτρας, ἐνὸς σπασμένου βλασταριοῦ, ἐνὸς γρατσουνισμένου φύλλου. Βρῆκαν ὅτι ἡ Μπέση εἶχε τραβήξει πρὸς τὰ νότια. Βρῆκαν τὰ ἴχνη της γιὰ δέκα μίλια, ἀλλὰ ἔπειτα ἔχασαν τὰ ἴχνη της, γιὰτὶ καὶ ἡ Μπέση ἦταν ἐξ ἴσου πεπειραμένη, ὅπως κι' αὐτοί. Ἡ ζωὴ της κάποτε ἐξαρτιώνταν ἀπὸ τὸ νὰ μὴν ἀφίνει πέτρες, βλαστάρια ἢ φύλλα σημαδεμένα ἀπὸ τὸ πέρασμά της. Στὴν ἀρχὴ ἔτρεχε. Μετὰ, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ προσέχῃ, ξέφευγε ἀπὸ τοὺς διώκτες της ποὺ ἤξερε ὅτι τὴν ἀκολουθοῦν.

Οἱ θεῖες εἶχαν πέσει σὲ βαρεῖα λύπη — τοῦλάχιστον γιὰ τὴ θεία Μαρή αὐτὸ ἦταν βέβαιο — καὶ εἶχαν σκύψει ἀπὸ τὴν ταπείνωσι γι' αὐτὸ ποὺ εἶχε κάνει ἡ Μπέση. Τὰ παράθυρα εἶχαν σκοτεινιάσει καὶ οἱ φωνές εἶχαν χαμηλώσει στὸ σπίτι. Μέχρι τότε οἰκτῆραμε τοὺς ἑαυτούς μας, γιὰτὶ ἡ Μπέση εἶχε κάνει τὸ τραγικὸ λάθος νὰ ἀφήσῃ τοὺς Ἰνδιάνους νὰ ἀποκτήσουν στὸ πρόσωπό της ἓναν ἀκόμη ἀπολίτιστο. Ἀλλὰ τώρα εἴμασταν προδότες γιὰτὶ τὴν ἀφήσαμε νὰ φύγῃ.

Ἡ θεία Μαρή συνεχῶς ἔλεγε λυπημένα:

— "Ωχ! γιατί ἔφυγε; Νόμιζα ὅτι θὰ ἦταν εὐχαριστημένη μαζί μου!

Οἱ ἄλλες εἶπεν ὅτι ἔτσι, ἴσως, ἦταν καλύτερα.

Ἡ θεία Μαργαρίτα ἐδήλωσε:

— Ἐπέστρεψε πίσω στοὺς δικούς της.

Αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο πὺν πραγματικὰ πίστευαν. καὶ αὐτὸ παραδέχτηκε καὶ ὁ Ταγματάρχης Χάρρης.

— Ἡ μητέρα μου μοῦ ἐξήγησε γιατί εἶχε φύγει ἡ θεία.

— Ἐρεῖς ἐκείνη τῇ φωτογραφίᾳ πὺν εἶχε τοῦ Ἰνδιάνου φύλαρχου, τοῦ γυιοῦ της; Αὐτὸς δραπέτευσε ἀπὸ τῇ φυλακῇ πὺν τὸν εἶχαν κλεισμένο. Τὸ ἀπόσπασμα ἐνημερώθηκε σχετικὰ καὶ νομίζουν ὅτι ἡ Μπέση πιθανὸν νὰ πάη ἐκεῖ πὺν αὐτὸς κρύβεται. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς προσπαθοῦν τόσο πολὺ νὰ τῇ βροῦν. Νομίζουν, ὅπως ἐξήγησε ἡ μητέρα μου, ὅτι αὐτὴ ἤξερε γιὰ τὴν ἀπόδρασή του προτοῦ νὰ τὸ μάθουν οἱ ἴδιοι. Πιστεύουν ὅτι ὁ διερμηνέας τῆς τὸ εἶπε ὅταν ἦλθε ἐδῶ. Δὲν ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος πὺν αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ τὸ μάθη.

Χτένισαν τὰ βουνὰ πρὸς τὸ νότο γιὰ τὸν Περήφανο Ἀετὸ καὶ τῇ Μπέση. Ποτὲ ὅμως δὲν τὴν βρῆκαν, καὶ αὐτὸν δὲν τὸν ἔπιασαν παρὰ ἔπειτα ἀπὸ ἕνα χρόνον, πολὺ μακριὰ πρὸς τὸ βορρᾶ. Δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν συλλάβουν αὐτὴ τῇ φορᾷ. Πέθανε πολεμώντας.

Ὅταν μεγάλωσα δούλεψα τὸ οἰκογενειακὸ μαγαζί, μισώντας τῇ μπακαλικῇ κάθε μέρα ὅλο καὶ περισσότερο. Καὶ ὅταν ἤμουν ἐλεύθερος νὰ τὸ πουλήσω, τὸ ἔκαμα καὶ ἀσχολήθηκα μὲ τὰ κοπάδια. Ὅποτε, μιὰ μέρα, προχωρώντας πάνω στ' ἄλογο μέσα σ' ἕνα φαράγγι καὶ ψάχνοντας γιὰ κάτι ξεκοιμένα δαμάλια, βρῆκα — νομίζω — τῇ θεία Μπέση. Ἐνας καουμποῦ πὺν φύλαγε τὰ κοπάδια μου ἦταν μαζί μου, διαφορετικὰ ποτὲ δὲν θ' ἄφηνα κανέναν νὰ μάθη τίποτε.

Βρῆκαμε πολυκαιρισμένα κόκκαλα κοντὰ σὲ μιὰ μικρὴ πηγὴ. Εἶχαν ἕνα μυστήριον ἀπὸ μόνα τους, αὐτὰ τὰ ἀνώνυμα ἀνθρώπινα ὅστᾳ, πὺν ξαφνικὰ πέσαμε ἐπάνω τους. Μποροῦσα νὰ αἰσθανθῶ τὸν παλὴθ θάνατον νὰ μοῦ ἀγγίξει τὴν πλάτη.

— Κανένας χρυσοθήρας, ἀποφάνθηκε ὁ καβαλάρης σύντροφός μου.

Σκέφτηκα τὸ ἴδιο, μέχρις ὅτου βρῆκα, προστατευόμενα ἀπὸ ἕνα κούτσουρο, μouxλιασμένα κουρέλια πὺν κάποτε θὰ μπορούσαν νὰ ἦταν ἕνα μαῦρο, σοβαρὸ φόρεμα. Καὶ τυλιγμένα σ' αὐτὰ ἦταν κάτι μouxλιασμένο πὺν κάποτε θὰ μπορούσε νὰ ἦταν μιὰ φωτογραφία.

Ὁ ἄντρας πὺν ἦταν μαζί μου ἦταν νέος, ἀλλὰ εἶχε ἀκούσει τὴν ἱστορία γιὰ τὸ ἀρπαγμένο παιδί. Μάλιστα, κάποτε μοῦ εἶχε μιλήσει γι' αὐτήν. Στὸ κύλισμα τῶν χρόνων ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶχε ἀποκτήσει τέτοιες λεπτομέρειες πὺν μὲ ἐξέπλητταν. Ἡ θεία Μπέση γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ εἶχε γίνει μιὰ μικρὴ ξανθομάλλα, σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία πὺν αὐτὸς εἶχε ἀκούσει, ἀλλὰ βαθύτατα λυπημένη καὶ σιωπηλὴ. Naί, λυπημένη καὶ σιωπηλὴ, ὅπως πράγματι ἦταν.

Προσπάθησα νὰ σπρώξω τὰ μouxλιασμένα κουρέλια ξανὰ κάτω ἀπὸ τὸ κούτσουρο, ἀλλὰ αὐτὸς ἦταν πολὺ γρήγορος στὴν ἀντίληψή του γιὰ μένα.

— Αὐτὰ δὲν εἶναι πουκάμισο, εἶναι φόρεμα! ἀποφάνθηκε. Αὐτὸς ἐδῶ δὲν ἦταν χρυσοθήρας — ἦταν γυναῖκα! Σταμάτησε γιὰ λίγο καὶ μετὰ ἀνήγγειλε θριαμβευτικὰ:

— Στοιχηματίζω ὅτι ἦταν ἡ Ἰνδιάνη θεία σου!

Συνοφρυώθηκα καὶ εἶπα:

— Κουταμάρες. Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὅποιοςδήποτε.

Συνέχισε μὲ διαφορετικὸ τρόπο πάνω σ' αὐτό.

— Ἐὰν ἦταν ἡ θεία μου, δήλωσε, θὰ τὴν ἔθαβα στὸν οἰκογενειακὸ τάφο.

— "Οχι, είπα καὶ κούνησα ἀρνητικὰ τὸ κεφάλι μου.

Ἀφήσαμε τὰ κόκκαλα ἐκεῖ στὸ φαράγγι, ὅπου εἶχαν μείνει γιὰ σαράντα δίσεκτα χρόνια, ἐὰν ἦταν τῆς θείας Μπέσης. Καὶ νομίζω ὅτι ἦταν. Γιατὶ δὲν ἤθελα νὰ ἤμιουν ἐγὼ ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὴν ἔκανα ξανὰ αἰχμάλωτη. Τῆς εἶναι ἀρκετὸ ποὺ μπῆκε στὸ οἰκογενειακὸ ἄλμπουμ. Δὲν τῆς χρειάζεται νὰ μπῇ καὶ στὸν οἰκογενειακὸ τάφο.

Ἐὰν ἡ σκέψη μου γιὰτὶ αὐτὴ ἔφυγε ἀπὸ μᾶς εἶναι λανθασμένη, κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀποδείξη. Ποτὲ δὲν σκόπευε νὰ ἀνταρῶσῃ τὸ γυιό της ἐκεῖ ποὺ αὐτὸς κρύβονταν. Προχώρησε πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση μὲ σκοπὸ νὰ τραβήξῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ τὴν προσοχὴ τῶν διωκτῶν του.

Τί τῆς συνέβη στὸ φαράγγι δὲν ἐνδιαφέρει οὔτε ἐμένα οὔτε ἄλλον κανένα. Ἡ θεία Μπέση ἐπέτυχε αὐτὸ ποὺ εἶχε καταστρώσει στὸ μυαλό της νὰ κάνῃ. Δὲν ἦταν ἡ ζωὴ της ποὺ μετροῦσε, ἀλλὰ τοῦ γυιοῦ της. Τοῦ ἐξαγόρασε ἀκόμη ἓνα χρόνο ἐλεύθερης ζωῆς.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Ἀρχαία Ἑλλάδα! Προϊστορικὴ Θῆβα,
 χώρα τοῦ ἡλίου καὶ τῶν Φαραώ...
 Δωριεῖς καὶ Μολοσσοὶ τῆς ἄνω Αἰγύπτου.
 Ἴωνες τῆς Ἀθήνας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας
 καὶ τῶν ἄλλων λοιπῶν ἑλλαδικῶν χώρων.
 Ἀχαιοί, ποὺ ὑπηρετήσατε τοὺς Φαραώ!
 Ὀλμέκοι στὴν ἀπεραντοσύνη τῆς Ἀμερικῆς,
 ξεκινήσατε ἀπ' τῆς Αἰγύπτου τὰ μέρη,
 γιὰ καινούργιους κόσμους, γιὰ καινούργιους ὁρίζοντες...
 Μὲ τὴν βάρκα τοῦ Ἡλίου τῆς νύχτας,
 μὲ τὸ ἡλιακὸ παιδί νὰ κάθεται στὴν πλώρη
 ἔχοντας τὰ δάχτυλά του στὰ χεῖλη!
 Τὸ παιδί τῶν Μάγias, μὲ τοὺς Σταυροὺς στὰ μαλλιά του.
 Ὁ προϊστορικὸς Ἕλληνας, ποῦναι τὸ πανέμορφο παιδί.

ΣΤΑΥΡΟΣ Β. ΠΑΡΖΑΛΗΣ

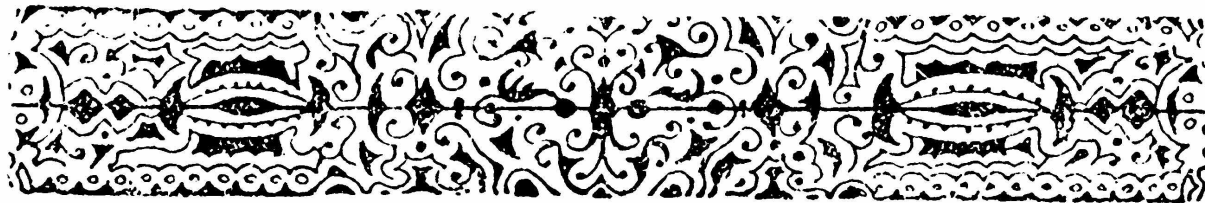
ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ

Ὁ πλοῦτος μου εἶν' αὐτὴ ἐδῶ ἡ λέξη.
 Πλέει ἐπάνω στῆς σιωπῆς τὴ θάλασσα, μονάχη,
 μὲ κίνδυνο ποὺ δὲν τολμᾷ νὰ ὀνομάσει.
 Εἶναι ἡ σχεδιά μου, ἀκόμη καὶ ὅταν
 γιορτάζει τὴ ζωὴ μὲ τῆς καρδιᾶς τὸ αἷμα.
 Μὲ ταξιδεύει σ' ἓναν ἄγνωστο καιρὸ,
 ὅπου ἡ πυξίδα γίνεται κομμάτια.
 Καὶ τότε ἐγκαταλείπω τοὺς ὠκεανούς
 ἀναζητώντας ἄστρα κ' ἓνα δρόμο τ' οὐρανοῦ
 γι' ἀραξοβόλι.

Ἀγαπημένη ποίηση,
 ζῶ καὶ πεθαίνω — ἁμαρτία καὶ μετάνοια —
 μαζί σου νύχτα - μέρα ταξιδεύοντας.

Π. ΠΑΣΧΟΣ

ΑΛΚΗ ΜΥΡΣΙΝΗ — ΜΑΝΘΟΥ

ΟΙ ΗΓΕΜΟΝΙΚΕΣ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ ΤΟΥ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ ΚΑΙ ΙΑΣΙΟΥ

Σε πολυτελή έκδοση του Ίνστιτούτου Σπουδών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης της Ρουμανικής Ακαδημίας Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, εκδόθηκε πρόσφατα το εξαιρετικού ενδιαφέροντος ιστορικό σύγγραμμα της κυρίας Αριάδνης Καμαριανού - CIORAN (Ιστορική Βιβλιοθήκη 28), που τώρα μόλις έφθασε στα χέρια μας.

Είχαμε την ευκαιρία πριν πολλά χρόνια να γνωρίσουμε στο Βουκουρέστι τη δεσποινίδα, τότε, Καμαριανού και τον αδελφό της κ. Νέστορα Καμαριανό, που αποτελούσαν επίλεκτα στελέχη του επιτελείου συνεργατών της εφημερίδας «Νέα Ελλάς», του αιμνήστου φίλου Κλεοβ. Τσούρνα.

Ανέμιοι του διακεκομμένου λογίου και ιστορικού Δημοσθ. Ρούσσου, καθηγητού της νεοελληνικής και βυζαντινής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου, μέλους της επιτροπής μελέτης και δημοσιεύσεως των αρχείων της ρουμανικής ιστορίας και αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, ακολούθησαν τον ίδιο φωτεινό δρόμο της ιστορικής έρευνας. Μελέτες των έχουν δημοσιευθεί από τότε σε ρουμανικές, ιστορικές και επιστημονικές επιθεωρήσεις. Επίσης σύντομες, μα γεμάτες ενδιαφέρον και με πλήθος άγνωστα στοιχεία διατριβές τους έχουν δημοσιευθεί στην ελληνική και τη ρουμανική, στην εφημερίδα «Νέα Ελλάς».

Στο Επιστημονικό Συμπόσιο που οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1970 (21—25.10.70) με πρωτοβουλία του Ίδρυματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (Ι. Μ.Χ.Α.), έλαβε μέρος και η κυρία Αριάδνη Καμαριανού - CIORAN, ως εκπρόσωπος του Ίνστιτούτου Ιστορίας της Ρουμανικής Ακαδημίας, κατά τη διάρκεια του οποίου ανέπτυξε την ανακοίνωσή της «Τα Ελληνικά Σχολεία εις τας Ρουμανικάς Ήγεμονίας κατά την εποχή των Φαναριωτών». Το Συμπόσιο εΐταν αφιερωμένο στη μελέτη της εποχής των Φαναριωτών, και όλες οι ανακοινώσεις, που έγιναν στη Γαλλική, επρόκειτο να δημοσιευθούν σε ειδικό τόμο, δέν ξέρουμε όμως αν ή απόφαση τούτη πραγματοποιήθηκε.

Στις τριακόσιες είκοσι οκτώ σελίδες του νέου της συγγράμματος, ή κυρία Καμαριανού - CIORAN, ασχολείται με την ιστορία των Ήγεμονικών Ακαδημιών του Βουκουρεστίου και του Ιασίου, που, όπως είναι γνωστόν, υπήρξαν πραγματικοί πνευματικοί φάροι και προβολείς του ελληνικού πνεύματος.

Είναι άρχετό, νομίζουμε, να παραθέσουμε περιζοπές από το πλουσιώτατο τούτο μελέτημα και ιδιαίτερα τούς τίτλους των κεφαλαίων που το αποτελούν για να καταδειχθεί ή σπουδαιότητά του και από ιστορικής και από κοινωνικο - πολιτικής πλευράς.

Προηγείται σύντομος «λόγος προς τόν αναγνώστη», στον όποιο ή συγγραφεύς γράφει:

«Η εκπαίδευση στις Ήγεμονικές Ακαδημίες, που διατηρήθηκε σχεδόν έναμιση αιώνα και υπήρξε πολή χρήσιμη στη ρουμανική κοινωνία, δέν είναι γνωστή σε όλη της την έκταση και για τούτο δέν εκτιμήθηκε στην πραγματική της αξία.

Στὸ σύγγραμμα τοῦτο μελετῶνται, γιὰ πρώτη φορά, ὅλες οἱ πλευρὲς αὐτῆς τῆς ἐκπαιδεύσεως: ἡ ὁργάνωση, τὸ διδακτικὸ προσωπικόν, αἱ μέθοδοι, παιδευτικὴ καὶ παιδαγωγικὴ, ἡ κοινωνικὴ προέλευσις τῶν μαθητῶν καὶ ὁ ρόλος τῶν Ἑγεμονικῶν Ἀκαδημιῶν στὶς Ρουμανικὲς χῶρες καὶ στὴ Νότιο - ἀνατολικὴ Εὐρώπη.

Ἀκολουθεῖ μιὰ ἐκτεταμένη εἰσήγησις, στὴν ὁποία ἡ συγγραφεὺς ἀφοῦ ἀναφέρει ὅτι «ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰσέδυσσε στὶς ρουμανικὲς χῶρες ὄχι μὲ τὴν ἄφιξιν τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων, ὅπως ὑποστηρίζουν ὠρισμένοι ἱστορικοί, ἀλλὰ πολὺ ἐνωρίτερα πρὶν ἐπιβληθεῖ τὸ καθεστῶς τῶν Φαναριωτῶν, μὲ τὴν προτροπὴ καὶ τὴν προστασία τῶν Ρουμάνων ἡγεμόνων», παραθέτει πλούσια ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ θεμελιώνουν τὴν ἀποψή της, γιὰ νὰ ὑπογραμμίσαι ὅτι, «ὅπως βλέπουμε, εἰς τὸ μακρινὸ παρελθὸν τῶν δυὸ προγνηπάτων συναντοῦμε πολλοὺς ποὺ γνώριζαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσα καὶ κουλτούρα. Εἶχαν ἐκπαιδευθεῖ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνσιν μὲ ἰδιωτικὸς δασκάλους διαλεγμένους μὲ ἐπιμέλεια ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων».

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἡ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὰ αἷτια τῆς διεισδύσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ κουλτούρας στὶς ρουμανικὲς χῶρες (δηλαδὴ στὴ Μολδαβία καὶ τὴ Μουντένια (Βλαχία), ἐπειδὴ, ὅπως διευκρινίζει ἡ ἰδία, στὴν Τρανσυλβανία ἡ διείσδυσις εἶταν ἀσθενέστερη) καὶ παρατηρεῖ ὅτι ὑπῆρξαν θρησκευτικά, πολιτικά, οἰκονομικά καὶ πολιτιστικά. Παρέχει δὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἰσχυροποιοῦν τὴ διαπίστωση.

Τὸ δεύτερο κεφάλαιο, ποὺ ἐκτείνεται σὲ 75 σελίδες, εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα καὶ περιγραφή τῆς ὅλης ὁργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, τόσο στὴν Ἀκαδημία Βουκουρεστίου, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1689, ὅσο καὶ στὴν τοῦ Ἰασίου, ποὺ ἡ ἰδρυσις της χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1707.

Στὶς σελίδες τοῦ κεφαλαίου τούτου ὁ ἀναγνώστης θὰ συναντήσῃ τὰ ὀνόματα τῶν πρὸ φημισμένων δασκάλων τῆς ἐποχῆς καὶ θὰ θαυμάσῃ τὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴν ἀριστερὴ ὁργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποὺ ἡ στάθμῃ της, κατὰ τὴν συγγραφέα, εἶταν ἐφάμιλλος τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῆς Δύσεως.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο, ποὺ ἀναφέρεται στὸ διδακτικὸ προσωπικόν τῶν δυὸ ἡγεμονικῶν Ἀκαδημιῶν, ἡ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴ συμβολὴ ὅλων ἐκείνων ποὺ δίδαξαν κατὰ καιροὺς σ' αὐτὰς τὶς φημισμένους σχολάς, στὴν ὁργάνωσιν καὶ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ κύρους των, καθὼς καὶ στὴν προώθησιν τῆς ρουμανικῆς ἐκπαιδεύσεως, γεγονὸς ποὺ διαψεύδει παλιότερους ἰσχυρισμούς, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸν βασικὸ πυλῶνα, ἂν μὴ τὸν ἀποκλειστικόν, τοῦ διδακτικοῦ των προσωπικοῦ ἀπέβλεπον στὸν ἐξελληνισμό τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς κουλτούρας της.

Στὸ ἴδιον κεφάλαιο ἡ κυρία Καμαριανοῦ - CIORAN μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πρόκειται νὰ δημοσιεύσῃ καὶ μιὰ πλήρη βιογραφία τῶν διδασκάλων τῶν δυὸ Ἀκαδημιῶν, ποὺ θὰ συμπληρώνει τὸ παρὸν σύγγραμμά της. μὰ καὶ ποὺ θὰ παρουσιάζει τὸ ἴδιο ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ γνωριμία μας μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ, σὲ χρόνους τόσο σκοτεινοὺς γιὰ τὸ Γένος, διετήρησαν ἀναμμένη τὴ δάδα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ μπόρεσαν μὲ τὴ βοήθειά του νὰ τροφοδοτοῦν τὰ προαιώνια ἰδανικά της φυλῆς καὶ νὰ μεταλαμπαδεύσουν καὶ σὲ ἄλλους συγγενεῖς λαούς.

Στὶς 96 σελίδες ποὺ ἐκτείνονται τὸ τέταρτο καὶ πέμπτο κεφάλαια παρέχονται λεπτομερῆ στοιχεῖα γιὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια ποὺ χρησιμοποιήθηκαν καθὼς καὶ γιὰ τὶς παιδευτικὰ καὶ παιδαγωγικὰ μεθόδους ποὺ ἐφαρμόσθηκαν στὶς δυὸ αὐτὰς σχολάς. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ εἰκόλα νὰ σχηματίσῃ προσωπικὴ ἀντίληψιν γιὰ τὴν ὑψηλὴν στάθμην τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος, ἀλλὰ καὶ τὴν πληρότητα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ παιδαγωγικῆς καταρτίσεως

τῶν διδασκόντων. Τὸ ἕκτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴν κοινωνικὴ προέλευση τῶν μαθητῶν καὶ ἀνατρέπεται ἡ γνώμη ποὺ ἐπικρατοῦσεν ὥς τώρα, γιὰ τὸ ὅτι στὶς δυὸ Ἀκαδημίες μπορούσαν νὰ φοιτήσουν μόνο τὰ παιδιά τῶν ἡγεμόνων καὶ τὰ πλουσίου-παιδα.

Ἡ συγγραφεὺς, στὸ σημεῖο αὐτὸ γράφει: «Ἀπὸ τίς ἐξονυχιστικὲς ἔρευνές μας πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, καταλήξαμε σὲ ἄλλα συμπεράσματα. Πεισθήκαμε ὅτι οἱ πόρτες τῶν Ἀκαδημιῶν δὲν εἴταν κλειστές, ὅπως λένε, στοὺς νέους ποὺ ἀνῆκαν σὲ ἄλλες τάξεις ἢ κοινωνικά στρώματα ἐκτὸς τῶν πλουσίων. Ἡ ἐκπαίδευση παρεχόταν δωρεάν σὲ ὅποιον ἤθελε νὰ μορφωθεῖ». Τὸ κεφάλαιο τοῦτο κλείνει μὲ τὴν παράθεση ὀνομαστικῶν πινάκων μαθητῶν ποὺ φοίτησαν στὶς δυὸ αὐτὲς σχολές, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πληροφοροῦμαστε ὅτι πάρα πολλοὶ προέρχονται ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος (Ἀθήνας, νήσους, Μακεδονία, Ἡπειρο, Πελοπόννησο), καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Πόλιν, τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἄλλες Βαλκανικὲς χῶρες, ὅπως ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Σερβία.

Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς αὐτοὺς ἔγιναν ὕστερα καθηγηταὶ τῶν ἰδίων σχολῶν καὶ τίς ὑπρέτησαν μὲ πολλὴν ἀγάπη.

Ἡ σημασία τῆς ἐκπαιδεύσεως στὶς ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες γιὰ τὴ ρουμανικὴ κοινωνία, καθὼς καὶ γιὰ τὴ Βαλκανικὴ περιοχὴ ἐξαιρεται ἀπὸ τὴ συγγραφέα, ἡ ὁποία γράφει, στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου της: «Ἡ ἐκπαίδευση στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα προσεκόμισε σημαντικὰ ὀφέλη στὴν κοινωνία καὶ τὴν κολτούρα τῶν ρουμανικῶν χωρῶν. Ἐμμεσα, μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση, εὐνοήθηκε ἡ ἀνάπτυξη τῆς ρουμανικῆς κουλτούρας. Μέσον αὐτῆς ἔχουν τεθεῖ οἱ βάσεις τῆς μελέτης τοῦ ἑλληνο - ρωμαϊκοῦ κλασικισμοῦ καὶ εἰσέδυσσε στὶς ρουμανικὲς χῶρες, σὲ μεγάλη κλίμακα, ὁ δυτικὸς διαφωτισμός· ἀπὸ τίς ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες βγήκε μιὰ σειρὰ ἀντιπροσωπευτικῶν φησιογνομιῶν τῶν Ρουμάνων λογίων, στοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ ρουμανικὴ παιδευτικὴ ἀναγέννηση τοῦ XVIIIου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐπομένου. Μέσον αὐτῆς ἐπετεύχθηκε ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς ρουμανικῆς λογοτεχνίας στὴν ἑλληνικὴ· τὸ κῆρος τῶν παραδουναβίων χωρῶν μεγάλωσε μὲ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξαν οἱ ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες στὴ νοτιο - ανατολικὴ Εὐρώπη».

Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο: «Χάρις στὴν ἐκμάθηση τῆς ἑλληνικῆς, ἀναπτύχθηκε κατὰ τὸ παρελθὸν στὰ πλαίσια τῆς ρουμανικῆς κουλτούρας μιὰ λογοτεχνία στὴν ἑλληνικὴ, γραμμένη ἀπὸ Ρουμάνους λογίους. Λέγεται, ὅτι μὲ σὺντὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔργα οἱ Ρουμάνοι ἐπλούτισαν τὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία, ἐμεῖς ὅμως πιστεύουμε ὅτι πιὸ σωστὸ θὰ εἴταν νὰ λεχθεῖ ὅτι οἱ Ρουμάνοι λόγιοι γράφοντας στὴν ἑλληνικὴ ἐδημιούργησαν μιὰ ρουμανικὴ λογοτεχνία ἑλληνικοῦ τύπου, ὅπως προὔπηρχε μιὰ παιδεία καὶ ἓνας ρουμανικὸς σύμμανισμός στὴ σλαβικὴ γλῶσσα».

Μὲ διεύρυνση τῆς ἔρευνάς της γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐκπαιδεύσεως στὶς ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες γιὰ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ περιοχὴ, ἡ κυρία Καμαριανοῦ - CIORAN, παρατηρεῖ «ὅτι οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ διδάσκονταν τὴν ἑλληνικὴ. Τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ ἐπομένου, ἡ ἐκπαίδευση στὴ Βουλγαρία γινόταν σχεδὸν ὁλόκληρη στὴν ἑλληνικὴ».

Καὶ παρακάτω: «Φυσικὰ ὅμως, ἀπὸ ὅλους τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς οἱ Ἕλληνες ὀφελήθηκαν περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἡγεμονικῶν Ἀκαδημιῶν. Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ποὺ βρισκόταν στὸ δρόμο τῆς πνευματικῆς της ἀναπτύξεως καὶ σὲ πλήρη προετοιμασία γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση, ἡ ἐκπαίδευση στὶς ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες εἴταν ἐξαιρετικὰ ὠφέλιμη. Πολλοὶ Ἕλληνες διανοούμενοι βρῆκαν ἄσυλο στὶς ρουμανικὲς χῶρες. Μερικοὶ ἦλθαν νὰ πλουτίσουν τίς γνώσεις τους στὶς ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίες, ἄλλοι ἀνέπτυξαν τὰ παιδαγωγικὰ καὶ διδακτικὰ ταλέντα τους σὰν καθηγηταί. Ἐδῶ παρουσίασαν τὰ ἐγχειρίδια καὶ ἄλλα ἔργα τους

πρωτότυπα ή μεταφράσεις, που χρησιμοποιήθηκαν ύστερα και στα ελληνικά σχολεία, γεγονός όμως πιο σημαντικό για την ελληνική παιδεία είναι το ότι από εδώ ξεκίνησαν οι θεωρίες της μονολεκτικής ερμηνείας και εκείνες που χρησιμοποιήθηκαν στη διδασκαλία της νεοελληνικής».

Θα κλείσουμε την παράθεση αποσπασμάτων από το βιβλίο της κυρίας Καμαριανού - CIORAN, με μόνο λίγες γραμμές που απόσπασμα από τα «Συμπεράσματα» με τα οποία, σαν είδος επιλόγου, κλείνει το θαυμάσιο τουτο έργο. «Έτσι λοιπόν, γράφει, είναι αναμφισβήτητο ότι οι ήγεμονικές 'Ακαδημίες υπήρξαν πυρηνες πολιτισμού, έστία των Μουσών, έστία των φώτων, δυο δάσεις όπου μπορούσε ν' αναπνεύσει κανείς μια δροσερή πνοή» και όχι μόνο για τον ρουμανικό λαό, αλλά για όλους τους λαούς της Βαλκανικής χερσονήσου».

Το βιβλίο της κυρίας 'Αριάννης Καμαριανού - CIORAN, εμπλουτισμένο με πολλές υπόσημειώσεις συμπληρώνεται με πλουσιώτατη βιβλιογραφία και πλήρες αλφαβητικό εύρετήριο.

Όπως θα έχει αντιληφθεί κάθε αναγνώστης, νομίζουμε, από τα παρατεθέντα αποσπάσματα, πρόκειται για έργο που το διακρίνουν οι βασικότερες αρετές, όπως βαθειά γνώση του θέματος, επιστημονική πληρότητα, ιστορική τεκμηρίωση αναμφισβήτητη, αντικειμενικότητα στη θεώρηση των ιστορικο - κοινωνικών γεγονότων, σαφήνεια που έγγίζει τα όρια του κλασσικού, αφηγηματική ευχέρεια που συνθέτει ένα θαυμάσιο στη λιτότητά του ύφος.

Για μια στιγμή μās ενόχλησεν ή σκέψη ότι έπειδή είναι γραμμένο στην ρουμανική, θα είναι απρόσιτο στους Έλληνες μελετητάς και ιστορικούς. Τώρα χαιρόμαστε που γράφηκε στη ρουμανική, γιατί θα είναι εύχρηστο για κάθε αναγνώστη της φιλικής αυτής χώρας και ιδιαίτερα της νεολαίας και έτσι θα μπορέσει ν' απομακρύνει τις έσφαλμένες έντυπώσεις και τις προκαταλήψεις που έχουν δημιουργηθεί από την παλιότερη ρουμανική ιστοριογραφία, που σε πάρα πολλά σημεία άδικοῖσε φοβερά την ιστορική αλήθεια και έπηρέαζε δυσμενώς τις σχέσεις των δυο αδελφών χριστιανικών λαών, με την παραγνώριση ή και τη φαλκίδευση της πραγματικής σημασίας της εισόδου του ελληνικού πνεύματος στις ρουμανικές χώρες για την παιδευτική ανάπτυξη όχι μόνο του ρουμανικού λαού, αλλά, όπως διαπιστώνει και ή συγγραφέας, και όλων των άλλων λαών της Βαλκανικής Χερσονήσου, των οποίων άφύπνισε και την έθνική συνείδηση.

Το βιβλίο της κυρίας Καμαριανού - CIORAN, πρέπει να βρεθεί τρόπος να μεταφρασθεί στη γλώσσα μας για ν' αποτελέσει ένα πολύτιμο άποκτημα της Γραμματολογίας ή Βιβλιογραφίας μας. Πιστεύουμε δέ ότι ή βράβευσή του από την 'Ακαδημία μας, όπως πρότεινε ή επιθεώρηση της Θεσσαλονίκης «Μακεδονική Ζωή», θα τιμούσε δίκαια τη συγγραφέα, αλλά και την ελληνική διάνοηση.

Και τώρα λίγες πληροφορίες από το ίδιο βιβλίο, που ενδιαφέρουν την "Ηπειρο:

Είναι γνωστό ότι ή "Ηπειρος, σαν έμπορικό και πνευματικό κέντρο μεγάλης ακμής κατά τη σκοτεινή περίοδο της σλαβιάς, διατηρούσε στενότερες σχέσεις με τις ρουμανικές ήγεμονίες και στους δυο αυτούς τομείς, τον οικονομικό και τον παιδευτικό, από τα παλιότερα χρόνια. Έτσι, εκτός των γνωστών 'Ηπειρωτών Δασκά-

λων Λάμπρου Φωτιάδη, Νεοφύτου Δούκα και Γεωργίου Γενναδίου, που υπήρξαν και μέλη της ήγεμονικής 'Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, το βιβλίο της κυρίας Καμαριανού - CIORAN μάς πληροφορεί ότι υπήρξαν και άλλοι 'Ηπειρώται διδάσκαλοι ή μαθηταί των δυο αυτών σχολών. Οι τρεις αυτοί περίφημοι 'Ηπειρώται εκπαιδευτικοί, που προαναφέραμε, έμαθήτευσαν στην ήγεμονική 'Ακαδημία Βουκουρεστίου, στην οποία ύστερα δίδαξαν οι ίδιοι.

Στην ίδια 'Ακαδημία μαθήτευσε και ο Ευστάθιος Λάμπρος από τα Γιάννινα που έγινε ύστερα καθηγητής σε σχολεία του έλληνισμού της διασποράς. (Δέν πρέπει να γίνεται σύγχυση με το Λάμπρο Φωτιάδη, γιατί πρόκειται για άλλο επίσης διακεκριμένο λόγο 'Ηπειρώτη).

Στην ήγεμονική 'Ακαδημία του 'Ιασίου δίδαξε ο Μετσοβίτης Νικόλαος Τσερτσέλ (Ζερζούλης), ενώ ο 'Ηπειρώτης λόγιος Κώστας Καραγιάννης υπήρξε σύμβουλος του ήγεμόνος στην οργάνωση της Σχολής αυτής.

Συγγράμματα 'Ηπειρωτών λογίων διδάχτηκαν και στις δυο 'Ακαδημίες. Στη Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής 'Ακαδημίας φυλάσσονται τα χειρόγραφα μιας «Λογικής» του Μεθ. 'Ανθρακίτη, γιατί, όπως μάς πληροφορεί το βιβλίο της κυρίας Καμαριανού - CIORAN, πολλά συγγράμματα κυκλοφορούσαν τότε σε χειρόγραφο.

Εκτός αυτών των καθηγητών, που δίδαξαν στις δυο μεγάλες Σχολές, 'Ελληνες εκπαιδευτικοί δίδαξαν σαν ιδιωτικοί διδάσκαλοι σε πολλές ρουμανικές οικογένειες. 'Ανάμεσα σ' αυτούς αναφέρεται και ο Γιαννιώτης εκπαιδευτικός 'Αναστάσιος Μποινέλης, που το 1712 ήταν ιδιωτικός δάσκαλος στην οικογένεια του αυτόχθονος Ρουμάνου ήγεμόνος CONSTANTIN BRINCOVEANU.

Η κυρία Καμαριανού - CIORAN έχει τη γνώμη ότι πρέπει να έρευνηθεί και να εκτεθεί και η δραστηριότητα των 'Ελλήνων εκπαιδευτικών που παρέδωσαν ιδιωτικά μαθήματα.

Και τώρα μερικά ονόματα 'Ηπειρωτών μαθητών που μαθήτευσαν στις ήγεμονικές 'Ακαδημίες:

Στην 'Ακαδημία του Βουκουρεστίου:

Γεώργιος Νικολάου, Μιχαήλ Χρισταρής, Χριστόδουλος (χωρίς άλλη ένδειξη), Λάμπρος Χρήστου, 'Παν. 'Ιωάννου, Συλβέστρος Νικολάου και Γεώργ. Βασιλείου, όλοι από τα Γιάννινα.

Στέργιος 'Ανδρέου και Γεώργιος Νιτσόγλου, από το Μέτσοβο.

Βασίλειος Παναγιώτης, από την Παράμυθια.

'Ελευθέριος Χατζηδημητρίου, από το 'Αργυρόκαστρο.

Στέργιος Μουστάκης και Θωμάς Λανιήλ, από την Πίνδο.

Γεώργιος, υιός του 'Αναστασίου, 'Ηπειρώτης (χωρίς άλλη ένδειξη).

Στην 'Ακαδημία του 'Ιασίου:

Δημ. 'Αναστασίου Αύγουστης, 'Αθαν. Παπαδόπουλος, Μαργαρ. Στεφ. Στεφανίδης και Νικ. Στεφ. Στεφανίδης, όλοι Γιαννιώτες.

'Αναστ. 'Αναστασίου και Κωνστ. Νιτσόρας, από το Μέτσοβο.

'Παν. Δημητρίου, από την Κόνιτσα και Ζοργόπουλος 'Απόστ. 'Ηπειρώτης.

Στην ήγεμονική 'Ακαδημία του Βουκουρεστίου φοίτησε και ο 'Αλέξ. Βηλαράς, εξάδελφος του ποιητή μας αλλά γεννημένος στη Ρουμανία, όπου αργότερα κατέλαβε επίσημη κοινωνική θέση, καθώς και πολλά αξιώματα που τον έφεραν στο προσκήνιο και κατά τη διάρκεια της 'Επαναστάσεως του 'Υψηλάντη στις Ρουμανικές Χώρες.

Μια άλλη ιστορική φυσιογνωμία που βγήκε από τις γραμμές των μαθητών της ίδιας μεγάλης Σχολής είναι ο γνωστός Χριστόφορος Πεορραιός.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΘΕΑΤΡΟΦΙΛΟΥ

Μιά μακρόχρονη διαμονή στην 'Αθήνα τούς μήνες τούς χειμερινούς, πείθει ότι τὸ θέατρό μας μπαίνει σὲ νέους δρόμους. Οἱ σκηνές μας, ἰδιαίτερα τὸ Θέατρο Τέχνης, ἀνεβάζουν τακτικά ξένα ἔργα πρωτοπορίας ἢ δικές μας δοκιμές. Καὶ τὸ 'Εθνικὸ μας ἀκόμη Θέατρο, σκηνῇ μὲ εἰδικὴ εὐθύνη, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἐπιχείρηση μὲ βασικὸ παράγοντα τό: κέρδη καὶ ζημίαι, ἀλλὰ ὀργανισμὸς οἰκονομικὰ αὐτόνομος, μὲ καθαρὰ παιδαγωγικούς, γιὰ τὰ μεγάλα βέβαια παιδιά, σκοπούς: αὐτοὺς ποὺ ἔταξε μὲ τὸ στόμα τοῦ Αἰσχύλου ὁ 'Αριστοφάνης: «τοῖς μὲν παιδαρίοισιν ἐστὶ διδάσκαλος ὅστις φράζει τοῖσι δ' ἡβῶσι ποιηταῖς». Καὶ τὸ 'Εθνικὸ μας ἀκόμη Θέατρο, πλάϊ στα κλασσικά, δίνει καὶ ἐκλεκτὰ ἔργα πρωτοπορίας. Πρόκειται γιὰ κείμενα ποὺ γιὰ τὶς γενεές ποὺ ἔρχονται θὰ ταχθοῦν στὸ πλευρὸ τῶν δικῶν μας κλασσικῶν ἔργων, ἰσάξια καὶ ἰσοδύναμα. 'Εκτὸς ἐὰν ἐπικρατήσῃ μιὰ καινούργια ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορία, πολὺ βρεφικὴ ὅμως ἀκόμη, γιὰ νὰ εἶναι ἕλλογη, ποὺ θέλει τὴν ἐποχὴ μας μιὰ νέα ἀφετηρία τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι καὶ ἀπαιτεῖ νὰ σβηστεῖ μιὰ γιὰ πάντα, ὅ,τι ἔζησε καὶ χάρηκε καὶ πόνεσε ὁ ἄνθρωπος σὰν πλᾶσμα κοινωνικὸ ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴ γῇ, καὶ ἀπαιτεῖ νὰ ἀπωθηθοῦν εἰς γῆν ἄβατον καὶ αὐτὲς ἀκόμη οἱ ρίζες τῆς μνήμης του, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ἔχουν αὐτοὶ τὴν τιμὴ νὰ γίνουν ἀφέτες τῆς νέας πανανθρώπινης ἐκκίνησης.

Στὸ 'Εθνικὸ Θέατρο μπόρεσα νὰ ἰδῶ δύο ἔργα: τὸ «Σεβάσμιος Πολιτικός» τοῦ 'Ελλιοτ, ἔργο μὲ κλασσικὴ ὑφή, γιὰτὶ ἐκεῖ οὐσιαστικὰ ἀναλύεται, ὅπως καὶ στὸν Μολιέρο, μιὰ γενικότητα, ἕνας αἰώνιος τύπος ἀνθρώπινος, ποὺ εἶναι ἡ πεμπτοσύια πλήθους ἀνθρώπων, ποὺ μέσα στὴ ροὴ τῆς ἱστορίας στάθηκαν φορεῖς εὐθυνῶν ἡγετικῶν, χωρὶς νὰ μπορέσουν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν ἐναγκαλισμὸ τῶν καθαρὰ ἀτομικῶν παρορμήσεων ποὺ ὑπηρετοῦν τὴν ἀτομικὴ ὑπαρξή, καὶ τὸν Γαλιλαῖο τοῦ Μπρέχτ. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι ἔργο καθαρὰ κοινωνικὸ, σοφὸ στὴ σύνθεση, σαφέστατο καὶ στὴν ἀνάλυση καὶ στοὺς κοινωνικοὺς σκοποὺς ποὺ ὑπηρετεῖ καὶ συγκινητικὸ ἀπὸ τὴν εἰλικρίνεια ποὺ μ' αὐτὴν ὁ μέγας αὐτὸς συγγραφέας θέτει καὶ ὑπερασπίζει τοὺς στόχους του, ποὺ ἀποβλέπουν στὸ ξεκαθάρισμα βρωμερῶν κοινωνικῶν λογαριασμῶν. Αὐτῶν ποὺ δυσκολεύουν ἀκόμα τὸ κοινωνικὸ γίνεσθαι στὴν προσπάθειά του νὰ γίνῃ πὺ δίκαιο καὶ πὺ τίμιο.

Τὸ ἔργο ποὺ εἶχα τὴν καλὴ εὐκαιρία νὰ τὸ πρωτοῖδῶ στὶς πρόβες, ὅπου μοῦ ἔγινε συνείδηση ὁ κάματος καὶ ἡ ἀγωνία ἐνὸς ἄξιου καὶ εὐσυνείδητου σκηνοθέτη, στάθηκε μιὰ ἐπιτυχία πραγματικὴ ποὺ τιμᾷ τὴν 'Εθνικὴ μας Σκηνή. Καί, ὡς ἐν παρέργῳ, θὰ ἤθελα νὰ προβάλῳ μιὰ πρόταση, ποὺ ἴσως νὰ φανῇ ἀνεδαφικὴ, ποὺ πιστεύω ὅμως ὅτι, ἂν λάβῃ σάρκα, θὰ φανῇ χρήσιμη στὸ θέατρο. 'Η παρακολούθηση τῶν δοκιμῶν τοῦ κάθε ἔργου ἀπὸ μιὰ μικρὴ ὁμάδα τεκμαριῶν θεατῶν του, κατ' ἐπιλογὴν τοῦ σκηνοθέτη, ἀνθρώπων φυσικά ποὺ οἱ συνήθειες τῆς ζωῆς τους θὰ τοὺς ἐπιτρέπουν μιὰ τέτοια δαπάνη χρόνου καὶ ἡ μορφωτικὴ τους στάθμη, καθὼς καὶ τὰ καλλιτεχνικά τους διαφέροντα θὰ τοὺς κάνουν ἱκανοὺς νὰ ζυγίσουν μὲ μιὰ σχετικὴ ἀκρίβεια τὴν προσπάθεια ποὺ γίνεται στὴ σκηνή, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζονται ἀπὸ λεπτομέρειες τεχνι-

κῆς φύσεως - πὺν εἶναι ἔργο τῶν εἰδικῶν πὺν ἐποπτεύουον στὶς δοκιμὲς - πιστεύω ὅτι θὰ δώση ἀφορμὴ σὲ χρήσιμες ὑποβολὰς καὶ γόνιμες συζητήσεις.

Αὐτὴ ἡ πρόταση, ἂν θεωρηθῇ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς τοῦ Θεάτρου ἀσεβὴς ἢ αἰρετικὴ, ἂς ἀπορριφθῇ, γιὰ νὰ καὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον, ἂν ἀνεδαφικὴ, εἰς τὸ δοχεῖον ἀπορριμμάτων, ἂν ὁμως νομίσουον ὅτι κλείνει μέσα της, ἔστω καὶ ἕναν κόκκο χρησιμότητος, ἂς τὴν ἀξιοποιήσουον ὅπως νομίζουον καλύτερα.

Ὅσο γιὰ τὰ ἔργα πὺν παίζουονται στὴν Πρωτεύουσα, καλύπτουον ὅλο τὸ φάσμα τῆς θεατρικῆς παραγωγῆς, ἀπὸ τὴν χυδαία φάρσα καὶ τὸ κορακοζῶητο δρᾶμα βουλευάρτου ὡς τὸ καθαρὰ μοντέρνο ἔργο πὺν ὑποτίθεται ὅτι πάντα προβληματίζεται καὶ γεννᾷ ἀντίστοιχοις προβληματισμοὺς στὸ κοινὸ του. Οἱ πένες καὶ οἱ οἰκονομικοὶ θρίαμβοι ἀνῆκουον φυσικὰ στὰ ἔργα τῆς πρώτης καὶ τῆς δεύτερης κατηγορίας, καὶ τὰ ψυχία περισσεύουον γιὰ τὴν τρίτη. Δὲν ἐπιτρέπεται φυσικὰ νὰ κακίσουμε χιλιάδες ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ σπαζοκεφαλιά τῆς βιοπάλης ἀναζητοῦν λίγη μοντέρνα ἀποχαλίνωση ἢ λίγο πνευματικὸ λήθαργο, γιὰ νὰ ξεχάσουον τὰ βάσανα καὶ τὶς ἔγνοιές τους. Ἐξ ἄλλου, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὠρισμένη ἡλικία, δεχόμεστε περισσότερο ἔτοιμες τὶς καταστάσεις καὶ τὶς κρίνουμε λιγώτερο. «Δὲν ζητᾷω χρήματα, ἔλεγε ὁ Δημήτρης Καραμαζώφ, ζητᾷω μιὰν ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματά μου». Μὰ ὁ Δημήτρης Καραμαζώφ ἦταν νέος καί, ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ μας, οἱ νέοι δὲν διακρίνουονται μονάχα, καθὼς ἰσχυρίζουονται οἱ ἠῤῥημένοι, πὺν σταυλίζουν τὴν συμβατικὴ τους σοφία στὰ καφενεῖα πρόθυμοι νὰ ἐπικρίνουον ὅ,τι αὐτοὶ δὲν μπορούον νὰ κάουον γιὰ κάποιες ἐκτροπὲς ἀπὸ τὴν ὀρθὴ συμπεριφορά, διακρίνουονται ἐπίσης, πολλοὶ τουλάχιστον ἀπ' αὐτοὺς, γιὰ μιὰ φυσικὴ ροπὴ στὸ νὰ κρίνουον καὶ νὰ προβληματίζουονται. Γι' αὐτοὺς τὸ παλαιὸ ἀσκή, δηλαδὴ ἡ σκηνή, ζητάει νέο κρασί, δηλαδὴ νέα ἔργα, ἔργα πὺν κατατείνουον σὲ σκοποὺς διαφορετικοὺς ἀπὸ τὴν κοινὴ τέρψη. Ζητοῦν διδασκαλία, κλειδιά πὺν ἀνοίγουον σφαλιστὲς θύρες, ἀπαιτοῦν λύσεις στὰ προβλήματα πὺν ἔχουον διαποτίσει τὴν νέα τους ὕπαρξη. Φυσικὰ οἱ νέοι αὐτοὶ εἶναι μιὰ μειοψηφία, γιὰτὶ ἕνα τεράστιο ποσοστὸ τῶν νέων ἀνθρώπων ἔχει κάμει ἐγκόλπιον τὴν λογικὴ τῶν ποδαριῶν, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι τόσο μικρὸς οἱ σκηνὲς τῶν θεάτρων πρωτοπορίας. Τὰ ἔργα ὁμως πὺν παίζουονται σ' αὐτά, ἄσχετα ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴ τους ἀξία, ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν θεατὴ συμμετοχή. Τὸ ἔργο δὲν εἶναι πια ἀπλὸ θέαμα ἢ καὶ σκέτη διδασκαλία, ὅπως ἦταν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν μεγάλη ἢ μικρὴ ἐσωτερικὴ του ἀξία, τὸ θεατρικὸ ἔργο τῶν παλαιότερων καιρῶν. Ζητάει νὰ κινήση καὶ συχνὰ νὰ κατευθύνῃ - αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν προγραμματισμένη θεατρικὴ παραγωγή, - ψυχὲς ἀνθρώπων. Ἐξ ἄλλου, τὸ θέατρο, τὸ νέο ἐννοεῖται, ἔπαψε νὰ εἶναι σκέτος λόγος. Εἶναι μιμητικὴ, θόρυβος, φωνή, ἀταξία, ἀναρθρὴ σκληρότητα, μιὰ προσπάθεια συνεχῆς νὰ ἐκχυθῇ πάνω στὴ σκηνὴ τὸ ἐνστικτο. ὅχι φτιασιδωμένο καὶ δαμασμένο μέσα στὴν ὠραία φράση, μὰ ἐκφρασμένο ἀπὸ τὴν ἀναρθρὴ κραυγὴ καὶ τὴν ἀδέσμευτὴ χειρονομία. Οἱ συγγραφεῖς θέλουον νὰ τὸ κάουον πρωταγωνιστὴ στὸ ἀνθρώπινο δρᾶμα, ἐμπόδιο στὴν τυποποιημένη, τὴν παγωμένη μακαριότητα, πὺν ἀπαιτεῖ ἢ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιδερμίδα κοινωνικὴ ζωὴ, ἐμπόδιο στὴν χαύνωση τῆς δράσης, κάτι τὸ παρόμοιον μὲ τὸ φλογιστικὸν τῆς παλαιᾶς χημείας πὺν ἐμπόδιζε τὴν ὀξείδωση. Στὸ νέο θέατρο ὁ ἡθοποιὸς δὲν εἶναι ὄντοτητα αὐθύπαρκτη, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πὺν ἡ σύνταξί τους ὑπηρετεῖ καὶ μορφώνει τὸ μάθημα, πὺν σ' αὐτὸ ἀποβλέπει τὸ ἀνέβασμα τοῦ ἔργου. Γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι ἡ ἀξιολόγηση ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς ἐμφάνισης χωριστὰ τοῦ κάθε ἡθοποιοῦ, παλαιὰ καὶ νομιμότατη συνήθεια στὸ θέατρο τοῦ παρελθόντος, πρέπει τώρα νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ τὴν ἀξιολόγηση τῆς

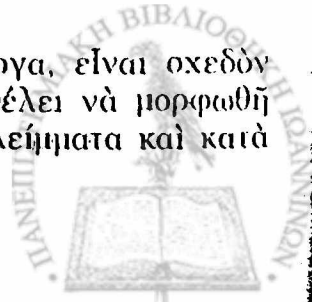
συμμετοχής του στην αποφασιστική μορφολόγηση του γενικού σκοπού, πού τὸ ἔργο προσπαθεῖ νὰ ὑπηρετήσῃ.

Τώρα τὸ κοινό:

Εἶναι γνωστὸ - καὶ αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ σοβαρότητα μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὸν πλανήτη μας, - ὅτι ἂν καὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς γῆς ζοῦμε σήμερα κάτω ἀπ' τὸ ἴδιο χρονολογικὸ σῆμα, οὐσιαστικὰ λίγοι ζοῦν τὴν ζωὴ ὅπως τὴν συγκροτοῦν οἱ καιροί. Ὑπάρχουν σὲ κάθε κοινωνία ὀμάδες πού ζοῦν ἀκόμη τὴν ἐποχὴ τοῦ ξεστοῦ λίθου καὶ ὀμάδες πού ζοῦν τὴν διαπλανητικὴ ἐποχὴ καὶ ἀνάρησα στὰ δύο αὐτὰ ἄκρα ζῇ καὶ κινεῖται μὴ μεγάλη ποικιλία ἐνδιαμέσεων ἀποχρώσεων, πού τις ὀρίζει ἡ κληρονομικότητα καὶ τὸ γεωγραφικὸ πλάτος ὅπου ἐκύλησε ἡ ἀτομικὴ ἱστορία τοῦ καθενὸς μέλους τους χωριστά, πρὶν καταλήξῃ στὸ συγκεκριμένο ἄτομο πού κινεῖται τώρα μεταξύ μας. Εἶναι λοιπὸν ὁ κάθε λαὸς μὴ σύνθεση καὶ ὁ κάθε λαὸς διαφέρει ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ διαφορετικὰ ποσοστὰ τῶν διαφορῶν ὀμάδων πού συνθέτουν τὸ κρᾶμα του. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ διαφορὲς στὴν ἐκατοστιαία σύνθεση κάνουν δύσκολη τὴν κατανόηση *grosso modo* ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ ἕναν ἄλλο οὐ ὅλους γενικὰ τοὺς τομεῖς δράσεως, καὶ ἰδιαίτερα οὗ τοῦ θέατρο, καὶ σὰν προσφορὰ καὶ σὰν ἀποδοχή. Ἡ ζωὴ στὶς περισσότερες προηγμένες ἐπιστημονικὰ καί, συνεπῶς, οἰκονομικὰ χώρες τῆς γῆς, ἔχει νὰ λύσῃ δικά της βασικὰ προβλήματα, πού προβάλλονται καὶ στὶς θεατρικὲς τῆς σκηνῆς. Ἐχει ὅμως καὶ τὸ δικό της κοινό: μεγάλες μάζες ἀνθρώπων, πού ἀνήκουν στὴν πολιτιστικὴ ὀμάδα, πού πατεῖ σὰν πρωτοπορία στὰ ἄκρα ἡ φυλάκεια, ὅπου ἡ ζωὴ τοῦ πολιτισμοῦ γνωρίζει τὴν δραματικώτερή της ἔνταση. Ἐκεῖ μέσα στὸ φυσικὸ τοῦ περιβάλλοντος καὶ μὲ ἕνα κοινὸ ἔτοιμο νὰ τὸ δεχτῇ, τὸ νέο θέατρο ἀσκεῖ νόμιμα τὴν ἐπαναστατικὴ του δράση καὶ σὰν σκοπὸς καὶ σὰν ἔκφραση.

Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καὶ στὶς ἄλλες περιοχὲς τῆς γῆς. Ἐκεῖ αὐτοὶ πού γράφουν νέο, ἔτσι τὸ λένε, θέατρο, παλεύουν συχνὰ μὲ μὴ δυσκολία πού, λογικά, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀνυπέρβλητη. Ὅχι μόνον οἱ στόχοι τοῦ βρίσκονταν μακριὰ ἀπὸ τὸ πεδίου δράσεως τῶν θεατῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν συγγραφέων δὲν εἶναι πρόσφορη ἡ ψυχικὴ προετοιμασία γιὰ νὰ ἀνακαλύψουν πνευματικὲς διαδικασίες, πού γεννιῶνται φυσιολογικὰ σὲ ξένα κλίματα. Αὐτὸ ἀκριβῶς δίνει τὴν ἀφορμὴν στὴν γέννηση τεράτων θεατρικῶν, πού ἐνῶ βρίσκονται ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, παρουσιάζονται σὰν ἔργα πρωτοπορίας, μαγεύουν μὲ καθαρὰ ἐξωθεατρικὰ τερτίπια τὸν ἀνυποψίαστο θεατῆ, ἢ γίνονται γελοῖα ὅταν πιστοποιηθῇ ὅτι οἱ δῆθεν προβληματισμοὶ τους εἶναι ἀπὸ δεύτερο χέρι καὶ τὸ κοινό, πού, γι' αὐτὸ προορίζονται, εἶναι ἀκατάλληλο γιὰ τέτοιες θεατρικὲς ἀκροβασίες. Αὐτὴ ἡ ἀκαταλληλότητα μάλιστα τῆς μεγάλης μάζας τοῦ κοινοῦ, ἡ ἀνικανότητά του νὰ προσανατολιστῇ μέσα σὲ μὴ προβληματικὴ ξένη, καθὼς λέγαμε παραπάνω, πρὸς τις δικές των ζωντανὲς ἐμπειρίες, εἶναι καὶ ἡ βασικὴ αἰτία τοῦ μικροῦ ἐνδιαφέροντος πού δείχνει αὐτὸ πού ὀνομάζουμε θεατρικὸ κοινὸ ὅχι μόνον γιὰ τὰ σκάρτα ἢ τελείως πλαστά, δῆθεν μοντέρνα ἔργα ντόπιων συγγραφέων, μὰ καὶ γιὰ ἐκεῖνα τῶν λίγων συγγραφέων πού καὶ ἡ φύση τους καὶ ἡ μόρφωσή τους καὶ μὴ ροπή γιὰ γόνιμη ψυχολογικὴ ἔρευνα καὶ ἡ εὐχέρεια νὰ ταξιδεύουν, νὰ βλέπουν καὶ ν' ἀκοῦν ξένους ἀνθρώπους, τοὺς κάνει ἱκανοὺς ν' ἀφομοιώνουν τὴν ξένη ζωὴ καὶ νὰ συνειδητοποιοῦν τὰ βασικά της προβλήματα.

Κοινό, στὶς μικρὲς σκηνὲς πού ἀνεβάζουν μοντέρνα ἔργα, εἶναι σχεδὸν πάντα νέοι καὶ νέες. Ἀνήκουν σὲ κείνη τὴ νεολαία πού θέλει νὰ μορφωθῇ καὶ νὰ φωτισθῇ. Βλέπουν τὰ ἔργα καὶ τὰ συζητοῦν στὰ διαλείμματα καὶ κατὰ

τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ θέατρο, μὲ κόπο, ἐπιμονὴ καὶ καλὴ πίστις. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ σκηνὴ δὲν εἶναι καθρέφτης ποὺ ἀντιφεγγίζει τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ προβάλλει ξένη ζωὴ, γρήγορα ἀτονοῦν οἱ προβληματισμοὶ καὶ γι' αὐτὸ εὐθύνεται ὁ τρόπος ποὺ μ' αὐτὸν ἀσκεῖται σὺν τόπο μας ἡ κριτικὴ. Ἀλλὰ γι' αὐτὸ θὰ μιλήσουμε παρακάτω.

Στὸ νέα θέατρο βασιλεύουν τὸ σέξ καὶ ὁ τρόμος, ὄχι βέβαια μὲ τὶς ἴδιες ἀναλογίες. Καὶ ὅπου ὁ τρόμος περισσεύει, χάνει τὸ ἴδιο τὸ σέξ τὴν δραστηριότητά του. Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἐκ προμελέτης πλημμυρίζει τὸν πενυχρὸ χώρο τῆς σκηνῆς μὲ κύματα ἀγωνίας, δὲν περισσεύει ἔρεξη γιὰ ἄλλης λογῆς ἐρεθισμοὺς. Ἡ ἀντίληψη τοῦ κ. Γεωργουσοπούλου ὅτι οἱ μπουρζουάδες ἢ ἀλλοιῶς οἱ ἀστοὶ κερδίζονται «μὲ τὸ νὰ κολακεύης τὴν ἐγωκεντρικότητά τους» ἢ ὅτι ἐρεθίζονται «μὲ τὴν κοπρολογία, τὸν αὐτοερωτισμὸ καὶ τὸν σαδομαζοχιστικὸ ὄργασμὸ» τῶν δυὸ μονόπρακτων τοῦ Ἀρραμπάλ, ποὺ ἀνέβασε ὁ Κούν, δύο ἔργων φτωχῶν, ἀδειανῶν ποὺ διακριτικὸς ἦταν ἡ διάνθησις μὲ χυδαιότητα καὶ τὰ διάφορα φτηνὰ κόλπα, ἢ ὅτι χαυνώνονται ἀπὸ τὸ «ἱερὸ ρίγος» ποὺ μ' αὐτὸ φορτίζει ὁ Πίντερ τὸ «ἱερὸ ἄσυλο τῶν ἀστῶν», δηλαδὴ τὴν κρεβατοκάμαρά τους, ἢ ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ κ. Γεωργουσοπούλου θὰ ἦταν ἴσως σωστὴ ἂν οἱ ἀστοὶ κατάκλυζαν τὰ θέατρα, ὅπου παίζονται ἔργα ἐρεθιστικὰ τῆς ἀστικής λαγνείας τους. Ποῦ νὰ βρεθοῦν ὅμως οἱ ἀστοί; Τὸ κοινὸ εἶναι τώρα στὴν Ἀθήνα αὐστηρὰ κατανεμημένο καὶ διαφοροποιημένο σὲ στεγανὰ διαμερίσματα. Ἀλλή ἢ πελατεία στὴν Ἐπιθεώρηση, ἄλλη στὸ Βουλευτάρτο, ἄλλη στὸ κλασσικὸ ἢ τὸ μοντέρνο θέατρο. Ἀκόμη καὶ οἱ αἴθουσες διαλέξεων ἔχουν ἡ καθεμιά τὸ δικό τους κοινόν. Ἄλλος ὁ κόσμος στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία, ἄλλος στὸ Εὐγενίδιο, ἄλλος στοὺς Φίλους τοῦ Λαοῦ, ἄλλοι στὰ θρησκευτικὰ σωματεία. Ὅλα αὐτὰ θυμίζουν τὸ παλαιὸ Cénacles μὲ τοὺς φανατικοὺς τὸ καθένα πιστοὺς του. Καὶ κεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὸ καθένα ἀπ' αὐτά, τὸ punctum saliens, γιὰ κάποιο ψυχρὸ παρατηρητὴ, εἶναι ὁ μέσος ὅρος τῆς ἡλικίας τῶν φοιτῶντων. Αὐτὸς ὁ μέσος ὅρος εἶναι τοῦλάχιστο τὰ πενήντα χρόνια σὲ μερικὰς αἴθουσες διαλέξεων καὶ φτάνουν στὰ εἴκοσι σὲ θεατρικὰ στέκια πρωτοπορίας. Ἐκεῖ οἱ ἀστοὶ εἶναι σπάνιοι ἢ μᾶλλον βρίσκονται ὅαν ἀστοὶ ἐν χλόῃ. (Γιατί, στὴν οὐσία, μέσα σὺν κάθε ἄνθρωπο ἐνεδρεύει, ἀπρόσβλητη ἀπὸ ὁποιαδήποτε θεωρίαν ἢ νοοτροπίαν ἢ ἀστικήν, ἔτοιμη νὰ φανερωθῇ καὶ νὰ ἀνθίσῃ ὅταν συνθῆκες πρόσφορες τῆς ἐπιτρέψουν νὰ ἐκδηλωθῇ. Καὶ μόνον φύσεις σπάνιες, σφραγισμέναι ἀπὸ τὴν μοῖραν, δὲν ὑποτάσσονται ποτὲ στὰ δελεαστικά της κηρύγματα. Εἶναι αὐτὲς ποὺ θυσιάζονται γιὰ νὰ κινήσουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν κουλτούραν). Ἔτσι οἱ δικές τους ἀντιδράσεις, ὅποιες καὶ ἂν εἶναι, ἀποτελοῦν ἀμελητέες ἐκδηλώσεις σεξουαλικῆς παραφοράς, ἐκδηλώσεις φυσικὰ ποὺ δὲν φτάνουν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Εἶχα τὴν καλὴ εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσω στὸ Πειραματικὸ Θέατρο τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας τὸ «Οὔστ» τῆς Κας Ριάλδη. Ἦταν ἡ προτελευταία παράσταση, γιατί ἔφευγε ὁ θίασος γιὰ τὸ ἐξωτερικόν. Καὶ ὅμως τὸ μικρὸ θέατρο ἦταν γεμάτο ἀπὸ νέους καὶ νέες ποὺ ἂν καὶ τοὺς κέντριζε μιὰ περιέργεια ἐνεργητικὴ, χαίρονταν τὸ διπλοπόδι τους γαλήνιοι καὶ πολιτισμένοι. Μέσα στὴν αἴθουσα εἶναι ζήτημα ἂν εἴμαστε πεντέξῃ ἄνθρωποι περασμένης ἡλικίας. Τὸ θέμα τοῦ ἔργου ἦταν περὶ περιφερὲς μὲ ἐκεῖνο πολλῶν ἄλλων μοντέρνων ἔργων: Ἡ μεθοδικὴ διαδικασία τῆς γέννησης τοῦ τρόμου μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου μὲ τὴν ὑποβολήν του, σὲ μιὰ χημεῖαν ὑπαινιγμῶν, ποὺ ὁ καθένας τους τοῦ γεννάει ἀπορίες ποὺ τοῦ ταρασσούν καὶ τοῦ ἀπειλοῦν τὴν ὑπαρξιν. Δὲν ἔλειψε φυσικὰ καὶ ἡ νότα τοῦ σέξ, ποὺ παρουσιάζεται νὰ δρᾷ στὰ παρασκήνια μὲ τριξίματα καὶ μηκυθμούς, χωρὶς νὰ εἶναι διεγερτικὸ ἄνομων καὶ πο-

νηρῶν ἀστικῶν πόθων. Αὐτὰ τὰ δύο βασικά χαρακτηριστικά δὲν λείπουν σχεδὸν ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὰ ἔργα πρωτοπορίας. Διαφέρουν σχεδὸν μόνον ἀπὸ τὸν τρόπο πὺν προβάλλονται καὶ οἱ διάφοροι αὐτοὶ τρόποι ἔχουν ἀρμοδιότητα ἀποφασιστικὴ προκειμένου νὰ κριθῇ ὁ συγγραφέας. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἔργο τῆς κυρίας Ριάλδη δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ἀρνηθῇ, πρῶτα ὅτι ἦταν ἐνδιαφέρον. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ νεαροὶ καὶ νεαρές, πὺν γέμιζαν τὴν μικρὴ αἴθουσα, ἔδειχναν μὲ τὴν στάση τους ὅτι ὁ λόγος τῆς σκηνῆς τοὺς δημιουργοῦσε ἀπορίες καὶ προβλήματα. Μὰ καὶ μιὰ ἡλικιωμένη ἀρκετὰ κυρία, πὺν καθόντανε πλάϊ μου, ἂν καὶ ἀγανακτοῦσε γιὰ μερικὲς ἐκδηλώσεις τῆς σκηνῆς πὺν προκαλοῦσαν τὸν πολὺ φυσικὸ πουριτανισμό της, πολὺ συχνὰ μὲ σκουντοῦσε γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειά μου, ὅταν ὁ νέος τρόπος ἔκφρασης ἐμπόδιζε κάθε λογῆς προσπέλαση πρὸς τὴν γερασμένη πὰ καρδιά της καὶ τὸ στερεότυπο πὰ πλέγμα τῶν δικῶν της ιδεῶν.

Τὸ ἔργο λοιπὸν ἦταν ἐνδιαφέρον. Ἦταν ὅμως καὶ καλοπαιγμένο, γιὰτὶ ἐνοιωθε κανεῖς ὅτι αὐτοὶ οἱ νεαροὶ ἡθοποιοὶ τοῦ Π.Θ. εἶχαν τὴν συναίσθηση, παίζοντας τοὺς ρόλους τους, ὅτι ἀσκοῦσαν μιὰ λειτουργία κοινωνική, καὶ ὅχι ἓνα βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα. Ἦταν ὅλοι σοβαροὶ καὶ εἰλικρινεῖς, καὶ ὁ καθένας του ὑπηρετοῦσε τὸν ρόλο του μὲ ὅλη τὴ δύναμη πὺν τοῦ χάρισε ἡ φύση.

Τὸ ἔργο ἦταν ἐπίσης καλογραμμμένο. Καὶ ἂν σκεφτῇ κανεῖς ὅτι ἡ κυρία Ριάλδη, πὺν τῷγραψε, βάσταξε στὴν σκηνὴ τὸν βαρύτερο ρόλο του, πῶς νὰ μὴ συμπαθήσῃ κανεῖς αὐτὴν τὴν τόσο προικισμένη νέα γυναῖκα, τὴν δυναμική, τὴν ἔξυπνη, τὴν τόσο καλλιεργημένη; Καὶ πῶς νὰ μὴν ἐπηρεαστῇ ἀπὸ τὴν ἀρρενωπότητα τῆς σκέψης της, πὺν τὴν ἐκφράζει στὸ πρόγραμμα μὲ τόσο λιτὴ σαφήνεια, καὶ ἀπὸ τῶν προθέσεων της τὴν εὐγένεια;

Τώρα λίγα γιὰ τὴν κριτική:

Τὸ ἔργο τῆς κριτικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς κριτικῆς θεάτρου, δὲν περιορίζεται σήμερα στὸν ἄχαρο ρόλο ρήτορα παιδείας, ὅπως σὲ παλαιότερους καιροὺς. Σήμερα ὁ κριτικὸς χρειάζεται γιὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν προσπέλαση πρὸς τὸ ἔργο τοῦ μέσου θεατῆ, γιὰτὶ θεατῆς καὶ συγγραφεὺς ἀντιμετωπίζονται συχνὰ μιλῶντας διαφορετικὲς γλῶσσες. Ὁ συγγραφέας πολλὰς φορὲς ἔχει ἐπισημάνει καταστάσεις ἢ ροπὲς μέσα στὸ κοινωνικὸ σῶμα, πὺν ὁ μέσος πολίτης δὲν μπορεῖ νὰ ἐπισημάνει. Γι' αὐτὸ νομίζει κανεῖς καμμιά φορὰ ὅτι μιλοῦν διαφορετικὲς γλῶσσες, ἀφοῦ τὸ κοινὸ δὲν καταλαβαίνει τὸ ἔργο. Γι' αὐτὸ πρῶτιστο καθῆκον τοῦ κριτικοῦ εἶναι ἡ δυνατὴ — ἐννοεῖται — σαφήνεια. Ἡ δυνατὴ βέβαια, γιὰτὶ μὲ ὅση σαφήνεια καὶ ἂν ἀναλύσῃ ἓνας μαθηματικὸς τὸν διαφορικὸ καὶ ὀλοκληρωτικὸ λογισμό σὲ ἀποφοίτους τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἶναι ζήτημα ἂν θὰ τὸν καταλάβουν. Ὑστερα χρειάζεται ἡ συμπάθεια καὶ γιὰ τὸν ἡθοποιὸ πὺν ἀγωνίζεται γιὰ νὰ στήσῃ ἓνα ἔργο, καὶ γιὰ τὸν θεατῆ πὺν ἔχει ὅλη τὴν καλὴ διάθεση νὰ τὸ παρακολουθήσῃ μὲ προσοχή γιὰ νὰ τὸ νοιώσῃ. Ἡ ἄτεγκτη σκληρότητα ζημιώνει πολλὰς φορὲς τὸ ἔργο τοῦ θεάτρου, μὰ καὶ τὸν κριτικὸ τὸν ἴδιο, περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν σκοτεινὴ ἀμπελοφιλοσοφία μερικῶν κριτικῶν, πὺν ὁ λόγος τους «ἐρμανέων χατίζει», πὺν εἶναι συνεπῶς ἄχρηστος. Γιὰτὶ ὁ πολὺ σκληρὸς κριτικὸς δημιουργεῖ συχνὰ ἓνα κλῖμα ὀξύτητος, πὺν ἀδικεῖ καὶ τὴν ἀγαθὴ του πρόθεση μὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ θέατρο, καὶ δημιουργεῖ συχνὰ ἀντεγκλήσεις, ἀνοησίες καὶ ἐκδηλώσεις ἀνεπίτρεπτης συμπεριφορᾶς μεταξὺ ἀνθρώπων τίμιων, προικισμένων καὶ καλοπροαίρετων.

Εἶναι πάντως τώρα τὸ ἔργο τοῦ κριτικοῦ πολὺ πὺν περίπλοκο ἀπὸ ὅ,τι ἦταν ὡς τις μέρες μας. Γι' αὐτὸ χρειάζεται ἴσως νὰ τροποποιηθῇ ἡ κριτικὴ μεθοδολογία.

“Εως τώρα, επικρατεῖ ἡ συνήθεια νὰ μιλήσῃ ὁ κριτικὸς μ ε τ ἂ τ ἡ ν π α ρ ὁ σ τ α σ η, κρίνοντας καὶ τὸ ἔργο καὶ τὸν σκηνοθέτη καὶ τὸν ἠθοποιό. Μὲ τὸ μοντέρνο ὄμιον θέατρο, ὅπου ἀναλύονται φαινόμενα κοινωνικὰ ἢ συνειδησιακὰς ροπὰς συχνὰ ξένες γιὰ τὸν “Ελληνα θεατῆ, τὰ πράγματα γίνονται πολὺ πιὸ δύσκολα. “Επαιψαν ν’ ἀνεβαίνουν «εἰς τῆς σκηνῆς τ’ ἀνθοστεφῇ πεδία» καθὼς ἔλεγε ὁ μακαρίτης Παράσχος, οἱ διάφοροι «Βροῦτοι καὶ Σκιπίωνες θεατρικῶν δραμάτων». Τώρα στὴ σκηνὴ ἀνεβαίνουν ἰδέες καὶ φορεῖς τοὺς εἶναι ἄνθρωποι, πού ὁ συγγραφέας τοὺς θέλει φορτισμένους μ’ ἓνα πάθος, πού μοιάζει φυσικὰ μὲ πάθος νευροσπάστων. Αὐτὰ τὰ νέα θέματα, καὶ τὰ νέα καθήκοντα πού βαρύνουν τὸν ἠθοποιό, ἀπαιτοῦν ὑπὸ τὸν κριτικὸ καὶ μιὰ εἰδικὴ εὐαισθησία καὶ μιὰ καινούργια τακτικὴ. Δὲν ἀρκεῖ τὴν ἐπομένη τῆς παράστασης ἓνας νυσταγμένος καὶ κόσμιος ἀπολογισμός. Τώρα ὁ κριτικὸς πρέπει νὰ ἀσκεῖ σὲ δυὸ χρόνους τὴν ἐξουσίαν του. Πρὶν παιχτῇ τὸ ἔργο θὰ ὁμαλύνῃ τὸν τρόπο τῆς προσπέλασης πρὸς αὐτό, ἂν πρόκειται τουλάχιστο γιὰ ἔργο πρωτοπορίας, δύσκολο γιὰ τὸν μέσο θεατῆ ἀπὸ τὴν ἴδιαν του τὴ φύσιν. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ εἴτε μὲ τὴν ἐφημερίδα, εἴτε, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ καλύτερο, μὲ ἓνα εἰσαγωγικὸ ἐμπεριστατωμένο σημεῖωμα στὸ πρόγραμμα. “Οχι βέβαια γραμμένο ἀπὸ τὸν συγγραφέα, ἂν πρόκειται γιὰ ξένο. Γιατὶ ὁ συγγραφέας θὰ ἀκολουθήσῃ ἀσφαλῶς τὴν τακτικὴν τοῦ πατέρα, πού μιλάει, ἐγκωμιαστικὰ ἐννοεῖται, γιὰ τὸ παιδί του καὶ ὁ μεταφραστὴς οὔτε τις μεταφραστικὰς προτιμήσεις του θὰ μπόρῃ νὰ ἀπαρνηθῇ, οὔτε τις ἐθιμοτυπικὰς σχέσεις του μὲ τὸν συγγραφέα νὰ ξεχάσῃ, δηλαδὴ τις ἀνταλλαγὰς ἐπιστολῶν φιλοφρονήσεων καὶ αὐτογράφων. Τὸ σημεῖωμα πρέπει νὰ τὸ γράψῃ ὁ κριτικὸς. Αὐτὸς ὁ πρῶτος χρόνος δράσης τοῦ κριτικοῦ εἶναι ἀσφαλῶς ὁ πιὸ σημαντικὸς, ἐπειδὴ ὁ πιὸ χρήσιμος, ἀφοῦ θὰ διευκολύνῃ τὸν θεατῆ στὸ νὰ καταλάβῃ τις προθέσεις τοῦ ἔργου.

Ὁ δεῦτερος χρόνος θὰ εἶναι, μετὰ τὴν παράσταση, ἡ κριτικὴ τῆς ἀπόδοσης τοῦ κάθε ἠθοποιοῦ καὶ τοῦ ἀνεβάσματος τοῦ ἔργου γενικά. Αὐτὸ θὰ εἶναι συνέχιση τῆς παλαιᾶς ρουτίνας.

Δὲν ξέρω ἂν αὐτὴ μου ἡ πρόταση μπορεῖ νὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὀστέα, πιστεύω ὅμως ὅτι ἂν αὐτὸ συμβῇ, θὰ ἀπαλλάξῃ τὸν καὶνόμενον τὸν θεατῆ ἀπὸ πολλὰς ἀγωνίες, πολλὰς ἀπορίες καὶ συχνὰ πολλὴ ἀγανάκτηση. Καὶ ἴσως θὰ πετάξῃ κάποια γέφυρα πού θὰ ἐνώσῃ κάπως τις δύο ὄχθες πού ἀγριοκοιτάζονται τώρα στὸ θέατρο, ὅπως καὶ παντοῦ: τὰ νιάτα καὶ τὰ γεράματα. Γιατὶ ἔτσι θὰ πάψῃ νὰ εἶναι τὸ νέο θέατρο, ὅπως καὶ κάθε τί τὸ νέο, τυφλὴ ἀποδοχὴ γιὰ κείνους πού ἀνεβαίνουν στὸ δρόμο τῆς ζωῆς καὶ τυφλὴ ἄρνηση γιὰ κείνους πού τὸν κατεβαίνουν. Καὶ ἴσως ἔτσι νὰ ψεκάσῃ εἰδικὰ γιὰ τὸ θέατρο, μὲ κάποια δόση πρακτικοῦ καὶ σωτήριου κατευνασμοῦ, ἐκείνη ἡ ἐριστικότητα πού χωρίζει τις ἡλικίαις ἐδῶ καὶ ὀλόκληρους αἰῶνες καὶ πιὸ ἐπιγραμματικὰ τὸν δίνει ὁ Ρίτσαρντ Στήλ σ’ ἓνα του δοκίμιον, στὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνα, μὲ τὸ στόμα ἐνὸς ἡλικιωμένου: «“Ε! “Ε! Τζάκ· ἐσεῖς οἱ νέοι μᾶς ν ο μ ί ζ ε τ ε ἐμᾶς τοὺς γέρους παλαβοὺς· ἐμεῖς ὅμως οἱ γέροι ξ έ ρ ο υ μ ε ὅτι εἴστε».

Γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὅμως ὁ κριτικὸς στὸ ἔργο του αὐτό, πρέπει νὰ πιστέψῃ στὴ θεὰ Σαφήνεια καὶ νὰ ἀποφεύγῃ ὅπως ὁ διάβολος τὸ λιθάνι, τοὺς στεῖρους βερμπαλισμούς καὶ τις ἐντυπωσιακὰς φόρμουλες πού ἐπειδὴ δὲν ἔχουν περιεχόμενο, ἐπιτρέπουν κάθε λογῆς ἐρμηνείας. Ἡ καλὴ διδασκαλία ἀπαιτεῖ πνεῦμα θυσίας καὶ πρόθυμην ταπείνωση καὶ δὲν καλλιεργεῖται μὲ ἐγωκεντρισμούς καὶ ὀμφαλοσκοπίαις καὶ σκοτάδια καὶ γκρεμούς. Ἡ κριτικὴ πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ κερδίσῃ τὸν μέσον ὄρον τοῦ θεατῆ μὲ τὴν λαγαρὴ ἀπλότητα καὶ ὄχι νὰ κοιτᾷ νὰ καταπλήξῃ τὸν φιλοσταῖον μὲ δῆθεν πνευματικὰ γίγαν-

ταιωρήματα, μ' ἐκεῖνα ποὺ ἡ λαϊκὴ θυμοσοφία τὸ χαρακτηρίζει σὰν «σφῆκες, πέρδικες, ψηλὰ νοήματα», μὲ ἐκείνη τὴν περιττὴ σάλτσα ποὺ ἀνάγκασε τὸν Ρίλκε σ' ἓνα του: Γράμμα σ' ἓνα νέο ποιητῆ, νὰ γράψῃ αὐτὴ τὴν φράση: «Τίποτε δὲν εἶναι λιγώτερο ἱκανὸ νὰ μᾶς ξηγήσῃ ἓνα ἔργο τέχνης ἀπὸ τὴν γλῶσσα τῆς κριτικῆς».

Αὐτὴ ἡ ἴδια σαφήνεια, θαυμάσιο ὄπλο τῆς δυναμικῆς καὶ πολύτιμης κριτικῆς, θὰ πείσῃ τὸν θεατῆ, μπροστὰ στὰ σοβαρὰ ἔργα τῆς σύγχρονης δραματογραφίας, ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι σήμερα δὲν ἔχουμε θέατρο, ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε πιά ὁμαδικὴ ψυχὴ. Ἡ ὁμαδικὴ ψυχὴ ἔδωσε δρᾶμα, ὅπως τὸ ἀρχαῖο ποὺ ἦταν μιὰ συμπύκνωση τῆς ψυχικῆς ζωῆς τῆς κοινότητος αὐτῆς ποὺ γέμιζε τὶς κερκίδες, ὅχι σὰν θεατῆς μεμονωμένος, μὰ σὰν ὄντοτητα συλλογικὴ. Αὐτὴ ἔπαιζε ἓνα ρόλο ὀργανικό, καὶ συμπλήρωνε τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα μὲ τὴν ζωντανὴ παρουσίαν της. Στὴν ἐποχὴ μας, τώρα ποὺ καταλύεται ἡ ψυχὴ ἡ ὁμαδική, σπαράγματά της στέκουν ἀπέναντι στὸ θεατρικὸ ἔργο καὶ τὸ βλέπουν σὰν ἄτομα, ἄτομα μάλιστα τῆς ἐποχῆς μας, παραδομένα στὴν ἀποχαλινωμένη libido, τώρα ποὺ ἔληξε ἡ βασιλεία τοῦ ἔρωτος τοῦ ἔρωτα καὶ τὸ σέξ ἐκλύπησε ὅλους τοὺς φράχτες ποὺ ἔστηναν γύρω του ἡ ἐνάρετη λογοκοπία καὶ ὁ ὑποχρεωτικὸς σεβασμὸς. Μαζὶ μὲ τὴν libido ποὺ ἡ τωρινὴ βασιλεία της μᾶς θυμίζει τὴν ἐποχὴ, ὅπου ἔδιωχνε τοὺς Πρωτοπλάστους ἀπὸ τὸν ἐπίγειο παράδεισο, ὑπάρχει καὶ ἡ μᾶζα τῶν ψυχονευρώσεων, ποὺ δημιουργοῦν προβλήματα, ὅπως καὶ τὸ σέξ, καθαρὰ προσωπικά. Ὁ καθένας σέρνει στὴν καρέκλα τῆς αἴθουσας τοῦ θεάτρου τὸν ἑαυτό του, φορτωμένο μὲ ἀγωνίες καὶ ὀδυνηρὰ ἐρωτηματικά: Τί εἶναι αὐτὴ ἡ ὑλικὴ εὐμάρεια, ποὺ ἐμποδίζει τὴν equitas animae; Τί εἶναι ἡ πλούσια προσφορὰ φτηνῆς σχετικὰ ἡδονῆς, ποὺ σπάζει κάτι παληὲς σχέσεις τῶν φύλλων, ποὺ ἦταν τὸ ἀλάτι καὶ τὸ ψωμὶ στὶς κοινωνίες τῶν παλαιότερων γενεῶν; Ποιὰ εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τοῦ τρόμου, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ καυχίεται ὅτι ἔλυσε τὰ προβλήματα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὶς ὑλικὰς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου; Μπορεῖ τὸ θέατρο νὰ ρίξῃ κάποιο φῶς σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτηματικά ποὺ βασανίζουν συνεχῶς τὸ ἀνθρώπινο πλᾶσμα, τουλάχιστο ἐκεῖνο ποὺ δὲν στέκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴ ζωὴ σὰν νεκρὸς μεμονωμένος μέσα στὸν κώδωνα τῆς ἀεραντλίας.

Τὸ θέατρο ἀσφαλῶς μπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ ταξινομημένες καὶ συγκεντρωμένες σὲ ἓνα ἔργο πολλὰς ἀπὸ τὶς σκόρπιες στιγμὲς ἀγωνίας, πολλὰς αἰχμὲς ὀδυνηρὰς ποὺ τριβελίζουν σκόρπια, σὰν ἀκροβαλιστές, τὸν ἄνθρωπο. Μπορεῖ συνεπῶς νὰ τὸν βοηθήσῃ στὸ νὰ συνειδητοποιήσῃ τοὺς μεγάλους καὶ μικροὺς ἐφιάλτες του καὶ ἴσως νὰ τοῦ διδάξῃ ἓνα εἶδος ἡμιυνας. Γιὰ νὰ φτάσῃ ὅμως σ' αὐτὸ πρέπει νὰ πάψῃ νὰ εἶναι θέαμα, μιὰ ἀπλὴ ἐπαφὴ μὲ τὶς αἰσθήσεις, γιὰ νὰ μεταβληθῇ γιὰ τὸν θεατῆ σὲ μέθεξιν, σὲ ὀργανικὴ συμμετοχὴ μὲ μέσο τὸ ἐνστιχτο, ὅπως θὰ συνέβαινε ἀσφαλῶς μὲ τὸν ἀρχαῖο θεατῆ στὶς μεγάλες στιγμὲς τῆς τραγωδίας. Τώρα ὅμως δὲν ἀντιμετωπίζει ἡ σκηνὴ μιὰ μᾶζα, μονοδιάστατη, μονόχρωμη, πρόθυμη νὰ δεχτῇ τὸ μάθημα. Οἱ καιροὶ ἄλλαξαν καὶ ὁ καθένας θεατῆς εἶναι μιὰ ἀνεξάρτητη μονάδα, ποὺ πρέπει εἰδικὰ νὰ βοηθηθῇ, γιὰ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸ δίδαγμα τῆς σκηνῆς, νὰ πάρῃ κάποια ἀπάντησιν σὲ μερικὰς ἀπὸ τὶς ἀπορίες του, γιὰ νὰ μπορέσῃ πρὸς ἄνετα νὰ κινηθῇ στὸ δύσκολο κόσμῳ μας. Γι' αὐτὸ τώρα ἔγινε πρωταρχικὸς ὁ ρόλος τοῦ καλοῦ κριτικοῦ. Αὐτὸς τώρα πρέπει νὰ κάμῃ τὸ κοινὸ νὰ καταλάβῃ νὰ τοῦ ἀνοίξῃ κάποιο δρόμο προσπέλασης πρὸς τὶς καινούργιες δραματικὰς δομὰς καὶ τοὺς νέους τρόπους ἔκφρασης, ποὺ μεταβάλλουν συχνὰ τὸ ἔργο σὲ ἐπτασφράγιστο μυστικόν. Τώρα βέβαια τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ὁ κριτικὸς ὁ σημερινὸς

δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ περιοριστῇ σὲ ἀνιανοὺς πλατυασμοὺς καὶ φιλοφρονήσεις, οὔτε σὲ μιὰ ἀγριωπὴ μὰ ἀνώδυνη συνοφρύωση. Τώρα πρέπει νὰ κρατῇ τὸ νῆμα τῆς Ἀριάδνης γιὰ νὰ ὀδηγῇ τὸν θεατὴ μέσα στοὺς σημερινοὺς δραματικούς λαβύρινθους καὶ νὰ τοῦ λαγαρίζῃ τὴν ὄραση. Ἐχει λοιπὸν ἄλλες εὐθύνες ὁ κριτικός. Ἐχει ὅμως γιὰ τὸ ξένο δραματολόγιο, ποὺ ἔχει εἰσβάλει σὰν κατακτητὴς στὶς σκηνές μας, τὴν βοήθεια τῆς ξένης κριτικῆς. Ὅταν ἕνας ξένος δραματικός ποιητὴς ἀνεβάζει ἕνα ἔργο του σὲ κάποια εὐρωπαϊκὴ σκηνή, ἡ κριτικὴ πολλὰς φορὲς ἐμπειρότατη καὶ ἔγκυρη, ἀναλύει τὸ ἔργο ἀπὸ ὅλες του τὶς πλευρές. Ἄν καὶ πολλὰς φορὲς σκληρὴ καὶ ἄτεγκτη, πάντα συντελεῖ σὺν τὴν δημιουργηθῶν ἐπαφὴς μεταξὺ σκηνῆς καὶ θεατῆ. Γι' αὐτὸ ἡ ξένη κριτικὴ, γιὰ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ξέρει ξένες γλῶσσες — καὶ δὲν ὑπάρχει σοβαρὸς κριτικός ποὺ νὰ μὴν ξέρει — θὰ εἶναι ἕνα βοήθημα βασικότατο ὅταν θὰ ἐπιχειρῇ νὰ κατατοπίσῃ τὸν Ἕλληνα θεατὴ σχετικὰ μὲ τὰ ἔργα τὰ νέα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ρεπερτορίου. Ὅσο γιὰ τὰ ντόπια, ὅταν δὲν εἶναι μιμήσεις, εἶναι πάντα, ἔστω καὶ ἀπὸ μακριά, σοβαρὰ ἐπηρεασμένα, — πρόκειται βέβαια γιὰ κεῖνα ποὺ λέγονται ἔργα πρωτοπορίας —, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ γίνεται στὴν δυτικὴ Εὐρώπῃ, γιατί, γιὰ τὴν ὥρα, δὲν ὑπάρχει ντόπια προβληματικὴ. Ὑπάρχουν λοιπὸν γιὰ τὸν Ἕλληνα κριτικὸ πολλὰς εὐκολίες, ποὺ ἂν προστεθοῦν στὶς δικές του ἱκανότητες καὶ στὴν καλὴ του πρόθεση, μποροῦν νὰ τὸν ἀναδείξουν λαμπρὸ δάσκαλο τοῦ λαοῦ καὶ πολλὰς φορὲς πρὸ χρήσιμο ἀπὸ τὰ ἔργα ποὺ παρουσιάζει καὶ ποὺ γίνεται ὁ διερμηνευτὴς τους. Γιὰ τὴν ὥρα, στὶς στήλες τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου ἀνακάλυψα κάποιον τέτοιον κριτικόν: τὸν κ. Γεωργουσόπουλο. Θὰ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλοι. Πάντως γιὰ τὸν κ. Γεωργουσόπουλο μπορῶ νὰ πῶ ὅτι κάποτε μὲ ἐνδιαφέρει περισσότερο ἡ κριτικὴ του γιὰ τὸ ἔργο, παρὰ τὸ ἴδιον τὸ ἔργο. Εἶναι ἀναλυτικός, μεθοδικός, σαφὴς καὶ στοχαστικός. Διαθέτει πλούσια ἐμπειρία. Εἶναι στερεὰ κατατοπισμένος καὶ στὰ ζητήματα τοῦ θεάτρου, γενικά, καὶ σὲ ὅ,τι εἰδικὰ ἀφορᾷ σὺν τὸν μοντέρνο θέατρο. Καὶ εἶναι κριτικός τίμιος, γι' αὐτὸ χρήσιμος. Καὶ θὰ ἦταν ἀσφαλῶς ἀγαπητὸς σὺν τὸν κόσμῳ τοῦ θεάτρου, ἂν κάποιο εἶδος κριτικοῦ πουριτανισμοῦ δὲν τὸν ἔκανε ἀνυποχώρητο ὡς πρὸς ἐκεῖνο ποὺ εἶναι νομίζω ἡ βασικὴ του πρόθεση: νὰ εἶναι εἰλικρινὴς πάντα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι σκληρός. Ἡ εἰλικρίνεια ὅμως δὲν εἶναι πάντα ἀπόδειξη ὅτι αὐτὸ ποὺ λέμε εἶναι σωστό. Ὁ κ. Γεωργουσόπουλος λαθεύει ἀσφαλῶς κάποτε ζητώντας ἀπὸ συγγραφεῖς καὶ ἡθοποιούς πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι εἶναι δυνατόν νὰ δώσουν. Ἴσως τοῦ λείπει ἡ ἀνοιχτὴ καρδιὰ καὶ τοῦ περισσεύει ἡ αὐστηρὴ διάθεση. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν παρεξηγοῦν καὶ ἴσως τὸν ἐχθρεύονται. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ κριτικὴ του εἶναι πολλὰς φορὲς καταλυτικὴ. Δὲν κοιτάζει νὰ βρῇ κάποιο σπόρο καλοῦ, ἔστω καὶ στὶς γενικά ἀποτυχημένες προσπάθειες. Γι' αὐτὸ πιστεύω ὅτι παρὰ τὴν ἐντιμότητά του ἔχει κάποτε ἀδικήσει καὶ ἀνθρώπους καὶ ἔργα. Πιστεύω ὅμως ἐπίσης, ὅτι στὰ θεατρικά μας πράγματα στέκεται σὰν μιὰ εὐεργετικὴ σκιά. Γιατὶ εἶναι πάντα χρήσιμος ὁ φόβος τῆς ἀλήθειας. Καὶ ἡ συνείδηση ὅτι θὰ περάσουν ἀπὸ τὸ κόσκινο τοῦ Γεωργουσόπουλου, θὰ κάμῃ ἀσφαλῶς πρὸ προσεκτικῶν καὶ τοῦ νεόζυμους συγγραφεῖς καὶ τοῦς ἡθοποιούς καὶ τοῦς σκηνοθέτες. Γιατὶ τώρα ἔχουν πρὸ συνειδητοποιήσει τὸ ὅτι τὸ μάτι του στέκεται πάνω ἀπὸ τὴ δουλειά τους, χωρὶς ἐπιείκεια, βέβαια, χωρὶς ὅμως καὶ κακὴ πρόθεση: ἕνα ὄξυ μάτι εἰδικοῦ, ποὺ προσφέρει πιστεύω πολλὰ στὴν σοβαρὴν θεατρικὴν μας ζωὴ. Μακάρι νὰ κάμῃ Σχολή.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ "ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ"

(Θίασος Μυράτ - Ζουμπουλάκη)

Ἡ ἀρχαία τραγωδία δὲν φαίνεται πὼς ἔχει ἀκόμα πολλὰ περιθώρια γιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη. Σταμάτησε - δυστυχῶς - στὴν ἀναπαράσταση, χωρὶς νὰ κρατήσῃ οὔτε τὸν μουσειακὸ τουλάχιστο χαρακτήρα, στὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς σκηνικῆς ἐρμηνείας. Αὐτὸ τὸ εἶχαμε ἐπισημάνει, ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια, πρῶγμα ποὺ προκάλεσε στὸν ἀθηναϊκὸ τύπο μιὰ εὐρύτερη συζήτηση. Καί, τώρα, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παράστασης τῆς «Ἀντιγόνης» τοῦ Σοφοκλῆ ἀπ' τὸν θίασο Μυράτ — Ζουμπουλάκη, ποὺ δόθηκε στὰ Γιάννινα (12. 7.73), τὰ ξαναδιαπιστώσαμε. Μάλιστα, εἰδικὰ ἡ παράσταση τούτη, ποὺ πραγματοποιήθηκε σὲ κλειστὸ χώρο (λόγῳ τῆς καιρικῆς ἀστάθειας, ἀνεβάστηκε στὸ κινηματοθέατρο «Παλάδιο»), μᾶς ἔφερε πιὸ κοντά, ὄχι μονάχα τὶς ἀδυναμίες ἐνὸς συγχρόνου θεάτρου νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀρχαία τραγωδία, ἀλλὰ καὶ τὴν λανθασμένη ἀντίληψη πὼς εἶναι δυνατόν νὰ φέρουμε τὴν τραγωδία στὶς δικές μας διαστάσεις, γιὰ νὰ γίνῃ ἀφομοιώσιμη στὸ σύνολό της, ὅπως τὰ σύγχρονα θεατρικὰ ἔργα. Στὸ σημεῖο τοῦτο, βέβαια, ὑπάρχουν καὶ διαφορετικὲς ἀπόψεις (πὼς δηλαδὴ ἡ ἐκλαϊκευση ποὺ κάνουμε μὲ τὴν μετάφραση καὶ τὶς σκηνογραφικὲς εἰκόνες τοῦ χοροῦ, κάνει δυνατὴ τὴν συμμετοχὴ τοῦ τωρινοῦ ἀνθρώπου στὸ ἀρχαῖο δράμα), ποὺ δὲν πιστεύω πὼς λύνουν τὸ πρόβλημα. Ἀντίθετα, μὲ τὸ νὰ προσπαθοῦμε νὰ θεμελιώσουμε, πάνω στὴν κοινὴ παραδοχὴ — ποὺ ἐπιτυγχάνεται μονάχα μὲ τὴν αὐτοπειθάρχισιν — πὼς ἡ ἀρχαία τραγωδία ἔχει μιὰ εὐρύτερη ἀποστολὴ παιδείας, ὅταν δὲν μποροῦμε νὰ δώσουμε τὰ κύρια συστατικὰ της, δημιουργοῦμε μιὰ ξηρασία καὶ μιὰν ἀπόσταση. Γι' αὐτό, κατὰ τὴν γνώμη μου, οἱ παραστάσεις ἀρχαίας τραγωδίας (πρὸ παντός, ἐνῶ γιὰ τὴν ἀρχαία κωμωδία ἀλλάζουν τὰ πράγματα, δεδομένου ὅτι, σ' αὐτὴν ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος τῆς καθημερινότητος καὶ ὄχι ἡ θεϊκὴ μυθογονία) πρέπει νὰ γίνονται ὄχι μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ σύγχρονου θεάτρου. Καί, ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴν κρατοῦν μέσα τους ἕνα βάρος ἐγκεφαλικῆς διδασκαλίας, ποὺ γιὰ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ ξένη ἢ ξεπερασμένη πρὸ πολλοῦ, ἡ ἀναβίωση τῶν παραστάσεων τῆς ἀρχαίας τραγωδίας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναζητηθεῖ μὲ κριτήρια πιὸ θαρραλέα καὶ μὲ προβληματισμούς, πολὺ πέρα ἀπ' τὴν φιλολογικὴ μονάχα ἀναστήλωση (καθ' ὅλα συμπαθῇ, φυσικὰ, ἀλλὰ ἀρκετὰ φτωχὴ γιὰ νὰ τὴν κάμει ζωντανὴ μορφή). Τὶς ἀπόψεις μου αὐτές, ποὺ δὲν εἶναι ἡ πρώτη — καὶ πιστεύω πὼς οὔτε καὶ ἡ τελευταία — φορὰ ποὺ τὶς κάνω δημόσια συζήτηση, θὰ ἤθελα νὰ τὶς ἀναπτύξω πιὸ ἐκτεταμένα, πρῶγμα ποῦ, στὴν πρώτη εὐκαιρία, θὰ τὸ κάμω πολὺ εὐχαρίστως.

Τώρα, ξεκινήσαμε ἀπ' τὴν ἀφορμὴ, ποὺ μᾶς ἔδωσεν ἐδῶ ἡ παράσταση τῆς «Ἀντιγόνης» ἀπ' τοὺς Δημ. Μυράτ καὶ Βούλα Ζουμπουλάκη, γιὰ νὰ ἀξιολογήσουμε, κυρίως, τὴν σκηνικὴ ἐρμηνεία ἀφ' ἐνὸς καί, ἀφ' ἑτέρου, τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τόσου ὑποσχετικοῦ καὶ σοβαροῦ θιάσου. Ἔτσι, θὰ σταθοῦμε, κατ' ἀνάγκη, περισσότερο στὰ καθέκαστα τῆς παράστασης καὶ λιγώτερο στὶς γενικώτερες θεωρήσεις, ποὺ μέσα σ' αὐτές, φυσικὰ, ὑπάγεται καὶ ἡ προσπάθεια, ποὺ ἐπιχειροῦν οἱ δυὸ διακεκριμένοι αὐτοὶ καλλιτέχνες. Γιατὶ, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, τουλάχιστον ἐδῶ δοκιμάζονται, περισσότερο ἀπὸ ὁποιαδήποτε παράσταση.

Ἡ «Ἀντιγόνη», ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἔχει καὶ ὠριμότητα καὶ ποιητικὴ εὐφορία, γιὰ νὰ θεωρεῖται ἕνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα, στὸν τομέα τῆς θεατρικῆς τέχνης τῆς ἀρχαίας μας γραμματείας. Ἐν τούτοις, ὅμως, γιὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο, ἔχει καὶ κάμποσα σημεῖα (τὸ κήρυγμα, ἢ τὸ εὐκολο εὔρημα), ποὺ ἀνοίγουν ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καὶ τὸν καιρὸ μας, μέγα καὶ δυσγεφύρωτο χάσμα. Γι' αὐτό, ὁ Δημ. Μυράτ, ποὺ εἶχε τὴ σκηνοθεσίαν καὶ γενικώτερα τὴν ὑπεύθυνον γνώμην γιὰ τὴν παράσταση, νομίζω πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ προσέξῃ — ὀνορθόδοξα, ἴσως, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ ἀγνοήσει — πιὸ πολὺ τὴν διανομὴ τῶν ρόλων στὰ πρόσωπα καὶ τὴν σκηνογραφικὴ ἐπίφασιν, ἔστω, μᾶς τραγωδιακῆς

διάστασης στην έσωτερική δομή της παράστασης. Γιατί, δυστυχώς, δεν μπορούμε να πούμε πώς υπήρξε επιτυχημένη έκλογή, λόγου χάρη, της Βούλας Ζουμπουλάκη στον ρόλο της 'Αντιγόνης του Σοφοκλή ή του Γ. Γραμματικού ή της Εύας Κοταμανίδου στους αντίστοιχους ρόλους του Αΐμονα και της 'Ισμήνης. Έτσι, με την καλή βέβαια προαίρεση να αξιοποιηθούν τα αναντίλεκτα προσόντα που έχουν οι ήθοιοι αυτοί στο σύγχρονο θέατρο, δεν καταφέραμε να πεισθούμε πώς η Βούλα Ζουμπουλάκη ενσάρκωσε πράγματι μιαν 'Αντιγόνη, αφού δεν διέφερε και πάρα πολύ από τους γόους και τα δάκρυα μιᾶς έντελῶς τωρινῆς και ὄχι ξεχωριστῆς γυναίκας που σφραγίζει, με την ἐθελουσία ἐκείνη και τὸν ὑψηλὸ ποιητικὸ φρονηματικὸ λόγο, τὴν πνευματικὴν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἔπειθε, δὲν ξέφευγε ἀπ' τὴν κοινοτοπία ἐνὸς ἥρωα ἀπόντα σύγχρονο εὐρωπαϊκὸ δράμα. Παρὰ τὴν προσπάθεια τῆς ἐκλεκτῆς ἡθοιοῦ να πάει πρὸς τὴν 'Αντιγόνη, ἐκεῖνο που κατάφερε περισσότερο εἶταν νὰ φέρει αὐτὴ τὴν 'Αντιγόνη στὰ δικά της μέτρα. Καὶ αὐτὸ εἶναι μιὰ βασικὴ ἀντινομία, πού, ἀπ' ὅ,τι ξέρω, δὲν τὴν ἔχουν ξεπεράσει καὶ ἄλλοι ἡθοιοί, πού ἀσκήθηκαν εἰδικά, γιὰ τὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Ἀντίθετα, ὁ Χρ. Τσάγκας, παρὰ τὴν πληθωρικότητα ἐνὸς Κρέοντα με παράστημα καὶ φωνή, κράτησε καλὰ τὸν δύσκολο ρόλο, πού ἔδωσε στὴν παράσταση ἓνα εἰδικὸ βάρος. Τὸ ἴδιο θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσει κανένας, ἰδιαίτερα, στὴν σιωπηλὴ περίπου τραγωδικὴ μορφή τῆς Εὐρυδίκης, πού μᾶς ἔδωσε, σχεδὸν χωρὶς νὰ χάνει ἔδαφος, ἡ Ρίκα Σηφάκη. Ὑπῆρξε, πράγματι, μιὰ ὄντως ἐπιτυχημένη ἀνάθεση, πού δικαιώνει τὸν σκηνοθέτη, ἐνῶ ἡ Εὐα Κοταμανίδου ἔδωσε μιὰ καλὴ προσπάθεια γιὰ νὰ πλησιάσει ἓνα εἶδωλο τῆς 'Ισμήνης. Βλέπετε, οἱ ἥρωες καὶ ἡρωίδες τῆς ἀρχαίας τραγωδίας δὲν πρέπει νὰ εἶναι κοινοὶ ἄνθρωποι, πού μπορεῖς νὰ τοὺς ἀναζητήσεις ἀνάμεσα στοὺς θεατές. Ἐπίσης, ὁ Γιώργος Γραμματικός, στὸν κεντρικὸ ρόλο τοῦ Αΐμονα, ἔδειξε ἐξάισια προσόντα ἡθοιοῦ, πού ἴσως, δὲν εἶναι ὅμως ἀκόμα τραγωδός. Ὑπῆρξε μελετημένος, ψυχραίμος, εἶχε καλὴν ἄρθρωση καὶ δὲν ὑστέρησε στὶς στιγμὲς τῆς ὑψηλῆς ἔξαρσης. Μόνο πού δὲν ἔφερνε μαζί του κι' ἐκεῖνη τὴν τραγωδικὴ ἀτμόσφαιρα, δὲν εἶχε πάνω του ἐκεῖνο τὸ δέος πού ζητοῦσε ἡ τραγωδία, γιὰ νὰ στέκεται πολὺ μακριὰ ἀπ' τὴν αἴσθηση ἐνὸς διαλόγου χωρὶς τὸ νέφος τοῦ πάθους. Γιὰ τὸν Γιάννη Καφαλοῦκο, ὡς Τειρεσία, δὲν ἔχουμε νὰ σημειώσουμε καμμιά ἀντίρρηση. Ἐδωσε ἓνα πραγματικὸ πρόσωπο τραγωδοῦ, πού κυριάρχησε χωρὶς δυσκολία. Ὁ βαρὺς ποιητικὸς μονόλογος, ἡ ἐμποτισμένη φωνὴ καὶ ἡ ἱεροπρέπεια, πού ζήτησεν αὐτὸς ὁ σημαντικὸς ρόλος, δόθηκαν ἀπ' τὸν ἡθοιοῦν αὐτόν, ὅσον εἶταν δυνατό νὰ ζητήσει κανεὶς. Ἐπίσης καὶ ὡς εἰκόνα καὶ κίνηση, καθὼς καὶ ὡς τονισμὸς με ἥρεμη καὶ πειθαρχημένη χειρονομία, ὁ μάντης Τειρεσίας ξεχώρισε. Στους ρόλους τοῦ φύλακα καὶ τοῦ ἄγγελου, οἱ Γιώργος Μαρίνης καὶ Μιχάλης Μπαρσαλῆς κρατήθηκαν στὰ ὅρια τῶν ἀπαιτήσεων πού εἶχε γενικὰ ἡ παράσταση ὡς σύνολο. Ὁ πρῶτος πάσχισε νὰ μείνει κοντὰ στὴν πειθαρχία τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς ἀτομικῆς περίπτωσης, καὶ ὁ δεύτερος προσπάθησε καὶ ἐπέτυχε γιὰ νὰ μὴν μείνει λίγος μέσα στὴν σκηνὴ καὶ τὰ πρόσωπα. Γιὰ τοὺς φρουρούς, πού δὲν εἶχαν νὰ πούν λόγους, θὰ ἤθελε νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς, ἂν, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πιὸ ἐπιβλητικὲς παρουσίες καὶ νὰ μὴν ἔχουν πάνω τους κάποια οὐδετερότητα.

Ὁ χορὸς τῶν Θηβαίων Γερόντων πού εἶχε κορυφαῖον τὸν ἴδιον τὸν Δημ. Μυράτ, κινήθηκε με πειθαρχία. Ἐδωσε μιὰ ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα καί, στὰ πιὸ κρίσιμα σημεία δὲν ὑστέρησε νὰ δώσει ἓναν διαστρωματικὸ λόγο. Εἰδικώτερα ὁ Δ. Μυράτ, πού εἶχε τὸ μεγαλύτερο βάρος, κράτησε τὸν διάλογο σὲ ἀξιόλογο ἐπίπεδο πραγματικῆς τραγωδίας. Μόνο πού ἡ μετάφραση τοῦ Κ. Μάνου δὲν προσφέρονταν (με τοὺς στίχους καὶ τὴν ποιητικὴ διάθεση στὴν ὅλη δομὴ τῆς) γιὰ τὴν ἱεροπρέπεια τῆς ἀπαγγελίας, πράγμα πού ἔβαλε πολλές φορές, σὲ δοκιμασία τὸ χορὸ.

Ἐτσι, δὲν μπόρεσε νὰ δικαιώσει τὶς προσδοκίες πού γέννησε με τὴν εἰκόνα καί, σὲ πολλές περιπτώσεις, ἀπειλήθηκε ἀπὸ μιαν ἀμηχανία. Τέλος, τὰ σκηνικά, φτιαγμένα με

ἀρχαϊκὴν ἀντίληψη, ἀλλὰ κλεισμένα σ' ἓναν χώρο κινηματοθεάτρου, δὲν νομίζω πὼς βοήθησαν πάρα πολύ, παρὰ τὴν ἄψογη θεώρηση ἑνὸς τέτοιου προβλήματος.

Αὐτές, σὲ γενικὲς γραμμές, ὑπῆρξαν οἱ ἐντυπώσεις μας, κάτω ἀπὸ ἓνα ἀξιολογικὸ κριτικὸ πρίσμα, ἀπ' τὴν ἐμφάνιση τοῦ θιάσου ἀρχαίας τραγωδίας τοῦ Δ. Μυρὰ καὶ τῆς Β. Ζουμπουλάκη. Καὶ μποροῦμε, ὑποθέτω, νὰ προσθέσουμε πὼς, εἰδικὰ ἀπ' τὴν σκηνοθεσίᾳ καὶ τὴν γενικὴν ἐποπτεία τοῦ πρώτου, ποὺ εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ καλύτερα κεφάλαια καὶ ἀπ' τὰ πρώτα μεγέθη ποὺ διαθέτουμε στὴν θεατρικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας, περιμέναμε ὄχι μονάχα μιὰ παράσταση ὑψηλοτέρας κλάσεως, ἀλλὰ καὶ ἓναν προβληματισμὸ πάνω στὸ θέμα τῆς παραστάσεως τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, ποὺ θὰ ξεχώριζε τὴν προσπάθειά του ἀπ' τὶς παρόμοιες ἄλλων θιάσων. Δὲν γνωρίζουμε, βέβαια, ἐὰν ἔχουμε δίκιο, ἀλλὰ κρίνουμε, ὡς ἐπαρχία, μὲ τὸ χέρι στὴν καρδιά καὶ μὲ ὅλην τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀναγνώριση στὴν προσφορά του.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Σ πύρου Κοκκίνη: «ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ», Ἀθήνα, 1973

Πολύπλευρη καὶ ἀκατάβλητη εἶναι ἡ δραστηριότητα τοῦ Σπύρου Κοκκίνη. Ποιητής, ἀνθολόγος, ιστοριοδίφης, δοκιμιογράφος, ἐκδότης περιοδικῶν καὶ δημιουργὸς παράλληλα μιᾶς ποικιλόμορφης πνευματικῆς δραστηριότητος, ποὺ σκοπεύει στὴ πλατύτερη καλλιέργεια τοῦ κοινοῦ. Μετὰ τὴν περυσινὴ ἔκδοσιν τῆς «Ἀνθολογίας Νεοελληνικῆς ποιήσεως», μᾶς προσφέρει τώρα τὴ «Σχολικὴ Ποιητικὴ Ἀνθολογία». Οὐτε ἀπλό, οὔτε εὐκόλο ἐπιχείρημα εἶναι ἡ ἐκλογή, ἡ συγκέντρωση καὶ ἡ ταξινομημένη θεματογραφικὰ παρουσίαση ποιημάτων γιὰ τὰ παιδιὰ τῆς σχολικῆς ἡλικίας, κι' οὔτε ἀκόμα ὑποτιμητικὴ ἡ ἀσχολία γιὰ ἓνα πνευματικὸ δημιουργό. Ἀντίθετα τὸ ἐπιχείρημα παίρνει τὶς διαστάσεις μιᾶς σοβαρῆς καὶ ὑπεύθυνης ἀποστολῆς ποὺ ἀποβλέπει νὰ γνωρίσει στὴν νεότητα τοῦ σχολείου τὴν νεοελληνικὴ μας ποίηση, νὰ δώσει στὸν ἐκπαιδευτικὸ ἓνα πρῶτο βοήθημα στὴ διδασκαλία του καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴ σχολικὴ ζωὴ καὶ πράξη.

Τὰ ἐμπόδια καὶ οἱ δυσκολίες γιὰ μιὰ τέτοια δουλειὰ εἶναι πολλὰ καὶ μεγάλα. Ὁ ἀνθολόγος πρέπει νὰ τὰ ξεπεράσῃ καὶ νὰ βρεῖ τὸ σωστὸ δρόμο ποὺ θ' ἀκολουθήσῃ. Νομίζω πὼς ὁ Σπύρος Κοκκίνης κατάρφερε, μὲ ἐπιστημονικὴ συστηματικότητά, νὰ δαμάσῃ ὅλο αὐτὸ τὸ ὕλικὸ καὶ νὰ προσφέρει ὅ,τι καλύτερο καὶ αἰσθητικὰ

δοσμένο μᾶς προσφέρει ἡ ποίησή μας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Ὁ συνδυασμὸς ποιότητας καὶ ὠφελιμότητος ποὺ προσπάθησε νὰ δώσει στὴ νεότητα, εἶναι τὸ κρίσιμο σημεῖο ποὺ καθιερώνει τὴ δουλειὰ του καὶ τὴν ἐπισημοποιεῖ. Γιατὶ μὲ τὴ προσεγμένη ἐπιλογή τῶν ποιημάτων καὶ τὴ σωστὴ θεματογραφικὴ διάρθρωση ποὺ ἀκολούθησε, δίνει τὴν εὐκαιρία στὸν μαθητὴ, νάρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν ποιητικὸ λόγον καὶ ν' ἀποχτήσῃ αἰσθητικὴ ἐμπειρία καὶ κρίση, σὲ τρόπο ποὺ νὰ τὸν κάνουν ἱκανὸ ν' ἀντιμετωπίζει ὑπεύθυνα καὶ νὰ κατανοεῖ ἀργότερα τὴν ὁλοκληρωμένη ποιητικὴ ἔκφραση. Ἀπὸ τὰ θρανία δημιουργεῖται ἡ φλόγα γιὰ ἀνήσυχτα πετάγματα. Κι' ἡ ἀνθολογία αὕτη τοῦ Σπύρου Κοκκίνη θὰ βοηθήσῃ σημαντικὰ στὴν ἀνάπτυξη τῶν φτερῶν.

Ἀλέξη Ζήρα: «ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΕΠΟΧΗΣ - 5 δοκίμια κοινωνικοῦ προβληματισμοῦ», Ἀθήνα, 1973

Συνολικὰ βιβλιογραφοῦνται διακόσια ὀγδόντα βιβλία, ἑκατοντάδες περιοδικὰ καὶ πάνω ἀπὸ πεντακόσιοι συγγραφεῖς. Μακάρι νὰ ἔβγαιναν τακτικώτερα καὶ γιὰ ἄλλα θέματα, τέτοιες βιβλιογραφικὲς ἐκδόσεις.

Μὲ τοῦτο τὸ βιβλίο, βρισκόμαστε μπροστὰ μὲ μιὰ θεώρηση τῆς σύγχρονης ζωῆς ἀπὸ ματιὰ διαπεραστική, ποὺ χάνεται βαθεῖα στὴ σάρκα τῆς καθημερινότητος, αὐτῆς τῆς καθημερινότητος ποὺ ὅλοι τὴν ἀκαλουθοῦμε ἄβουλα χωρὶς νὰ ρωτᾶμε γιὰ ποῦ μᾶς ὁδηγεῖ. Δέσμοι μιᾶς μηχανοκρατούμενης ἐποχῆς ποὺ ξέχασε τὸν ἄνθρωπο.

πο, παρ' ὅλο πού τοῦ προσφέρει μ' ἀπλο-
χεριά ὅλες τὶς ἀνέσεις καὶ τὶς ἀπολαύσεις.

Ὁ Ἀλέξης Ζήρας προβληματίστηκε πο-
λὺ πάνω στὴν ἀντιφατικὴ τούτη κατάστα-
ση, κι' ὕψωσε τὴ φωνή του, μέσα στὶς τό-
σες ἄλλες πού κατὰ καιροὺς ἀκούγονται.
Φωνὴ δυνατὴ πού καίει καὶ προφητεύει μα-
ζί, κραυγὴ ἀπόγνωσις μὰ καὶ ἐλπίδας,
ἀληθινὴ μορφὴ ἐγρήγορσης κι' ἀνησυχίας.

Σὲ πέντε δοκίμια κοινωνικοῦ προβλη-
ματισμοῦ ἐκθέτει ὁ συγγραφέας τὶς ἀπό-
ψεις του. Εἶναι κείμενα πού δημοσιεύτη-
καν στὰ 1971—72 στὴν ἐφημερίδα «ΘΕΣ-
ΣΑΛΩΝΙΚΗ». Τὸ πρῶτο τιτλοφορεῖται
«Ἡ πτώση τοῦ Ὁρθολογισμοῦ τοῦ 19ου
αἰῶνα, ὁ θρίαμβος τοῦ παράλογου στὸν
20ο», τὸ δεύτερο «Ὁφελισμὸς καὶ πνευ-
ματικὴ ἀλλοτρίωση στὸν ἄνθρωπο τῆς ἐ-
ποχῆς μας», τὸ τρίτο «Ἀνατομία Ἐπο-
χῆς», τὸ τέταρτο «Τὸ πρόβλημα τῆς μο-
ναξιάς στὸν ἄνθρωπο τοῦ 70» καὶ τὸ τε-
λευταῖο «Ἐνα σενάριο γιὰ ἰχνηλάτες πα-
ραδείσων». Ὁ ἴδιος χαρακτηριστικὰ ἀνα-
φέρει στὸ προλογικὸ του σημείωμα:

«Σιγνὰ ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι διατρέχου-
με τὴν ἐποχὴ τῆς τεχνολογίας. Ἀλλὰ τί
στ' ἀλήθεια ἐννοοῦμε λέγοντας αἰῶνας τε-
χνολογικός; Ἐννοοῦμε χίλια δυὸ πράγματα,
μὰ πάνω ὡς ὅλα πῶς ἡ ζωὴ μας ἔγινε πλου-
σιώτερη, ἀναμφίβολα εἰς πλεονέκτημα στὶς ἐξω-
τερικὲς μας σχέσεις. Οἱ ἐπιστῆμες μπῆκαν
στὴν ὑπηρεσία ἐφευρετικῶν μηχανῶν, πού
μὲ τὴ σειρά τους μᾶς καλοῦν στὸν κόσμο
τους. Ποιὸ λοιπὸν τὸ μεμπτὸν στὴν ὅλη ὑ-
πόθεση; Εἶναι τὸ ὅτι γιὰ ὅλες τὶς παραχω-
ρήσεις ἢ τεχνικὴ ἀπαιτεῖ ἕνα βαρὺ τίμημα
πὸν ὁλοένα ἀυξάνει. Τὸ τίμημα τῆς ἀναγ-
ναστικῆς ἐπιτάχυνσης, ἢ καταπίεσης, ὁ ἐθνι-
σμὸς σ' ἕνα κόσμος, δπου ἡ ζωὴ μας κατα-
τᾶ ἀνίσχυρη χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῆς μηχαν-
νῆς, τέλος ἢ προοδευτικὴ ἀνελευθερία».

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

Θ α ν ά σ η Θ ε ο δ ω ρ ά κ η: ΑΝΑ-
ΣΑΣΜΟΙ, ποιήματα, Ἀθήνα, 1969

Δὲν ἔχουμε ὑπόψει μας ἄλλο βιβλί-
ο τοῦ κ. Θ. Θεοδωράκη καὶ ὑποθέτουμε πῶς

ἴσως τοῦτο θὰ εἶναι τὸ πρῶτο πού φέρνει
σὲ δημοσιότητα.

Γραμμένοι οἱ στίχοι του σὲ παραδο-
σιακὴ μορφὴ ἀφίνουν μὲ τὸ διάβασμά τους
νὰ διαφαίνεται, ὅσο τοῦτο γίνεται μπορε-
τό, ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ συγγραφέα,
πού μᾶς δείχνει ὅτι ὁ τελευταῖος δὲ στε-
ρεῖται κατ' ἀρχὴν κάποιων πνευματικῶν
προσόντων, ἀναζητήσεων καὶ ἄλλων ἐφοδί-
ων, βασικὰ ἀπαραιτήτων γιὰ τὸ χτίσιμο
ἐνὸς στέρεου οἰκοδομήματος τοῦ καλλιτε-
χνικοῦ καλοῦ λόγου. Ἐνας ἐμμένων ρομαν-
τισμὸς, μιὰ ἐπικρατοῦσα θλίψη, ἀπὸ τὴν
ὁποία φαίνεται πῶς τρέφεται ἡ ψυχὴ τοῦ
συγγραφέα, θλίψη, πού καθὼς τὴν τρέφουν
αἰῶνια ἀνεκπλήρωτοι πόθοι καὶ πάθη, ὁ-
νειρα καὶ ιδέες, φέρνει τὴν ὄραση μιᾶς
συγκρατημένης ἀπαισιοδοξίας, μιὰ νο-
σταλγία, πού διαποτίζει τὸ περιεχόμε-
νὸν ποιημάτων, λογαριάζονται ἐδῶ μέσα
σὰ θετικὰ στοιχεῖα, πού προσδίδουν στὸ
κείμενο μιὰ ἀβρότητα καὶ μιὰ σίγουρη ἀ-
παλότητα. Ἀκόμα ἕνας ἰδεαλισμὸς, κάποια
στοχαστικὴ διάθεση καὶ μιὰ ἱκανότητα
στὸ χειρισμὸ τοῦ παραδοσιακοῦ στίχου,
αἴσθηση τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ μέτρου, ὅλα
τούτα στηρίζουν ὅπωςδὴποτε ἕνα σχετικῶς
καλὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὸ φέρ-
νουν σίγουρα, ἐφόσον ταιριάξουν μὲ τὴ
γνησιότητα τοῦ αἰσθήματος, τὴν παρατη-
ρητικότητα καὶ τὶς ὥραίες καὶ ζωντανές
εἰκόνες. Παραδείγματα τέτοιων ποιημά-
των εἶναι τῶν σελίδων 12, 20, 21. Τὶς πιὸ
πολλὲς ὅμως φορὲς δὲν ἐπιτυγχάνεται κά-
τι παρόμοιο: Ἡ ἐν γένει ἀδόκιμη γλῶσ-
σα, προερχόμενη μᾶλλον ἀπὸ τὸ χειρισμὸ
μιᾶς ἀπειρης πέννας, ἢ συχνὴ τοῦ κειμέ-
νου φλυαρία, οἱ ἄστοχες εἰκόνες καὶ παρο-
μοιώσεις, ἢ ἀνώριμη σκέψη καὶ ἰδίως ἡ ἐ-
πιτηδευμένη προσαγωγὴ τοῦ συναισθήμα-
τος καὶ ἐνὸς ἐπιπολάζοντος λυρισμοῦ, κά-
νουν ὥστε οἱ στίχοι τῆς συλλογῆς τούτης,
νὰ πλέκουν κομμάτια πρωτόλεια, πού στὸ
σύνολό τους (καὶ πέρα ἀπὸ μερικὲς ἐξαι-
ρέσεις), ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ μᾶς συγκινοῦν
αἰσθητικὰ καὶ νὰ μᾶς εὐχαριστοῦν σὰν τε-
λειωμένα προϊόντα μιᾶς ὄντως καλλιτεχνι-
κῆς ἐργασίας. Ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὴν δια-
πίστωση τούτη, δὲ μπορεῖ νὰ μὴ δῇ κα-

νείς, πώς μέσα σ' αυτό έδώ τὸ βιβλίο κινείται ἡ εὐαισθησία ἑνὸς ἀτόμου, ποὺ — ἐπαναλαμβάνουμε — δὲ στερεῖται κάποιων ἱκανοτήτων καὶ διαθέσεων, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει ἀργότερα μεγαλύτερους ἄθλους στὸ χώρο τῆς τέχνης. Ἡ εὐαισθησία του τούτη καὶ ἡ ἀγάπη του μπορεῖ νὰ τὸ σπρώξουν, ἂν βελήσει, πρὸς τὴν κατάκτηση νέων μορφῶν, περισσότερο ἀνανεωμένων καὶ ὄντως ἀληθινῶν ἐπιτυχιῶν μέσα στὴ λογοτεχνία.

Ἰάνθης Θεοχαρίδου: ΟΙ ΘΑΛΑΣΣΟΦΙΛΗΤΟΙ, ποιήματα, Λευκωσία, 1972

Ἡ ἐπιγραμματικότητα στὴν ἔκφραση καὶ ἡ λιτότητα τῆς μορφῆς εἶναι ἐκεῖνα, ποὺ κατ' ἀρχὴν χαρακτηρίζουν τὴν ποίηση τῆς συλλογῆς τούτης, ποὺ μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴ μακρινὴ καὶ ὁμορφὴ Κύπρο.

Ἡ συγγραφέας της φαίνεται ὡς νὰ μὴν ἐνδιαφέρεται καὶ πολὺ γιὰ τὸ κυνηγητὸ τῆς γλώσσας, γιὰ φραστικούς ἐντυπωσιασμοὺς καὶ ἄλλους παρόμοιους ἀκροβατισμοὺς τῆς μορφῆς, πράγμα τὸ ὁποῖο ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ προσδίδει στοὺς στίχους τῆς κάποια γοητευτικὴν ἀπλότητα καὶ μιὰ εἰλικρίνεια καὶ τιμιότητα, ἂν θέλετε, στὴν ἐσωτερικὴ της συναισθηματικὴ καὶ διανοητικὴ διάθεση. Αὐτό, βέβαια, λογιάζεται σὰν κέρδος τῆς συγγραφῆς καὶ μάλιστα σὲ μιὰν ἐποχὴ, ὅπου τὰ φουσκωμένα λόγια καὶ ἡ ἄσκοπη φλυαρία εἶναι ἀνεπιθύμητα καὶ ἀποβλητέα λίπη ἀπὸ τὸν χώρο τῆς τέχνης καὶ γενικὰ τῆς κουλτούρας. Ἐδῶ ἔχουμε ἕνα ἄτομο, ποὺ στοχεύεται πάνω στὴν ἠθικὴ κατάντια καὶ τὸν ξεπεσμό τῆς κοινωνίας, μιᾶς τυπικῆς καὶ ἐπιτηδευμένης κοινωνίας, μιᾶς κοινωνίας, ποὺ παραπαίει αἰωνίως μεταξὺ εὐγένειας καὶ καχυποψίας, διπροσωπίας καὶ ἀγριῶν καὶ ἀπάνθρωπων παθῶν.

Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἐνότητες: ἑπὶ «τὸ φῶς τῆς εἰρήνης» καὶ ἀπὸ τοὺς «θαλασσοφίλητους». Προσόν του: διαβάζεται μ' εὐχαρίστηση δὲν κουράζει.

Ὁ λόγος κυλᾷ λιτὸς, γρήγορος, ἡ φράση σύντομη καὶ περιποιημένη ἀλλ' ὄχι ἐξεζητημένη, οἱ εἰκόνες καθαρές, ζωντανές καὶ τὸ συναίσθημα, ὅπου ὑπάρχει, ἀδιάσπαστο καὶ ἥπιο. Συνήθως δὲν παρατηροῦνται περιττολογίες. Τὸ νόημα πυκνὸ ἀλλ' ὄχι πάντα, ὑπάρχει δέ, καθὼς εἴπαμε, σκέψη καὶ προβληματισμὸς κοινωνικοῦ περιεχομένου ποὺ κάπου — κάπου ὁμως ξεπέφτει ὡς τὴν προσωπικὴ παρέμβαση τῆς ποιήτριας. Ἔτσι πρὶν κάνει νὰ χάνεται ἡ γοητευτικὴ ἐμμεσότητα, ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ τέχνη: («5», «Ἀναζητώντας τὴν ἀνανέωση»). Ἄλλοτε πάλι ἡ κοινωνικὴ στόχασή της παρασύρει τὴ συγγραφέα πρὸς ἕναν ξηρὸ καὶ ἄψυχο ἐγκεφαλισμὸ ὁμως τοῦτο συμβαίνει κατ' ἐξάίρεσιν. Ποιήματα ποὺ ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ποιότητά τους μέσα στὴ συλλογὴ εἶναι: «Ἡ ἐνδοσκοπικὴ διατριβή», «Πάφος» (I), «Κύπρος 1955 - 1959», «1η τ' Ἀπρίλη», «Γιὰ τὴν Παλάχ», «Οἱ θαλασσοφίλητοι» (III σελ. 37—38, IV σελ. 46).

ΒΑΣΙΛ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς: «ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ ΤΩΝ 150 ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ», Ἀθήναι, 1973

Ἀκόμα μιὰ σοβαρὴ καὶ υπεύθυνη ἐργασία μᾶς προσφέρει ἡ πηρεσία ἐκδόσεων τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς. Πρὶν δυὸ χρόνια γιορτάστηκαν τὰ 150 χρόνια τοῦ Ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ, μὲ πολλὰ ἐκδηλώσεις σ' ὁλόκληρο τὸν ἑλληνικὸν ὅμιλον καὶ μ' ἄλλα τόσα δημοσιεύματα σὲ διβλῖα καὶ περιοδικὰ. Καινούρια στοιχεῖα ἤρθαν στὸ φῶς, γνωστότερα ἀναπλάστηκαν καὶ μπήκαν σὲ νέες βάσεις καὶ γενικὰ τὸ πλατύτερο κοινὸν ἔλαβε μιὰ σφαιρὴ γνῶση τοῦ γεγονότος. Φυσικὰ πολλὰ θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν γίνει ἀκόμα, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο θέμα.

Ἡ Ἐμπορικὴ Τράπεζα, ποὺ μὲ τὸν ἐκδοτικὸν τομέα, πρωτοστατεῖ σὲ τέτοιου εἶδους ἐκδηλώσεις, ἐξέδωκε ἄλλα ἕνα διβλῖο ποὺ σημαντικὰ θὰ ὠφελήσει τὸν ἱστορικὸν ἐρευνητὴν στὴ δουλειὰ του. Εἰδικὰ ἐ-

πιτελείο από έπιστημονικούς συνεργάτες τής Τραπεζής, συγκέντρωσε κατά διδλιογραφική τάξη, όλα τὰ κείμενα καὶ τοὺς τίτλους τῶν διδλίων ποὺ δημοσιεύτηκαν ἢ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1970 ἕως τὸν Ἰούνιο 1972, κοὶ ποὺ ἀναφέρονται στὸ μεγάλο αὐτὸ γεγονὸς τής ρωμιοσύνης. Ἡ ταξινόμηση καὶ παρουσίαση τοῦ πλούσιου αὐτοῦ ὕλικου, ἔγινε συστηματικὰ κατὰ κείμενα καὶ συγγραφεῖς, ἔτσι ποὺ νὰ μπορεῖ ὁ ἐρευνητὴς μ' εὐκολία ν' ἀνατρέξει καὶ νὰ βρεῖ τὸ στοιχεῖο ποὺ χρειάζεται. Πρόκειται γιὰ μιὰ σημαντικὴ κι' ἀνεκτίμητη ἐργασία, γιὰ τὴν ὁποία οἱ πρωτεργάτες τῆς πρέπει νὰ σεμνύνονται. Ὁ ἴδιος ὁ καθηγητὴς καὶ Πρόεδρος τοῦ Δ. Σ. τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς κ. Στρατῆς Ἀνδρεάδης, προλογίζοντας τὴν ἐκδοσὴ ἀναφέρει:

«Ὁ τόμος αὐτὸς θὰ χρησιμεύει ὡς ἀπολογισμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπόμνησις εἰς τοὺς ἐπιγενομένους. Θὰ βοηθήσῃ καὶ τοὺς ἀπλοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς συστηματικοὺς μελετητὰς, νὰ ἴδωσιν μέχρι ποίου σημείου ἐπροχώρησεν ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ θὰ συντείνῃ, πιστεύω, εἰς τὴν ἀρτιωτέραν καὶ βαθιτέραν μελέτην τῆς ἱστορίας μας. Διότι, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ρήγας «ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μετὰ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη».

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

Κωνστ. Παπαφωτίου: «ΕΛΛΗΝΟ - ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ», (Ἀνθολογία 70 κειμένων τῆς στήλης του στὸν «Ἔθν. Κήρυκα» Ν. Ὑόρκης)

Στὴ χώρα τούτῃ μετὰ τὴν ἔντονη καί, γιὰ τοὺς πολλοὺς, ἀντιπνευματικὴ ζωὴ, ποτὲ δὲν εἶναι ἀργὰ νὰ χαρῇ κανεὶς καὶ νὰ σχολιάσῃ τίς τόσο λίγες πνευματικὸ - ἠθογραφικὲς προσφορές, σὰν αὐτὴ τοῦ συναδέλφου Κώστα Παπαφωτίου. Καὶ λέμε «τόσο λίγες προσφορές», γιὰτὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Νέου Κόσμου ξεπερνᾷ τὰ δυὸ ἑκατομμύρια, ἀραιὰ καὶ ποὺ κυκλοφοροῦν ἐδῶ Ἑλ-

ληνοαμερικανικὲς ἐκδόσεις, ποὺ ἀναφέρονται στὴ ζωὴ καὶ στὰ ἐπιτεύγματά του.

Δὲν εἶναι ἀπαύγασμα συγγραφικῆς ἐμπειρίας τὰ κείμενα τῆς «Ἑλληνοαμερικανικῆς Σκοπιάς». Εἶναι ὅμως κάτι πιὸ λυτρωτικὸ γιὰ τὸν ἀπόδημο: Αὐθορμητισμὸς καὶ πίστις καὶ ἐμμονὴ σὲ ἀρχὲς καὶ ἰδανικά, τὰ βαθύρριζα ἰδανικά τῆς φυλῆς, ποὺ κυβερνοῦν τὴ ζωὴ τῶν ἀγνῶν Ἑλλήνων.

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχει σημασία τὸ πῶς καὶ σὲ ποιούς λογοτεχνικοὺς τόνους πού, ἄλλωστε, δὲν λείπουν κι' αὐτοί, διατυπώθηκαν καὶ ὑπηρετήθηκαν τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ ἰδανικά. Σημασία ἔχει τὸ ὅτι ὁ Κ.Π. ἔμεινε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, μιὰ ζωὴ συνεχοῦς μόχθου, χωρὶς καμμιά ὕλικὴ δικαίωση — ἀμετάθετα τοποθετημένος στὴν ἑπαλξὴ ποὺ λέγεται Ἐθνότης, Ὁρθοδοξία, φυλετικὴ ἐπιδίωξη, γιὰ ν' ἀναδειχθῇ ὁ ἀνυποχώρητος μαχητὴς ποὺ πρόταξε τὴν τιμητικὴ πενία τοῦ σεμνοῦ στοχαστῆ στὴν ἑξαλλῇ ἐπιδίωξη τοῦ πλουτισμοῦ...

Τὰ ἀνθολογημένα, μετὰξὺ ἑκατοντάδων ἄλλων, κείμενα αὐτὰ τοῦ Κ.Π. εἶναι ἀκόμη — μετὰ τὸν δικό τους, βέβαια, τρόπο — τὸ ζωντανὸ καὶ πᾶλλον χρονικὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἀμερικῆς ποὺ φωτίζει καλοπροαίρετα καὶ δὲν συσκοτίζει, ὅπως συμβαίνει συχνά, τοὺς φυλετικούς μας προσανατολισμούς.

Ἀπλὰ στὴν ἔκφραση καὶ σύντομα στὴν διατύπωσή τους τὰ κείμενά του εἰσδύουν βαθειὰ στὴν ψυχὴ τοῦ Ἑλλήνα μετανάστη, ἀκριβῶς γιὰτὶ ἀναφέρονται στὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντά του: Στὸ θαῦμα ποὺ δημιουργήσῃ στὴ νέα του πατρίδα, στὸ θρησκευτικὸ του συναίσθημα, στὸ πλῆθος τῶν συσσωματώσεών του, στὶς προσφορές του πρὸς τὴ γενέτειρα, στὶς νοσταλγίες του γιὰ τὴ μακρινὴ πατρίδα καὶ στοὺς ἀνύστακτους ἀγῶνες γιὰ τὴ φυλετικὴ του ἐπιδίωξη.

Δὲν φιλοδόξησε ποτὲ λογοτεχνικὲς δάφνες ὁ Κ. Π. μετὰ τὴν «Ἑλληνοαμερικανικὴ Σκοπιά» του. Δικαιωματικὰ ὅμως τοῦ ἀνήκουν οἱ ἀπέριττες δάφνες τῆς ἀπέραντης Ἑλληνολατρείας του, αὐτῆς ποὺ τὸν κρατεῖ ἐπὶ πενήντα χρόνια τώρα πλάϊ στο

απόδημο στοιχείο μας, τὶς ἔγνοιες καὶ τὰ προβλήματά του.

Γι' αὐτό, θωρώντας κανεὶς τὸν συγγραφέα τῆς «Ἑλληνοαμερικανικῆς Σκοπιᾶς» ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐδῶ πενιχρῆς μας βιβλιογραφίας, δὲν ὑπερβάλλει ἂν τὸν χαρακτηρίση — στὸ μέτρο, πάντοτε, τῆς προσφορᾶς του — σὰν ἀπόστολο τῆς ἀπόδημης ἐθνότητάς μας καὶ διαπρύσιο κήρυκα τῶν ἰδανικῶν τῆς.

Πέραν αὐτῶν ὅμως, εὐχὴ καὶ προσδοκία μας εἶναι νὰ βρεθοῦν καὶ πάλιν ἀνάμεσά μας οἱ μαικῆνες ποὺ θὰ συμβάλουν στὴν ἔκδοση καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἐπιλογῆς κειμένων τοῦ Κ.Π. ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ κατὰ καιροὺς ἔγραψε, γιὰ τὶ πραγματικὰ ἀποτελοῦν, ὅπως ὑπογραμμίζει στὸν βαθυστόχαστο πρόλογό του καὶ ὁ λόγιος Γεώργιος Χριστογιάννης, «πολύτιμη συμβολὴ στὴν ἱστορικὴ - ἠθογραφικὴ καταγραφή καὶ ἀξιολόγηση τοῦ Ἑλληνοαμερικανικοῦ βίου».

ΜΙΧΑΗΛ Χ. ΜΑΝΟΣ

Φίλιππα Γελαδόπουλου:
«ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ» (περιηγητικὴ λογοτεχνία, Α' Βραβεῖο Τουρισμοῦ τοῦ 1973)

Ὁ κ. Φ. Γελαδόπουλος εἶναι ἓνας σημαντικὸς ἱστορικὸς καὶ ταξιδιωτικὸς συγγραφέας μὲ ἀνώτερο ἦθος. Ἀνήκει στὴ γενιά τοῦ '60. Ἕνας ταξιδευτῆς, ποὺ φλογίζεται ἀπὸ τὸν καμὸ νὰ ζεῖ κοντὰ στὴ φύση, σὰν ἡ ψυχὴ του ἡμερὴ κι εὐγενική, νὰ εἶναι σπέρμα τοῦ Ρουσσώ. Ὅσο τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ δυνατότητες τοῦ ἐπιούσιου — γιὰ τὴν ἡ δουλειά του εἶναι καλλιτεχνικὴ καὶ χειρωνακτικὴ — ἀφοσιώνεται μὲ λατρεία στὰ βιβλία, ποὺ καθὼς λέει ὁ Βησσαρίων: «Τὰ βιβλία ζοῦν καὶ συναναστρέφονται μαζί μας· ἂν δὲν ὑπῆρχαν αὐτά, θὰ ἔλειπαν οἱ ἀναμνήσεις καὶ τὰ ἀξιόμιμητα πρότυπα ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς». Τὰ ἔργα τοῦ Γελαδόπουλου εἶναι γραμμένα μὲ λιτότητα. Ἐμπνέουν βαθιὰ καὶ μεγάλη ἀγάπη στὸν τόπο καὶ στὸ λαό μας. Συγκινοῦν ἄμεσα, καλλιεργοῦν κι ἐξευγενίζουν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη.

Οἱ σελίδες του γιὰ τὴν Εὐρυτανία, χα-

ρίζουν μι ἀτέρψη ἀπερίγραπτη, κι ἓνα βαθύτερο νόημα στὴν ἀπλὴ κι ἐπιφανειακὴ ὄψη τῆς φύσης. Ὁ λόγος του εἶναι ποιητικὸς καὶ γλαφυρὸς, ντυμένος μὲ μιὰν αὐθόρμητη, ἀβίαστη καὶ πονεμένη μελωδικὴ ἁρμονία. Οἱ περιγραφές, οἱ στοχασμοὶ καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ του, πάνω στὰ τοπία τῆς Ρούμελης καὶ στὴν ὁμορφιά τους, εἶναι ξάστεροι καὶ διάφανοι· κι ἔχουν μιὰ μουσικότητα, σὰν ἐκείνη τοῦ αἰώνιου ρυθμοῦ τῶν τρεχόμενων νερῶν, στὴ νομοτελικὴ ὀρθοροικίη τους κοίτη. Λεπτὸς παρατηρητῆς στὰ ξετυλίγματα τῶν τόπων μιὰς τραχιᾶς περιοχῆς, μᾶς μεταφέρει μὲ ἀγνὴ διάθεση καὶ ἱεουργικὴ ἐπίκληση, σ' ἓναν ὁμορφο κόσμον φυσικό, ποὺ ἡ φαντασία του μὲ τῆς ψυχῆς τὸ πύρωμα τὸν καλωπίζει ἀνάλογα. Κάθε περιπάτός του στὴν «Εὐρυτανία» ἀποπνέει τὸ γλυκὸ ἀγέρα μιὰς λεβεντόθωρης φυσικῆς λευτεριάς. Νιώθει κανεὶς τὴν τρανὴ λαχτὰ γιὰ τὴν πρόοδό της. Ἡ καρδιὰ τοῦ συγγραφέα πάλλει, ἀπηχεῖ καὶ συντονίζει ὅλους τοὺς καμηούς, τοὺς πόνους καὶ τὶς χαρὲς τοῦ εὐρυτανικοῦ λαοῦ. Ἀφομοιώνεται μὲ τὴ φύση καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τὶς μνήμες, τὶς μορφές καὶ τὴν ἱστορικὴν ὑπόστασι. Κάθε περιγραφή του μᾶς δίνει γοητεία κι ἀπόλαυση. Προσπορίζει στὰ θρυλικά Βελούχια, τὰ φόντα καὶ τὰ ὕψη τῆς φυσικῆς καὶ βιολογικῆς ἀξίας τους μέσα στὴν αἰωνιότητα. Βουνά, ποτάμια, δάση, τ' ἀντικαθρεφτίζει μὲ τὶς ζωογόνες πηγές τῆς λαϊκῆς καὶ φυσικῆς τους διάρκειας. Στ' ὁμορφο αὐτὸ βιβλίο του, φανερώνει ἓνα φλογερὸ λυρικὸ ἐνθουσιασμό, κι ἓναν ὑγιὴ ρωμαντισμό, ποὺ υἱοθετεῖ τὸ ἀνοιγμα καὶ τὴν χάρη τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας. Τρυφερά, χαριτωμένα κείμενα, σὲ πολλὰ μικρὰ κεφάλαια· ποὺ σὰν τὰ διαβάξει κανεὶς, νοιώθει μιὰ αἰσθητικὴ ὠραιότητα ἀπὸ μακρινοὺς ἀπόηχους τοῦ Σίλερ ἢ τοῦ Χιμένεθ, μιὰν ἀπαλωσύνη σὰν ἐκείνη τοῦ Βηλαρά, τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Κρυστάλλη. Κάθε βῆμα καὶ στάση σ' αὐτὴ τὴν περιήγηση τῆς «Εὐρυτανίας» θερμαίνεται ἀπὸ ἠθικὴ ἀνωτερότητα κι ἀγάπη· καὶ ἀναλογίζεται ὁ ἀναγνώστης πὶὸ ψηλὸ καὶ πιόμορφο τὸ μπόι τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ἔργο πλαισιώνεται καὶ ἀπὸ ὑπέρο-

χες λαμπρές παραστάσεις — σέ χαρτί πολυτελείας — τοῦ πανέλληνα φωτογράφου Σπύρου Μελετζή, πού τόσο ἔχει διαπρέψει στὸν τομέα του. Τὰ μεγάλα προσόντα αὐτοῦ τοῦ καλλιτέχνη εἶναι οἱ πλούσιες φωτοσκιάσεις, οἱ συστατικὲς καὶ πολυδιάστατες πτυχὲς τῆς φύσης, οἱ ἀδρότητες τῶν λαϊκῶν χαρακτηριστικῶν. Ἔτσι, ὅλα, σὲ λόγο καὶ φωτογραφία, συνυφαίνονται ἰδιάζουσα ψυχὴ καὶ λογισμὸ καὶ κίνησι. Ἡ ματιὰ τοῦ Μελετζή εἶναι κοφτερή, τροχισμένη στὰ κράκουρα μὲ τῶν ἀητῶν τὰ νύχια καὶ διεισδυτικὴ μὲς σὲ ραγάδια, σὰν ἀνοιξιάτικου ἀστρίτη. Οἱ δυὸ σεμνοὶ σκυταλοδρόμοι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ωραίου, προσφέρουν καὶ σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο ἓνα ζηλευτὸ καὶ τιμητικὸ περιδαίριο στὴν ταξιδιωτικὴ μας λογοτεχνία.

Ὁ μεγαλόψυχος ἐραστὴς τῆς φυσιολατρίας καὶ τῆς ἀλήθειας Φ. Γελαδόπουλος, προσθέτει ἓνα ἀκόμα ἐξαιρετὸ ἔργο στὴν ὅλη προσφορά του· καὶ δίκαια βραβεύτηκε πρόσφατα ἀπὸ τὴν Ἑνωσὴ Συγγραφέων καὶ Δημόσιοιγράφων Τουρισμοῦ. Ἔτσι, παίρνει μιὰ συγγραφικὴ θέσι στὰ ἰδιόμορφα καὶ δημιουργικὰ περιηγητικὰ μας Γράμματα.

Β. Η. Βογιατζόγλου: «Ο ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΟΣ»

Ὁ Βάσος Βογιατζόγλου, παρουσιάστηκε στὰ Γράμματα τὸ 1966, μὲ τὴν ποιητικὴ του συλλογὴ «Δανάη». Ἐπιστήμονας, στοχαστὴς, μὲ ἀνήσυχο πνεῦμα καὶ ἄγρυπνη συνείδησι. Μετουσιώνει τὶς προβληματικὲς καταστάσεις τῆς ἐποχῆς μας, σὲ μεγάλα ραψωδικὰ ποιήματα, πού χαρίζουν τρανταχτὲς ἐντυπώσεις, καὶ συγκινησιακὲς διακυμάνσεις. Ἔχουν ἐνότητα ὕψους, πρωτοτυπία καὶ δύναμη. Μέσα σὲ λίγα κιόλας χρόνια, ὁ Βογιατζόγλου τύπωσε 5 ποιητικὲς συλλογές. Πρώτη, ἡ κορυφαία Ρίτα Μπούμη - Παπᾶ ὑποδέχτηκε μ' ἐνθουσιασμό τὸ νέο ποιητὴ. Τώρα μὲ τὸν «Ἀναμενόμενο» καταξιώνεται στὴν κοινωνικοδραματικὴ χορεία τῶν νέων ποιητῶν μας.

Ἄν ὁ ρόλος τῆς ποίησης σήμερα εἶναι, καὶ κατὰ τὸν Λεκόντ ντὲ Λιλ «νὰ δίνει ἰδανικὴ ζωὴ» σ' αὐτοὺς πού ἔχουν μιὰν ἄσκησι ἢ δύστυχη πραγματικὴ ζωὴ, νὰ δίνει μιὰ φυσικὴ καὶ δικαιοματικὴ ἐπιβίωσι, τότε, ὁ Β. μὲ τὸ νέο ἔργο του πού ἐκθέτει κι' ἀποκαλύπτει τὰ ἀσυμβίβαστα μὲ τοὺς ἠθικοὺς νόμους, ὑψώνει λαμπαδηφόρα τὸ κραυγαλέο συναίσθημα τῆς ἀλήθειας, μὲ πύρινο λόγο: φραγγέλιο, γιὰ ν' ἀντιτάξει, ὅπως λέει καὶ ὁ Πλεχάνωφ, «στὸ παραστράτημα τὴν ἀρετὴ». Θέλει νὰ σηκώσει — ὁ νέος ποιητὴς — κάθε πληγωμένη ἀθῶα ψυχὴ, ἀπὸ τὸ βούρκο τῆς κακίας· καὶ νὰ τὴν ἀνεβάσει σὲ ἐπίπεδα δημιουργικῆς εὐτυχίας. Ὅπως καὶ ὁ Σικελιανὸς παραγγέλλει: νὰ σηκώσουμε «τὸ ματωμένο ἥλιο ἀπὸ τὴ λάσπη». Ὁ Βογιατζόγλου συνδυάζει πυκνὴ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολυτάραχης μεταπολεμικῆς μας ζωῆς. Στὸν «Ἀναμενόμενο» διοχετεύει τὸν παλμὸ τῆς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας, ἀπὸ τὴν κρίσι τῆς ἠθικῆς. Πηγαῖο ταλέντο. Ἐμβαθύνει στὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ἐντοπίζει καὶ καταδειχνεὶ σὲ γενικότητα χαλασμοὺς καὶ ἀποσυνθέσεις. Ἡ φαντασία του φτερωτὴ κι' ἀκράτητη, συντονίζεται ἀπὸ τὶς εὐπαθεῖς συναισθηματικὲς κεραίες του. Πλάθει εἰκόνες μὲ δύναμη καὶ διάστασι καλδική.

«...ὦ! φριμωμένη κραυγὴ
ἀκατέργαστο πάθος!
Ποιὰ νύχτια κόμη θαμπώνει
τὰ σκοτεινὰ τοπία τ' οὐρανοῦ,
Ποιὸς οὐριὸς ἄνεμος θὰ φέρει πίσω
τὸ ἀδελφοκτόνο αἷμα!...».

Ἐδῶ κι ἐκεῖ, ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ λυρικὸ ἢ δραματικὸ στοιχεῖο μιὰ κριτικὴ ἀμείλικτη, ποιότητων, χαρακτήρων καὶ καταστάσεων. Πάντα μὲ παρρησία μιὰ κορύφωσι ποιητικοῦ λόγου:

«...Τοῦ μαρτυρίου σας τὰ ἴχνη φανερά
.....
Αὐτὴ εἶναι ἡ γῆ σας:
Βράχος τῆς ἐγκαρτέρησης, χῶμα τῆς δόξης.
Οἱ λιγαστὲς νὰ στερεοῦνε φλέβες τοῦ
(νεροῦ)

κάτω απ' τὰ ξερολίθαρα καὶ νὰ στεγνώνει
τὸ στόμα του ὁ ἥλιος στὸ γρανίτη.
Γιὰ σένα λαέ μου ἡ μοναξιά,
ἡ σιωπὴ καὶ τὸ δέος...».

ὁ βόμβος ἀλυσοδεμένων καρabiῶν,
ἡ κόπρος τῶν Πληθείων ποὺ ἀναβάλλει
— γενεὲς δεκατέσσερες. —»

Λ. ΜΑΛΑΜΑΣ

Ἀ γ η σ ί λ α ο υ Ν τ ό κ α: «ΕΛΛΗ-
ΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

Ὁ Β. Βογιατζόγλου σὲ ἐκφραστικὴ μορφή δείχνει ἐπιδράσεις ἀπὸ Ἑλύτη, Βρεττάκο κ.ἄ. Μὰ ἡ ποίησή του, μαρτυρεῖ, καθαγιαίνει ἓνα δικό της βάθος καὶ πλάτος ἀνθρώπινου πόνου. Ὁ λόγος του συχνὰ παίρνει μιὰ ρητορικὴ ἀπόχρωση· μὰ εἶναι λόγος ποὺ ἔχει ἔλξη μαγείας καὶ κόψη ρομφαίας. Συμπυκνώνει καὶ στερεώνει τὸ δραματικὸ ὑπόστρωμα τῆς νεώτερης κοινωνίας. Μὲ ὕφος βιβλικό, αὐστηρό, μεγαλόπρεπο, δίνει: καὶ δεικτικὴ καὶ τραγικὴ χροιά. Μιὰ ἐλεγειακὴ ποιητικὴ δημιουργία ποὺ τὴ χωρίζει σὲ τρία μέρη, μὲ ἀπόλυτη ἐνωτικὴ σχέση: 1) «Κατάσταση ἐκτάκτου ἀνάγκης», 2) «Ὁ ἀναμενόμενος» καὶ 3) «Ὁ ζυγὸς καὶ ἡ σπάθη». Παραστάσεις καὶ σύμβολα ὑποβλητικά, πραγματιστικά, ποὺ δίνονται μὲ ἔνταση, ἐγρήγορηση καὶ δέος. Πολλὲς καφτὲς καὶ τραγωδιακὲς κοινωνικὲς ἀλήθειες. Μιὰ διεισδυτικὴ ἐνόραση. Ἐνα ἔργο ρεαλιστικὴ μαρτυρία ἀπὸ ξεπεσμό ἡθῶν. Ὁ ποιητής, κονταρομαχεῖ μὲ τὰ βίτσια τοῦ βαρβαρισμοῦ καὶ τῆς κακίας, σὰν ἓνας τίμιος μαχητής, γιὰ τὴν ἀπολύτρωση καὶ τὴ σωτηρία τῶν ἰδανικῶν. Μὲ τὸν «Ἀναμενόμενο» προμηνύει ἓναν κόσμο ποὺ χάνεται, κι ἓνα νέο ποὺ ἔρχεται μὲ νομοτέλεια καὶ συνισταμένη: τὰ ἀντιτιθέμενα στοιχεῖα, στὴν αἰώνια διαπάλη τῶν μεταβολῶν. Ποίηση, μὲ μιὰν ὕψη προφητικὴ, λὲς καὶ μοιάζει Ἡσαΐα καὶ Δαβίδ, ἀλλὰ κι ἀκόμα Ἱερεμία· ὅμως μὲ ἐλεγείες βαρυσήμαντες ποὺ ἔχουν δύναμη ὀργῆς, εὐλικρίνεια καὶ πειθῶ.

«Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος.

Βασανιστὲς μασκοφόροι,

κουστωδιὲς βαρβάρων,

δόρυ ἀτιμασμένο,

προδομένη ἀσπίδα,

στενὰ ποὺ ἀκόμα θριαμβολογοῦν

ἄσκοπες νίκες,

κοιλάδες ποὺ ἤπιανε τὸ αἷμα τῶν δικαίων

δάση ποὺ ἔθαιψαν τὸ θρῆνο τῶν ἡρώων,

οἱ στεναγμοὶ τῶν ὀρυχείων,

Οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὴ μακραίωνα ἱστορικὴ πορεία τους, ἀνέπτυξαν μιὰ μοναδικὴ πολὺπλευρὴ πολιτιστικὴ πραγματικότητα μὲ παγκόσμια ἀναγνώρισι. Ὁ σημερινὸς δυτικὸς πολιτισμὸς στηρίζεται σ' αὐτήν. Ἡ πλουσία ἐλληνικὴ πολιτιστικὴ δημιουργία παρουσιάζει κυριολεκτικὰ ἀποκάλυψι μεγαλείου μὲ τὸν κλασσικὸ πολιτισμό, ποὺ ἐπισκιάζει ὅλους τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς τῶν ἄλλων περιόδων. Ἡ ἀπαράμιλλη αἴγλη τοῦ συνετέλεσε στὴν μείωσι τοῦ διαφέροντος γιὰ τὴν σπουδὴ καὶ τὴν ἔρευνα ἄλλων πτυχῶν τῆς Ἑλληνικῆς δραστηριότητος, ὅπως τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Φῶς γνωστικὸ στὸν Ἑλληνιστικὸ πολιτισμὸ προσφέρει ὁ Ἀγησίλαος Ντόκας μὲ τὸ νέο του βιβλίον, ποὺ ἔχει θέμα: «Ἑλληνιστικὸς Πολιτισμὸς», ἐκδόσεις τοῦ ὑπευθύνου βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας» Ι. Δ. Κολάρου καὶ Σία Α.Ε., Ἀθήναι 1972, σελ. 170.

Ὁ συγγραφεύς, ὅπως μᾶς τονίζει στὸν πάντοτε χρήσιμο πρόλογό του, εἶχε ἀφορμὴ στὸν μόχθο του «τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ εἶναι ἐκπληκτικὰ ζωηρό, στὴ χώρα μας οἱ μὴ εἰδικοὶ δὲν ξέραν σχεδὸν τίποτα γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς...». Ἔτσι ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἓνα κενό. Σκοπὸ του ἔχει νὰ διαγεῖρῃ τὴν ἀγάπη τῶν Νεοελλήνων γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ὑψηλὴ σκόπευσι, ποὺ ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸν ἀναγνώστη.

Ὁ Ντόκας στὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου του ἀσχολεῖται συστηματικὰ μὲ τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους θέματα, ποὺ διαρθρώνουν τὴν μελέτη του: Ἡ διάδοσι τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἀνατολή. Τὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ. Χαρακτήρας τῶν

ελληνιστικῶν μοναρχιῶν. Ἡ λατρεία τῶν δεσποτῶν. Ὁρθησκευτικὸς συγκρητισμός. Ἡ γλῶσσα. Τὰ Ἑλληνιστικὰ βασίλεια. Ἡ Ἑλληνιστικὴ Ἀθήνα καὶ οἱ ἄλλες πόλεις τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος. Τὸ βασίλειο τῶν Ἀντιγονιδῶν, Δῆλος, Ρόδος. Ὁ Ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς στὴ Δύσι.

Στὸ δεύτερο μέρος μᾶς ἀναπτύσσει τὰ ἐξῆς: Κράτος καὶ κοινωνία. Ἡ κοινωνικὴ θέσις τῆς γυναίκας. Ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ. Τὰ ἐπαγγέλματα. Οἱ δούλοι. Πνευματικὴ ζωὴ, παιδεία, φιλοσοφία, λογοτεχνία, ἱστοριογραφία, Εἰδικὲς ἐπιστῆμες καὶ Τέχνη.

Ἡ ἀνωτέρω μελέτη τοῦ κ. Ντόκα ἐπι-πληγάνει τοῦ σκοποῦ τῆς καὶ μᾶς προσφέρει μιὰ πολὺπλευρη, πολυεδρική καὶ ἀνά-γλυφη παράστασι μιᾶς πολυτάραχης, ρευστῆς καὶ ἀξιολόγου ἐποχῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα τοῦ συγγραφέως, μέσα ἀπὸ μιὰ ἐξαντλητικὴ ξένη κυρίως βιβλιογραφία, ἀντλήσει τὸ γόνιμο ὕλικό του καὶ μᾶς παρουσίασε ἕνα ὄντως χρήσιμο βιβλίο.

Ὁ δημιουργικὸς του μόχθος μὲ πνευματικὸ ὄπλισμό ἀξιόλογο, μὲ ἐνέργεια, ἱστορικὴ πληρότητα καὶ σαφήνεια, μᾶς ἀποκαλύπτει ὁλοζώντανο τὸν αἰῶνιο Ἕλληνα, ἄνθρωπο στοὺς δύσβατους δρόμους τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο. Τὸ διάβασμα τοῦ βιβλίου: «ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» συντελεῖ σιωπηρὰ καὶ διακριτικὰ στὴν ἐθνικὴ μας αὐτογνωσία, πού εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐπάξια συνέχεια τῆς λαμπρῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ μεγάλου Ἑθνους μας.

Π. Α. Μιχελῆ: «Αἰσθητικὴ Θε-
ὄρηση τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης»

Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶναι μιὰ Ὑψηλὴ Τέχνη, μιὰ ἔκφρασις ἐσωτερικότητος τοῦ ἀγωνιζομένου ἀνθρώπου νὰ πλησιάσῃ τὸ θεῖον μὲ ἐξαυλωτικὴ διάθεσι. Οἱ Βυζαντινοὶ κατὰ τρόπον ὁλοζώντανο παριστάνουν τὴν ὑπεύθυνη ἀγωνιστικὴ χριστιανικὴ πο-
ρεία τους πρὸς τὴν Ἀγιότητα στὴν τέχνη

τους. Ὁ διδακτικὸς τῆς χαρακτῆρ εἶναι ὑποβλητικὰ ἐμφανής. Στόχος τῆς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ σωτηρία του. Πλεῖστα ὀφείλει ἡ Ἀναγέννησις καὶ γενικώτερα ἡ πρόοδος τοῦ νεωτέρου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφικὴ τοῦ Βυζαντίου.

Αὐτὲς τὶς σκέψεις ὀφείλω στὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου Π. Α. Μιχελῆ «Αἰσθητικὴ θεώρη-
ση τῆς Βυζαντινῆς τέχνης» Β' ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1972, σελ. 476.

Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ σημαντικωτάτου αὐτοῦ ἔργου εἶχεν ἐξαντληθῇ ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἡ ἔκδοσίς του εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ Ἀγγλικὴν ἔγινεν ἀφορμὴ δικαιολογημένων ἐ-
παινετικῶν κριτικῶν τῶν εἰδημόνων μελετητῶν. «Ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ καιρὸ σκό-
πευε νὰ δημοσιεύσῃ μιὰ δεύτερη Ἑλληνικὴ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου καὶ εἶχε μάλιστα κάμει ὠρισμένες ἀλλαγὰς καὶ προσθήκες στὸ κείμενο, στὴν ἐπιθυμία του νὰ συμπεριλάβῃ τὴ νεώτερη πάνω στὸ θέμα βιβλιογραφία. Δυστυχῶς ὁ θάνατός του δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ συμπληρώσῃ αὐτὴ τὴν ἐργασία. Στὴν παρῶσα ἔκδοσις τοῦ βιβλίου συμπεριλαμ-
βάνονται, πάντως, ὅσες προσθήκες, τροποποιήσεις καὶ σημειώσεις ἐπρόφθασε νὰ κά-
μῃ στὸ κείμενό του ὁ συγγραφεὺς», μᾶς λέγει λιτὰ καὶ κατατοπιστικὰ ἡ σύζυγος τοῦ ἀειμνήστου συγγραφέως κ. Ἐφη Π. Μιχε-
λῆ στὸν πρόλογο τῆς Β' ἔκδόσεως.

Τὸ ἔργον διαπραγματεύεται τὰ θέμα-
τα: Ὁ αἰσθητικὸς χαρακτῆρας τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Τὸ ὕψηλόν τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Ἡ ἔκφρασις τοῦ ὕψηλου στὴν Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ: 1) Ὁ ναός. 2) Ἡ τεχνικὴ. 3) Ὁ χώρος. 4) Τὸ φῶς. 5) Ὁ διάκοσμος. Ἡ ἔκφρασις τοῦ ὕψηλου στὴ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ: α) Ἡ ἀγιογραφία. β) Ἡ τεχνικὴ. γ) Ἡ προοπτικὴ. δ) Ἡ σύν-
θεσις. ε) Τὸ ὕψος. Οἱ μεταπτώσεις τοῦ ὕ-
ψηλου κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Βυζαντινῆς τέ-
χνης, οἱ ἱστορικοὶ παράγοντες δημιουργίας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἡ πρωτοτυπία τῆς. Ἡ αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης. Ἡ τέχνη μέσα στὸ χρόνο. Ἡ πε-
ριοδικὴ ἐναλλαγὴ τοῦ Ὁραίου καὶ τοῦ Ὑ-

ψηλού στην τέχνη. Ἡ ἀλληλεξάρτηση τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν.

Τὸ ἔργον συνοδεύεται ἀπὸ πλῆθος φωτογραφιῶν, ποὺ ζωντανεύουν τὰ γλαφυρὰ ἐπιστημονικὰ κείμενα τῆς μελέτης. Ἡ ἔκδοσις εἶναι πολυτελὴς καὶ βιβλιοδετημένη. Ὁφείλει τὴν ὑποδειγματικὴ τῆς φροντίδα στοὺς κ.κ. Κώστα Τσιρόπουλο καὶ Διονύση Ζήβα.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ πλανήτου μας ἔρχονται καὶ παρέρχονται. Οἱ ὄντως μεγάλοι ἀφήνουν σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς δημιουργικῆς τῶν πορείας μὲ γόνιμον ἔργον, ποὺ ὄντως συμβάλλει εἰς τὴν πολιτιστικὴν μας ἀνέλιξι. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου Π. Α. Μιχελῆς, ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν διδακτικὸ τοῦ μόχθο στὸ Πολυτεχνεῖο, ἄφησε πολὺ-πλευρον ἔργον ἀναγνωρισμένου κύρους. Ἡ σύζυγός του κ. Ἐφη Μιχελῆ συνεχίζει τὴν προσφορὰν τοῦ μὲ τὴν ἀνωτέρω ἔκδοσι καὶ πραγματοποιεῖ τὸ οὐσιαστικώτερον πνευματικὸ μνημόσυνο τοῦ συζύγου τῆς, ποὺ θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς ἄλλα ἔργα του, ποὺ ἔχουν ἐξαντληθῇ.

Οἱ σελίδες τοῦ κλασσικοῦ ἔργου: «Ἡ αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς Βυζαντινῆς τέχνης» ἀποτελοῦν γέφυρα στὴν οὐσιαστικὴ γνωστικὴν ἐπικοινωνία μας μὲ τὴν οὐσίαν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Ἐργασία σταθμὸς στὰ Γράμματά μας, ποὺ μαρτυρεῖ τὴν φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ κατάρτισι τοῦ συγγραφέως, τὴν λεπτότητα τοῦ αἰσθήματος, τὴν κριτικὴ σκέψι καὶ τὸ ὑποδειγματικὸ λογοτεχνικὸ ὕφος, ποὺ δὲν ἀποβαίνει εἰς βάρος τῆς ἐπιστημονικῆς βαρύτητος τοῦ λόγου. Πρόκειται γιὰ μιὰ ρωμαλέα καὶ ὑπεύθυνη κατάρτισι τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος σὲ περιοχὴ τοῦ Μεγάλου Βυζαντινοῦ μας πολιτισμοῦ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Σπύρου Κοκκίνης: «ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ, 1708—1971» - Ἀθήνα, 1971

Τὸ ἔργο τοῦτο, ποὺ εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ πολὺμοχθα καὶ τὰ πιὸ χρήσιμα, πρέπει νὰ

τραβῆξαι ξεχωριστὰ τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων μας. Γιατί, ὁ ἀνθολόγος ποὺ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος ἀπ' τοὺς καλύτερος σύγχρονους ποιητὲς μας κι' ἀπ' τοὺς πιὸ δραστήριους διανοουμένους γενικώτερα, προσπάθησε νὰ συνθέσει, μὲ τὴν ἀνθολόγησιν κάπου τριακοσίων ποιητῶν ποὺ καλύπτουν μιὰ περίοδο τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων, ἕναν πίνακα ὅσο γίνεται εὐρύτερον. Ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ σπάνια οἰκείωσις μὲ τὰ ποιητικὰ κείμενα, ποὺ ἔχει ὁ Σπύρος Κοκκίνης, βοήθησαν καὶ στὴν ἀξιολογικὴ ἐπιστήμανση. Οἱ προθέσεις τοῦ ἀνθολόγου εἶναι φανερό πῶς ἀπλώνονται σ' ἕνα πολὺ μεγαλύτερο εὖρος ἀπ' αὐτὸ ποὺ τελικὰ ἔχει πάρει ἡ ἔκδοσις τῆς ἐργασίας του, πράγμα ποὺ φαίνεται ἀπ' τὴν ὅλη συγκρότησι τῆς Ἀνθολογίας. Πιστεύομε πῶς, σὲ μιὰ δευτέρῃ ἔκδοσι, ποὺ θὰ χρειασθεῖ νὰ γίνῃ πολὺ σύντομα — αὐτὸ προδικάζεται ἀπ' τὴν ποιότητα καὶ τὴν μορφή τῆς ἐργασίας —, οἱ συνθήκες καὶ τὰ τεχνικὰ περιθώρια θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ὁλοκλήρωσι τῆς κάλυψις αὐτῶν τῶν προθέσεων. Καὶ εἶναι, πράγματι, μιὰ μοναδικὴ ἐργασία, ποὺ γίνεται μὲ τὴν εὐαισθησία, μὲ τὴν κλίμακα μιᾶς δοκιμασμένης ἀξιολογικῆς ἱκανότητος καὶ μὲ τὴν εὐρύτερη ἐποπτεία, ποὺ διαθέτει ὁ Σπ. Κοκκίνης, στὰ σύγχρονα γράμματα. Γιατί, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει, πρὸ παντός, σημασία, δὲν εἶναι ἡ οὐδέτερη ἐπανάληψις τῆς πεπατημένης στὰ καθιερωμένα ὀνόματα, ἀλλὰ ἡ ἀποθησαύρισις τῶν νεώτερων.

Τέλος, τὴν ἔκδοσι συμπληρώνουν κατατοπιστικὸς πρόλογος, βιβλιογραφία καὶ σχετικὸ εὐρετήριον, καθὼς καὶ 24 σπάνιες φωτογραφικὲς μαρτυρίες ἀπὸ χειρόγραφα κλπ.

Λείας Χατζοπούλου - Καραβία: «Ο ΛΙΟΝΤΑΣ», Ἀθήνα, 1973

Μιὰ ὁμορφὴ παραμυθοποίηση, ποὺ ἀναπνέει δίχως ἄγχος σ' ἕνα λυρικὸ λόγο, κάνει τὴν ἀλληγορικὴ τούτη ποιητικὴ νὰ εἶναι μιὰ ξεχωριστὴ περίπτωσι στὰ σύγχρονα γράμματά μας. Γι' αὐτὸ, ἡ μορφή τούτη (μιὰ ποιητικὴ ἀφήγησις σ' ἕναν ὥρο ἀ-

πλοϊκής σύνθεσης) της ποιητικής σήμανσης για την ζωή και την επιδίωξή της πάνω σε μιὰ θεματογραφία λαϊκής ύφης (όπως είναι ένα παραμύθι), έχει ένα δικό της βάρος. Ἡ ποιήτρια, ἐξ ἄλλου, πού εἶναι γνωστή γιὰ τὴν πνευματικὴ πυκνότητα καὶ τὴν στερεὰ λυρική ἐπένδεση, κατορθώνει νὰ δίνει, μὲ τὴν προσωπικὴ της ἐμπνοή, μιὰ ἀντανάκλαση ἀπ' τὴν ὁροθεσία της, πού συναντᾶται καὶ στὰ προηγούμενα ἔργα της.

Σ πύρου Μουσελίμη: «ΛΑΜΠΥΡΙΣΜΑΤΑ» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1972

Νοτισμένη ἀπόναν νόστο καὶ πυκνὸ συναίσθημα, ἡ ποίηση τοῦ Σπύρου Μουσελίμη (αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου πού ὑπηρετεῖ τὰ ἡπειρωτικὰ γράμματα πᾶνω ἀπὸ μισὸν αἰῶνα), ξεχωρίζει ἀνάμεσα στὶς ποιητικὲς συλλογὲς τῆς ἐποχῆς μας. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν συγκίνηση καὶ τὴν ἀναπόληση, ὁ ποιητὴς ἔχει ἐντονο χρῶμα καὶ φῶς ἀπ' τὴν φύση καὶ τὴ ζωὴ τῆς πατρίδας του, πού δίνονται μὲ μιὰ σπάνια ἀρρενωπὴ λιτότητα ἰδιότυπης γλωσσικῆς ἐκφρασης. Ἔτσι, τὰ ποιήματα τοῦ Σπ. Μουσελίμη, κρατοῦν τὸ βάρος καὶ τὴν ἀνάσα ἀπ' τὴν ἴδια τὴν ζωὴ, ἔξω ἀπ' τὶς συμβατικὲς καὶ οὐδέτερες ἀναζητήσεις. Εἶναι μιὰ αἴσθηση καμωμένη μὲ τὴν ὕλική καὶ τὴν αὐλὴ παρουσία τοῦ τόπου, μὲ τὴν γεύση καὶ μὲ τὴν δροσὴ, πού κράτησε ὁ ποιητὴς βιωμένα, σὰν κάρβουνο στὴν χῶβολη, μέσα στὴν ψυχὴ του. Γι' αὐτό, στὴν ποίηση τοῦ Σπ. Μουσελίμη, χαίρομαστε τὴν ἀκριβὴν οὐσία τῆς ζωῆς, μ' ἓναν λόγο προσωπικὸ καὶ ἀνεπαλάληπτο, πού περικλείει τὴν ζέστα, τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἀδρότητα τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου.

Νοιώθουμε, ἀπ' τὴν ἐπαφὴ τούτη, τὴν εὐγένεια καὶ τὸ μεγαλεῖο τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας, γιατί, κί' ὁ Σπ. Μουσελίμης τραγουδάει τὴ ζωὴ στὸν τόπο του, μὲ τοὺς καὶμούς, μὲ τὶς χαρὲς καὶ μὲ τὴν πεί-

ρα πού ἀποκόμισε ἀπ' αὐτήν. Εἶναι μιὰ ὁμορφὴ καὶ γοητευτικὴ ποίηση πού ἔγινε μὲ τὸν τόπο καὶ μὲ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων σ' ἓνα σκηνικὸ πλαίσιο ἑλληνικῆς ἐντοπιότητος.

Χαρίλ. Χαβέλλα: «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ», Ἀθήναι, 1971

Γιὰ τὸν πρωτεργάτη τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας Νικ. Σκουφᾶ, ὑπάρχει μιὰ ἐκτεταμένη βιβλιογραφία, πού καθιστᾶ πάντοτε δύσκολη κάθε καινούργια ἐργασία, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦτο. Γι' αὐτό, ἓνα ἱστορικὸ δοκίμιο μὲ προσωπικὲς ἀπόψεις, ὅπως εἶναι τὸ παραπάνω βιβλίο τοῦ Χαρ. Χαβέλλα, παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Πράγματι, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἔχουμε μιὰ ἐργασία διαλεκτικοῦ προβληματισμοῦ, πού ρίχνει ἓνα νέο φῶς στὴν ἀξιολογικὴ κριτικὴ τῆς ἱστορικῆς μαρτυρίας γιὰ τὸν μεγάλο Φιλικό. Γιατί, ὁ συγγραφέας — εἶναι ἀπ' τὸ ἴδιο χωριὸ (Κομπότι Ἀρτης) πού γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε ὁ Νικ. Σκουφᾶς — τοποθετεῖ τὴν ἀξία τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς βαρύτητας τοῦ ἔργου τοῦ Σκουφᾶ στὴν λαϊκὴ ψυχὴ καὶ στὴν δύναμη τῶν ἀνωνύμων Ἑλλήνων, πού δὲν εἶχαν φθαρεῖ ἀπ' τὴν διάβρωση τῆς μεγάλης ἐπιφάνειας. Καὶ αὐτὸ εἶναι μιὰ ἱστορικὴ κατάφαση, ἃν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας, ὅτι αὐτοὶ πού ἐδημιούργησαν τὸ μεγάλο ἔπος τῆς Παλιγγενεσίας εἴταν, πρὸ παντός, ἄνθρωποι πού βγῆκαν ἀπ' τὸν λαό. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, καὶ τὸ ἦθος καὶ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ 1821 εἴταν τόσο δωρικὸ καὶ εἶχε τὸσον εὐρὺ ὀρίζοντα.

Ὁ Χαρ. Ε. Χαβέλας, μὲ τὸ πόνημα τοῦτο, πού εἶναι γραμμένο μὲ ἀκρίβεια ἐκφραστικῆς γλώσσας καὶ πού ἔχει μιὰ ἐκτεταμένη τεκμηρίωση στὶς ἱστορικὲς ἀναφορές, προσφέρει στὴν σύγχρονη ἐρευνᾶ καὶ κριτικὴ ἀποτίμηση τοῦ ἱστορικοῦ μας κορμῆ, ἓνα πολὺ χρήσιμο ἔργο, ὡς «ἀφιέρωμα ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι τῆς ἐθνεγερσίας».

Κώστας Βλάχος: «ΚΑΙΡΟΣ ΤΟΥ
ΠΟΙΗΣΑΙ» (ποιήματα), Γιάννινα, 1972

Κύριε,
Σὺ πὸν δοξίμασες
τὴν πίσρα
τῆς τελευταίας δίψας
Κύριε,
παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ.
Κύριε,
τ' ὀρνίθι σου ἀπόκαμε
κί' ἀκόμα τὸ δάκρυ μου
νὰ δηλώσῃ τὴ μετάνοια.
... ..

Μιά ποίηση, κρατημένη στὴν σκάλα τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ποὺ ἔχει τὴν λυρική λιτότητα ἀπὸ μιὰ βυζαντινὴ ἀγιογραφία καὶ τὴν ἑλλειπτικότητα ἀπὸναν ἀσκητικὸ μόνολογο προσευχόμενο ποιητῇ, δίνει στὴν λογοτεχνία μας ὁ Κώστας Βλάχος. Στὴν σύγχρονη ἐποχὴ, μὲ τὶς ἐντυπωσιακὲς σιδηρὲς κατασκευὲς καὶ τὴν ἀφυδάτωση ἀπ' τὴν αἰχμηρότητα τῆς καθημερινῆς μηχανοποίησης τῆς ζωῆς μας, αὐτὸς ὁ λόγος ποὺ κρατάει τὴν σκιερὴ γοητεία καὶ τὴν βαθύτατη ποίηση ἀπ' τὴν συνομιλία ἐνὸς ψαλμοῦ μὲ τὸ ὑπόστρωμα τῆς χριστιανικῆς ὑπαρξιακῆς ἐνατένισης, εἶναι μιὰ μέθη καὶ μιὰ καινούργια ὄραση, ποὺ τόσο τὴν ἔχουμε ἀνάγκη. Γιατί, ἐπιχειρεῖται μιὰ μετάβαση γιὰ κάποια μετέλλαξη τῆς αἰσθήσεως τῆς ζωῆς γενικώτερα, ἀπ' τὴν σκυθρωπὴ γνώση τῆς γήϊνης ὑπαρξεως στὴν ταύτιση τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης. Πρόκειται γιὰ σύγχρονη προσευχή, μέσ' ἀπὸνα κλίμα ἀνάμνησης ψαλμῶν καὶ χερουβικῶν ἀναβαθμῶν, ποὺ ἐκφράζει τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ψαύση ἐνὸς ποιητῇ ποὺ ζητάει τὴν συνομιλία μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, μέσ' ἀπ' τὴν δύναμη καὶ τὸ ἄρωμα τοῦ λόγου. Γι' αὐτό, οἱ στίχοι του εἶναι καμωμένοι μὲ τὴν εὐωδία τῶν τροπαρίων, μὲ τὸν χαμηλὸ φωτισμὸ τῆς σκῆτης καὶ μὲ τὴν σεμνότητα ἐνὸς στοχαστῇ χριστιανοῦ. Μιά ποίηση ποὺ πλουτίζει, κυριολεκτικὰ, τὰ σύγχρονα γράμματά μας καὶ ποὺ ἔχει μιὰ σπάνια γεύση αἰσθήσεως πατρογονικῆς ἐστίας. Εἶναι ἓνα εἰκόνισμα, στὸ σπίτι μας, ποὺ μποροῦμε νὰ τὸ κουβεν-

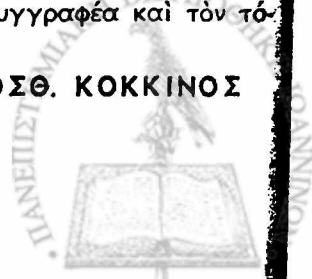
τιάζομε τὴν ὥρα ποὺ ἔρχεται ἡ νύχτα ἢ ποὺ ὁ ἥλιος ξυπνάει τὶς κορφὲς τῶν ὀρέων. Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ ὁ κ. Βλάχος εἶναι, ἀκόμα, ἓνας ποιητῆς ποὺ ξεκινάει ἀπ' τὰ βιώματα τῶν δικῶν του χρόνων καὶ χρησιμοποιοῖ τὴν γλῶσσα καὶ τὸ ἦθος τῆς πατρίδας.

Νίκου Χρ. Τσάκα: «ΠΑΡΓΑ»

Ὁ Ν. Χρ. Τσάκας (γνωστὸς στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῆς «Η.Ε.» καὶ γενικώτερα στὰ γράμματα τῆς Ἡπείρου), κοντὰ στίς τόσες ἐργασίες, ποὺ μὲ αὐτὲς μνημειώνει τὴν ἱστορία, τὴν παράδοση καὶ τὴν φυσιογνωμία τῆς Πάργας, πρόσφερε καὶ τοῦτο τὸ πυκνωμένο δοκίμιο γιὰ τὴν ὁμορφὴ αὐτὴ πατρίδα μὲ τὴν τραγικὴ καὶ ἡρωικὴν ἱστορία. Καὶ ἀποτελεῖ, πράγματι εὐτύχημα, ποὺ ἡ Πάργα ἔχει τὸν Νικ. Τσάκα. Ἔτσι, ὄχι μόνον ἀνέπτυξε ξεχωριστὴ πνευματικὴ ἐπιφάνεια στὴν σύγχρονη βιβλιογραφία μας, ἀλλὰ καί, χάρις στὸ πάθος, τὴν λυρική εὐφορία καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἀξιοποίηση τῆς ζώσας παράδοσης, σὲ συνάρτηση μὲ τὴν φυσικὴ γοητεία τοῦ τοπίου καὶ τῆς γνώσης ποὺ ἀποθησαυρίστηκε στίς ἐργασίες της, τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ποιητικὴ τῆς ἀτμόσφαιρας, πῆρε εἰδικὴν ὑπόσταση. Καί, τώρα, μὲ τὸ παραπάνω βιβλίον, γίνεται ἀκόμα πιὸ προσιτὴ, στὸν ξένο ποὺ θὰ τὴν ἐπισκεφθῇ. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὸ ἱστορικὸ περίγραμμα καὶ τὴν χαρτογραφία, ὁ συγγραφέας του ἔχει χρωτίσει μὲ τὴν ἀνάσα ἀπὸνα ὄνειρο καὶ τὴν ζωὴ καὶ τὸ φῶς καὶ τὴν θάλασσα. Ἔτσι ποὺ νὰ γίνεται οἰκεία καὶ ταυτόχρονα μυθικὴ χώρα. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε, ἀσφαλῶς, καὶ τὸ ἥρεμο ὕψος, ἡ βαθειὰ καλλιέργεια τῆς γλῶσσας, ἡ πληρότητα τῆς γνώσης ὡς τὶς ἐσχάτες ἀναζητήσεις γιὰ τὴν ἱστορία καὶ γιὰ τὴν μοῖρα τῆς Πάργας, προτερήματα ποὺ ξεχωρίζουν καὶ ποὺ χαρακτηρίζουν τὸν Νικ. Χρ. Τσάκα. Γι' αὐτό, πιστεύω πὺς θὰ ἔπρεπε, τὸ ἔργο τοῦτο, νὰ εἶχεν ὑποβληθῇ στοὺς διαγωνισμοὺς τῆς Ἑνώσεως Συγγραφέων Τουρισμοῦ. Πρόκειται γιὰ πρότυπη καὶ πρωτότυπη ἐργασία ποὺ τιμᾷ καὶ τὸν συγγραφέα καὶ τὸν τόπο του.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

«EPIRUS», by N.G.L. Hammond, καθηγη-
του των Ἑλληνικῶν στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ
Bristol κ.τ.λ. (μετάφρασις ἀπὸ τ' Ἀγ-
γλικά Ἀθανασίου Χρ. Γιάγκα)

Ὁ κ. Ν. Χάμμοντ, καθηγητὴς τῶν Ἑλ-
ληνικῶν, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἱστορικὴ γεω-
γραφία τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς νε-
ότητός του. Στὰ 1930 ἦρθε στὴν Ἠπειρο
καὶ μελέτησε τὸ ἔδαφός της καὶ τὰ ἱστορι-
κὰ μνημεῖα της ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό. Ἐ-
πίσης ἐπισκέφθηκε καὶ τὴ Βόρειο Ἠπειρο
καὶ μελέτησε μὲ τὴν ἴδια ἐπιμέλεια ὁλόκλη-
ρο τὸν ἡπειρωτικὸ χῶρο. Ἐπὶ κατοχῆς ξα-
ναγύρισε στὴν Ἑλλάδα ὡς σύνδεσμος μετα-
ξὺ τῶν ἀνταρτῶν καὶ τῶν Ἀγγλῶν πρακτό-
ρων καὶ πρόσφερε πολλὰς ὑπηρεσίες στὴν
συμμαχικὴ ὑπόθεση καὶ στὴν πατρίδα του.
Γι' αὐτὸ μὲ ὑπερηφάνεια φέρει τὸ παράση-
μο τοῦ Ἑλληνικοῦ Τάγματος τοῦ Φοίνικος,
καθὼς καὶ ἀνώτατο παράσημο τῆς πατρί-
δας του.

Μετὰ τὰ 1952 ξαναπέρασε ἀπὸ τὴν Ἠ-
πειρο καὶ μάλιστα ἔδωσε μιὰ διάλεξη στὰ
Γιάννινα σχετικὰ μὲ τὸν πολιτισμὸ καὶ μὲ
τὰ μνημεῖα τῆς Ἀρχαίας Ἠπείρου. Εἶναι
ἓνας ἐπιστῆμων ἀφιερωμένος στὴ δουλειά
του μὲ ἐρευνητικὴ ματιὰ καὶ κριτικὸ νοῦ.
Τὸ ὁγκῶδες βιβλίον ποὺ ἔχομε μπροστά μας
περιέχει τὴ γεωγραφία, τὰ ἀρχαῖα ἐρεῖπια,
ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Ἠπείρου καὶ
τοῦ γύρω της χώρου.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χάμμοντ ἀνέλαβε νὰ
μετάφραση ὁ κ. Ἀθ. Γιάγκας. Γιὰ τὴν εὐκο-
λία τῆς ἐκδόσεως τὸ χῶρισε σὲ μικρὰ τομί-
δια. Ἔως τώρα ἐξέδωκε δύο. Ὁ α' μικρὸς
τόμος περιέχει 1) τὰ γεωλογικὰ (βουνά,
ποταμοί, φυτὰ, προϊόντα, ἐπικοινωνία, κί-
νηση ἐμπορίου) καὶ 2) τὰ ἀρχαῖα ἐρεῖπια
ὅλης τῆς παραλιακῆς Ἠπείρου καὶ ἐπαρχί-
ας Ἀρτας, Λάκκας Σουλίου καὶ Ἰωαννίνων.
Ὁ β' τόμος περιέχει α) τὰ ἀρχαῖα ἐρεῖ-
πια τῶν ἐπαρχιῶν Καλαμά, Δρίνου, Ἀώου,
Βάλτου, Ἀχελώου (Ἀσπροποτάμου), Ζα-
γορίου, Δυτικῆς Πίνδου καὶ β) προϊστορι-
κὰ εὐρήματα (ἐργαλεῖα ἀπὸ πυρόλιθο, ἀγ-
γεῖα πήλινα, ὄστρακα, ξίφη κ.τ.λ.).

Μένει ἀκόμα ὁ γ' (ἢ καὶ δ') τόμος, ὅπου

ἐρμηνεύονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τὰ φιλο-
λογικὰ δεδομένα γιὰ τὴ μέση Ἑλλαδικὴ πε-
ρίοδο, γιὰ τὴν Κέρκυρα (τόσο στενὰ συν-
δεσμένη μὲ τὴ ζωὴ τῆς Ἠπείρου), γιὰ τὴ
Δωρικὴ εἰσβολή, γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Ἠ-
πειρωτικῶν φυλῶν καὶ τὴν ἐπίδραση τῶν
Ἑλληνικῶν πόλεων, γιὰ τὶς Μολοσσικὰ καὶ
ἄλλες ἐπιγραφές, τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Ἠπει-
ρωτικοῦ κράτους στὴν Ἑλληνιστικὴ περίο-
δο, τὴν Ἠπειρωτικὴ συμμαχία, τὰ οἰκονο-
μικὰ τοῦ τόπου, γιὰ τοὺς Ρωμαίκοὺς δρό-
μους καὶ γιὰ τὴ Βυζαντινὴ περίοδο κ.τ.λ.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χάμμοντ, ὅσο ἀνεκτί-
μητο εἶναι γιὰ κάθε Ἠπειρωτικὴ βιβλιοθή-
κη, τόσο γίνεται προσιτὸ μὲ τὴ μετάφραση
τοῦ κ. Γιάγκα σὲ ἀπλὴ δημοτικὴ, ἀτυχῶς ὅ-
χι τόσο προσεγμένη στὸ δημοτικὸ ὕφος.
Κάθε γλῶσσα ἔχει τὶς ἰδιοτυπίες της καὶ
τοῦτο εἶναι ποὺ καθιστᾷ δύσκολη μιὰ μετά-
φραση. Στὰ Ἑλληνικά δὲν θὰ ποῦμε «ὁ πο-
ταμὸς βιάζει», ἀλλὰ «ὁ ποταμὸς ἀνοίγει δι-
έξοδο». Οὔτε ἔχει νόημα ἡ φράση: «τὰ χω-
ριὰ ποῦναι χαμηλότερα κάτω τοῦ Ἀώου πα-
ρὰ τῆς Βωβοῦσας φθάνονται ἀπὸ τὴν Κό-
νιτσα στὴν Ἠπειρο», ἀλλ' ἴσως ἔτσι: «Τὰ
χωριὰ τοῦ Ἀώου ποῦναι χαμηλότερα ἀπὸ
τὴ Βωβοῦσα (than Vonousa) βρίσκονται σὲ
ἐφικτὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, στὴν
Ἠπειρο».

Εἶπαμε παραπάνω ὅτι ὁ κ. Γιάγκας
προσφέρει μεγάλῃ ὑπηρεσίᾳ μὲ τὴ μετά-
φραση τοῦ ἔργου τοῦ κ. Χάμμοντ. Ἐκφρά-
ζομε τὴν πεποίθησιν ὅτι στοὺς ἐπόμενους
τόμους θὰ δώσῃ μεγαλύτερη προσοχὴ στὴν
νοηματικὴ καὶ συντακτικὴ ἀπόδοση τοῦ
Ἀγγλικοῦ κειμένου στὰ Ἑλληνικά.

Δημ. Χ. Γκαρτζονίκα: «ΜΠΟΥΡ-
ΤΖΟΒΛΑΧΟΙ» οἱ ἐξ Ἀχαιοπελασγῶν τῆς
Πίνδου Νεοέλληνες - Ἰωάννινα 1972

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γκαρτζονίκα εἶναι μιὰ
σύντομη μελέτη ἀπὸ 66 σελίδες σὲ κανονι-
κὸ σχῆμα. Μὲ ποιητικὴ θέρμη ἐκφράζει ὁ
Γ. τὴν ἔκσταση ποὺ αἰσθάνθηκε ὅταν ἐπι-
σκέφθηκε τὸ χωριὸ του μετὰ τοὺς σεισμοὺς
τοῦ 1967 καὶ εἶδε μὲ τὰ μάτια τῆς φαντα-
σίας του τὴν ἱστορικὴ συνέχεια ἀπὸ τοὺς
ἀρχαίους Αἰθίκες καὶ Περραιβοὺς ἕως τοὺς

σημερινούς κατοίκους τῆς Πίνδου, τοὺς «Μπουρτζόβλαχους».

Στὴ σημερινὴ κουτσοβλαχικὴ γλῶσσα ἀνακαλύπτει ὁ συγγραφέας στοιχεῖα ἀρχαῖα Δωρικὰ καὶ κάποτε Ἰωνικά, ξεχασμένα ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους ἢ παραλλαγμένα.

Παραθέτουμε μερικά:

Δωρικῶς τύνη = σύ, ποιμενικῶς τύνη = σύ. Δωρικῶς τὺ = σέ, ποιμενικῶς τύ = σέ (αἰτίατ.), Δωρικῶς κλάϊς = κλείς, κλειδί, ποιμενικῶς κλάι = κλειδί. Δωρικῶς ψανὸς = ἀραιός, ψιλός, λεπτὸς κ.λ.π., ποιμενικῶς ψὰν = ἀραιός, ψιλός, λεπτός, ὀλίγος κ.τ.λ. Ἀγνοοῦμε πολλὰ γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Πίνδου ἀλλὰ τὰ χάσματα δὲν πρέπει νὰ τὰ καλύπτουμε μὲ τὴν ἄρνηση. Δὲν πρέπει νὰ παραβλέψουμε τὴ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, ὅτι στὰ σπίτια τῶν Ἑπειρωτῶν ἦσαν ἐγκαταστημένες Ρωμαϊκὲς φρουρὲς καὶ ὅτι

«ἐνιοὶ αὐτῶν εἰσὶ δίγλωσσοι». Κάπως ἔτσι ἀπλώθηκε ἡ Λατινικὴ γλῶσσα χωρὶς μεταναστεύσεις στὴ Γαλλία, Ἰσπανία, Πορτογαλία, Βαλκανικὴ, ἀκόμα καὶ στὴ Βόρειο Ἀφρική, ὅπου μὲ ὅλη τὴ Γοικητικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐπιβολὴ πάλαψε γιὰ νὰ τὴν ἐκτοπίσῃ ἡ Ἀραβικὴ γλῶσσα.

Δὲν ἀποκλείονται βέβαια καὶ οἱ μεταναστεύσεις, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξακριβώνονται ἱστορικὰ καὶ ὄχι ν' ἀποτελοῦν ἀσυζήτητη καὶ ἀναπόδεικτη βεβαιότητα.

Θὰ εἶχαμε νὰ συστήσωμε στὸν συγγραφέα μεγαλύτερη συστηματοποίηση καὶ ταξινόμηση τῆς ὕλης. Ὅλοι μας πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ βλέπῃ μὲ ψυχρὸ μάτι καὶ νὰ εἶναι ὅσο μπορεῖ περισσότερο σαφὴς καὶ ἀποδεικτικός.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Κύριε Δ)τά,

Στὴν «Ἑπειρωτικὴ Ἑστία», τεῦχος 247—8 Ν)θρίου - Δ)θρίου 1972, σελ. 800, γράφοντας γιὰ τὸ «Νιοχώρι» — περιοδικὸ τῆς Κοινότητος Νεοχωρίου Μεσολογγίου — μεταξὺ ἄλλων λέτε: «Ἡ Κοινότητα Νεοχωρίου πραγματοποιεῖ καὶ ἐκδόσεις βιβλίων, ὅπως εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Σ. Κώνστα: «ἡ Γουριὰ στὸ Εἰκοσιένα», καὶ λίγο πρὶν κάτω «Ὁ Ἰ. Μπερέρης, πού, ὅπως φαίνεται, ἔχει διαδεχτῆ τὸν Ι. Καρατζογιάννη, συνεχίζει αὐτὸ τὸ ἀξιόπαινον ἔργο κ.λ.π.».

Ἐδῶ ἔγινε μὲ μικρὴ σύγχυση... Ἡ Κοινότητα Νεοχωρίου, πού ἐκδίδει τὸ περιοδικὸ «τὸ Νιοχώρι», πού μπῆκε ἤδη στὸν τρίτο χρόνο του, ἔχει ἐκδώσει τὰ βιβλία «ἅπαντα τοῦ Μίνου Ζώτου», «ἀρχεῖα τοῦ Νιοχωρίτικου Εἰκοσιένα» τοῦ Κ. Σ. Κώνστα καὶ «Ἑτυμολογικὰ Νεοχωρίου Παραχελωνίτιδος» τοῦ Α. Σπυρόπουλου. Ὁ Ι. Μπερέρης (ὄχι Μπερέρης) (δὲν «διεδέχτηκε» τὸν Ι. Καρατζογιάννη πού εἶναι Πρόεδρος Νεοχωρίου), εἶναι Πρόεδρος Γουριᾶς καὶ ἔχει ἐκδώσει τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Σ. Κώνστα «ἡ Γουριὰ στὸ Εἰκοσιένα».

Καὶ οἱ δύο: Ι. Καρατζογιάννης - Πρόεδρος Νεοχωρίου καὶ Ι. Μπερέρης - Πρόεδρος Γουριᾶς, ἀξίζουν πολλοὺς ἐπαίνους γιὰ τὶς χειρονομίες τους αὐτές.

Μὲ πολλὴ τιμὴ καὶ ἐκτίμηση

ΚΩΣΤΑΣ ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ

Γυμνασιάρχης - Ἀθῆναι

